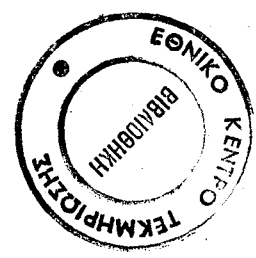

11500000000

nd: 3591

ΠΑΡΙ ΤΣΑΡΤΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ
- ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΙΟΣ ΚΑΙ
- ΣΕΡΙΦΟΣ
ΣΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1950-1980

*Βεβαιωμένο
από...*

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ Π.Α.Σ.Π.Ε.

Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλης ΦΙΛΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 1985

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α. Μ Ε Ρ Ο Σ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 1ο

	Είσαγωγή	I- III
I.	Τά χαρακτηριστικά του Τουριστιμοῦ Τομέα.	I - 9
II.	Ἡ μεγάλη Ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ μετὰ τόν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον	10- 21
III.	Τουρισμός καί κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη	21- 55

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2ο

	Ἡ σημαντική ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ μεταπολεμικά στήν Ἑλλάδα : αἰτίες - ἀποτελέσματα.	
I.	Είσαγωγή : Βασικά Χαρακτηριστικά τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας μεταπολεμικά	57-61
II.	Τά προβλήματα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν : Δικαιολογητική βάση τῆς ἀνάπτυξης τοῦ Τουρισμοῦ.	61- 64
III.	Ἡ σημαντική Κρατική συμβολή στήν ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ.	65- 70
IV.	Τά βασικά Στοιχεῖα τῆς Ἀλματώδους Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης	71- 82
V.	Ἀντίλογος : Οἱ δυσμενεῖς Οἰκονομικές, Κοινωνικές καί περιβαλλοντολογικές ἐπιπτώσεις τῆς Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης.	82- 93
-	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	94

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3ο

	Ἡ ἀνάπτυξη τῶν Κυκλάδων μεταπολεμικά: Κυριαρχία τοῦ Τουρισμοῦ στήν κοινωνικοοικονομική δομή τῆς περιοχῆς	
I.	Είσαγωγή: Οἱ Κυκλάδες στήν διαδρομή τῆς Ἱστορίας.	96-113
II.	Κυκλάδες : Ἡ Οἰκονομική καί κοινωνική Ἀνάπτυξη τῶν Κυκλάδων μετὰ τόν Β΄ Παγκόσμιον πόλεμον.	113-139
III.	Τουρισμός: Ἀπόλυτη κυριαρχία στήν Κοινωνικοοικονομική Δομή τοῦ Νομοῦ.	140-155
-	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	156

Β. Μ Ε Ρ Ο Σ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4ο

Οί Κοινωνικές και Οικονομικές έπιπτώσεις
του Τουρισμού στον Νομό Κυκλάδων :
Έρευνα στα νησιά Ίος και Σέριφος.

I.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ : 'Η Μεθοδολογία	I58 - I68
I.A.	'Ο Σκοπός τής Έρευνας	I58
I.B.	'Η έπιλογή τών 2 νησιών	I59
I.Γ.	Οί βασικές ύποθέσεις τής Έρευνας.....	I62
I.Δ.	Τό Έρωτηματολόγιο και ή Δειγματοληψία..	I63
I.E.	'Η χρησιμοποίηση τών καταγραμμένων (στήν διάρκεια έλευθερων συζητήσεων) άπόψεων τών ντόπιων	I65
I.ΣΤ.	Τά προβλήματα που παρουσιάστηκαν στην έ- πιλογή του δείγματος και στην Έρευνα στά 2 νησιά.	I66
II.	Η ΕΡΕΥΝΑ	I69 - 243
	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	I69
II.A	Βασικά Δημογραφικά Χαρακτηριστικά	I70
I.	Είσαγωγή	I70
2.	'Ομάδες Ηλικιών	I7I
3.	'Επίπεδο έκπαίδευσης τών έρωτώμενων και τών παιδιών τους	I72
II.B	Τουρισμός.....	I76
I.	Τό είδος τών τουριστικών έπιχειρήσεων και ή ιδιοκτησία τους άπό τούς ντόπι- ους	I76

	2. 'Απόψεις για τήν κρατική βοήθεια στον Τουρισμό.....	179
	3. 'Επαγγελματική σχέση με τόν Τουρισμό..	179
	4. 'Απόψεις για τόν Τουρισμό	182
	5. 'Η στάση τῶν ντόπιων ἀπέναντι στούς Τουρίστες	190
	6. 'Η ἐθνικότητα τῶν τουριστῶν: προτιμή - σεις καί δημιουργία στερεότυπων.....	192
II.Γ.	'Επιπτώσεις στις Κοινωνικές 'Αξίες τά ἤθη καί τά ἔθιμα τῶν κατοίκων μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν νεολαία	195
	I. Καταναλωτικά Πρότυπα καί 'Επίπεδο Διαβίωσης	195
	2. 'Ο ἐλεύθερος χρόνος	197
	3. Τρόποι ψυχαγωγίας. Τοπικά ἔθιμα - Ψυ- χαγωγία τῶν νέων	199
	4. Κοινωνικοί θεσμοί καί Κοινωνικές 'Αξίες	210
	5. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στούς ντόπιους....	218
II.Δ.	'Επαγγελματικά	221
	I. 'Ο οἰκονομικά ἐνεργός πληθυσμός	221
	2. 'Η σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ κατά ὁμάδες ἐπαγγελμάτων καί ἡ διπλοαπασχόληση στον Τουρισμό.....	222
	3. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ : Τά Χαρακτηριστικά τῶν ἐπι- χειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ.....	225
	4. 'Επαγγελματική κινητικότητα	229
	5. Ποιά θεωροῦνται "καλά" ἐπαγγέλματα....	234
	6. Οἱ ἐπιθυμίες τῶν ἐρωτώμενων, γιά τό ἐπάγγελμα πού θ' ἀκολουθήσουν τά παι- διά τους	235
	7. 'Η ἐπαγγελματική κινητικότητα σήμερα καί ἡ τάση γιά μετανάστευση στούς νέους.....	236

II. E.	Ίδιοκτησίες - Χρήσεις γῆς	237
	1. Ίδιοκτησία ἀγροτικῆς γῆς - Παρα- γωγή	237
	2. Ἀγορά σπιτιῶν ἀπό ξένους καί ἄ- νοδος τῆς τιμῆς τῆς γῆς.....	238
II. ΣΤ.	Τοπικά προβλήματα καί Παλινόστηση Μεταναστῶν	240
	1. Τά σημαντικώτερα προβλήματα στά 2 νησιά	240
	2. Ἡ περίθαλψη καί ἡ ἐκπαίδευση στά νησιά.....	241
	3. Μετανάστευση καί παλιννόστηση..	242
-	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ τῆς ἔρευνας στά νησιά Ἴος καί Σέριφος	244 - 251
-	ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	252 - 254
-	Πίνακες	255 - 272
-	Παραρτήματα : I - 2 - 3	273 - 285
-	Βιβλιογραφία	286 - 311
-	Ερωτηματολόγιο	

. - . - . - . - . - .

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι ο

Τ Ι Τ Λ Ο Σ

Είσαγωγή στον Τουρισμό :

Βασικά χαρακτηριστικά ,

έπιπτώσεις της ανάπτυξής του .

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Τουρισμός συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη των σύγχρονων μαζικών κοινωνιών. Αν θέλαμε να τον ορίσουμε θά λέγαμε ότι είναι: (I) ή μετακίνηση ατόμων από τον μόνιμο τόπο διαμενής τους σε ένα άλλο με συντηθέστερο σκοπό την ψυχαγωγία. Οι αναπτυσσόμενες κυρίως χώρες είδαν στον Τουρισμό ένα Τομέα που θά μπορούσε να καλύψει την ανάγκη σε ξένο συνάλλαγμα... Ο Τουρισμός όμως έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα απλό εξαγωγικό προϊόν, ούτε ένα "ουδέτερο" οικονομικό μέγεθος. Η επαφή του τουρίστα με τον κάτοικο της χώρας-υποδοχής έχει σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις: Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η εξέταση αυτών ακριβώς των επιπτώσεων σε μία κατεχοχήν τουριστική περιοχή της χώρας, τις Κυκλάδες, και ειδικότερα στα νησιά Ίος και Σέριφος.

Τό ενδιαφέρον μας συγκεντρώνεται κύρια στον άλλοδαπό Τουρισμό γιατί σ' αυτόν κύρια όφείλονται οι αλλαγές στην κοινωνικοοικονομική δομή της χώρας-υποδοχής τουριστών.

Σκόπιμο κρίνεται ν' αναφερθούμε συνοπτικά στα περιεχόμενα των κεφαλαίων της εργασίας μας. Στο πρώτο κεφάλαιο που χωρίζεται σε 3 μέρη επιχειρείται μία εισαγωγή στον Τουρισμό με την εξέταση των βασικών χαρακτηριστικών του. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία ιστορική αναδρομή, εξετάζονται οι αίτιες που ταξιδεύει ο κόσμος, οι άμεσα και έμμεσα συνδεόμενες με τον Τομέα επιχειρήσεις και οργανισμοί, καθώς και οι προσδιοριστικοί παράγοντες της Τουριστικής προσφοράς και ζήτησης.

(I) Βλ. Αλ. Πετρόπουλος "ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ" ΑΘΗΝΑ - 1978, σελ. 17 - επίσης, Στ. Καλλιώτης "ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ" 1972.-

Στό δεύτερο μέρος εξετάζονται οί παράγοντες ανάπτυξης του Τουρισμού στην σύγχρονη εποχή καίη συμμετοχή του στην Παγκόσμια Οίκονομία μεταπολεμικά. Στό τρίτο μέρος τέλος έπισημαίνονται οί οίκονομικές κοινωνικές καί περιβαλλοντολογικές έπιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυξης καί εξετάζεται αν ο Τουρισμός μπορεί ν'άποτελέσει τό "άντίδοτο" στην ύπανάπτυξη

Στό Δεύτερο Κεφάλαιο αναλύονται στό πρώτο μέρος τά βασικά χαρακτηριστικά τής μεταπολεμικής οίκονομικής ανάπτυξης τής χώρας καί ιδιαίτερα τό έλλειματικό ίσοζύγιο πληρωμών πού άποτέλεσε καί τήν δικαιολογητική βάση τής ανάπτυξης του Τουρισμού, ένω στό δεύτερο μέρος παρουσιάζεται ή σημαντική συμβολή του κράτους στην ανάπτυξη του Τουριστικού Τομέα. Στό τρίτο μέρος δίνεται ή εικόνα τής αλματώδους ανάπτυξης του Τουρισμού στην Ελλάδα καί τέλος στό τέταρτο μέρος παρουσιάζεται ένας αντίλογος για τά πραγματικά οίκονομικά όφέλη τής χώρας από τον Τουρισμό καί γίνεται μιά πρώτη προσέγγιση στις κοινωνικές έπιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυξης

Στό Τρίτο Κεφάλαιο πραγματεύεται τήν καταλυτική παρουσία του Τουρισμού στην οίκονομική καί κοινωνική ανάπτυξη των Κυκλάδων μεταπολεμικά. Στό πρώτο μέρος γίνεται μιά αναδρομή στην ιστορία του Νομού καί παρουσιάζονται τά στοιχεία τής ξεχωριστής πολιτιστικής παρουσίας των Κυκλάδων. Στό δεύτερο μέρος αναλύεται ή εξέλιξη των δημογραφικών μεγεθών καθώς καί ή ύποδομή του Νομού (ύπηρεσίες - οίκισμοί) Κατόπιν αναλύεται ή ανάπτυξη των διαφόρων κλάδων τής οίκονομίας καί ή σύνδεση των κλάδων αυτών με τον Τουρισμό. Τό τρίτο μέρος τέλος παρουσιάζει τήν μαγδαία ανάπτυξη του Τουρισμού καί τις έπιπτώσεις της στην κοινωνία καί τήν οίκονομία του Νομού.

Στό Τέταρτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται τά άποτελέσματα τής έρευνας πού έγινε στα νησιά Ιος καί Σέριφος με σκοπό νά διαπιστωθούν οί κοινωνικοοίκονομικές έπιπτώσεις του Τουρισμού σε δύο περιοχές με διαφορετικο επίπεδο τουριστικής

ανάπτυξης και να εξαχθούν κάποια γενικώτερα συμπεράσματα τόσο για τον Νομό όσο και για άλλες περιοχές με ίδια χαρακτηριστικά. Αναλύονται οι επιπτώσεις του Τουρισμού στο Είσοδημα, στην Απασχόληση, στην Επαγγελματική κινητικότητα, στην επιστροφή των μεταναστών, στην βελτίωση των τοπικών προβλημάτων και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις κοινωνικές επιπτώσεις σε τομείς όπως: τα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα, η τοπική παράδοση, οι σχέσεις ανάμεσα στους κατοίκους, η θέση της γυναίκας, τα πρότυπα των νέων.

-- .. --

I ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

I. A. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Πρόδρομοι του σημερινού Τουρισμού είναι τα ταξίδια που για διάφορες αιτίες (2) ο άνθρωπος έκανε από τα πολύ αρχαία χρόνια. Στα ταξίδια αυτά περιλαμβάνονται οι εξερευνήσεις των αρχαίων και τα ταξίδια που έκαναν για λόγους έμπορικούς, θρησκευτικούς, μορφωτικούς ή πολιτικούς.

Η έφεύρεση του χρήματος και της ρόδας από τους Σουμέριους (3) βοηθάει πολύ τα ταξίδια για έμπορικούς λόγους. Οι Φοίνικες (4) θεωρούνται οι πρώτοι πραγματικοί έμπορο-ταξιδιώτες αφού με τα πλοία τους φτάνουν σ' όλες τις χώρες του τότε γνωστού κόσμου. Άλλα και τα πρώτα ταξίδια στην Ίνδία και την Κίνα για έμπορικούς λόγους φαίνεται ότι έγιναν.

Όνομαστά έμειναν τα ταξίδια των Έλλήνων φιλοσόφων και ιστορικών (5). Οι φιλόσοφοι Θαλής, Πυθαγόρας και Πλάτων, πηγαίνουν στην Αίγυπτο που αποτελούσε ένα άδιαμφισβήτητο πολιτιστικό κέντρο της εποχής για τους ταξιδιώτες όλου του κόσμου, και ο Άριστοτέλης ταξιδεύει στην Μικρά Άσία. Κυριώτεροι περιηγητές της Ιστορίας ήταν ο Ηρόδοτος, ο Άρτεμίδωρος, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ο Ίσίδωρος, ο Χαρακηνός ο Μεγασθένης και ο Πausανίας που μεταφέρουν τις έντυπώσεις τους σε βιβλία (6). Ίδιαίτερα φημισμένα είναι τα ταξίδια του ιστορικού Ηρόδοτου (Εύξεινος Πόντος, Κολχίδα, Κύπρος, Φοινίκη, Βαρυλωνία, Περσία, Σικελία, Αίγυπτος) του γεωγράφου Στράβωνα (Μικρά Άσία, Άρμενία, Εύξεινο Πόντο μέχρι Αίθιοπία, Αίγυπτος) και του ιστορικού Πausανία (Ίταλία, Περσία, Συρία και Αίγυπτος).

Όνομαστές έμειναν οι περιπλανήσεις του Μ. Άλεξάνδρου που με τις κατακτήσεις του άνοιξε τον δρόμο προς τις άγνωστες ως τότε χώρες της Άσίας. Οι Ρωμαίοι θεωρούνται αυτοί

- (2) Όπως έπισημαίνει ο P.LAINE στο "TOURISME ET DEVELOPPEMENT DES COLLECTIVITES" PARIS, 1981 σελ. 15-16, σε κάθε τύπο και κοινωνίας και πολιτισμού αντιστοιχεί ένας τρόπος ταξιδιού και ένας τρόπος υποδοχής που δέν είναι παρά επιφαινόμενα των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και πνευματικών μηχανισμών της κοινωνίας αυτής. Γι' αυτό όπως δείχνει ο CRABURN στο "TOURISM": THE SACRED JOURNEY (που περιλαμβάνεται στο συλλογικό έργο HOSTS AND GUESTS - UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA PRESS - 1977 σελ. 25, τα κίνητρα των ταξιδιών ήταν έντελώς διαφορετικά από εποχή σε εποχή.
- (3) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM: PRINCIPLES, PRACTICES AND PHILOSOPHIES" OHIO, 1972, σελ. 9.-
- (4) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM:.....O.C." σελ. 9.

πρώτοι ταξιδεύουν για λόγους άναφυχῆς ἄν καί εἰκάζεται ὅτι τήν ἴδια περίπου ἐποχή ταξίδια για λόγους άναφυχῆς γινόντουσαν καί στήν Κίνα καί τήν Ἰαπωνία (7)

Τόν Μεσαίωνα τά ταξίδια για λόγους άναφυχῆς μειώνονται γιατί οἱ δρόμοι δέν εἶναι άσφαλεῖς λόγω τῆς παρουσίας ληστῶν. Οἱ κυριώτεροι λόγοι ταξιδιῶν ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν θρησκευτικοί καί κατακτητικοί (σταυροφορίες). Τό ταξίδι τοῦ Μάρκο Πόλο στήν Ἀσία καί τήν Κίνα (8) (1271-1295) άνοίγει τήν μεγάλη ἐποχή τῶν ἐξερευνησεων, οἱ σημαντικώτερες ὅμως ἀπ' αὐτές γίνονται τόν 15ο καί 16ο αἰώνα (Βόρειος καί Νότιος Ἀμερική, Ἀφρική, Αὐστραλία, Ωκεανία, Ἀσία) ἐνῶ ὁ Μαγγελάνος πραγματοποιεῖ τόν 1ο περίπλου τῆς γῆς μεταξύ 1519-1522.

Πρῖν άναφερθοῦμε στίς νεώτερες ἐξελίξεις τοῦ Τουρισμοῦ, σκόπιμο εἶναι νά μιλήσουμε για τόν μεγάλο ἀριθμό τῶν ξένων πού περιηγήθηκαν τήν χώρα μας μεταξύ 14ου καί 19ου αἰώνα (9). Οἱ περισσότεροι ἦταν ἐπιστήμονες ἢ στρατιωτικοί καί ἄρκετοί ἔγραφαν πολύ ἐνδιαφέροντα βιβλία μέ τίς ἐντυπώσεις τους. Οἱ κυριώτεροι ἀπ' αὐτούς τούς περιηγητές ἦταν οἱ Μπελόν καί Κουρμερέν (16ος αἰώνας) Μπλάντι, Μποσκίνι, Σπόν (17ος αἰώνας) Τουρνεφόρ, Ἐγκμοντ (18ος αἰώνας) Χομπχάουζ, Μπαρτόλντυ, Ρός, (19ος αἰώνας).

Ὁ τουρισμός μέ τήν σημερινή του μορφή ξεκινάει στήν Ἀγγλία τόν 16ο αἰώνα. Δημιουργεῖται τό ἔθιμο νά στέλνουν οἱ πλούσιοι ἀριστοκράτες τούς γιουούς τους στήν Εὐρώπη γιά νά ὀλοκληρώσουν τήν μόρφωσή τους καί νά διευρύνουν τόν ὀρίζοντα τῶν γνώσεών τους (10). Μετά λοιπόν ἀπό ταξίδια για λόγους θρησκευτικούς ἢ ἐξερευνητικούς φτάνουμε στά ταξίδια μέ κίνητρα μορφωτικά καί πολιτιστικά. Σημειώνεται ὅτι ἡ ἐφεύρεση τῆς ἄμαξας τόν 15ο αἰώνα στήν Οὐγγαρία συνέραλε ἰδιαίτερα στήν αύξηση τῶν ταξιδιῶν.

Ἡ Ἰταλία καί ἡ Γαλλία ἦταν οἱ χῶρες πού συγκέντρωναν τό ἐνδιαφέρον τῶν νεαρῶν Ἀγγλων στά ταξίδια τους, πού διαρκοῦσαν, ἀπό 6 μήνες ὡς καί δύο χρόνια. Στό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα ὑπολογίζεται ὅτι 4000 Ἀγγλοι (μαζί μέ

(5) Βλ. R.W. MCINTOSH "TOURISM...O.C. σελ. 13.

(6) Βλ. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμος 19 σελ. 819, Τόμος 22 σελ. 415, Τόμος 12 σελ. 385 (ἐπίσης Τόμος 19 σελ. 257)

(7) Βλ. R.W. MCINTOSH "TOURISM...O.C. σελ. 10

(8) Βλ. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια Τόμος 11, σελ. 259-60

(9) Βλ. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμος 11 σελίδες 958-959

(10) Βλ. R.W. MCINTOSH "TOURISM...O.C. σελ. 16-17, ἐπίσης βλ. B. PURGES "THE GRAND TOUR : TRAVEL AS AN EDUCATIONAL DEVICE" στό ANNALS OF TOURISM RESEARCH, 1981 σελ. 171-186.

τούς υπηρέτες τους) ταξίδευαν ή ζούσαν στην Εύρώπη.

Νέα ώθηση στά ταξίδια δίνει τόσο στην Εύρώπη όσο και στην Η.Π.Α. ή εφεύρεση και γρήγορη επέκταση στον 19ο αιώνα του σιδηρόδρομου (II). Τώρα τά ταξίδια αρχίζουν νά μὴν εἶναι πλέον προνόμιο τῶν πλουσίων ἀποκλειστικά. Τό ἔργο τοῦ σιδηρόδρομου ἔρχεται νά συμπληρώσει καί τό ἀτμόπλοιο. Τό 1840 ἀρχίζει ἡ τακτική σύνδεση Ἀμερικῆς καί Εὐρώπης. Ἡ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ ἀπό 8 μέρες τό 1870 μειώνεται σέ 6 μέρες τό 1907 (I2)

Τόν 19ο αἰώνα ἐμφανίζεται καί ὁ πρῶτος τουριστικός πράκτορας. Πρὸκειται γιά τόν Ἀγγλο Τόμας Κούκ (I3) πού τόν Ἰούλιο τοῦ 1841 ὀργανώνει μιὰ ἐκδρομή ἀπό τό Λέστερ στό Λώφμποροου (12 μίλια ἀπόσταση) στην ὁποία συμμετέχουν 570 ἄτομα μέ τιμή συμμετοχῆς 1 σελίνι. Ὁ Κούκ ἐπεκτείνει γρήγορα τίς δουλειές του καί τό 1851 μεταφέρει 165.000 ταξιδιωτές στην Μεγάλη Ἐκθεση τοῦ Λονδίνου ἐνῶ τό 1872 ὀργανώνει τόν πρῶτο γύρο τοῦ κόσμου. Στό μεταξύ πολλοί τόν μιμοῦνται καί σ' ὅλες τίς πολιτισμένες χῶρες τοῦ κόσμου ἐμφανίζονται πρακτορεῖα ταξιδιωτῶν. Τόν ἴδιο αἰώνα ἐκδίδονται καί οἱ πρῶτοι ταξιδιωτικοί ὁδηγοί ἀπό τόν Γερμανό Καρλ Μπέντεκερ (I4) Ἐκτός ἀπό πληροφορίες γιά ἀξιοθέατα, ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια καί μαγαζιά ἔδιναν καί συμβουλές καλῆς συμπεριφορᾶς καί συνιστοῦσαν τρόπους γιά νά ἀποφεύγονται οἱ πορτοφολᾶδες.....

Τόν 19ο αἰώνα ἐπίσης δημιουργοῦνται τά πρῶτα φημισμένα θαλάσσια θέρετρα τῆς Μεσογείου καί τῆς Ἀδριατικῆς, πού φιλοξενοῦν γιά πολλούς συνήθως μῆνες καθε χρόνο πλούσιες οἰκογένειες τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικῆς (I5).

Στήν ἀρχή τοῦ 20ου αἰώνα ὅμως, ἡ εφεύρεση καί ἐργότερα ἡ τελειοποίηση δύο νέων μεταφορικῶν μέσων θά σημάνει τήν ἀρχή μιᾶς νέας ἐποχῆς γιά τόν Τουρισμό πού τώρα γίνεται μαζικώτερος καί ἀρχίζει νά ἀπευθύνεται σέ εὐρύτερα στρώματα (I6)

(II) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM....."σελ. 18-19

(I2) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM....."σελ. 20

(I3) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM....."σελ. 23 καί H.CRABURN
"TOURISM:THE SACRED...."O.C. σελ. 25

(I4) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM....."σελ. 23

(I5) Βλ. H.CRABURN "TOURISM:THE SACRED...."O.C.σελ.25

(I6) Βλ. R.W.MCINTOSH "TOURISM....."σελ. 21-22

Ἡ πρώτη ἐφεύρεση εἶναι τὸ αὐτοκίνητο πού σέ συνδυασμό καί μέ τήν βελτίωση καί ἐπέκταση τοῦ ὁδικοῦ δικτύου συμβάλλει στόν πολλαπλασιασμό τῶν ταξιδίων ἀναφυχῆς. Παρά τήν βελτίωση ὅμως πού φέρνει τὸ αὐτοκίνητο, τὸ ἀεροπλάνο (17) εἶναι αὐτό πού μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θά δώσει τήν δυνατότητα σέ ἑκατομμύρια κατοίκων αὐτοῦ τοῦ πλανήτη νά ταξιδεύουν ἀπό τήν μιά ἄκρη του ὡς τήν ἄλλη. Στίς σημαντικές ἐξελίξεις τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς ὅμως πού ἔδωσαν στόν Τουρισμό τήν σημερινή μαζική του μορφή θά ἀναφερθοῦμε σέ ἄλλο σημεῖο τῆς μελέτης μας.

I.B. Ὁ ὀρισμός τοῦ τουρίστα.

Ἐνα ἀπό τά σημαντικώτερα προβλήματα πού παρουσιάζει ἡ μελέτη τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι ὁ ὀρισμός τῆς ἔννοιας "τουρίστα". Οἱ διαφορές ἀνάμεσα στούς ὄρους "τουρίστας", "ἐπισκέπτης" ἢ "ἐκδρομέας" ἔχουν μεγάλη σημασία γιά τήν σωστή καταγραφή στατιστικῶν πληροφοριῶν γιά τόν Τουρισμό ὅπως π.χ. Ἀφίξεις, Διανυκτερεύσεις, Ἔσοδα, Πληρωμές (18).

Ὡς τό 1963 ἡ ἐπιτροπή τουρισμοῦ τοῦ Ο.Ο.Σ.Α. συνιστοῦσε στίς χῶρες-μέλη τήν νιοθέτηση τοῦ ἐξῆς ὀρισμοῦ γιά τόν "ξένο τουρίστα" (19): Κάθε ἄτομο πού ἐπισκέπτεται μιά χώρα ἄλλη ἀπ' αὐτήν πού κατοικεῖ γιά χρονικό διάστημα τουλάχιστον 24 ὡρῶν.

Οἱ ἐξῆς θεωροῦνται τουρίστες:

- α) ἄτομα πού ταξιδεύουν γιά ψυχαγωγία, γιά οἰκογενειακοῦς λόγους, γιά λόγους ὑγείας κλπ.
- β) ἄτομα πού ταξιδεύουν σέ συνέδρια ἢ σαν ἐκπρόσωποι ὁποιοῦδήποτε εἴδους (ἐπιστημονικοί, διοικητικοί, διπλωματικοί, ὀργανωτικοί, ἀθλητικοί)
- γ) ἄτομα πού ταξιδεύουν γιά ἐπαγγελματικούς λόγους
- δ) ἄτομα πού ἔρχονται στά πλαίσια μιᾶς κρουαζιέρας, ἔστω καί ἂν μένουν γιά λιγώτερο ἀπό 24 ὡρες.

(17) Βλ. R.W. MCINTOSH "TOURISM...". Ο.Ο.Σ.Α. Ἡ πρώτη σταθερή γραμμή πού ἔνωσε τίς Η.Π.Α. μέ τήν Εὐρώπη ξεκίνησε τό 1939.

(18) Βλ. Γιά τά προβλήματα πού δημιουργοῦνται στόν P. LAINE "TOURISME ET". Ο.Ο.Σ.Α. σελ. 20 - 21, ἐπίσης J. ROSSI "INTERNATIONAL TOURISM STATISTICS: METHODOLOGY OF COLLECTION, PRESENTATION, ANALYSIS AND FORECASTING OF THE STATISTICAL SERIES" 1975-GENEVE, σελ. 3-17

(19) Βλ. TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES - PARIS -1972 σελ. 7.-

Οί ἑξῆς δέν θεωροῦνται τουρίστες:

- α) ἄτομα πού ἔρχονται (μέ ἢ χωρίς συμβόλαιο γιά νά ἐργασθοῦν στήν χώρα.
- β) ἄτομα πού ἔρχονται νά ἐγκατασταθοῦν στήν χώρα,
- γ) ἄτομα ἐγκατεστημένα στήν συνοριακή ζώνη καί ἄτομα πού ζοῦν σέ μιά χώρα καί ἐργάζονται στήν διπλανή
- δ) Ταξιδιωτές που περνοῦν ἀπό τήν χώρα χωρίς νά σταματοῦν ἀκόμη καί ἂν ἡ διαδρομή διαρκέσει πάνω ἀπό 24 ὥρες.

Ὁ ἴδιος ὁρισμός μποροῦσε νά χρησιμοποιηθεῖ καί γιά τόν ἐσωτερικό τουρισμό. Ὁ τουρίστας εἶναι τότε: "κάθε ἄτομο πού ἐπισκέπτεται ἕνα μέρες γιά διάστημα τουλάχιστον 24 ὡρῶν". Τά ἄτομα που ταξίδευσαν γιά διάστημα λιγώτερο τῶν 24 ὡρῶν θεωροῦντο "ἐκδρομεῖς" σύμφωνα μέ τόν ἴδιο ὁρισμό.

Τό 1963 συνήλθε στήν Ρώμη τό Συνέδριο τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν γιά τόν Τουρισμό. Στό συνέδριο αὐτό προτάθηκε ἕνας ἄλλος ὁρισμός τοῦ "ἐπισκέπτη" Σύμφωνα μ' αὐτόν: "ἐπισκέπτης εἶναι κάθε ἄτομο πού ἐπισκέπτεται μιά χώρα ἄλλη ἀπ' αὐτήν πού κατοικεῖ, γιά ὁποιοδήποτε λόγο, ἐκτός ἀπό τό νά ἐργαστεῖ. Αὐτός ὁ ὁρισμός (20 καλύπτει:

- 1. "Τουρίστες" πού εἶναι οἱ προσωρινοί ἐπισκέπτες πού μένουν τουλάχιστον 24 ὥρες στήν χώρα πού ἐπισκέπτονται καί σάν σκοπό τῆς ἐπίσκεψῆς τους ἔχουν:
 - α) Ψυχαγωγία (διακοπές, ὑγεία, σπουδές, θρησκεία, ἀθλητισμός)
 - β) Οἰκογενειακούς ἢ ἐπαγγελματικούς λόγους καθώς καί συμμετοχή σέ συνέδρια.
- 2. "Εκδρομεῖς" οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ προσωρινοί ἐπισκέπτες πού μένουν λιγώτερο ἀπό 24 ὥρες στήν χώρα πού ἐπισκέπτονται (συμπεριλαμβανομένων αὐτῶν που ταξιδεύουν μέ κρουαζιέρα)

Μιά ομάδα εἰδικῶν που συγκλήθηκε ἀπό τήν Ἐπιτροπή Στατιστικῆς τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν τό 1967 πρότεινε νά γίνει δεκτός ὁ παραπάνω ὁρισμός τοῦ Συνεδρίου τῆς Ρώμης. Ὁ ΟΟΣΑ ἀπό τήν πλευρά του προσπαθεῖ νά πείσει τίς χώρες-μέλη του νά υἱοθετήσουν ἕνα κοινό σύστημα ἀπογραφῆς στατιστικῶν πληροφοριῶν γιά τόν Τουρισμό. Οἱ προσπάθειες ἔχουν προχωρήσει ἀρκετά καί ἔτσι οἱ περισσότερες χώρες-μέλη διαθέτουν ἐπαρκῆ καί συγκρίσιμα στατιστικά στοιχεῖα γιά τήν τελευταία 20ετία στους τομεῖς:

Ἀφίξεις - Ἐσοδα - Αριθμός Ξενοδοχείων κλπ.
Τό ζήτημα πάντως μιᾶς πληρέστερης καί πάνω ἀπ' ὅλα διεθνῶς ἐφαρμόσιμης στατιστικῆς μεθόδου παραμένει ἀνοιχτό. Ἐπίσης

(20) Βλ. TOURISM POLICY Ο.Ο.Σ. σελ. 8. Αὐτόν τόν ὁρισμό τοῦ τουρίστα δεχόμαστε στήν ἀνάλυσή μας που ἀκολουθεῖ, λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι στήν Ἑλλάδα - καί πολύ περισσότερο στίς Κυκλάδες οἱ τουρίστες ἔρχονται γιά λόγους ἀναψυχῆς.

άλυτο παραμένει ουσιαστικά τό ζήτημα τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἑσωτερικῶν τουριστῶν. Τό σύνολο σχεδόν τῶν στατιστικῶν στοιχείων πού παρέχουν οἱ Διεθνεῖς ὀργανισμοί: ΟΗΕ , ΟΟΣΑ, ἀναφέρονται στόν Διεθνή Τουρισμό.

Ι.Γ. ΤΙ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ.

Υπάρχουν πολλοί πού ὑποστηρίζουν ὅτι ἀντί τοῦ ὅρου "Τουριστικός Τομέας" θά ἔπρεπε νά χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος "Τουριστική βιομηχανία". Ὁ ὅρος βιομηχανία ὅμως, ἔχει ἕνα συγκεκριμένο περιεχόμενο πού δέν ἀνταποκρίνεται στήν εὐρύτητα τῶν ἀγαθῶν στά ὁποῖα κατευθύνεται ἡ τουριστική ζήτηση. Ἀγαθῶν πού στό μεγαλύτερο μέρος τους ἀνήκουν στόν Τομέα τῶν Ὑπηρεσιῶν. (21).

Ὁ Τουριστικός Τομέας δέν εἶναι ἕνας συγκεκριμένος τομέας τῆς οἰκονομίας, ἀλλά περιλαμβάνει ἀγαθά καί ὑπηρεσίες ἀπό διάφορους τομεῖς. Ὁ ὅρος ἀναφέρεται σ' ἕνα σύμπλεγμα βιομηχανικῶν καί ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων πού ἐξυπηρετοῦν τήν Τουριστική Ζήτηση.

Τά συστατικά "στοιχεῖα" (Ἐπιχειρήσεις, Δημόσιοι ὀργανισμοί, ἄτομα πού ἐργάζονται στά παραπάνω) τοῦ Τουριστικοῦ Τομέα (22) μποροῦν νά χωριστοῦν σέ δύο ὁμάδες: τά ΑΜΕΣΑ συνδεμένα μ' αὐτόν καί τά ΕΜΜΕΣΑ συνδεμένα μ' αὐτόν. Τά πρῶτα ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά σχεδόν μέ τόν Τουρισμό ἐνῶ τά δεύτερα ἀπλῶς βελτιώνουν αἰσθητά τά κέρδη τους λόγω τοῦ Τουρισμοῦ.

(I) Ἀμεσα συνδεόμενα μέ τόν Τουριστικό Τομέα στοιχεῖα.

- α- Ξενοδοχεῖα-Ἐνοικιαζόμενα δωμάτια- Ξενῶνες- Ξενῶνες- νεότητας, Κάμπινγκς.
- β- Τουριστικά γραφεῖα - Ξεναγοί
- γ- Ἐστιατόρια - Καφέ-μπάρ, Μπάρ-Ζαχαροπλαστεῖα- Ντισκοτέκ πού λειτουργοῦν ἀποκλειστικά τήν τουριστική περίοδο.

(21) Βλ. Στ. Καλφιῶτη Ἐἰσαγωγή.....Ο.Ο.Ο. σελ. 86-92

(22) Βλ. Β. Κανελλάκης "INTERNATIONAL TOURISM: ITS SIGNIFICANCE AND POTENTIAL AS AN INSTRUMENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF GREECE-UNIVERSITY OF KANSAS - 1978 σελ. 10-11

Ὡστόσο ὑπάρχουν πολλές σχέσεις καί διασυνδέσεις ἀνάμεσα στά ΑΜΕΣΑ καί τά ΕΜΜΕΣΑ συνδεόμενα μέ τόν Τουρισμό στοιχεῖα. Τίς σύνθετες καί πολύπλοκες αὐτές σχέσεις παρουσιάζει ἀνάγλυφα ὁ R. DOSWELL "CASE STUDIES IN TOURISM" 1978 -LONDON σελ. 51-52 καί 54. (ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ)

- δ- Επιχειρήσεις μεταφορών εργαζόμενες αποκλειστικά τήν Τουριστική περίοδο (αεροπορικές εταιρείες CHARTER-έταιρείες που οργανώνουν εκδρομές)
- ε- Επιχειρήσεις που λειτουργούν τήν τουριστική περίοδο ένοικιάζοντας μεταφορικά μέσα σε τουριστικές περιοχές (π.χ. αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες, ιστιοπλοϊκά ή μηχανοκίνητα σκάφη, ποδήλατα θάλασσας - κανώ - σέρφ)
- στ- Βιομηχανίες και βιοτεχνίες που παράγουν είδη που καταναλώνουν αποκλειστικά οι τουρίστες, είδη λαϊκής τέχνης, "σουβενίρ" κλπ.
- ζ- Κρατικοί οργανισμοί που ασχολούνται αποκλειστικά με τόν Τουρισμό (ΕΟΤ, Τουριστική Αστυνομία κλπ)

(2) ΕΜΜΕΣΑ ΣΥΝΔΕΘΜΕΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

- α- Επιχειρήσεις εγκατεστημένες σε τουριστικές περιοχές που τήν τουριστική περίοδο αύξάνουν αισθητά τά κέρδη τους, π.χ. εστιατόρια, Καφενεϊα, Ζαχαροπλαστεϊα, Ντισκοτέκ, Μπάρ, Ένοικιάσεις αυτοκινήτων και μοτοσυκλετωών
- β- Οί εργαζόμενοι στην γεωργοκτηνοτροφία, τήν άλιεία, και τίς κατασκευές στίς τουριστικές περιοχές. Επίσης οί έμποροι όλων τών ειδών.
- γ- Κρατικές επιχειρήσεις (Κύρια Μεταφορών) π.χ. Αεροπορικές - Ατμοπλοϊκές - Σιδηρόδρομοι - Λεωφορεϊα.
- δ- Κλάδοι τής οίκονομίας που κερδίζουν από τόν Τουρισμό π.χ. Ο κλάδος τροφίμων και ποτωών.

Ι.Δ. ΓΙΑ ΠΟΙΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΤΑΞΙΔΕΥΕΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

Ο κυριώτερος λόγος που ταξιδεύει ο κόσμος θεωρεϊται για τούς περισσότερους μελετητές ή ανάγκη για άλλαγή και για γνωριμία με καινούργιους τόπους, πολιτισμούς και άνθρωπους (23) Έντονώτερη έμφανίζεται αυτή ή ανάγκη οτίς σύγχρονες Δυτικές κοινωνίες και θεωρεϊται άποτέλεσμα τής μονότονης και μηχανοποιημένης ζωής σ' αυτές. Ο άνθρωπος αναζητάει περιοχές όπου ή ζωή παραμένει πιο άπλή και τό περιβάλλον είναι καθαρώτερο. Αυτό έξηγεϊ σ' ένα βαθμό γιατί πολλοί κάτοικοι τών προηγμένων χωρών διαλέγουν για Τουρισμό τίς αναπτυσσόμενες Μεσογειακές χώρες ή τίς έξωτικές χώρες τής Ασίας και τής Αφρικής που έχουν παραδοσιακές κοινωνικές δομές και ή φυγή από τόν έντονο ρυθμό τής ζωής είναι ολοκληρωτική. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής τής

- (23) Βλ. Κανελλάκης "INTERNATIONAL TOURISM: ITS SIGNIFICANCE AND POTENTIAL.....". D.C. PHD 1975 σελ. 12., έπίσης Λουκίσας Φ. "THE IMPACT OF TOURISM ON REGIONAL DEVELOPMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GREEK ISLANDS" UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA PRESS-PHD-1977 σελ. 21-22, έπίσης R. DOSWELL "CASE STUDIES ON TOURISM" LONDON 1978 σελ. 24-26.

φυγής από την καθημερινότητα, είναι και η προσπάθεια των σύγχρονων ταξιδευτών να ανακαλύψουν τό αυθεντικό πρόσωπο του τόπου που επισκέπτονται. Θέλουν δηλαδή οι σύγχρονοι τουρίστες να γνωρίσουν την κρυμμένη "πίσω πλευρά" (24) μιάς περιοχής και ενός πολιτισμού, την πλευρά αυτή που πιστεύουν ότι τους κρύβει η τουριστική βιομηχανία. Σ' αυτό-τό κυνήγι της αυθεντικότητας όμως η τουριστική βιομηχανία έχει ήδη ανταποκριθεί δημιουργώντας με διάφορους τρόπους μιά φεύτικη, "προκατασκευασμένη" αυθεντικότητα που παγιδεύει τον Τουρίστα πείθοντας τον ότι αυτός είδε την πραγματική "πίσω πλευρά" της χώρας που επισκέπτεται. Στην ζωτική αυτή ανάγκη των σύγχρονων ανθρώπων να γνωρίσουν νέους τόπους και πολιτισμούς στηρίζεται και μιά ενδιαφέρουσα άποψη (25) που θεωρεί, ότι ο Τουρισμός στην σύγχρονη εποχή "απορροφά ένα μέρος των κοινωνικών λειτουργιών της θρησκείας" ενώ τα τουριστικά αξιοθέατα ταυτίζονται με τα θρησκευτικά σύμβολα των πρωτόγονων λαών.

Ένας άλλος λόγος που ταξιδεύει ο άνθρωπος είναι η τάση μίμησης καθώς και η μόδα που συνδέονται με την ανάγκη για κοινωνική άνοδο και απόδοχή (26). Συνδέονται επίσης με νέες αξίες που έχουν γίνει. Αποδεκτές στις σύγχρονες κοινωνίες, όπως: η φυσική και πνευματική υγεία, η κοινωνική θέση και οι πολλές εμπειρίες. Έκφραση αυτής της ανάγκης είναι και οι κάρτες που στέλνονται από τις χώρες διακοπών σε συγγενείς και φίλους. Είναι ένας τρόπος έντυπωσιασμού και παράλληλα μιά υπενθύμιση ότι "αυτοί" δεν απολαμβάνουν όσα έμεις σαν τουρίστες απολαμβάνουμε" (27)

Υπάρχουν όμως και ειδικοί λόγοι, που κάνουν τους ανθρώπους να ταξιδεύουν. Πολλοί ταξιδεύουν από επιστημονικό ενδιαφέρον (άρχαιολογικό ή έθνολογικό π.χ.) ή διότι συμμετέχουν σε κάποιο συνέδριο. Οι περισσότεροι τουρίστες πάντως ταξιδεύουν για ξεκούραση (28) συνήθως προς χώρες που διαθέτουν δύο

(24) Βλ. D.MACCANNEL, STAGED AUTHENTICITY: ARRANGEMENTS OF SOCIAL SPACE IN TOURIST SETTINGS "AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY 79, 1973, σελ. 589-603. Την έννοια της "πίσω πλευράς" εμπνεύσθηκε από τον GORFMAN. Βλ. και του ίδιου "THE TOURIST: A NEW THEORY OF THE LEISURE CLASS" MACMILLAN PRESS-1976 σελ. 92 και σελ. I-16

(25) Βλ. D.MACCANNELL'S STAGED AUTHENTICITY... "O.C. σελ. 589, και του ίδιου THE TOURIST: A NEW... "O.C. σελ. I-16, σελ. 39-56 και 161-187. Την άποψη του στηρίζει σε θέσεις των: GORFMAN, VEBLEN και STRAUSS.

(26) Βλ. H. GRABURN "TOURISM: THE SACRED..." O.C. σελ. 24

(27) Βλ. H. GRABURN "TOURISM THE SACRED..." O.C. σελ. 28 και Β. Κανελλάκης "INTERNATIONAL..." O.C. σελ. 13

(28) Ο J. ROSSI στο INTERNATIONAL TOURISM STATISTICS: METHODOLOGY OF COLLECTION, PRESENTATION ANALYSIS AND FORCASTING OF THE STATISTIC SERIES "1975-GENEVE σελ. 129, χώρισε τις αίτιες που ταξιδεύει ο κόσμος κατά ποσοστά: Διακοπές-ξεκούραση: 70%, Επαγγελματικοί λόγοι: 10%, Οικογένεια-Σπουδές-Θρησκευτικοί λόγοι: 10% Άλλοι λόγοι: 10%

μαγικά προϊόντα: ήλιο και θάλασσα. Μια άλλη αίτια είναι η ικανοποίηση ενός "χόμπυ" που τις περισσότερες φορές συνδέεται με τον άθλητισμό π.χ. σκί, σέρφ, όρειβάσια, υποβρύχιο φάρμα. Πολύ σημαντικό ποσοστό ταξιδιωτών γίνεται και για επαγγελματικούς λόγους βέβαια.

Πρέπει να επισημανθεί πάντως ότι ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας διαφέρουν και οι αίτιες που ταξιδεύουν οι κατοικοί της. Η τάση φυγής που παρατηρείται στις Δυτικές χώρες και εκφράζεται με ταξίδια στις έξωτικές και Μεσογειακές χώρες διαφέρει από την ανάγκη για μόρφωση που οδηγεί τους τουρίστες των φτωχών χωρών στην Ευρώπη που έχει μεγάλη Ιστορία και Πολιτισμό.

Αρκετοί μελετητές προσπαθούν να δημιουργήσουν μια τυπολογία του Τουρισμού που να στηρίζεται στα διαφορετικά αίτια που ταξιδεύει ο κόσμος. Έτσι ο Τουρισμός χωρίστηκε π.χ. (29) σε Πολιτιστικό Τουρισμό (που περιλαμβάνει τον Εθνολογικό και Ιστορικό τουρισμό) και σε Φυσιολατρικό Τουρισμό (που περιλαμβάνει τον περιβαλλοντολογικό, τον Αθλητικό και τον Τουρισμό Αναφυχής)

Μια άλλη τυπολογία (30) χωρίζει τον Τουρισμό σε: Ψυχαγωγικό, Φυσιολατρικό, Μορφωτικό, Καλλιτεχνικό, Θρησκευτικό, Αθλητικό, Επαγγελματικό, Υγείας (θερμαλισμός).

Τό πρόβλημα μ'αυτούς τους διαχωρισμούς είναι πώς είναι αρκετά δογματικοί γιατί τις περισσότερες φορές οι τουρίστες δεν ταξιδεύουν για έναν μόνο λόγο αλλά για πολλούς απ'αυτούς που προαναφέρθηκαν.

(29) Βλ. Η .CRABURN, TOURISM: THE SACRED Ο.Ο.σελ.27-28

(30) Βλ. Μ. Λογοθέτης "Προσδιοριστικοί παράγοντες της Τουριστικής Ζήτησης και Προσφοράς" 1971 σελ.32-35
 Ίδια περίπου και η τυπολογία του Σ.Καλφιώτη "Είσαγωγή στην θεωρία του Τουρισμού" 1972 σελ. 59-70

II. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

II.A. Οί παράγοντες ανάπτυξης του τουρισμού στην σύγχρονη εποχή.

- (1) Η αύξηση των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου στις ανεπτυγμένες χώρες σε συνδυασμό με την δημιουργία του "Κράτους Πρόνοιας" σ' αυτές.

Η μεγάλη και σταθερή αύξηση των εισοδημάτων (31) στις ανεπτυγμένες χώρες μεταπολεμικά έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί οι χώρες αυτές είναι οι κυριώτεροι "άποστολείς" τουριστών (32). Έξισου σημαντική είναι και η αύξηση του ελεύθερου χρόνου μεταπολεμικά. Έχει υπολογισθεί ότι στις ανεπτυγμένες χώρες η ετήσια ανάπαυση κυμαίνεται σήμερα ανάμεσα στις 130 και 150 μέρες. (33) Η έδραϊωση επίσης του λεγομένου "Κράτους πρόνοιας" στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, έδωσε την δυνατότητα στους κατοίκους τους να ξοδεύουν περισσότερα χρήματα για Τουρισμό (34). Κύρια χαρακτηριστικά του "Κράτους πρόνοιας" είναι: οι ετήσιες αμειβόμενες άδειες και η σύνταξη. Σημειώνεται επίσης ότι η σταθερή μείωση της συντάξιμης ηλικίας δημιουργεί πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο για ταξίδια.

- (2) Η τεράστια ανάπτυξη των οδικών και
αεροπορικών μεταφορών.

Όπως είδαμε και στην ιστορική αναδρομή στον Τουρισμό κάθε φορά που έφευρισκόταν ένα νέο μεταφορικό μέσο (σιδηρόδρομος, ατμόπλοιο, αυτοκίνητο, αεροπλάνο) η τουριστική ανάπτυξη γνώριζε μία σημαντική ώθηση.

-
- (31) Βλ. Μ. Λογοθέτης "Προσδιοριστικοί ...Ο.Ο.Ε.Υ. σελ. 9 και OECD "L'IMPACT DU TOURISME SUR L'ENVIRONNEMENT-PARIS - 1980
- (32) Βλ. "INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT FORECASTS TO 1990" ANTHONY EDWARDS - ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT LTD- SPECIAL REPORT No 62. σελ. 85-87
- (33) Βλ. P. LAINE "TOURISME ..." Ο.Ο.Ε.Υ. σελ. 24-27 και OECD : L'IMPACT.....Ο.Ο.Ε.Υ. σελ. 30.
- (34) Η αύξηση τόσο των δαπανών για τουρισμό όσο και των αφίξεων τουριστών είναι πολύ μεγαλύτερη (μέσος ετήσιος ρυθμός) από την ετήσια αύξηση του παγκόσμιου Α.Ε.Π. - Βλ. OECD "L'IMPACT..." Ο.Ο.Ε.Υ. σελ. 29.-

Έτσι και η ανάπτυξη του Διεθνούς Μαζικού Τουρισμού μετά τον πόλεμο οφείλεται κατά κύριο λόγο στην βελτίωση και επέκταση των μεταφορικών μέσων ιδίως δέ αυτοκινήτου και αεροπλάνου.

Τό αυτοκίνητο έπαφε μεταπολεμικά νά είναι είδος πολυτελείας για τούς κατοίκους τών αναπτυγμένων χωρών, ή διάδοση του ήταν τό πρώτο βήμα για τήν μαζικοποίηση και διεθνοποίηση του Τουρισμού. Στο σύνολο τών τουριστικών μετακινήσεων τό μεγαλύτερο ποσοστό γίνεται μέ αυτοκίνητο (65%)(35) Τό αυτοκίνητο όμως έχει περιορισμένη έμβέλεια και μπορεί νά χρησιμοποιηθεί μόνο για μετακινήσεις σε κοντινές χώρες. Τό μειονέκτημα αυτό του αυτοκινήτου ήρθε νά καλύψει τό αεροπλάνο (15% τών μετακινήσεων) πού δίκαια θεωρείται τό μέσο πού ανέδειξε τίς "νέες" τουριστικές χώρες (Μεσογειακές, Χώρες 'Αφρικής, 'Ασίας, Νησιά Καραϊβικής). Ένδεικτικό τής μεγάλης δημοτικότητας του αεροπλάνου είναι ότι ό έτήσιος ρυθμός αύξησης τών μετακινήσεων μέ αυτό, είναι φηλότερος άπ'όλα τά άλλα μέσα. "Ας δοϋμε λοιπόν πώς αναπτύχθηκαν οι αεροπορικές μεταφορές πού δόκα θεωρούνται συστατικό στοιχείο τής σημερινής μορφής του Τουρισμού.

Η επέκταση τών αεροπορικών μεταφορών στηρίχθηκε στην έφεύρεση μεγαλύτερων και ασφαλέστερων αεροσκαφών και συνοδεύτηκε άπό μείωση του ναύλου (36) πού σε συνδυασμό μέ τό βασικό τους πλεονέκτημα, τήν ταχύτητα, έκανε τό μέσο ιδιαίτερα δημοφιλές στους ταξιδιωτές. Χάρης στο αεροπλάνο έγινε δυνατό νά συνδεθούν οι χώρες άποστολής τουριστών (ΕΥΡΩΠΗ - Η.Π.Α.) μέ τίς τουριστικές χώρες, σε όλα τά σημεία του πλανήτη (Μεσόγειο, 'Αφρική, 'Ασία, Νησιά Καραϊβικής). Η τεράστια τουριστική ανάπτυξη πού γνώρισαν πολλές φτωχές χώρες τής 'Ασίας ή τής 'Αφρικής, δέν θά ήταν δυνατή χωρίς τό αεροπλάνο.

(35)Βλ. J.ROSSI "INTERNATIONAL TOURISM STATISTICS...".O.C. σελ. 102 -103

(36)Βλ. R.ERBES "INTERNATIONAL TOURISM AND THE ECONOMIES OF DEVELOPING COUNTRIES"OECD - 1973 σελ. 26, και Μ.ΛΟΓΘΕΤΗΣ "Προσδιοριστικοί Παράγοντες...".O.C. σελ. 15-19

Κατόρθωσαν δηλαδή οι αεροπορικές μεταφορές να εξαλείψουν το μεγαλύτερο μειονέκτημα που μπορεί να έχει μια χώρα για να αναπτυχθεί τουριστικά: τήν απόσταση από τις χώρες - αποστολής τουριστών (37). Σημαντική εξέλιξη στις αεροπορικές μεταφορές ήταν η μεγάλη ανάπτυξη των ναυλωμένων πτήσεων (CHARTER-FLIGHTS) που ήρθαν να καλύψουν τις ειδικές ανάγκες του Τουρισμού και να αντιμετωπίσουν όρισμένες αδυναμίες των προγραμματισμένων (άπλων) πτήσεων. Οι αδυναμίες αυτές ήταν: (38) ότι οι προγραμματισμένες πτήσεις άφορουν συγκεκριμένες πόλεις (ή πολη) μιας χώρας και γίνονται σε συγκεκριμένη ήμερομηνία και ώρα, ότι οι αεροπορικές εταιρείες δεν μπορούσαν να καλύψουν τήν διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση, ότι ο ναύλος παρέμενε ακόμη σε αρκετά ψηλά επίπεδα. Οι ναυλωμένες πτήσεις αντίθετα κατόρθωσαν (39):

- α.- να έχουν χαμηλότερο ναύλο
- β.- να συνδέουν τις χώρες αποστολής με πολύ περισσότερες πόλεις τής χώρας υποδοχής
- γ.- να καλύπτουν τήν διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση.

Η ανάπτυξη των ναυλωμένων πτήσεων (σε συνδυασμό ιδίως με τόν οργανωμένο τουρισμό του θά εξετάσουμε στην συνέχεια) ήταν καταλυτική για τήν μαζικοποίηση του Τουρισμού. Οι εταιρείες που κάνουν ναυλωμένες πτήσεις είναι, πολύ συχνά θυγατρικές γνωστών αεροπορικών εταιρειών ή ανήκουν σε μεγάλες ιδιωτικές τουριστικές επιχειρήσεις (TOUR-OPERATORS) που ασχολούνται με τόν οργανωμένο τουρισμό.

Από τήν ανάλυση που προηγήθηκε λοιπόν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι χωρίς τήν ανάπτυξη των όδικών και αεροπορικών μεταφορών ο Τουρισμός δεν θά είχε τήν σημερινή του μαζικότητα αλλά ούτε και μορφή (όργανωμένος τουρισμός).

(37) Βλ. Μ. Λογοθέτης "Προσδιοριστικοί παράγοντες..." σελ. 122/3

(38) Βλ. Ε.Ο.Τ. "Χαρακτηριστικά έλλοδαπών τουριστών αφικνουμένων ε:ά πτήσεων CHARTERS" 1973 σελ. 2.

(39) I.U.O.T.O. "THE IMPACT OF INTERNATIONAL TOURISM ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE DEVELOPING COUNTRIES" 1975 Σελ. 43/54 και,

Ε.Ο.Τ. "Χαρακτηριστικά".Ο.Ο. σελ. 2/4

(3) Δύο σημαντικές εξελίξεις:
 'Οργανωμένος τουρισμός, και
Είδικές μορφές τουρισμού

'Ο οργανωμένος τουρισμός κατόρθωσε με τις φτηνές τιμές που πρόσφεραν οι TOUR OPERATORS να μαζικοποιήσει τόν Τουρισμό. Οι TOUR OPERATORS (40) είναι οι ταξιδιωτικοί οργανισμοί (ίδιωτ. εταιρείες) που ασχολούνται με τόν οργανωμένο τουρισμό. Αυτοί πουλάνε στον αγοραστή-τουρίστα ένα ταξίδι που περιλαμβάνει:

- α.- Μεταφορά (μετόβαση και επιστροφή) στον τόπο προορισμού
- β.- Διαμονή σε ξενοδοχείο
- γ.- Διατροφή σε όρισμένες περιπτώσεις (πρωινό και ένα ή δύο γεύματα)
- δ.- Ξεναγήσεις σε αξιοθέατα και Μουσεία.

Αυτό τό είδος ταξιδιού προσφέρει στον τουρίστα φτηνές τιμές και ασφάλεια. Τίς φτηνές τιμές οι TOUR-OPERATORS επιτυγχάνουν με συμβόλαια μακράς διάρκειας με τά ξενοδοχεία τών χωρών υποδοχής και τίς αεροπορικές εταιρείες. 'Ιδιαίτερα αρνητική πλευρά (για τίς χώρες υποδοχής) τού τρόπου λειτουργίας τών TOUR OPERATORS είναι ότι μπορούν λόγω τής μεγάλης οικονομικής τους επιφάνειας να επιβάλουν έπαχθεϊς οικονομικούς όρους (41) (μακροχρόνια συμβόλαια με χαμηλές τιμές) στους ξενοδόχους τής χώρας υποδοχής. 'Εκτός αυτού οι TOUR OPERATORS πολλές φορές εγκαταλείπουν μία περιοχή που οι ίδιοι ανακαλύπτουν και αναπτύσσουν, όταν αυτή πάφει να είναι τής μόδας ή απλά, όσο θά ήθελαν επικερδής. Συχνά λοιπόν μία περιοχή γνωρίζει ταχύτατη τουριστική ανάπτυξη τήν όποία ακολουθεϊ σε σύντομο χρονικό διάστημα μία εξίσου έντυπιακή πτώση τών άφίξεων και είσπραξεων. 'Ιδιαίτερα εκτεθειμένες στο όλιγοφώνιο τών TOUR OPERATORS είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες που τά τελευταϊα χρόνια στηρίζουν τήν ανάπτυξη τους στον Τουρισμό.

(40) Για τήν όργάνωση και τόν τρόπο λειτουργίας τους
 βλ. I.U.O.T.O. THE IMPACT OF INTERNATIONAL ... O.C.
 σελ. 41/45 και,

R.DOSWELL "CASE STUDIES O.C. σελ. 30/40

(41) Β λ. R.DOSWELL "CASE STUDIES.....O.C. σελ. 33/37,
 επίσης Εϊσήγησι, Ν. Σκουλά (Γ. Γραμματέα ΕΟΤ) στήν
 "Διάσκεψη Τουρισμός 84". σελ. 7.

- Ίδιαίτερο χαρακτηριστικό του οργανωμένου τουρισμού είναι και η τεράστια συγκέντρωση δραστηριοτήτων που παρουσιάζεται σε όρισμένους κλάδους επιχειρήσεων που ασχολούνται μ' αυτόν (42) 'Η συγκέντρωση αυτή είναι, είτε όριζόντια (π.χ. "άλυσσίδες" ξενοδοχείων) είτε κάθετη (έξαρτηση TOUR OPERATORS και CLUB διακοπών από τράστ επιχειρηματιών ή τράπεζες, καθώς και η επέκταση των αεροπορικών εταιριών στον ξενοδοχειακό κλάδο). Στόν ΠΙΝΑΚΑ I.- που ακολουθεῖ παρουσιάζονται (43) :
- α.- ο αριθμός των εταιρειών που ελέγχουν "άλυσσίδες" ξενοδοχείων καθώς και η δύναμή τους σε ξενοδοχεία και δωμάτια.
 - β.- ο αριθμός των εταιρειών αυτών που συνδέονται με αεροπορικές εταιρείες.
 - γ.- η χώρα καταγωγής αυτών των εταιρειών
 - δ.- ο αριθμός των ξενοδοχείων (που ανήκουν σ' αυτές τις εταιρείες) που είναι εγκατεστημένα σε αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες χώρες.

(42) Βλ. Σ.Καλφιδιώτης "Τουριστική Οικονομική" σελ.109/117 και 115/117

(43) Βλ. J.H.DUNNING και M.MCQUEEN "MULTINATIONAL CORPORATIONS IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY" ANNALS OF TOURISM RESEARCH VOLUME 9, No I. 1982 σελ. 69/90 (κυρίως πίνακες I ως 5).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Ι.- (ΕΤΟΣ 1978)

ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ ΠΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥΝ ΑΔΥΣΣΙΔΕΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ
ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΔΥΝΑΜΗ ΣΕ ΜΟΝΑΔΕΣ & ΔΩΜΑΤΙΑ

ΧΩΡΕΣ Η ΟΜΑΔΕΣ ΧΩΡΩΝ ΚΑΤΑΓΩΓ. ΕΤΑΙΡ. ΕΤΑΙΡ.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΤΑΙΡ. ΠΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥΝ ΑΔΥΣΣ. ΞΕΝΟΔΟΧ.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΞΕΝΟΔΟΧ. ΠΟΥ ΑΝΗΚΟΥΝ Σ' ΑΥΤΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΩΜΑΤ. ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Η.Π.Α.	22	508	49,6	152118	56,2
ΓΑΛΛΙΑ	8	156	15,2	35374	13,1
ΒΡΕΤΤΑΝ.	13	147	14,5	31765	11,7
ΥΠΟΔΟΙΜ. ΕΥΡΩΠΗ	14	87	8,5	21190	7,8
ΙΑΠΩΝΙΑ	7	23	2,2	9093	3,4
ΑΛΛΕΣ ΑΝΑΠΤΥΓ. ΧΩΡΕΣ	8	65	3,9	10557	3,9
ΑΝΑΠΤΥΣ- ΣΟΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ	9	37	3,6	10549	3,9
ΣΥΝΟΛΟ	81	1025	100%	270646	100%

- I.- Οι αναπτυγμένες χώρες ελέγχουν τό 88,9% των εταιρειών ενώ μόνον οι Η.Π.Α. ελέγχουν τό 50% των ξενοδοχείων.
- II. Από τίς 81 εταιρείες οι 16 (27,1%) συνδέονται μέ αεροπορικές εταιρείες.
- III. Τό 52,6% των ξενοδοχείων πού ανήκουν στίς παραπάνω εταιρείες βρίσκονται σέ αναπτυγμένες χώρες καί τό 47% σέ αναπτυσσόμενες.
- IV. Από τίς 10 μεγαλύτερες εταιρείες οι 7 είναι Αμερικάνικων συμφερόντων, οι 2 Γαλλικῶν καί ἡ μία εἶναι Βρετανικῶν.

Εκτός του οργανωμένου τουρισμού όμως σημαντική εξέλιξη μεταπολεμικά ήταν και η ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού (44) γνωστότερη από τις οποίες είναι τα λεγόμενα CLUB τουρισμού. Αυτά είναι ιδιωτικές εταιρείες (π.χ. τό γνωστό CLUB MEDITERRANEE) που δημιουργούν τουριστικές εγκαταστάσεις σε πολλές περιοχές του κόσμου (κυρίως αναπτυσσόμενες χώρες) και προσφέρουν στα μέλη τους, αλλά και σε εξωτερικούς πελάτες τις υπηρεσίες τους. Τα μέλη βέβαια πληρώνουν χαμηλότερες τιμές. Τό είδος αυτό του Τουρισμού είναι πολύ δημοφιλές στις χώρες τής Δύσης (Γαλλία-Ιταλία-Γερμανία-Σκανδιναβικές χώρες) και στις Η.Π.Α.

Άλλες ειδικές μορφές τουρισμού είναι αυτές που αφορούν άτομα (ή ομάδες ατόμων) με ειδικά ενδιαφέροντα. (45). Οι γνωστότερες ειδικές μορφές τουρισμού είναι οι εξής:

- α.- Επιστημονικός τουρισμός (έπισκέψεις σε Μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους ή παρακαλούθηση συνεδρίων.)
- β.- Καλλιτεχνικός (έπίσκεψη σε πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. φεστιβάλ)
- γ.- Επαγγελματικός (έπίσκεψη σε εκθέσεις)
- δ.- Φυσιολατρικός (Κάμπινγκς, στρατόπεδα γυμναστών)
- ε.- Άθλητικός (ορειβάσια-κυνήγι-φάρμα-κατεδύσεις-σκι-σαφάρι)

στ- Θεραπευτικός (π.χ. Ίαματικά Λουτρά)

Μεγάλη ανάπτυξη ειδικά τα τελευταία χρόνια γνωρίζει ο Κοινωνικός Τουρισμός στις αναπτυγμένες χώρες (46).

Αυτός απευθύνεται σε άτομα χαμηλών εισοδημάτων ή ομάδες ατόμων με ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα (π.χ. νέοι ή άτομα τρίτης ηλικίας). Τα άτομα αυτά πληθαίνουν διακοπές πληρώνοντας ένα μικρό μονο μέρος του κόστους ενώ τό μεγαλύτερο μέρος πληρώνεται από τό κράτος.

(44) Βλ. MCINTOSH "TOURISM....." σελ. 42/44

(45) Βλ. MCINTOSH "TOURISM....." Ο.Σ. σελ. 43, και Μ. Λογοθέτη "Προσδιοριστικοί παράγοντες...." σελ. 33/35.

(46) Βλ. R.W. MCINTOSH "TOURISM: PRINCIPLES...." σελ. 47/50

Προγράμματα Κοινωνικού Τουρισμού άρχισε να εφαρμόζει και ο ΕΟΤ πρόσφατα (1982) στην Ελλάδα, ενώ τό θέμα αποτέλεσε και αντικείμενο μελέτης από τό Ύφυπουργείο Ναυς Γενιάς.

II. Β. Η Συμμετοχή του τουρισμού στην
παγκόσμια ανάπτυξη.

(I) ΑΦΙΞΕΙΣ-ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ-ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ

Στόν ΠΙΝΑΚΑ I (47) παρουσιάζεται ανάγλυφα η αλματώδης ανάπτυξη του Τουρισμού στην 20ετία 1958-1977. Στην περίοδο αυτή οι παγκόσμιες εισπράξεις αυξάνονται κατά 9,2 φορές (σέ τρέχουσες τιμές) ενώ οι αφίξεις τουριστών αυξάνονται αντίστοιχα κατά 4,3 φορές (48). Ενδεικτικό της σταθερής ανάπτυξης του τουρισμού στην εξεταζόμενη περίοδο είναι τό γεγονός ότι η μέση ετήσια αύξηση των παγκοσμίων τουριστικών εισπράξεων (12,5%) ελάχιστα υπολήφθηκε της μέσης ετήσιας αύξησης (13%) των παγκοσμίων έμπορικων εξαγωγών (49). Η αύξηση δέ των τουριστικών εισπράξεων ήταν μεγαλύτερη της αύξησης των έμπορικων εξαγωγών στις 2 πρώτες (και πολύ σημαντικές) περιόδους της ανάπτυξης του Τουρισμού, δηλ. τό 1958 - 1963 και τό 1963- 1970.

Οί προβλέψεις των Διεθνών Όργανισμών Τουρισμού δείχνουν ότι ο Τομέας θά συνεχίσει νά αναπτύσσεται σταθερά. Επισημαίνεται πάντως ότι οι προβλέψεις αυτές στηρίζονται σέ όρισμένες υποθέσεις-περιορισμούς για την οικονομική, κοινωνική και δημογραφική κατάσταση των χωρών αποστολής τουριστών στην εξεταζόμενη περίοδο. (50). Λαμβάνοντας λοιπόν υπ' όψη αυτές τίς υποθέσεις-περιορισμούς, προβλέπεται ότι οι παγκόσμιες τουριστικές αφίξεις τό 1990 θά φτάσουν τά 415 έκατομμύρια άτομα και τό 2005 τά 800 έκατομμύρια άτομα.

(47) Βλ. σελ. 54.-

(48) Τό 1982 οι αφίξεις φτάνουν τά 280 έκατομμύρια άτομα. Είσηγηση Ν. Σκουλά στή Α' Διάσκεψη Τουρισμός 1984, σελ. 18.

(49) Βλ. ΠΙΝΑΚΑ 2. σελ. 55

(50) Βλ. P. LAINE "TOURISME". Ο. C. σελ. 31/33, και J. ROSSI "INTERNATIONAL TOURISM". Ο. C. σελ. 189 έως 204 και, Είσηγηση Ν. Σκουλά Ο. C. σελ. 16/20.

Εξίσου σημαντική μέ τις εισπράξεις από τον Τουρισμό είναι, και η τουριστική δαπάνη. Θα περίμενε βέβαια κανείς τὰ 2 ποσά (εισπράξεις και δαπάνη) νά ταυτίζονται αλλά η έλλειψη στατιστικῶν στοιχείων από ὀρισμένες χώρες αφενός, και οί ανεπαρκείς μέθοδοι μέτρησης του συναλλάγματος που δαπανᾶται ἢ εισπράττειται, κάνει αὐτήν τήν ταύτιση ἀδύνατη. Αποκαλυπτική πάντως είναι η σύγκριση τῆς Τουριστικῆς και τῆς Καταναλωτικῆς Δαπάνης στίς χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ.

Ὅπως προκύπτει από τὰ στοιχεία του ΠΙΝΑΚΑ 3(51) στην Ιοετία 1958- 1967 ἡ Τουριστική Δαπάνη στό ἐξωτερικό ἀυξάνεται πολύ ταχύτερα από τήν καταναλωτική δαπάνη στίς χώρες του ΟΟΣΑ. Ἡ αὐξηση αὐτή είναι πολύ μεγαλύτερη στίς χώρες τῆς Εὐρώπης. Στίς Η.Π.Α. ὑπολογίστηκε ὅτι μεταξύ 1980 -2000 ἡ Παγκόσμια Τουριστική Δαπάνη θά ἀυξάνεται κατά 7% ἐτήσια, ἐνῶ τό Παγκόσμιο Ἀκαθάριστο Προϊόν ἀγαθῶν και ὑπηρεσιῶν θά ἀυξάνεται μόνον κατά 4,7% ἐτήσια (52). Ἡ μεγάλη ἀνοδος τῆς τουριστικῆς δαπάνης (50 Δισεκατομμύρια δολλάρια τό 1979) είναι ἕνα ἀκόμη στοιχεῖο που ἐπιβεβαιώνει τήν γρήγορη ἀνάπτυξη του Τουρισμοῦ μεταπολεμικά.(53)

(2) ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.

Τὰ στοιχεῖα γιά τίς παγκόσμιες ἐπενδύσεις στόν Τουρισμό δέν είναι πλήρη. Τό γεγονός που δυσκολεύει τόν ὑπολογισμό τῶν ἐπενδύσεων είναι: ὅτι γίνονται τόσο ἀπό τό Δημόσιο ὅσο και ἀπό ἰδιῶτες.

Ὁ ΟΟΣΑ στίς ἐτήσιες ἐκδόσεις του γιά τόν Διεθνή Τουρισμό καταγράφει ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἐπενδύσεων που γίνονται στίς χώρες μέλη του. Σ'αὐτές τίς ἐπενδύσεις περιλαμβάνονται: (54)

- (51) Βλ. σελ. 55
 (52) Βλ. O.E.C.D. IMPACT DU TOURISME....."O.C.σελ.29
 (53) Βλ. A. EDWARDS "INTERNATIONAL TOURISM..."O.C.σελ.8 και TOURISM POLICY IN OECD MEMBER COUNTRIES, ἔτος 1971 σελ.159/163, ἡ δαπάνη ἀνά τουρίστα ἦταν \$485.-
 (54) Βλ. TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES, ἔτος 1967 σελ.130 και ἔτος 1971 σελ. 152

- α.- Δημόσιες επενδύσεις
 β.- Επενδύσεις με βάση ειδικούς νόμους
 γ.- Ιδιωτικές επενδύσεις
 δ.- Εγκρίσεις για ανέγερση ξενοδοχείων και εστιατορίων
 ε.- Επενδύσεις σε ξενοδοχεία
 στ.- Επενδύσεις σε επιχειρήσεις που σχετίζονται με τον Τουρισμό (τροφοδοσία και παροχή υπηρεσιών)
- Οι παραπάνω επενδύσεις υπολογίστηκε ότι στην περίοδο 1964-1978 διπλασιάστηκαν στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ (55). Αν ληφθεί πάντως υπόψη ότι λείπουν στοιχεία από πολλές χώρες και ότι πολλά στοιχεία είναι προσεγγιστικά θεωρείται πολύ πιθανό ή αύξηση των επενδύσεων να είναι πολύ μεγαλύτερη.

(3) ΠΛΗΡΗΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ
 ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ .-

Χαρακτηριστικό της ανάπτυξης του Τουριστικού Τομέα είναι ότι το σύνολο του κύκλου εργασιών του, είτε οάν τουριστική δαπάνη, είτε σαν τουριστική είσπραξη πραγματοποιείται στις αναπτυγμένες χώρες του κόσμου (ΕΥΡΩΠΗ - ΗΠΑ) (56). Όπως εύστοχα παρατηρεί ο SINGH (57) "ο Τουρισμός συγκεντρώνεται στον αναπτυγμένο κόσμο είτε οάν αφητηρία είτε οάν προορισμός"

Οι άφιξεις τουριστών στις αναπτυγμένες χώρες φτάνουν τό 90% του συνόλου των παγκοσμίων άφιξεων (58). Παράλληλα και ή τουριστική δαπάνη των αναπτυγμένων χωρών καθώς και οι τουριστικές είσπράξεις από αυτές φτάνουν τό 90% του παγκοσμίου συνόλου (59). Ένδεικτικό είναι τό γεγονός ότι ή Εύρώπη καλύπτει τό 56% της παγκόσμιας τουριστικής δαπάνης και ότι ή Δυτική Γερμανία μόνη της δαπανά τό 1/5 της Παγκόσμιας Τουριστικής Δαπάνης.

- (55) έπεξεργασία στοιχείων από TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES, έτη 1967 σελ. 130, 1969 σελ.174, 1971 σελ.152, 1975 σελ.158 και 1979 σελ. 177.
- (56) Βλ.Γ.Παρασκευόπουλος "Οικονομική ανάλυση του Διεθνούς Τουρισμού" 1977 - ΚΕΠΕ - σελ. 20. ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES O.H.E. 1973 σελ. 6.- έπίσης J.BRYDEN "A CASE STUDY OF THE COMMONWEALTH CARIBBEAN" σελ. 60-66
- (57) Βλ.SINGH B.P. "Επιπτώσεις του Τουρισμού στό 'Ισοζύγιο Πληρωμών της Ελλάδας:Τό άμεσο συναλλαγματικό κόστος - Διδακτ.Διατριβή στην ΛΣΟΒΕ 1980 σελ.48.
- (58) Βλ.SINGH B.P. "Επιπτώσεις...O.C. σελ.15-16
- (59) Βλ.SINGH B.P. "Επιπτώσεις...O.C. σελ.15-16 και J.ROSSI "INTERNATIONAL TOURISM...O.C.σελ.84-85.

Η κατάσταση αυτή δέν φαίνεται ότι θά αλλάξει σύντομα αφού προβλέπεται ότι και τό 1990 οι δέκα κυριώτερες χώρες-άποστολής τουριστών θά δαπανούν τό 72,4% τής Παγκόσμιας Τουριστικής Δαπάνης (60).

Σέ αντίθεση μέ τίς αναπτυγμένες χώρες, ή 'Ασία, ή 'Αφρική και ή Μ. Ανατολή συγκεντρώνουν μόνον τό 6%-7% τών διεθνών τουριστικών άφίξεων και τό 10% τών εισπράξεων(61) Ακόμη δέ και άν ληφθεϊ υπόψη ότι τά τελευταία χρόνια οι χώρες μή μέλη του ΟΟΣΑ (κατά τεκμήριο αναπτυσσόμενες χώρες) παρουσιάζουν πολύ φηλώτερους έτήσιους ρυθμούς αύξησης (62), τόσο στις άφίξεις όσο και στις εισπράξεις από τίς χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ, ή ζοφερή εικόνα πού περιγράψαμε δέν άναρεϊται. Και αυτό για τούς έξης λόγους:

- α.- Οι τουριστικές εισπράξεις στις αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζουν μεγάλη άστάθεια από έτος σέ έτος.
- β.- Οι χώρες αυτές ξεκίνησαν από πολύ χαμηλότερο επίπεδο τήν τουριστική τους άνάπτυξη και έτσι οι μεγάλοι ρυθμοί άνάπτυξης έχουν μικρή σημασία.
- γ.- Οι αναπτυγμένες χώρες έκτός από τό ότι εισπράτουν τό μεγαλύτερο μέρος τών παγκοσμίων κερδών του Τουρισμού, έλέγχουν συγχρόνως και τήν παραγωγή του τουριστικού προϊόντος στις υπανάπτυκτες χώρες, και έτσι καρπώνονται και ένα σημαντικό μέρος τών κερδών που πραγματοποιούνται σ' αυτές.

Συγκεκριμένα, οι αναπτυγμένες χώρες έλέγχουν: τήν Διαφήμιση, τίς Μεταφορές, τόν 'Οργανωμένο Τουρισμό (TOUR-OPERATORS) και ένα σημαντικό μέρος τής τουριστικής 'Υποδομής (Ξενοδοχεϊα-MANAGEMENT) στις αναπτυγμένες χώρες. (63).

-
- (60) Βλ. A. EDWARDS "INTERNATIONAL TOURISM..." ΣΕΛ. 5& 31/34
 (61) Βλ. SINGH "Επιπτώσεις" Ο.Σ. σελ. 15-17
 (62) Βλ. SINGH "Επιπτώσεις" Ο.Σ. σελ. 35-38
 (63) Βλ. ST. P. BRITTON "THE POLITICAL ECONOMY OF TOURISM IN THE THIRD WORLD" ANNALS OF TOURISM RESEARCH VOL. 9 No 3, 1982 σελ. 336-347 και R. H. GREEN "TOWARD PLANNING TOURISM IN AFRICAN COUNTRIES" στό TOURISM PASSPORT TO DEVELOPMENT UNESCO AND WORLD BANK SEMINAR-OXFORD UNIVERSITY PRESS-1976 σελ. 89/100 (έπιμέλεια EM. DE KADT), επίσης IUOTO "THE IMPACT OF" Ο.Σ. σελ. 46/55

Τό γεγονός αυτό έχει μιά επιπλέον αρνητική πλευρά: μιά οικονομική κρίση στις αναπτυγμένες χώρες (ή απλώς σε μιά σημαντική χώρα αποστολής τουριστών) μπορεί να οδηγήσει σε κατάρρευση τις οικονομίες αρκετών αναπτυσσομένων χωρών που έχουν στηρίξει την οικονομική τους ανάπτυξη στον Τουρισμό.

III. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

III A. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

(I) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η άνοδος του Τουρισμού την μεταπολεμική περίοδο σήμανε και την αρχή του ενδιαφέροντος των οικονομολόγων γι' αυτόν. Οι οικονομικές μελέτες και έρευνες (64) που έγιναν είναι κυρίως δύο ειδών :

α.- Μελέτες που παρουσιάζουν τά συστατικά στοιχεία του Τομέα και τις επιπτώσεις που έχει η ανάπτυξη του στην οικονομία (μέ έμφαση στο ισοζύγιο πληρωμών, την απασχόληση και τις σχέσεις με άλλους κλάδους και τομείς της οικονομίας)

β.- Μελέτες-περιπτώσεων που έγιναν κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες με μεγάλη τουριστική ανάπτυξη (65)
Σ' αυτές τις μελέτες έρευνήθηκε η επίπτωση του Τουρισμού στην τοπική (συνήθως αγροτική) οικονομία καθώς και η δυνατότητα του να χρησιμεύσει σαν κύριος μοχλός ανάπτυξης σε μιά υπανάπτυκτη οικονομία. Σε πολλές από αυτές τις μελέτες επίσης έρευνήθηκαν και οι κοινωνικές

(64) Πολλές απ' αυτές τις έρευνες έγιναν από διεθνείς οργανισμούς π.χ. ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES, O.H.E.1973, THE IMPACT OF INTERNATIONAL TOURISM ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF DEVELOPING COUNTRIES "IUOTO 1975" INTERNATIONAL TOURISM AND THE ECONOMY OF DEVELOPING COUNTRIES" PARIS-OECD 1973.

(65) Αυτές οι έρευνες έγιναν κυρίως από ανεξάρτητους έρευνητές. Σημαντική ήταν η προσπάθεια να γίνουν συλλογικές εκδόσεις π ό θά όμαδοποιούν αυτές τις έρευνες ανάλογα με τά εύρήματα τους. π.χ. HOSTS AND GUESTS - THE ANTHROPOLOGY OF TOURISM" V.SMITH EDITOR-UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA PRESS-1977 και R.NORONHA "REVIEW OF THE SOCIOLOGICAL LITTERATURE ON TOURISM" 1975.

ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ.

Στὴν συνέχεια θὰ παρουσιάσουμε τοὺς τομεῖς ποὺ κυρίως συγκέντρωσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετῶν ποὺ προαναφέραμε.

(2) Ἡ συμβολὴ τῶν τουριστικῶν εἰσπράξεων στὸ Ἴσοζύγιο πληρωμῶν καὶ τὰ καθαρὰ κέρδη τοῦ κράτους ἀπὸ τὸν Τομέα.

Ἀναμφισβήτητη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Τουρισμοῦ στὴν βελτίωση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν (66). Αὐτὸ βέβαια ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τίς ἀναπτυσσόμενες χῶρες ποὺ ἔχουν μεγάλη ἀνάγκη συναλλαγματος. (67) Ἡ συμβολὴ στὸ ἰσοζύγιο ὅμως μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ θετική μόνον βραχυπρόθεσμα, γιὰτὶ μακροπρόθεσμα ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τουριστῶν δημιουργεῖ ἀνάγκη μεγάλων ἐπενδύσεων γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησή τους, πράγμα ποὺ σημαίνει ἐπανεξαγωγή ἑνὸς σημαντικοῦ ποσοστοῦ τοῦ εἰσαγόμενου συναλλαγματος. Ἐνα ἄλλο κριτήριό ποὺ πρέπει δε νὰ λαμβάνεται ὑπόψη στὴν θετική ἢ μὴ συμβολὴ τοῦ Τουρισμοῦ στὸ ἰσοζύγιο, εἶναι ἡ σύγκριση τῆς συμβολῆς κάποιου ἄλλου τομέα τῆς οἰκονομίας (π.χ. βιομηχανία) ἂν οἱ ἐπενδύσεις στρέφονταν πρὸς αὐτόν. (68)

Ἰδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα ἔχει ἀποδειχθεῖ ὁ ὑπολογισμὸς τῶν καθαρῶν κερδῶν μιᾶς οἰκονομίας ἀπὸ τὸν Τουρισμό. Γιὰ νὰ εἶναι ἀκριβής ὁ ὑπολογισμὸς πρέπει ἀπὸ τὴν καθαρὴ συναλλαγματική εἰσπραξη νὰ ἀφαιρεθοῦν (69). :

α.- οἱ πληρωμές γιὰ εἰσαγωγές ἀγαθῶν ποὺ σκοπὸ ἔχουν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸν Τουριστικὸ Τομέα (κεφαλαίου-χικά ἀγαθά).

(66) Βλ. TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES, 1979 σελ. 163, ἐπίσης L'IMPACT... OECD" σελ. 53/55.- ELEMENTS... "OHE.O.C. σελ. 7/9

(67) Βλ. ELEMENTS OF TOURISM... "O.C. σελ. 7/8 (ΜΙΝΑΚΑΣ)

(68) Βλ. Α. Ἀθανασίου "Ο Τουριστικὸς Τομέας στὴν Ἑλληνικὴ οἰκονομία-1975 σελ. 57/66

(69) Βλ. ELEMENTS OF TOURISM POLICY... "O.C. σελ. 12/16 MCINTOSH "TOURISM... "O.C. σελ. 182/183 R. ERBES "INTERNATIONAL TOURISM... "O.C. σελ. 74/76 & R. BARETJE "TOURISM EXTERNAL ACCOUNT & THE BALANCE OF PAYMENTS" ANNALS OF TOURISM RESEARCH VOL. 9, No 1, 1983 σελ. 57/67.

- β.-οί πληρωμές για εισαγωγές αγαθών που καταναλώνουν οι τουρίστες.
- γ.-οί πληρωμές (ιδιωτικές και δημόσιες) στο εξωτερικό π.χ. TOUR OPERATORS, δαπάνες διαφήμισης και προβολής συναλλαγματικές διαφορές από αναπτυγμένες σε αναπτυσσόμενες χώρες κλπ.
- δ.-οί πληρωμές για εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών που ζητούν οι ντόπιοι επηρεασμένοι από τις καταναλωτικές σιγήθειες των τουριστών.
- Οί προσπάθειες που έγιναν με βίση την παραπάνω συλλογιστική να ρεθοῦν τὰ καθαρά κέρδη τῶν αναπτυσσόμενων χωρῶν ἀπό τόν τουρισμό ἔδειξε μεγάλες διαφορές ἀπό χώρα σέ χώρα καί γενικά ὄχι ἱκανοποιητικά καθαρά κέρδη (70)
- Συγκεκριμένα τὰ καθαρά κέρδη φτάνουν ἀπό τὰ πολύ χαμηλά ποσοστά τοῦ Μαυρίτιου (10% τῶν συνολικῶν εἰσπράξεων) τοῦ ΚΟΝΓΚ ΚΟΝΓΚ (30%) τοῦ ΜΠΑΛΙ (35%) τῶν ΜΗΑΧΑΜΑΣ (43%) καί τῆς ΧΑΒΑΗΣ 45%, στά χαμηλά καί μεσαῖα κέρδη τῶν ΣΕΥΧΕΛΛΩΝ (50%) ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥ (50%) τῆς ΤΑΝΖΑΝΙΑΣ (50%) τῆς ΜΑΛΤΑΣ (50%) τῆς ΚΕΝΥΑΣ (60%) καί τῆς ΤΥΝΗΣΙΑΣ (60% μέ 70%).

Τό κράτος ὅμως κερδίζει ἀπό τόν Τουρισμό καί μέ τήν φορολογία. Μιά ἔρευνα πού ἔγινε γιά λογαριασμό τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου τῶν Η.Π.Α. ἀνεβάζει τὰ κέρδη τοῦ κράτους σέ 10% τοῦ συνόλου τῶν τουριστικῶν εἰσπράξεων (71). Βέβαια τό ποσοστό αὐτό ποικίλει ἀπό χώρα σέ χώρα καί εἰδικά στίς αναπτυσσόμενες χώρες πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι χρησιμοποιοῦνται φορολογικά συστήματα πού ἐπιτρέπουν μεγάλη φοροδιαφυγή. (72).

-
- (70) βλ. πηγές (69) καί R.F.GREEN "TOWARD"σελ.82 R.NORONHA PARADISE REVIEWED:TOURISM IN BALI σελ.189 D.WILSON "THE EARLY EFFECTS OF TOURISM IN SEYCHELLES σελ. 218 - J.BOISSEVAIN & P.S.INGLOTT "TOURISM IN MALTA σελ. 271 (ὅλα τὰ παραπάνω στό "TOURISM: PASSPORT TO DEVELOPMENT"UNESCO AND WORLD BANK SEMINAR 1976 - EDITOR EM.DE KADT)
- (71) βλ. Μ.Λογοθέτης "Τουρισμός καί Περιφερειακή Ἀνάπτυξη"1967 ΑΘΗΝΑ σελ. 20.
- (72) βλ. ELEMENTS . . ."O.C. σελ.21 καί R.ERBES "INTERNATIONAL . . ."O.C. σελ. 89.

(3) ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

"Ισως η πλέον θετική συμβολή της Τουριστικής ανάπτυξης είναι η δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Εκτός από τις θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον Τομέα έχει αποδειχθεί ότι και άλλοι τομείς ευεργετούνται, όπως οι κατασκευές, οι μεταφορές, η γεωργία και το εμπόριο (73)

Αρνητικά στοιχεία της τουριστικής απασχόλησης είναι αφενός η εποχικότητα (74) και αφετέρου η εγκατάλειψη άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας (κυρίως γεωργοκτηνοτροφία και βιομηχανία) και η στροφή στον Τουρισμό που προσφέρει μεγάλους μισθούς και καλύτερες συνθήκες απασχόλησης. (75) Ειδικά σε μικρές νησιώτικες οικονομίες (ανάπτυσσόμενων κρατών ή περιοχών τους) έχει αποδειχθεί ότι ο Τουρισμός τείνει σταδιακά να απασχολεί το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού (76).

Προσπάθειες έχουν γίνει για να υπολογισθεί το κόστος της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης στον Τουρισμό. Στην Γιουγκοσλαβία και στην Κύπρο βρέθηκε ότι είναι μικρότερο το κόστος αυτό από το αντίστοιχο κόστος της δημιουργίας μιας θέσης απασχόλησης στην βιομηχανία, ενώ στην Τυνησία αντίθετα, το κόστος βρέθηκε μεγαλύτερο από αυτό της βιομηχανίας (77). Το θέμα αυτό βέβαια χρειάζεται περισσότερη ανάλυση και είναι αναγκαίο να συνδυάζεται το κόστος της δημιουργίας θέσης εργασίας με την αντίστοιχη απόδοση, του κάθε τομέα όπου δημιουργείται.

-
- (73) Βλ. ELEMENTS ... "σελ.22 επίσης A.ANDRONICOU, TOURISM IN CYPRUS σελ.254/258. R.NORONHA "PARADISE..."σελ.183/5 J.BUISSSEVAIN και P.S.INGLOTT "TOURISM IN MALTA" σελ. 271/273 (όλα στο TOURISM:PASS-PORT...."O.C.) Βλ. επίσης και την εισαγωγή σελ. 34/46 του EM. DE KADT στην ίδια έκδοση.
- (74) Βλ. Α. Αθανασίου "Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ....."σελ.38/42
- (75) Βλ. ORIOL PI SUNYER "TOURISM AND ITS DISCONTENTS: THE IMPACT OF A NEW INDUSTRY ON A CATALAN COMMUNITY "STUDIES IN EUROPEAN SOCIETY II, σελ.16-1973, επίσης Φ.Λουκίτσας "THE IMPACT ..."O.C. σελ.35 καθώς και D.J.GREENWOOD "TOURISM AS AN AGENT OF CHANGE: A SPANISH BASQUE CASE- ETHNOLOGY II, 1972 σελ.88
- (76) Βλ. "ELEMENTS"O.C. σελ. 24
- (77) Βλ. R. ERBES "INTERNATIONAL"O.C. σελ.48/49 & 50-51 .
A.ANDRONICOU "TOURISM IN CYPRUS"O.C. σελ.256.-

(4) ΔΥΟ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ: 'Αστάθεια και δημιουργία κύκλου κερδοσκοπίας τῆς γῆς.

Ἡ σημαντικώτερη ἀντίρρηση στήν στήριξη τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης μιᾶς χώρας στόν Τουρισμό εἶναι ὅτι ὁ Τομέας χαρακτηρίζεται ἀπό ἔντονη ἀστάθεια τόσο στίς ἐποχές οἰκονομικῆς ὑφεσης καί κρίσης ὅσο καί στίς πολιτικές ἀναταραχές (78). Ἐχει ὑπολογισθεῖ ὅτι μιᾶ μείωση κατά 4% τοῦ εἰσοδήματος τῶν τουριστῶν μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ μείωση 8%-10% τῶν τουριστικῶν εἰσπράξεων, χωρίς νά ὑπολογίζονται καί οἱ πολλαπλασιαστικές ἐπιδράσεις στοῦς ἐπηρεαζόμενους τομεῖς (79). Μιά σύγκριση τοῦ συντελεστή μεταβλητικότητας τοῦ Τουρισμοῦ μέ τοῦς συντελεστές ἄλλων ἀδελφῶν πόρων (ναυτιλιακά καί μεταναστευτικά ἐμβάσματα) ἢ τῶν ἐξαγωγῶν στήν Ἑλλάδα γιά τήν δεκαετία τοῦ 1960-1970, ἀπέδειξε ὅτι ὁ Τουρισμός εἶναι ἰδιαίτερα ἀσταθῆς Τομέας μέ φηλή τάση γιά διακύμανση (80). Ἡ μεταβλητικότητα στίς εἰσπράξεις δέν ὀφείλεται σέ ἰδιαιτέρες ἑλληνικές ἀδυναμίες ἢ χαρακτηριστικά τοῦ Τουρισμοῦ, ἀλλά φαίνεται νά εἶναι ἐγγενές χαρακτηριστικό τοῦ Τουριστικοῦ Τομέα. Ἡ κάμψη στόν ρυθμό ἀνόδου τῶν συναλλαγματικῶν ἐσόδων τά τελευταῖα χρόνια, φαίνεται ὅτι θά ὀξύνει τό πρόβλημα τῆς μεταβλητικότητας καί τῆς ἀστάθειας αὐτῶν τῶν ἐσόδων.

Ἐνα ἄλλο ἀρνητικό χαρακτηριστικό τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης εἶναι ὅτι δημιουργεῖ ἑποχιακό πληθωρισμό στίς τουριστικές χώρες (81). Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ Τουρισμός ὀδηγεῖ σέ πολύ μεγάλη ἀνοδο τῶν τιμῶν τῆς γῆς μέ τελική κατάληξη τήν δημιουργία ἐκτεταμένων κυκλωμάτων κερδοσκοπίας τῆς γῆς. (82).

(78) Βλ. Α. Λασκαράτος Δοκίμια Τουριστικῆς Οἰκονομίας 1976 σελ. 79/82.

J. BRIDEN "A CASE STUDY" Ο. C. σελ. 90. ἐπίσης JAFAR JAFARI "THE SOCIO-ECONOMIC COSTS OF TOURISM TO DEVELOPING COUNTRIES" ANNALS OF TOURISM RESEARCH MAY, 1974, σελ. 232/233.

(79) Βλ. ἄρθρο Β. Κανελλάκη στόν Οἰκονομικό Ταχυδρόμο τεῦχος II 84/1977

(80) Βλ. Α. Ἀθανασίου Ὁ τουριστικός Ο. C. σελ. 46/48

(81) Βλ. JAFAR JAFARI THE SOCIO-ECONOMIC ... Ο. C. σελ. 239/40 καί R. ERBES "INTERNATIONAL" σελ. 64/66

(82) Βλ. ΙΟΥΤΟ "THE IMPACT." σελ. 30/32 καί Α. ANDRONICOU "TOURISM IN CYPRUS ..." Ο. C. σελ. 261.

ΙΙΙ.Β. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

(Ι) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μόνον τὰ τελευταῖα 20 χρόνια - καί συστηματικά μετὰ τό 1970- ἀρχίζει νά ἀσχολεῖται ἡ Κοινωνιολογία μέ τόν Τουρισμό. Ἰδιαιτέρο χαρακτηριστικό τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Τουρισμοῦ θεωρεῖται ὅτι μ' αὐτήν ἀσχολήθηκαν ἐπιστήμονες προσερχόμενοι ἀπό ἕνα εὐρύ φάσμα ἐπιστημονικῶν κλάδων ὡπως: κοινωνιολόγοι, ἀνθρωπολόγοι, οἰκονομολόγοι καί γεωγράφοι (83). Τό χαρακτηριστικό αὐτό καθώς καί ἡ ἀνάγκη νά ὑπάρξει διεπιστημονική προσέγγιση σ' ἕνα πολυσύνθετο καί πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο ὅπως ὁ Τουρισμός, ὀδήγησαν σ' ἕναν σημαντικό ἀριθμό συλλογικῶν ἐκδόσεων (84) στίς ὁποῖες ὁμαδοποιοῦνται οἱ μελέτες κατά τομέα ἀναφορᾶς (π.χ. ἡ ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στά ἤθη καί τὰ ἔθιμα τῆς χώρας - ὑποδοχῆς)

Τά κυριώτερα χαρακτηριστικά πού παρουσιάζει ἡ ἀρκετά σημαντική σέ ὄγκο βιβλιογραφία τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι τὰ εξῆς:

- α. ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ἐρευνῶν πού ἔγιναν εἶναι μελέτες - περιπτώσεων πού ἔγιναν κυρίως ἀπό κοινωνιολόγους καί ἀνθρωπολόγους σέ ἀναπτυσσόμενες χῶρες (ἡ περιωχές τους) μέ μεγάλη τουριστική ἀνάπτυξη (85)
- β. ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἐρευνῶν καί μελετῶν ἀφοροῦν χῶρες ἀναπτυσσόμενες ('Ασία, Ἀφρική, Νησιά Καραϊβικῆς καί Εἰρηνικοῦ) ἐνῶ στήν Εὐρώπη

(83) Πρωτοπόροι τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Τουρισμοῦ θεωροῦνται οἱ T.A. NUNEZ (TOURISM TRADITION & ACCULTURATION: WERENDISMO IN A MEXICAN VILLAGE "ETHNOLOGY 2, I 963, 347/352) D.J. GREENWOOD (TOURISM AS AN AGENT OF CHANGE: A SPANISH BASQUE CASE, ETHNOLOGY II, 1972 80/91) J. FOSTER (THE SOCIOLOGICAL CONSEQUENCES OF TOURISM, INTERN. JOURNAL OF COMPARATIVE SOCIOLOGY 5, 1964 217/227) K. MOORE (MODERNIZATION IN A CANARY ISLAND VILLAGE: AN INDICATOR OF SOCIAL CHANGE IN SPAIN, JOURNAL OF THE STEWARD ANTHROPOLOGICAL SOCIETY, 2, 1970 σελ. 19, 34

(84) Βλ. R. NORONHA "REVIEW OF THE SOCIOLOGICAL LITT. ON TOURISM" WORLD-BANK 1975, "HOSTS & GUESTS: THE ANTHROPOLOGY OF TOURISM" V. SMITH, EDITOR, THE UNIV. OF PENNSYLVANIA PRESS 1977 καθὼς καί τὰ πρακτικά σεμιναρίων: JOINT UNESCO/IBRD SEMINAR ON THE SOCIAL & CULTURAL IMPACTS OF TOURISM, DECEMBER 1976. E. DE KADT EDITOR. SEMINAR ON TOURISM & DEVEL, MARCH 77, MALTA,

Πρέπει ἐπίσης νά τονισθεῖ καί ὁ σημαντικός ρόλος τοῦ περιοδικοῦ "ANNALS OF TOURISM RESEARCH" μέ ἐκδότη τόν J. JAFARI.

τό ενδιαφέρον συγκεντρώθηκε στις αναπτυσσόμενες μεσογειακές χώρες (Μάλτα, Κύπρος, Ισπανία, Πορτογαλία) 'Ωστόσο οι μελέτες που έγιναν στην Ευρώπη είναι: ὅπως-δήποτε λίγες σέ σχέση μέ ὅσες έγιναν σέ αναπτυσσόμενες χώρες. Τό μεγάλο ενδιαφέρον γιά τίς αναπτυσσόμενες χώρες ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι οἱ ἐπιδράσεις τοῦ Τουρισμοῦ σ'αυτές εἶναι περισσότερες καί ἐμφανέστερες.

γ. Πολλές μελέτες ἐκτός ἀπό τίς κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ ἐρευνοῦν καί τίς οἰκονομικές ἐπιπτώσεις (86).

δ.-Δύο εἶναι οἱ σημαντικές ἐλλείψεις στήν βιβλιογραφία τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Τουρισμοῦ: ἀφ'ένός μὲν λείπουν μελέτες πού νά συγκρίνουν τίς ἐπιπτώσεις τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης (87), μέ τίς ἐπιπτώσεις ἑνός ἄλλου εἴδους ἀνάπτυξης (π.χ. βιομηχανικῆς) καί ἀφετέρου οἱ μελέτες πού ἔχουν γίνεῖ ἐξετάζουν τόν Τουρισμό μετά τήν ἐμφάνισή του σ'έναν τόπο μέ ἀποτέλεσμα νά χρεώνονται σ'αυτόν καί δυσμενεῖς κοινωνικές ἐπιπτώσεις πού εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὀφείλονται ἀποκλειστικά σ'αυτόν.

Πρέπει νά τονισθεῖ πάντως ὅτι παρά τήν διαφορετική προέλευση τῶν ἐπιστημόνων (ἀπό χώρες ἀναπτυγμένες ἀλλά καί ὑπανάπτυκτες) καί τήν διαφορετική ἐπιστημονική προσέγγιση πού ἠκολουθεῖν, ὑπάρχουν ὀρισμένα συμπεράσματα γιά τίς κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ πού ἀσπάζεται ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν σημαντικώτερων μελετητῶν τοῦ Τουρισμοῦ. Τά συμπεράσματα αὐτά εἶναι τά ἑξῆς:

- α.- ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ διαφορά τοῦ πολιτιστικοῦ καί οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου ἀνάμεσα στίς χώρες-ὑποδοχῆς τουριστῶν καί στίς χώρες-ἀποστολῆς τόσο δυσμενέστερες εἶναι οἱ κοινωνικές ἐπιπτώσεις στίς πρῶτες.
- β.- οἱ κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι πολύ δυσμενέστερες ὅταν αὐτός εἶναι μαζικός.
- γ.- ὁ Τουρισμός μπορεῖ νά χρησιμεύσει σάν ἕνα "κανάλι" (ὄχι ὅμως τό μόνο) μέσα ἀπό τό ὁποῖο προβάλλονται στίς ὑπανάπτυκτες χώρες-ὑποδοχῆς τουριστῶν τά

(85) Παραδείγματα: A. LA FLAMME "THE IMPACT OF TOURISM: A CASE OF THE BAHAMA ISLANDS" ANN. OF T. RESEARCH-APRIL-JUNE 1979, -B. FARREL "TOURISM HUMAN CONFLICTS (CASE FROM THE PACIFIC) ANN. OF T. RESEARCH (συντομογρ. AOTR) APRIL-JUNE 1979, -O. P. SUNYER: THROUGH NATIVE EYES: "TOURISTS & TOURISM IN A CATALAN MARITIME COMMUNITY" στό HOSTS & GUESTS...O.C. σελ. 149-156, E. CRYSTAL "TOURISM IN TORAJA (SULAWESI-INDONESIA) στό HOSTS & GUESTS. O.C. σελ. 109-126

(86) Βλ. A. ANDRONICOU-"TOURISM IN CYPRUS" στό PASSPORT σελ. 237-264, J. BOISSVAIN & P. S. INGLOTT-"TOURISM IN MALTA" σελ. 205-284 στό PASSPORT...O.C.

(87) Ἐλλείψη πού ἐπισημαίνει ὁ NORONHA, "REVIEW...." O.C. σελ. II.-

καταναλωτικά και κυρίως τὰ κοινωνικά και πολι-
τιστικά πρότυπα τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν-ἀποστο-
λῆς τουριστῶν.

Θὰ ἐπιχειρήσουμε στήν συνέχεια νά προσεγγίσουμε
τούς κυριώτερους τομεῖς πού συγκέντρωσαν τό ἐνδιαφέ-
ρον τῶν μελετῶν και ἐρευνῶν τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ
Τουρισμοῦ καθώς και τὰ σημαντικώτερα εὐρήματα τῶν
μελετῶν- περιπτώσεων.

(2) Ἡ "συνάντηση" τουρίστα και ντόπιου: αἰτίες
δυσφορίας και δημιουργία στερεότυπων

Οἱ αἰσιόδοξοι μελετητές τοῦ Τουρισμοῦ θεωροῦν θε-
τικό στοιχεῖο τοῦ Τουρισμοῦ ὅτι φέρνει σέ ἐπαφή λαούς
μέ διαφορετικά ἤθη, ἔθιμα και κουλτούρα και ἔτσι συμβά-
λει στήν βελτίωση τῆς Διεθνούς κατανόησης. Ἡ θετική ἢ
ἀρνητική ἐκβίαση ὅμως τῆς "συνάντησης" τοῦ τουρίστα μέ
τόν ντόπιο ἐξαρτᾶται ἀπό ὀρισμένους σημαντικούς παρά-
γοντες, ὅπως:

- 1.-ἡ μεγάλη διαφορά στό οἰκονομικό ἐπίπεδο ἀνάμεσα στόν
τουρίστα και τόν ντόπιο(88)
- 2.-ἡ μεγάλη διαφορά στό σύστημα ἀξιῶν(θρησκεία-ἤθη-ἔ-
θιμα) (89)
- 3.-ἡ ἀνισότιμη σχέση τοῦ τουρίστα μέ τόν ντόπιο πού
στηρίζεται κατά κύριο λόγο στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ
πρώτου ἀπό τόν δεύτερο(90)
- 4.-ὁ τύπος τοῦ τουρισμοῦ(ἀν εἶναι μαζικός ἢ ὄχι)(91)

Οἱ δύο πρώτοι παράγοντες ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι εἶναι
ἰδιαίτερα σημαντικοί. Ὅπου δέν ὑπηρετοῦνται(π.χ.του-
ρίστας ἀπό ἀναπτυγμένη χώρα πού ἐπισκέπτεται ἀναπτυγμέ-
νη χώρα) τότε ἡ τοπική δυσφορία εἶναι μικρή ἢ και

- και T.MCNAUGHT στό ἄρθρο του MASS TOURISM & THE DI-
LEMMA OF MODERNIZATION, στό AOTR VOL.9, No3, 1982
σελ.359/381 ὅπου ἐπισημαίνει και τίς ἐπιπτώσεις ἀπό
τήν ἐγκατάσταση μιᾶς βιομηχανίας συγκρίνοντάς τες
μέ τίς ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ σελ.365/6 & 375/6
(88) ὅπως ἀναφέρει ὁ MCINTOSH "TOURISM..." σελ.40 ἐνῶ ὁ
τουρίστας δίνει ἓνα δολλάριο πουργουάρ στόν νεαρό
γκρούμ τοῦ ξενοδοχείου, ὁ πατέρας του νεαροῦ μπορεῖ
νά δουλεύει στά χωράφια με ἡμερομίσθιο I ἢ I,5 δολλ.
Ἐπίσης βλ. JAFAR JAFARI "THE SOCIO-ECONOMIC...", σ.245
(89) βλ. NORONHA "REVIEW..." σελ. 4.
(90) βλ. D.NASH "TOURISM AS A FORM OF IMPERIALISM", στό
HOSTS & GUESTS..... σελ.40-41
(91) βλ. E.COHEN "TOWARD A SOCIOLOGY OF INTERN. TOURISM
SOCIAL RESEARCH 39, 1972 σελ.164/182 ὅπου ἀναφέρει
"Ὁ μαζικός τουρισμός στίς ἀναπτυσσόμενες χῶρες ἀν-
δέν προγραμματισθεῖ μπορεῖ νά καταστρέφει τό
φυσικό περιβάλλον και τούς παραδισιατικούς τρόπους

άνυπαρκτη(92) Αντίθετα πολλά είναι τὰ παραδείγματα τοπικῆς δυσφορίας ἀπὸ τὶς ἀναπτυσσόμενες χῶρες (ἰδι-αίτερα δὲ ἀπ'αὐτὲς πού καλιώτερα ὑπῆρξαν ἀποικίες)(93) που αὐτοὶ οἱ δύο παράγοντες ἰσχύουν.

"Ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Μπουντίμπα γιὰ τὴν Τυνησία (94) "...ὁ τουρισμὸς εἶναι ἡ συμπεριφορὰ μιᾶς σπάταλης κοινωνίας μέσα σὲ μιὰ ἄλλη κοινωνία μὲ πολλές ἀνάγκες. "Ὅσα καταναλίσκει ἓνας μέσος τουρίσ-τας στὴν Τυνησία σὲ μιὰ ἐβδομάδα (κρέας βούτυρο γαλακ-τοκοικὰ προϊόντα φρούτα, γλυκὰ) ἰσοῦνται μὲ αὐτὰ πού τρῶνε σ'ἓνα ὁλόκληρο χρόνο δύο Τυνησιοιστοὺς τρεῖς. Τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὶς πλούσιες καὶ τὶς φτωχὲς κοινωνί-ες σ'αὐτὸ τὸ σημεῖο δέν εἶναι ἀπλᾶ ἓνα θεωρητικό σκάνδαλο βασισμένο στὴν ἀκαδημαϊκὴ ἀνάλυση. Εἶναι μιὰ καθημερινή, πραγματικὴ ἀλήθεια "

"Ἡ διαφορὰ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου σαν παράγοντας τοπικῆς δυσφορίας ἔγινε ἰδιαίτερα ἐμφανὴς τὰ τελευ-ταῖα χρόνια πού πολλοὶ τουρίστες ταξιδεύουν σὲ ἀναπτυσ-σόμενες χῶρες ὅπου τὸ ἐπίπεδο διαβίωσης εἶναι πολὺ χα-μηλότερο καὶ ἀπὸ τὸ κατώτερο ἀποδοκτό σὲ μιὰ Εὐρωπαϊ-κὴ χώρα (95)

"Ὁ μαζικὸς τουρισμὸς δημιουργεῖ δυσφορία στοὺς ντό-πιους ἐπειδὴ εἶναι συνήθως ὀργανωμένος καὶ "οὐδέτερος" (δέν ὑπάρχει ἔπαφὴ τουρίστα ντόπιου) μὲ ἀποτέλεσμα νά τονίζονται καὶ οἱ μεγάλες διαφορὲς στὰ συστήματα ἀξιῶν τῆς χώρας ὑποδοχῆς καὶ τῆς χώρας ἀποστολῆς τουριστῶν. Οἱ ντόπιοι ἀντιτίθενται κυρίως σ'αὐτὸν τὸν τύπο τοῦ Τουρισμοῦ πού δημιουργεῖ κλειστά "γκέτο" τουριστῶν (χαρακτηριστικὸ τῶν μαζικοῦ-ὀργανωμένου τουρισμοῦ)(96) Στὰ γκέτο αὐτὰ ὁ τουρίστας ἔρχεται σὲ ἔπαφὴ μόνον μὲ

ζωῆς. Ὁ τουρίστας τῆς ἐποχῆς μας μπορεῖ νά ὁλοκλη-ρώσει τὴν δουλειὰ τῶν προγόνων του ἐπίσης ταξιδιωτῶν ἀπὸ τὴν Δύση - τῶν Κατακτητῶν καὶ τῶν Ἀποικιοκρατῶν "

(92) Βλ. V. SMITH "INTRODUCTION....." στὸ HOSTS & GUESTS σ.4

(93) Βλ. J. JAFARI "THE SOCIO-ECONOMIC....." σελ.245

(94) Βλ. TOURISM: PASS-PORT.....σελ. 67 καὶ V. SMITH : HOSTS & GUESTS σελ. 4.

(95) Βλ. L. NETTEKOYEN: "MECHANISM OF INTERCULTURAL INTER-ACTION "στὸ "TOURISM: PASS-PORT....σελ.137

(96) Βλ. J. JAFARI "THE SOCIO ECONOMIC....."σελ.242/243

Τὸ ἴδιο ἀρνητικὸς εἶναι βέβαια ὁ ντόπιος πληθυσμὸς καὶ σὲ ἄλλους τύπους μαζικοῦ τουρισμοῦ, ὅπως π.χ. ὁ φτηνὸς μαζικὸς τουρισμὸς τῆς Ἑλλάδας. Βλ. καὶ ἀνάλυση παρὰ κάτω σελ. 33 - 35 .

άλλους τουρίστες, ενώ η έπαφή του με τους κατοίκους περιορίζεται - σχεδόν αποκλειστικά - στο προσωπικό των ξενοδοχείων. Το αποτέλεσμα τελικά είναι ο τουρίστας να μην γνωρίζει ούτε τα ήθη ούτε τον πολιτισμό της χώρας που επισκέπτεται. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο Τουρισμός μετατρέπεται "σε μιά σχέση εφήμερη ανάμεσα στον πωλητή και τον αγοραστή μιās υπηρεσίας(97)" Έξίσου άρνητική για τους κατοίκους είναι και η εντύπωση ότι οι τουρίστες επεμβαίνουν στην προσωπική τους ζωή μετατρέποντάς τους σε αντικείμενα για φωτογράφιση(98) ή σε μέλη ενός "παραδοσιακού Ζωολογικού Κήπου"(99)

Για την ανισότιμη σχέση του τουρίστα με τον ντόπιο, σχέση άλλωστε στην όποία στηρίζεται "ο Τουρισμός, έχει υποστηριχθεί ότι (100) "κάθε ανάλυση των κοινωνικών επιπτώσεων του τουρισμού σε μιά περιοχή θα έπρεπε να αρχίσει από τις άτομικές και συλλογικές προσαρμογές που κάνουν οι ντόπιοι σε σχέση μ' αυτές τις αναπόφευκτες λειτουργίες εξυπηρέτησης. Αυτές οι προσαρμογές μπορούν να θεωρηθούν οι πρώτες επιπτώσεις του τουρισμού. Παράδειγμα αυτής της ανισότιμης σχέσης εξυπηρέτησης είναι η εκμάθηση ξένων γλωσσών από τους κατοίκους της χώρας - υποδοχής ενώ οι τουρίστες ελάχιστες φορές μιλούν την γλώσσα της χώρας που επισκέπτονται.(101)

"Αν και οι αίτιες της τοπικής δυσφορίας είναι αρκετές όταν οι τουρίστες μένουν αρκετά στον τόπο ή ξαναπάνε, οι διαθέσεις των ντόπιων αλλάζουν θετικά απεναντί τους (102). Πρέπει όμως να τονισθεί ότι για τους κατοίκους πολλών τουριστικών χωρών η αντίθεση τους με τους τουρίστες αφενός και τα κέρδη που αυτοί φέρνουν αφετέρου δημιουργούν μιά σχέση "κυκλοθυμική" που(103), τελικά είναι μιά σχέση εξάρτησης. Έτσι ενώ

- (97) ΒΛ. R.A. BETANCOURT "AN ARCHITECTURAL APPROACH TO T. IN THE CARIBBEAN" FIRST SPECIAL INTER-AMERICAN TRAVEL CONGRESS σελ. 15.
- (98) ΒΛ. V. SMITH "ESKIMO TOURISM: MICRO-MODELS & MARGINAL MEN" στο HOSTS & GUESTS σελ. 59
- (99) ΒΛ. CH. F. URBANOWICZ "TOURISM IN TONGA: TROUBLED TIMES" στο HOSTS & GUESTS σελ. 91
- (100) ΒΛ. D. NASH "T. AS A FORM OF IMPERIALISM," στο HOSTS & GUESTS σελ. 43
- (101) ΒΛ. T. H. NUÑEZ "TOURISTIC STUDIES IN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE" στο HOSTS & GUESTS σελ. 208
- (102) ΒΛ. O. PI-SUNYER "THROUGH NATIVE EYES;" στο HOSTS & GUESTS σελ. 154
- (103) ΒΛ. D. J. GREENWOOD : TOURISM AS AN AGENT..... "ETHNOLOGY II, 1972 σελ. 90.

οι κάτοικοι στός τέλος τής τουριστικής περιόδου χαίρονται που οι τουρίστες φεύγουν, όταν πλησιάζει ή έπομένη περίοδος, άνησυχούν μήπως και δέν ξανάρθουν.....

Εκτός όμως από τούς ντόπιους και οι τουρίστες πολλές φορές - και όχι άδικαιολόγητα - δυσφορούν. Οι λόγοι βέβαια αύτής τής δυσφορίας είναι έδιαφορετικοί. Τίς περισσότερες φορές οι τουρίστες δυσφορούν γιατί έρχονται σέ κάποιο τόπο μέ προδημιουργημένες εικόνες (άπό τήν διαφήμιση π.χ.) πού δέν έπαληθεύονται (104). Έτσι οι τουρίστες θεωρούν συχνά ότι οι ντόπιοι τούς φέρονται άσχημα ή - τό συνηθέστερο - ότι τούς κλέβουν (105).

Μιά άλλη σημαντική επίπτωση τής "απόρσωσης" σχέσης τουρίστα-ντόπιου αλλά και τής τοπικής δυσφορίας είναι ή δημιουργία "στερεότυπων" άπό τούς ντόπιους γιά τούς ξένους τουρίστες. Τά στερεότυπα αύτά χωρίζονται σέ δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία οι ντόπιοι γενικεύουν, ταυτίζοντας τόν τουρίστα μέ τήν θετική ή άρνητική εικόνα πού έχουν γιά τόν κάτοικο μιās άνεπτυγμένης χώρας. Άκραίο παράδειγμα αύτής τής κατηγορίας είναι αυτό πού αναφέρει ο NUNEZ γιά τό Μεξικό όπου οι ντόπιοι άποκαλοῦσαν τούς τουρίστες "Αμερικάνους" και τίς τουριστικές περιοχές "Αμερικάνικο Τομέα"(106). Στο Μπαλί πάλι, ο τουρίστας είναι "Γεροδεμένος, καλοντυμένος, λευκός, ταξιδεύει μέ άυτοκίνητο και παρέα. Σχετίζεται μέ τούς πλούσιους και έχει πάντα χρήματα"(107) 'Ο μακρομάλλης νεαρός τουρίστας πάλι στίς περισσότερες χώρες ταυτίζεται μέ τόν "χίπνυ" πού γιά τούς ντόπιους ίσοδυναμεί μέ όλα όσα είναι

-
- (104) ΒΛ. Β. FARRELL "TOURISM HUMAN CONFLICTS : CASES FROM THE PACIFIC" AOTR APRIL/JUNE 1979 σελ. 123/7
 (105) Β. Λ. J. JAFARI: "THE SOCIO ECONOMIC..." σελ. 298
 (106) ΒΛ. Η. NUNEZ: "TOURISM TRADITION..." σελ. 347/352
 (107) UNIVERSITAS UDAYANA AND GERARD FRANCIILLON :
 BALI: TOURISM CULTURE AND ENVIRONMENT" 1974/75
 PARIS - UNESCO σελ. 727/728.

ἀρνητικά και ἀπορριπτέα στον Δυτικό Πολιτισμό (108)
 Στην δεύτερη κατηγορία τὰ στερεότυπα ἀφορούν σηκε-
 κριμένα χαρακτηριστικά που οί ντόπιοι θεωρούν ότι
 έχει κάποιος λαός. Στην Ισπανία π.χ. (109) οί ντό-
 πιοι θεωρούσαν ότι όλοι οί Γάλλοι έχουν κακούς
 τρόπους, όλοι οί Γερμανοί είναι τσιγκούνηδες, όλοι
 οί Ιταλοί είναι ανάξιοι εμπιστοσύνης" ενώ στην
 Μάλτα θεωρούν κακι (110) ότι οί Γάλλοι και οί Ι-
 ταλοί είναι απαιτητικοί, οί Λίβυοι ένοχλούν τίς
 γυναίκες, οί Αγγλοι είναι εύγενείς και οί Γερμα-
 νοί ξεδεύουν."

Είναι αναμφίβολο ότι ή δημιουργία αυτών των
 στερεότυπων από τούς ντόπιους εκφράζει την αποτυ-
 χία να υπάρξει επαφή με τούς τουρίστες. Έτσι ό
 ντόπιος αύξάνει την απόσταση από τον τουρίστα
 "γενικεύοντας" και "αριθμοποιώντας" τον .

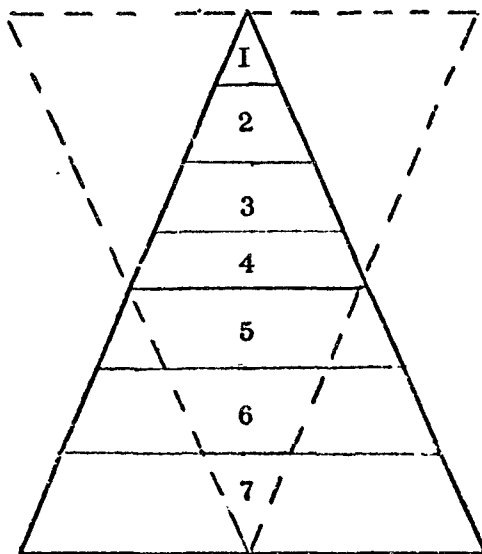
(3) Οί ἀρνητικές επιπτώσεις του Τουρισμού
στά ήθη, τά έθιμα και τον τοπικό πολιτισμό

Οί ἀρνητικώτερες επιπτώσεις του τουρισμού στο
 πολιτισμικό σύστημα της χώρας υποδοχής εμφανίζονται
 στις αναπτυσσόμενες και μεσογειακές χώρες. Οί ση-
 μαντικώτερες απ' αυτές είναι: ή έμπορικοποίηση της
 παράδοσης, ή διάβρωση των ήθων (πορνεία και έγκλη-
 ματικότητα) και τέλος ή πολιτιστική εξάρτηση της
 χώρας υποδοχής από τό κλασσικό πρότυπο του "Δυτι-
 κού Πολιτισμού" που αντιπροσωπεύουν όλες οί χώρες-
 άποστολής τουριστών. Οί επιπτώσεις είναι περισσότε-
 ρο δυσμενείς στην περίπτωση που ύκεισέρχονται και

- (108) Βλ. COHEN E . "NOMADS FROM AFFLUENCE: NOTES ON
 THE PHENOMENON OF DRIFTER TOURISM" INTERN.
 JOURNAL OF COMPARATIVE SOCIOLOGY, 14, 1973, σ. 102
 (109) Βλ. O.PI-SUNYER "TOURISTS AND TOURISM...σελ. 154
 (110) Βλ. J. BOISSEVAIN AND P S INGLOTT "TOURISM IN
 MALTA σελ. 283/284. πρέπει να σημειωθεί ότι
 παρόμοια στερεότυπα για τούς τουρίστες εμφα-
 νίζονται και στην Ελλάδα (είτε κατά λαό, εί-
 τε για τούς νεαρούς τουρίστες με τά σακκίδια
 που αποκαλούνται "σαμαρωμένοι")

οἱ σημαντικώτεροι ἀπό τούς παράγοντες πού προαναφέραμε, δηλαδή: μεγάλη διαφορά στό οἰκονομικό επίπεδο καί τό σύστημα ἀξιών καί μαζικός τουρισμός. Εἰδικά ἡ παρουσία τοῦ Μαζικοῦ Τουρισμοῦ θεωρεῖται καταλυτική γιά τόν τοπικό πολιτισμό. Ἡ VAL. SMITH παρουσιάζει πολύ παραστατικά αὐτή τήν ἀρνητική επίδραση στό σχῆμα πού ἀκολουθεῖ (III)

Δ Ι Α Γ Ρ Α Μ Μ Α - Ι -

(III) ΒΛ. HOSTS & GUESTS Ο.Ο. σελ. 8-13
INTRODUCTION. Ἡ ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ εἶναι
δική της.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στὸν τοπικὸ πολιτισμὸ ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ πράσινο τρίγωνο ποὺ περιλαμβάνει τοὺς διάφορους τύπους τουρισμοῦ. Τὸ ἀνεστραμμένο κόκκινο τρίγωνο παρουσιάζει τὸν τοπικὸ πολιτισμὸ ποὺ δέχεται τοὺς διάφορους τύπους τουρισμοῦ. Ποιοὶ εἶναι ὅμως αὐτοὶ οἱ τύποι τουρισμοῦ;

- 1- ὁ τουρίστας- ἐξερευνητῆς
- 2- ὁ ἐλίτ τουρίστας
- 3- ὁ ἐκκεντρικὸς τουρίστας
- 4- ὁ μεμονωμένος τουρίστας
- 5- ἀρχικὰ στάδια μαζικοῦ τουρισμοῦ (οἱ τουρίστες ταξιδεύουν ἀκόμη μόνοι ἢ σὲ μικρὲς ὁμάδες. Ἡ ροὴ τουριστῶν πρὸς τὴν χώρα-ὑποδοχῆς ἀξάνεται σταθερὰ)
- 6- Μαζικὸς Τουρισμὸς. (αἱ τουρίστες ταξιδεύουν σὲ ὁμάδες, συνήθως ὀργανωμένα. Οἱ ρυθμοὶ αὐξησης τοῦ τουριστικοῦ πλήθους εἶναι ψηλοὶ καὶ διαρκῶς ἀξανόμενοι)
- 7- Τουρισμὸς CHARTER (ἢ πρὸ ὀργανωμένη μορφή μαζικοῦ τουρισμοῦ. Σταθερὲς καὶ μαζικὲς ἀφίξεις)

Ὅπως σημειώνει στὴν ἀνάλυση της ἡ VAL SMITH (II2) οἱ 4 πρῶτοι τύποι τουρισμοῦ δὲν ἐπηρεάζουν ἀρνητικὰ τὸν τοπικὸ πολιτισμὸ. Οἱ τουρίστες συνήθως ταξιδεύουν μόνοι ἢ σὲ μικρὲς ὁμάδες καὶ ἐνδιαφέρονται νὰ "ἀνακαλύψουν" τίς ἰδιαιτερότητες τοῦ τοπικοῦ πολιτισμοῦ. Χαρακτηριστικὸς τοῦς ὅτι προσαρμόζονται εὐκόλως στὰ πρότυπα τοῦ τοπικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντίθετα οἱ 3 τελευταῖοι τύποι τουρισμοῦ ἐπηρεάζουν ἀρνητικὰ τὸν τοπικὸ πολιτισμὸ. Ὅσο ὁ τουρισμὸς γίνεται μαζικώτερος οἱ τουρίστες ταξιδεύουν σὲ ὁμάδες καὶ σὲ ὀργανωμένα

(II2) BL. HOSTS AND GUESTS O.C. σελ. 10/11

γκροῦπ. Δέν ἐνδιαφέρνται ἰδιαίτερα γιά τόν τοπικό πολιτισμό καί περιμένουν (ἢ ἀπαιτοῦν) νά βροῦν ἀνέσης δυτικοῦ τύπου. Αὐτοί οἱ τύποι τουρισμοῦ δημιουργοῦν κυρίως τήν τοπική δυσφορία καί εὐθύνονται γιά τήν ἐμπορικοποίηση τῆς παράδοσης.

Τό κρίσιμο σημεῖο τῆς ἐπίδρασης τοῦ Τουρισμοῦ στόν Τοπικό Πολιτισμό εἶναι ὅπως τονίζει ἡ VAL. SMITH ἡ τομή τῶν 2 τριγώνων (II3). Οἱ χώρες ὑποδοχῆς θά πρέπει νά ἀποφασίσουν λοιπόν :

- α.- ἂν θά ἐλέγξουν ἢ θά ἀποτρέφουν τήν τουριστική ἀνάπτυξη γιά νά διαφυλάξουν τήν οἰκονομική καί πολιτιστική τους ἀκεραιότητα, ἢ
- β.- ἂν θά ἐνθαρῦνουν τήν τουριστική ἀνάπτυξη θεωρῶντας τήν οἰκονομικά συμφέρουσα καί θά "προσαρμόσουν" τόν πολιτισμό τους, ὥστε νά μπορέση νά τήν ἀπορροφήσει.

Ἡ πρώτη ἴσως ἀρνητική ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στήν χώρα ὑποδοχῆς εἶναι ἡ ἐμπορικοποίηση τῆς παράδοσης. Βασικό αἶτιο αὐτῆς τῆς ἐμπορικοποίησης θεωρεῖται τό γεγονός ὅτι καί ἡ παράδοση ἔχει μετατραπεῖ σέ τμήμα τοῦ τουριστικοῦ προϊόντος (II4). Οἱ τουριστικοί πράκτορες τήν "πουλᾶνε" στούς τουρίστες ὅπως πουλᾶνε ὅλες τίς ἄλλες τουριστικές ὑπηρεσίες (ξενοδοχεῖα, φαγητό, ξενάγηση). Πολλές φορές μάλιστα γιορτές ἢ χοροί πού εἶχαν ξεχαστεῖ ἢ χάσει τό νόημα τους "ξαναζοῦν" γιά νά προσφερθοῦν σάν θέαμα στούς τουρίστες. (II5). Δημιουργεῖται ἔτσι γιά χάρη τῶν τουριστῶν - μιᾶ "φεύτικη" τοπική παράδοση (II6) ἐνῶ ἡ τυποποίηση τῶν χορῶν ἢ τῶν γιορτῶν καί ἡ συμμετοχή τῶν τουριστῶν ὁδηγοῦν συχνά δυσφορία στούς κατοίκους πού τελικά καταλήγουν ν' ἀδιαφοροῦν.

(II3) Βλ. HOSTS AND GUESTS σελ. 12.

(II4) Βλ. E. (CRYSTAL TOURISM IN TORAJA (SULAWESI-INDONESIA)" στίς HOSTS AND GUESTS σελ. 120.-

ὁ παραδοσιακός τρόπος ταφῆς ἔχει γίνει ἀξιοθέατο γιά τούς τουρίστες καί μάλιστα μίκρυνε ἡ διάρκεια τῆς τελετῆς γιά νά "προσαρμοστεῖ" στούς τουρίστες. Βλ. ἐπίσης D.J. GREENWOOD, "CULTURE BY THE POUND: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON TOURISM AS A CULTURAL COMMODITIZATION" στίς HOSTS AND GUESTS O.C. σελ. 129/138

(II5) Βλ. J. FOSTER "THE SOCIOLOGICAL CONSEQUENCES..." O.C. σελ. 226/227

(II6) Βλ. "TOURISM PASS-POLL..." O.C. σελ. 68/71, καί J. FOSTER... O.C.

Ἡ ἐμπορικοποίηση ὁμως δέν σταματᾷ ἐδῶ ἀλλὰ φτάνει ἀκόμη καί στήν ἀλλαγὴ κάποιου τοπικοῦ χοροῦ ἢ γιορτῆς ὥστε νά ἀρέσει στοὺς τουρίστες. Ὑπέρμαχοι αὐτῶν τῶν ἐπεμβάσεων εἶναι οἱ τουριστικοὶ πράκτορες πού ξέρουν καλύτερα βέβαια τί θέλει ὁ τουρίστας...(117)

Γά παραδείγματα τῆς ἐμπορευματοποίησης εἶναι πάρα πολλά, σίγουρα ὁμως ἡ περίπτωση τῆς γιορτῆς Ἀλάρντε στήν Φουεντεράμπια τῆς Ἰσπανίας πού ἀναφέρει ὁ GREENWOOD(118) παρουσιάζει ἓνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἡ γιορτὴ αὐτὴ δίνεται κάθε χρόνο σέ ἀνάμνηση μιᾶς νίκης ἐπὶ τῶν Γάλλων τὸ 1638, ὅταν οἱ κάτοικοι ἀντέξαν σέ πολιορκία ἕξι ἐβδομάδων. Τὰ χρόνια πού πέρσαν πρόσδωσαν ἓνα ἰδιαίτερο νόημα σ' αὐτὴν τὴν γιορτὴ: τὴν ἐνίσχυση τῆς ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους τῆς πόλης. Ἐπειδὴ ἡ γιορτὴ γίνεται τὴν τουριστικὴ περίοδο ἀποφασίστηκε νά μετατραπεῖ σέ θέαμα γιὰ τοὺς τουρίστες καί μάλιστα νά γίνεται 2 φορές τὴν ἴδια μέρα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι μιὰ γιορτὴ στήν ὁποία συμμετεῖχαν σχεδόν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ἔχασε τὸ νόημά της. Οἱ κάτοικοι ἀπέφυγαν πλέον νά συμμετέχουν καί ἡ τοπικὴ κυβέρνηση σκεπτόταν νά προσλάβει ἀνθρώπους γιὰ νά παίρνουν μέρος στήν Ἀλάρντε. Ὅπως σημειώνει ὁ GREENWOOD ἡ ἐμπορικοποιημένη παράδοση δέν χρειάζεται τὴν συναίνεση αὐτῶν πού συμμετέχουν, μπορεῖ νά γίνει ἀπὸ ὁποιοδήποτε(119). Ἀκόμη καί ἡ παραδοσιακὴ φιλοξενία δέν μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ στήν ἐμπορευματοποίησιν γίνεται "πλαστικὴ" μιὰ ἄλλη τεχνικὴ νά πουλᾷ κάποιες συγκεκριμένες ὑπηρεσί-ες στήν καλύτερη τιμὴ (120)

(117) Βλ. TOURISM PASSPORT.....σελ.68.

J.FOSTER.....σελ.226

NUMONIA *REVIEW.....σελ.9, ἐπίσης

T.J.MACNAULHI *MASS TOURISM.....AOTR,
VOL.9, No3, 1982 σελ. 372/373 ὅπου ἀναφέρει
γιὰ τὴν ἀναρίωση τῶν παραδοσιακῶν χορῶν
στό Πολυνησιακὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο, ὅτι
χρησιμοποιοῦν μεθόδους Χόλλυγούντ

(118) Βλ. D.J.GREENWOOD *CULTURE BY THE POUND...OC.
σελ.131-137

(119) Βλ. J.GREENWOOD *CULTURE...OC.σελ.137

(120) Βλ. J.JAFARI *SOCIO ECONOMIC...OC.σελ.250
καί TOURISM PASSPORT.....OC.σελ.62-63.

Ὁ τουρισμός δημιουργεῖ ἐπίσης μιὰ τεράστια ζήτηση γιὰ ἀντικείμενα "τέχνης" που ἀντιπροσωπεύουν (ἢ θεωρεῖται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν) τὴν τοπικὴ παράδοση. Δημιουργεῖται ἔτσι ἓνα ὁλόκληρο κύκλωμα κατασκευῆς καὶ πώλησης φτηνῶν ἀντικειμένων (σουβενίρ) πού οἱ τουρίστες ἀγοράζουν γιὰ ἐνθύμιο τοῦ ταξιδιοῦ τους (I21). Τὰ ἀντικείμενα αὐτά δὲν ἀντιπροσωπεύουν βέβαια παρὰ μιὰ ἀκόμη πλευρὰ τῆς μετατροπῆς τῆς τοπικῆς παράδοσης σέ καταναλωτικό προϊόν καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι παρομοιάστηκαν μέ "ἀεροπορικὴ τέχνη".

Μιὰ ἄλλη πλευρὰ τῆς ἐμπορευματοποίησης εἶναι καὶ ἡ σκηνοθετημένη ἀύθεντικότητά τῆς διακόσμησης τῶν καταστημάτων πού συχνάζουν τουρίστες π.χ. ταβέρνες, μπάρ, καταστήματα τουριστικῶν εἰδῶν κλπ.

Ἡ σκηνοθετημένη ἀύθεντικότητά σκοπὸ ἔχει νὰ πείσει τὸν τουρίστα ὅτι εἶναι ὄνα ἀληθινὰ παραδοσιακό κατάστημα ἢ ὅτι αὐτός γνώρισε τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας πού ἐπισκέπτεται. (I22).

Ἡ ἐμπορευματοποίηση τῆς παράδοσης ὅπως σημειώνει ὁ GREENWOOD (I23) εἶναι ἴσως ἡ τελικὴ λογικὴ τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, ἰδανικό παράδειγμα τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Τουρισμός. Ἡ διαδικασία ἐμπορευματοποίησης δὲν σταματᾷ ἐπὶ τὴν γῆν, τὴν ἐργασία καὶ τὸ κεφάλαιο, ἀλλὰ τελικὰ περιλαμβάνει τὴν ἱστορία, τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν λαῶν τοῦ κόσμου.

Οἱ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ στὰ ἤθη ἔχουν θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς πλευρὲς. Θετικὲς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις σέ μεγάλο ποσοστὸ τῶν νέων. Ἄλλὰ καὶ τῶν γυναικῶν (I24) κυρίως λόγω τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας πού προσφέρει ὁ Τουρισμός. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Τουρισμός φαίνεται ὅτι συμβάλλει ἐπὶ τὴν διάβρωση τῶν ἠθῶν ἐνθαρύνοντας τὴν κορνεία καὶ ἀξέανοντα

(I21) Βλ. TOURISM PASSPORT..... σελ. 68, καὶ Y.MC-NAUGHT-MASS TOURISM, σελ. 373/374. Πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ ἀντίθετα πού πιστεύουν ὅτι ὁ Τουρισμός ἀναζωογονεῖ τίς τοπικὲς παραδοσιακὲς τέχνες (βιοτεχνίες παραγωγῆς πηλίνων ἀντικειμένων ἢ ρουχῶν κλπ) βλ. LEITCH "THE IMPACT OF TOURISM UPON THE ARTS AND CRAFTS OF INDIANS OF THE SOUTHWESTERN UNITED STATES," στὸ HOSTS & GUESTS σελ. 176/184-PH MCKEAN "TOWARDS A THEORETICAL ANALYSIS OF TOURISM ECONOMIC DUALISM & CULTURAL INVOLUTION IN BALI" στὸ HOSTS & GUESTS σελ. 93/107, ἐπίσης τὰ ἄρθρα τῶν Ἀνδρονίκου & BOISSEVALIN-INGLOTT O.C. στὸ "TOURISM PASSPORT". Τὰ παραδείγματα ὅπως πείθουν ὅτι τὰ "σουβενίρ" δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς τέχνης ἐνός τόπου ἀφοῦ συχνά ἀλλάζουν γιὰ νὰ προσαρμοστοῦν στὰ γούστα τῶν τουριστῶν.

τήν ἐγκληματικότητα. Λέ ἀρκετές χῶρες ὁ Τουρισμός συνέβαλε στήν δημιουργία ἀνδρικήσ καί γυναικείας πορνείας. Στήν Τυνησία (I25) ὑπάρχει ἀνδρική πορνεία μέ στόχο ἠλικιωμένες τουρίστριες, ἀλλά καί ὁμοφυλόφιλους ἄνδρες. Παρόμοιος τύπος πορνείας, ὑπάρχει σέ πολλές Μεσογειακές χῶρες: Ἰταλία, Ἰσπανία, Ἑλλάδα. Ἡ διάβρωση τῶν ἠθῶν στίς Μεσογειακές χῶρες ἐμφανίζεται ἐπίσης μέ τούς γνωστούς "ἐραστές" τοῦ καλοκαιριοῦ. Τό φαινόμενο αὐτό θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ μιά μορφή πορνείας ἄν καί συνήθως λείπει τό χρηματικό ἀντάλλαγμα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό παράδειγμα τῶν Σεϋχελλῶν (I26). Οἱ γονεῖς ἀπαγορεύουν στίς κόρες τους νά κάνουν παρέα μέ ντόπιους νεαρούς, ἀλλά "κλείνουν τά μάτια" ὅταν οἱ κόρες τους κάνουν παρέα μέ λευκοῦς ἄντρες. Παραμερίζονται δηλαδή οἱ τοπικές ἠθικές ἀξίες μέ τήν προοπτική ἐνός "καλοῦ γάμου".

Αὐτός ὁ τύπος πορνείας ὠχριά ὅμως μπροστά στό ὀργανωμένο κύκλωμα πορνείας γιά ἀποκλειστική ἐξυπηρέτηση τῶν τουριστῶν πού ἔχει δημιουργηθεῖ σέ ὀρισμένες χῶρες τῆς Νοτιοανατολικῆς Ἀσίας (Φιλιππίνες, Ν. Κορέα, Ταϋλάνδη) (I27). Στήν Ν. Κορέα ἡ "Κισαενγκ" (ἀντίστοιχο τῆς γιαπωνέζας Γκέϊσας) περιλαμβάνεται στήν τιμή τοῦ ταξιδιοῦ πού προσφέρουν πολλές γιαπωνέζικες ἐταιρεῖες σέ ὑπαλλήλους γισ ὄωρο (ἢ πρίμ). Στίς Φιλιππίνες καί τήν Ταϋλάνδη τό κύκλωμα εἶνα. ἰδιαίτερα ἐκτεταμένο μέ κυριώτερους πελάτες τούς Γερμανούς, Ἀμερικανούς καί Γιαπωνέζους.

Ἡ ἐκταση τοῦ κυκλώματος εἶναι τέτοια ὥστε δημιουργήθηκαν στήν Γερμανία καί τήν Ὀλλανδία, καί εἰδικά πρακτορεῖα

-
- ΒΛ. TOURISM PASSPORT"0.C. σελ. 68
 (I22) ΒΛ. MCCANNEL "STAGED AUTHENTICITY..." 0.C. σελ. 599
 (I23) ΒΛ. D.J. GREENWOOD "CULTURE BY THE POUND..." 0.C. σ. 137
 (I24) ΒΛ. J. BUISSEVAIN & P.S. INGLOTT... 0.C. σελ. 275, ἐπίσης ΒΛ. A.R.Y. VALLE καί J.P. DE REGT. "GROWING PAINS "PLANNED TOURISM DEVEL. IN IXTAPA-ZIMUATA-NEJO" στό "TOURISM, PASSPORT....." 0.C. σελ. 130-131
 (I25) ΒΛ. GROUPE HUIT "THE SOCIOCULTURAL EFFECTS OF TOURISM IN TUNISIA" "A CASE CTUDY OF SOUSSE" στό "TOURISM PASSPOT..." 0.C. σελ. 300-301
 (I26) ΒΛ. D. WILSON "THE EARLY EFFECTS OF TOURISM IN THE SEYCHELLES" στό TOURISM PASSPORT... 0.C. σελ. 224-225.
 (I27) ΒΛ. N.H. CRABURN "TOURISM AND PROSTITUTION" A.O.T.R. VOL. 10, No 3 σελ. 437-442.-

πού οργανώνουν ταξίδια με αυτόν τον σκοπό αποκλειστικά (I28).

Ο Τουρισμός αυξάνει συχνά την εγκληματικότητα (I29) (κυρίως την νεανική) που εμφανίζεται κυρίως με την μορφή επιθέσεων (π.χ. βιαιοπραγίες, βιασμοί) έναντι των τουριστών αλλά και με την αύξηση των κλοπών, Βασικές αιτίες θεωρούνται το φηλό οίκονομικό επίπεδο των τουριστών και η συμπεριφορά τους που πολλές φορές έρχεται σε αντίθεση με τα τοπικά ήθη (π.χ. ελεύθερη έρωτική συμπεριφορά, προκλητικό ντύσιμο, γυμνισμός κλπ.)

Θά επιχειρήσουμε τώρα να παρουσιάσουμε τὰ αίτια που οδηγούν (μέσω του Τουρισμού) στην πολιτιστική εξάρτηση των αναπτυσσόμενων χωρών από τὰ πολιτισμικά πρότυπα των αναπτυγμένων χωρών. Η πολιτιστική εξάρτηση εδώ έννοείται σύμφωνα με τόν όρισμό του ERISMAN (I30) σαν "η κατάσταση στην οποία η ανάπτυξη του συνόλου των συμπεριφορών, πεποιθήσεων και αξιών, που δίνει μορφή και νόημα σε μιὰ κοινωνία και η οποία παρέχει τις βασικές θέσεις και κανόνες που καθορίζουν την κοινωνική συμπεριφορά των μελών της είναι τόσο εξαρτημένη από ένα ξένο πολιτισμό και εκφράζει τόσο την επέκταση του, ώστε δημιουργείται μιὰ σχέση κυριάρχου-εξαρτημένου ανάμεσα στο πολιτισμικό κέντρο (την ξένη μητρόπολη) και την πολιτισμική περιφέρεια (την εξαρτημένη χώρα).

Ο Τουρισμός δημιουργώντας όλες τις Προϋποθέσεις για να εμφανισθεί τό "διεθνές κίνητρο επίδειξης" (I31) (INTERNATIONAL DEMONSTRATION EFFECT) συμβάλλει καταλυτικά στην ολοκλήρωση της πολιτιστικής εξάρτησης των αναπτυσσόμενων χωρών. Τό "κίνητρο επίδειξης" δέν είναι τίποτε άλλο παρά η αλλαγή

-
- (I28) ΒΛ. E. COHEN "THAI GIRLS AND FARANG MEN : THE EDGE OF AMBIGUITY" A.O.T.R. σελ. 404/409 και N.H. GRABURN "TOURISM AND PROSTITUTION..." O.C.
- (I29) ΒΛ. "TOURISM PASSPORT..." ΣΕΛ/65, και E. COHEN "MARGINAL PARADISES: BUNGALOW TOURISM ON THE ISLANDS OF SOUTHERN THAILAND" A.O.R.T. VOL. 9, No 2, 1982 σελ. 212/214
- (I30) ΒΛ. H.M. ERISMAN "TOURISM AND CULTURAL DEPENDENCY IN THE WEST INDIES" A.O.R.T. VOL. 10, No 3, 1983 σελ. 342.-
- (I31) ΒΛ. I.U.O.T.O. "THE IMPACT OF INTERNATIONAL..." O.C. σελ. 33-34 J. JAFARI "THE SOCIO ECONOMIC..." O.C. σελ. 250.-251. - BOISSEVAIN AND INGLOTT O.C. σελ. 283 - D.J. GREENWOOD "TOURISM EMPLOYMENT AND THE LOCAL COMMUNITY" σελ. 65 (στο TOURISM PASSPORT... άδημοσίευτη ανακοίνωση στο Σεμινάριο), επίσης F.L. BELISLE "TOURISM AND FOOD

στis πεποιθήσεις, αξίες και συμπεριφορές που προέρχεται από την μίμηση του κοινωνικού πρότυπου που αντιπροσωπεύουν οι τουρίστες. Η μίμηση αυτή ξεκινάει από τα ανώτερα στρώματα των υπανάπτυκτων κοινωνιών (I32) και από τό τμήμα του πληθυσμού που συναλλάσσεται με τους τουρίστες. Αυτή πάλι ή "Αλουμπεν μπουρζουαζία" (I33) γίνεται μιά φτηνή απομίμηση του κυρίαρχου πρότυπου τής χώρας - αποστολής τουριστών. Τό κίνητρο επίδειξης λειτουργεί και στό οικονομικό πεδίο με την μίμηση των καταναλωτικών προτύπων των τουριστών, χωρίς βέβαια οι ντόπιοι νά γνωρίζουν ότι αυτά τά καταναλωτικά πρότυπα είναι πολύ φηλώτερα από αυτά που οι τουρίστες έχουν στην χώρα τους. (I34) Η υιοθέτηση τέτοιων καταναλωτικών προτύπων οδηγεί τελικά τίς αναπτυσσόμενες χώρες (με την ιδιαίτερα ευαίσθητη οικονομία) σε μείωση των αποταμιεύσεων και αύξηση του έμπορικού ελλείματος. (I35). Αυτό του τύπου ή κατανάλωση δέν διαφέρει ιδιαίτερα από την επίδεικτική κατανάλωση του Βέμπλεν (I36) που βασικό κριτήριο της είναι ή ανάγκη επίδειξης. Οι τουρίστες δηλαδή, καταλήγουν τελικά νά γίνονται άμισθοι έμπορικοί αντιπρόσωποι των προϊόντων τής πατρίδας τους (I37) και διαφημιστές ενός τρόπου ζωής που για τους ντόπιους είναι ή ίδια ή εικόνα τής επιτυχίας. Και ή εικόνα όμως αυτή δέν είναι αληθινή άφου οι τουρίστες στis διακοπές τους δείχνουν "πλουσιώτεροι" και συμπεριφέρονται πολύ διαφορετικά άπ'ότι στην πατρίδα τους. Έτσι, όπως σωστά έχει έπισημανθεί (I38) "οι παραστάσεις των κατοίκων από την τουριστική συναλλαγή δέν είναι παρά οι συμβολικές εικόνες τής άργίας και τής τέρψης που

SUPPLY "A.O.T.R.VOL IO, No 4, 1983 σελ.506/507
 και Β. Καραποστόλης "Η καταναλωτική συμπεριφορά στην Έλληνική Κοινωνία: 1960-1975 ΕΚΚΕ
 1983, σελ.266-267

- (I32) Βλ. Β. Φίλιας "Οφεις τής διατήρησης και τής μεταβολής του Κοινωνικού Συστήματος" Τόμος Β. σελ. 55 και J. JAFARI "THE SOCIO ECONOMIC..." Ο. C. σελ. 252
- (I33) Βλ. Η. Μ. ΕΚΙΣΜΑΝ "TOURISM..." Ο. C. σελ. 350-351
- (I34) Βλ. L. NETTEKOVEN "MECHANISMS..." Ο. C. σελ. 137
- (I35) Βλ. J. JAFARI "THE SOCIO ECONOMIC..." Ο. C. σελ. 234/39
- (I36) Βλ. Β. Καραποστόλης "Η Καταναλωτική..." Ο. C. σελ. 68 και Β. Φίλιας "Οφεις..." Ο. C. σελ. 55 & Θ. Βέμπλεν "Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΧΟΛΗΣ..." σ. 84-112
- (I37) Βλ. J. JAFARI "THE SOCIO ECONOMIC..." Ο. C. σελ. 238
- (I38) Βλ. Β. Καραποστόλης "Η καταναλωτική συμπεριφορά..." Ο. C. σελ. 267

πού ανάλογα κατευθύνουν και τό "διεθνές κίνητρο επίδειξης".

Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι ο τουρισμός ελάχιστα ευνύνηται για τό "διεθνές κίνητρο επίδειξης" και ότι δέν είναι παρά ένας παράγοντας πού οδηγεί στην αλλαγή τών κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων. Αναφέρουν δέ σαν άλλους τέτοιους παράγοντες τόν Τύπο τήν Τηλεόραση και τήν Διαφήμιση. (139)

Αναμφίβολα ο Τουρισμός δέν είναι τό μόνο "κανάλι" πού οδηγεί στην πολιτιστική εξάρτηση τών αναπτυσσόμενων τουριστικών χωρών. Σίγουρα όμως είναι τό ισχυρότερο γιατί ένω τά άλλα μέσα προβάλλουν τήν εικόνα μιᾶς πλούσιας κοινωνίας ο Τουρισμός μεταφέρει στην χώρα υποδοχῆς τό ζωντανό παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ πλούτου: τόν ἴδιο τόν κάτοικο τῆς αναπτυγμένης χώρας.

Ο Τουρισμός πιστεύουν κάποιοι αἰσιόδοξοι μελετητές ότι μπορεί νά συμβάλει στην πολιτισμική πρόσμιξη δύο διαφορετικῶν κοινωνιῶν. Στην περίπτωση τών αναπτυσσόμενων χωρῶν αὐτή ἡ πολιτισμική πρόσμιξη δέν λειτουργεῖ σέ μιᾶ ἰσοτιμη βάση μέ τίς αναπτυγμένες χώρες. Αντίθετα οἱ κάτοικοι τών χωρῶν αὐτῶν ἔχουν ἀποδειχτεῖ ἰδιαίτερα δεκτικοί στην ἀποδοχή τοῦ κοινωνικοῦ προτύπου τών Δυτικῶν κοινωνιῶν και στην ἀπόρριψη τοῦ δικοῦ τους προτύπου (140).

Θά ἦταν ἴσως σωστότερο νά μιλάμε σήμερα για μιᾶ πολιτισμική ἀπορρόφηση τών αναπτυσσόμενων χωρῶν πού τείνει νά δημιουργήσει ἕνα κυρίαρχο πολιτιστικό πρότυπο: αὐτό τών αναπτυγμένων χωρῶν τῆς Δύσης. Ἡ πολιτιστική εξάρτηση λοιπόν, στην ὁποία

-
- (139) Βλ. L. NETTEKOVEN "MECHANISMS..." Ο.Σ. σελ. 137
ANDRONICOU: TOURISM IN CYPRUS Ο.Σ. 250/252,
NORONHA "REVIEW..." Ο.Σ. σελ. 9-10
- (140) Βλ. TH NUNEZ: "TOURISTIC STUDIES" Ο.Σ. στό
HOSTS AND GUESTS ΣΛΑ. 207/209 και
J. JAFARI : "THE SOCIO ECONOMIC..." Ο.Σ. σελ. 251

σημαντική είναι η συμβολή του Τουρισμού, φαίνεται να συμπληρώνει την αναντίρρητη οικονομική εξέλιξη των χωρών αυτών.

(4) ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Τόσο ο τρόπος που αναπτύσσεται τουριστικά μία περιοχή όσο και η πορεία αυτής της ανάπτυξης (έξελικτική ή όχι) είναι δύο θέματα που απασχόλησαν ιδιαίτερα τους μελετητές του Τουρισμού.

Οι πρωτοπόροι της Κοινωνιολογίας του Τουρισμού FOSTER και GREENWOOD (141) υποστήριξαν ότι τὰ στάδια της τουριστικής ανάπτυξης είναι 3.

Στό 1ο στάδιο η περιοχή "ανακαλύπτεται"

Στό 2ο στάδιο οι κάτοικοι αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες αντιδρώντας θετικά στην "πρόκληση" του Τουρισμού που αναπτύσσεται.

Τό 3ο στάδιο χαρακτηρίζεται από την γοργή ανάπτυξη και την "θεσμοποίηση" του Τουρισμού.

Πρέπει να επισημανθούν τὰ ἑξῆς:

α.- ὁ "καταλύτης" (ἢ οἱ καταλύτες) τόσο στην ἀνακάλυψη μιᾶς περιοχῆς ὅσο καὶ στην ἀνάληψη πρωτοβουλιῶν ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἶναι εἴτε κάποιος ἐπιχειρηματίας (ντόπιος ἢ ξένος) εἴτε κάποιος τουρίστας-ἐξερευνητής.

β.- Τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὰ διάφορα στάδια ἀνάπτυξης εἶναι ἀσαφῆ π.χ. πότε μιὰ περιοχή περνᾷ ἀπὸ τὸ 1ο στὸ 2ο στάδιο (142)

Ὁ GREENWOOD ἔδωσε ἰδιαίτερα παραστατικά τὴν εἰκόνα τῶν 3 σταδίων ἐξέλιξης στὴν Φουεντεράμπια τῆς Ἰσπανίας. (143)

(141) Βλ. J.FOSTER "THE SOCIOLOGICAL CONSEQUENCES" O.C.

D.J.GREENWOOD "TOURISM AS AN AGENT" O.C.
ἴδια εἶναι καὶ ἀποψη τοῦ MOORE "MODERNIZATION" O.C.

(142) Βλ. GREENWOOD O.C. - FOSTER O.C. - MOORE O.C.
καὶ NORONHA O.C. σελ. 7.

(143) Βλ. GREENWOOD "TOURISM AS AN AGENT" O.C. σελ. 90

Στό 1ο στάδιο η περιοχή ανακαλύφθηκε από πλούσιους και τὰ ἀποτελέσματα στήν τοπική οἰκονομία και κοινωνία δέν ἦταν σημαντικά. Στό 2ο στάδιο ἀρχίζει ὁ μαζικός τουρισμός και οἱ κάτοικοι ἀνταποκρίνονται ἐπενδύοντας και κερδίζοντας ἀπ' αὐτόν. Στό τέλος τοῦ 2ου σταδίου και στήν ἀρχή τοῦ 3ου ἀρχίζει ἡ εἰσβολή ξένων ἐπενδυτῶν και κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων. Ἔτσι ἐνῶ ὁ Τουριστικός Τομέας συνεχίζει νά ἀναπτύσσεται, τό μερίδιο τῶν ντόπιων στά κέρδη μειώνεται. Οἱ ντόπιοι δέν ἐλέγχουν πλέον τόν Τομέα και οἱ ξένοι μέ τίς ἐπενδύσεις τους, τούς ὑποσκελίζουν. Ἀποτέλεσμα εἶναι νά χειροτερέψει ἡ κατάσταση και σέ τρεῖς ἄλλους τομεῖς: ἀγιοτικό - τοπικές βιοτεχνίες και ἀλιεῖα.

Πολλοί ἀμφισβήτησαν τήν δυνατότητα νά ὑπάρξει μιὰ θεωρία τῶν σταδίων ἀνάπτυξης πού νά ἰσχύει γιά ὅλες τίς τουριστικές περιοχές, ἀφοῦ αὐτές διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. (I44) Ὑποστηρίχθηκε ἐπίσης ὅτι μιὰ περιοχή μπορεῖ νά παραλείπει τὰ πρῶτα στάδια και νά ἀναπτύσσεται ἀπό ἓνα ἀνώτερο στάδιο (πχ. τό 3ο) (I45) Πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι πληθώρα μελετῶν-κερικτώσεων, ἀπέδειξε ὅτι οἱ τοπικές ἰδιομορφίες δέν ἀναιροῦν τήν ὑπαρξη τῶν σταδίων ἀνάπτυξης (I46). Ἀπλῶς τὰ στάδια αὐτά ἀπό περιοχή σέ περιοχή μπορεῖ νά εἶναι λιγώτερα ἢ περισσότερα ἀπό τὰ 3 πού προαναφέραμε. Αὐτό σημαίνει ὅτι κάθε περιοχή πού γίνεται πόλος ἑλξης τουριστῶν δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά καταλήξη μετά ἀπό μερικά χρόνια στόν Μαζικό Τουρισμό. Ποιοί εἶναι ὅμως οἱ παράγοντες πού καθορίζουν ἄν μιὰ περιοχή θά ἀναπτυχθεῖ γρήγορα κερνώντας ἀπό τό 1ο στάδιο στά ἐπόμενα τοῦ Μαζικοῦ Τουρισμοῦ; Οἱ ἰσχυρότεροι παράγοντες φαίνεται ὅτι εἶναι :

- (I44) ΒΛ. D. NASH: "TOURISM AS A ...". Ο. C. σελ. 45
 (I45) ΒΛ. "TOURISM: PASSPORT...". Ο. C. σελ. II-134
 (I46) ΒΛ. Φ. Λουκίσσας "TOURISM REGIONAL DEVELOPMENT. IMPACTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GREEK ISLANDS" Α Ο Τ Κ VOL. 9, No 4, 1982, σελ. 537/8
 N. H. EVANS: THE DYNAMICS OF TOURISM DEVELOPMENT IN PUERTO VALLARTA" στό "TOURISM PASSPORT...". Ο. C. σελ. 305-320, E. L. MENDONSA "TOURISM AND INCOME STRATEGIES IN NAZARE PORTUGAL." ΑΟΥΤΡ VOL. 10, No 2, 1983, E. CRYSTAL "TOURISM IN TORAJA" στό HOST AND GUESTS σελ. 109/125 - O. PISUNYER "TOURISM AND ITS...". Ο. C. BOISSEVAIN AND INGLOTT: "TOURISM IN MALTA...". Ο. C. - H. ROSENBERG, RAN. REITER AND RAYN REITER "RURAL WORKERS IN FRENCH ALPINE TOURISM: WHOSE DEVELOPMENT" STUDIES IN EUROPEAN SOCIETY I, 1973, σελ. 21-38.

- α) οί ξένοι TOUR OPERATORS καί επιχειρηματίες
 β) ή κρατική τουριστική πολιτική τής χώρας-ύποδο-
 χής.
 γ) οί επιχειρηματίες τής χώρας ύποδοχής.

Λιγώτερο σημαντικός παράγοντας είναι οί ά-
 πόφεις τών κατοίκων τής τουριστικής περιοχής.

Τό γεγονός ότι οί τρείς σημαντικώτεροι παρά-
 γοντες εύνοούν τήν γρήγορη τουριστική ανάπτυξη που
 όδηγεϊ στόν μαζικό τουρισμό, έξηγεί καί τήν γενική
 τάση που ύπάρχει, μετά τήν πρώτη "ανάκλυψη" μιās
 περιοχής τουριστικά έκμεταλεύσιμης, νά αναπτύσσε-
 ται ό Τουρισμός συνεχώς διαφοροποιούμενος. Η δια-
 φοροποίηση αύτή αναφέρεται στους διαφορετικούς τύ-
 πους τουρισμού που αρχίζει νά προσελκύει ή περιοχή
 καί στίς ανάγκαϊες "προσαρμογές" που έπέρχονται στην
 κοινωνικοοικονομική δομή της για νά μπορέση νά "δεχ-
 τεϊ" αυτούς τούς τύπους τουρισμού. Υπάρχει δηλαδή
 μιā αντίστοιχία (I47) ανάμεσα στους τύπους του
 Τουρισμού καί στά στάδια τής τουριστικής ανάπτυξης
 μιās περιοχής. Αύτή ή αντίστοιχία παρατίθεται σχη-
 ματικά στην συνέχεια:

- I : ΑΡΧΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Μεμονωμένοι Τουρίστες
 ή Τουρίστες σέ μικρές
 ομάδες
 II.: ΜΕΣΑΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Αρχές μαζικού Τουρισ-
 μου
 III: ΑΝΩΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Μαζικός Τουρισμός
 (όργανωμένος,
 CHARTERS κλπ.)

(I47) Βλ. V.SMITH στό HOSTS AND GUESTS σελ. 8/I2
 NORONHA σελ. 14/I5 καί
 E.COHEN, "TOWARD A SOCIOLOGY OF SOCIAL RE-
 SEARCH 39, 1972, 164-182.

Μεγάλο βάρος δόθηκε στην μελέτη των διαφορετικών κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων του Τουρισμού στα διάφορα στάδια ανάπτυξης μίας περιοχής. Ενδιαφέρον είναι ότι μελέτες που έγιναν σε διαφορετικές περιοχές έδειξαν κοινές επιπτώσεις.

Στό 1ο στάδιο οι κάτοικοι αντιδρούν θετικά στην τουριστική ανάπτυξη με την προσμονή του οικονομικού όφελους. Στο επόμενο στάδιο (άρχη μαζικού τουρισμού) είναι πολύ σημαντικές οι επιπτώσεις:

- α) Ντόπιοι και ξένοι επενδύουν στον Τουρισμό (κυρίως σε ξενοδοχεία και ταβέρνες)
- β) Η κοινότητα ανοίγεται στον έξω κόσμο και έρχεται σε επαφή με νέες ιδέες.
- γ) Μεγαλώνουν τα εισοδήματα και αυξάνονται οι δυνατότητες απασχόλησης με παράλληλη στροφή από τα παραδοσιακά επαγγέλματα. (Πρωτογενής Τομέας) στα πιο μοντέρνα (Τομέας υπηρεσιών)
- δ) Αύξηση τιμής της γης και κερδοσκοπία.
- ε) Λιτροπή σε πηγές εκτός κοινότητας για την προμήθεια προϊόντων για τους τουρίστες.

Στό στάδιο του μαζικού τουρισμού οι επιπτώσεις του Τουρισμού γίνονται εμφανέστερες. Ο NORONHA (148) ομαδοποιώντας τα εύρηματα πολλών μελετών χώρισε τις επιπτώσεις σε οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές. Σύμφωνα μ'αυτήν την ομαδοποίηση οι επιπτώσεις είναι:

- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ :
- α-Τυποποίηση τουριστικών εγκαταστάσεων
 - β-Αύξανόμενη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες.
 - γ-Αλλαγές στον τύπο και τον ρυθμό δουλειάς.
 - δ-Καλύτερη διατροφή των ντόπιων και αναζωογόνηση των τοπικών τεχνών

(148) Β λ. NORONHA "RE VIEW....." O.C. σελ. 6-8 και σ. 14 επίσης βλ. FOSTER O.C. σελ. 222-226, MOORE O.C. σελ. 27-29, ROSENBERG-REITERS σελ. 33-34, O.C. BOISSEVAIN & INGLOTT σελ. 275, G. FRANCILLON & UNIVERSITAS UDAYANA O.C. σελ. 728, O. PI-SUNYER O.C. σελ. 15-16, A. LA FLAMME "THE IMPACT....." O.C. σελ. 143, Φ. Λουκίσσας, "TOURISM REGIONAL DEVELOP....." O.C. σελ. 535-538

- ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ :
- α- Αύξηση πληθυσμού στην περιοχή γιατί έρχονται από άλλου σε αναζήτηση απασχόλησης.
 - β- Αύξανόμενη άπροσωποποίηση των σχέσεων
 - γ- επαγγελματική και γεωγραφική κινητικότητα.
 - δ- Χάνεται ή αμοιβαία βοήθεια ανάμεσα στους κατοίκους και δημιουργείται απομόνωση ατομική και οικογενειακή.
 - ε- Αύξάνεται τό χάσμα των γενεών αφού οι νέοι ελευθερώνονται από την οικογενειακή έξουσία και προσλαμβάνονται εύκολότερα στις τουριστικές δουλειές.
 - στ-Αλλαγές στην κοινωνική στρωμάτωση. Ο Τουρισμός μπορεί να ισχυροποιήσει άτομα φηλών εισοδημάτων (π.χ. γαιοκτήμονες) ή να αλλάξει την μέθοδο αξιολόγησης της κοινωνικής θέσης (π.χ. εισόδημα αντί επάγγελμα)
 - ζ- Μεγαλύτερες δυνατότητες μόρφωσης.
 - η- Δημιουργούνται νέα πρότυπα και τρόποι ζωής
 - θ- Αύξάνεται η εγκληματικότητα, οι αυτοκτονίες, τα αφροδίσια και οι έκτρώσεις.
 - ι- έμπορικοποιείται ή παράδοση.
- ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ :
- α- Οι ντόπιοι δεν ελέγχουν την τουριστική ανάπτυξη
 - β- αύξάνεται η πολιτικοποίηση στην λήψη αποφάσεων με την δημιουργία πολιτικών παρατάξεων
 - γ- Οι αποφάσεις δεν παίρνονται πλέον με συναίνεση αλλά με πλειοψηφία.
-

III. Γ. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Τό ένδιαφέρον γιά τήν επίδραση-του Τουρισμού στό περιβάλλον άρχισε μέ τήν ανάπτυξη του Μαζικού Τουρισμού. Άλλες απόψεις θεωροϋν θετική τήν επίδραση του Τουρισμού στό περιβάλλον και άλλες άρνητική. -

Σύμφωνα μέ τήν πρώτη άποψη(149) ό Τουρισμός συμβάλει στην διαφύλαξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των αρχαίων μνημείων. Αυτό γίνεται γιατί τό φυσικό περιβάλλον και οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελοϋν παράγοντες έλξης των τουριστών. Οι χώρες υποδοχής λοιπόν αναγκάζονται να προστατέφουν τό περιβάλλον λόγω του Τουρισμού. Η δεύτερη άποψη αντίθετα (150) υποστηρίζει ότι ό Τουρισμός καταστρέφει τό περιβάλλον. Αυτό γίνεται μέ τήν κατασκευή σημαντικών έργων υποδομής (Ξενοδοχεία, Δρόμοι, Άθλητικά γήπεδα, Λιμενικές εγκαταστάσεις) και ανατρέπουν τήν οικολογική ισορροπία της περιοχής μολύνοντας τό περιβάλλον. Είναι δέ προφανές ότι αυτές οι καταστροφές γίνονται συνήθως στις ωραιότερες περιοχές μιας χώρας.

Οι κυριώτερες έπιπτώσεις του Μαζικού κυρίως Τουρισμού στό περιβάλλον είναι οι ακόλουθες: (151)

I. ΜΟΛΥΝΣΗ:

Του άέρα (λόγω υπερβολικής χρήσης αυτοκινήτων και πηγών ενέργειας στους τόπους διακοπών)

Του νεροϋ (θάλασσα, λίμνες, ποτάμια) λόγω υπερβολικού αριθμού ανθρώπων και έλλειψη μέσων έπεξεργασίας λημάτων.

Των τουριστικών περιοχών (άπό σκουπίδια)

Ήχητική (λόγω μεγάλης κυκλοφορίας όχημάτων και πλήθους τουριστών)

(149) Βλ. E.COHEN "THE IMPACT OF TOURISM ON THE PHYSICAL ENVIRONMENT" A.O.T.R. APRIL-JUNE 1978 σελ.217/219

(150) Βλ. E.COHEN "THE IMPACT....." σελ.219-220

(151) Βλ. "L'IMPACT DU TOURISME SUR L'ENVIRONNEMENT" RAPPORT GENERAL - OECD- PARIS 1980 σελ. 26/28

2. ΜΕΙΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ

ή ανάγκη νά γίνουν έργα για τόν Τουρισμό έδη-
γει σε μείωση τών αγροτικών γαιών.

3. ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΑΚΤΩΝ ΚΑΙ ΔΑΣΩΝ

κυρίως από ξενοδοχειακές μονάδες που κάνουν
έτσι τις ακτές άπροσπέλαστες στο κοινό.

4. ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

και άρχαιολογικών χώρων από την υπερβολική
χρήση, από τους τουρίστες (152)

5. ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΜΟΛΥΝΣΗ

Αυτή προέρχεται κύρια από τά όγκώδη κτίρια (συ-
νήθως ξενοδοχεία) που κτίζονται χωρίς νά δένονται
άρμονικά μέ τό τοπίο (153)

‘Η αύξανόμενη - τά τελευταία χρόνια - ευαισθησί-
α του κόσμου σε ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος,
φαίνεται και από τό γεγονός ότι περιοχές που μολύνθηκαν ή
θεωρούνταν μολυσμένες γνώρισαν μιά μείωση του τουριστι-
κού πλήθους που τις επισκεπτόταν (154) Ένα άλλο άποτέ-
λεσμα είναι ότι περιοχές μέ φηλή τουριστική πυκνότητα
γνωρίζουν μείωση τών εσόδων τους. Αυτό συμβαίνει γιατί
τις επισκέπτονται τουρίστες χαμηλότερης εισοδηματικής
στάθμης.

Τό μέγεθος του προβλήματος φαίνεται και από τό
γεγονός ότι ό Ο.Ο.Σ.Α. δημιούργησε Έπιτροπή Ειδικών σε
θέματα Περιβάλλοντος και Τουρισμού που μελέτησε τό θέμα
και πρότεινε τά έξής μέτρα: (155)

Πληροφόρηση και Έπιμόρφωση (Δημιουργία ενός
Χάρτη δικαιωμάτων και καθηκόντων τών τουριστών).

Οικονομικά μέτρα (και τρόποι χρηματοδότησής τους)
Δημιουργία κανονισμών για τό Περιβάλλον.

(152) ΒΛ. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑΚΟΣ ΠΑΟΥΤΟΣ του Χ. ΜΗΟΥΡΑ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8, 1974, σελ. 46-49,

T.E.E.: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ, 1978, σελ. 21-22

64-66, 72-73, 98-99. Για τό θέμα έγινε και ειδικό
συνέδριο τό 1969 στην ‘Οξφόρδη (βλ. Χ. ΜΗΟΥΡΑ Ο.Ο.Σ.)

(153) ΒΛ. TOURISM IN MALTA: ITS ARCHITECTURE AND IMPACT ON
THE LANDSCAPE-Είσηγηση, στο Σεμινάριο ‘Τουρισμός &
Ανάπτυξη’ που έγινε στην Μάλτα (Μάρτιος 1977) -
J. GALEA- σελ. 5-6, επίσης βλ. GROUPE HUIT ‘THE SOCIO-
CULTURAL EFFECTS OF TOURISM IN TUNISIA’ στο TOURISM
PASSPORT.... Ο.Ο.Σ. σελ. 297-298. Για την ‘Ελλάδα βλ.
Α. Κωνσταντινίδη-ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ-1, 1967 - ‘ΑΡΧΙ-
ΤΕΚΤΟΝΙΚΗ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ,’ σελ. 109-112

(154) ΒΛ. L’IMPACT..... Ο.Ο.Σ. ΟΕCD σελ. 65-67

(155) ΒΛ. L’IMPACT..... Ο.Ο.Σ. ΟΕCD σελ. 7-12

Προγραμματισμός (τόσο σε περιφερειακό, όσο και σε κρατικό επίπεδο) (I56)

Η σημερινή πολιτική που στρέφεται στο μαζικό τουρισμό με σκοπό την προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού τουριστών πρέπει να σταματήσει, γιατί τὰ βραχυπρόθεσμα όφέλη της, δημιουργούν μακροπρόθεσμες καταστροφικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. (I57)

Τήν ανάγκη νά ληφθούν μέτρα τονίζουν και οι τεράστιες διαφορές στην κρατική περιβαλλοντολογική πολιτική. Συγκεκριμένα (I58): Οι χώρες της Βόρειας Ευρώπης έχουν ήδη μιὰ παράδοση - και ανάλογη νομοθεσία - στο θέμα της προστασίας του περιβάλλοντος. Αντίθετα, οι χώρες της Μεσογείου (κατεχοχὴν τουριστικές) πολύ πρόσφατα άρχισαν νά αντιμετωπίζουν τό πρόβλημα και τούς λείπει ή ύποδομή και ή νομοθεσία. Σε άκόμη χειρότερη κατάσταση βρίσκονται οι αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής

III. Δ. ΜΠΟΡΕΙ Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΗΝ ΥΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗ ;

(I) Τό ζήτημα τῆς ύπανάπτυξης (I59)

Μέχρι πρόσφατα ή θεωρία τῆς οίκονομικῆς ανάπτυξης, θεωρούσε τήν ύπανάπτυξη ταυτόσημη μέ τήν φτώχεια και τίς ύπανάπτυκτες χώρες, χώρες που βρίσκονταν άπλώς σε ένα "προγενέστερο-στάδιο" από τίς αναπτυγμένες. Οι αίτιες που έμπόδισαν τήν ανάπτυξη αὐτῶν τῶν χωρῶν εἶναι σύμφωνα μέ τήν άποψη αὐτή :

α.- ή έλλειψη φυσικῶν πόρων

β.- ή γρήγορη αύξηση του πληθυσμοῦ

(I56) ΒΛ. INSTITUTO ESPANOL DU TURISMO-MADRID-MARCH 1977
ANALYTICAL CRITERIA OF THE ENVIRONMENT AND THE DIAGNOSIS OF THE IMPACTS ON IT FOR ITS APPLICATION TO THE STUDY OF TOURIST AREAS.

(I57) ΒΛ. Γ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ-ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ- περιοδικό ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ, τ.4, 1976 σελ. 130-131, έπίσης ER. COHEN "THE IMPACT OF..." O.C. σελ. 232-234

(I58) ΒΛ. "L'IMPACT DU TOURISME..." OECD-1980 O.C.
σελ. 84-85

(I59) Τό θέμα ξεφεύγει από τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς έργασίας θεωρήσαμε όμως σκόπιμο νά παραθέσουμε συνοπτικά τίς διάφορες άπόψεις.

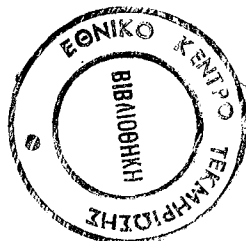
γ.- ή έλλειψη κεφαλαίων μέ συνεπαγόμενο τόν "φαῦλο κύκλο τῆς φτώχειας" (160)
 δ.- Προβλήματα θεσμών, π.χ. φρησκεία (161)
 Βασικός έκφραστής τῶν ἀπόψεων- γιά τά στάδια οίκονομικῆς ἀνάπτυξης πού περνοῦν ὅλες οἱ κοινωνίες εἶναι ὁ Ροστῶβ στό κλασσικό του ἔργο "Στάδια τῆς Οίκονομικῆς Ἀνάπτυξης" (162) Κατά τόν Ροστῶβ τά στάδια αὐτά εἶναι:

- 1- Τό στάδιο τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας
- 2- Τό στάδιο τῶν ἀναπτυξιακῶν προϋποθέσεων τῆς ἀπογείωσης.
- 3- Τό στάδιο τῆς "ἀπογείωσης"
- 4- Τό στάδιο τῆς κορείας πρὸς τήν ὠριμότητα.
- 5- Τό στάδιο τῆς μεγάλης μαζικῆς κατανάλωσης (163)

Οἱ ἀπόψεις αὐτές χαρακτηρίζονται ἀπό 2 μεθοδολογικές ἐλλείψεις (164)

- α- ή ἔλλειψη ὁποιασδήποτε ἱστορικῆς προοπτικῆς ὀδηγεῖ στήν ὑπόθεση ὅτι ή ὑπανάπτυξη ἀποτελεῖ τήν "ἀρχική κατάσταση" μιᾶς χώρας καί ὀχι δημιουργήμα τῆς ἀποικιακῆς καί νεοαποικιακῆς ὑποτέλειας. Ὄδηγεῖ ἐπίσης σέ μηχανικές θεωρίες τοῦ τύπου - φαῦλος κύκλος- οἱ ὁποῖες ἂν καί ἀποδίδουν ὀρισμένα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ὑπανάπτυξης δέν μποροῦν νά ἐξηγήσουν τίς ἀρχικές αἰτίες τῆς ἀνάπτυξης καί τῆς ὑπανάπτυξης.
- β- ή ἔλλειψη διεθνοῦς προοπτικῆς καί ή ἔμφασή στά μεμονωμένα κράτη σάν μονάδες τῆς ἀνάλυσης συγκαλύπτει τήν ὑπαρξη μιᾶς οίκονομίας πού εἶναι στήν οὐσία παγκόσμια, καί κρύβει ἐπίσης τόν

- (160) Βλ. NURSKE: PROBLEMS OF CAPITAL FORMATION IN UNDER-DEVELOPED COUNTRIES: OXFORD - 1953
- (161) Κριτική σ' αὐτές τίς ἀπόψεις βλ. Π. ΜΠΑΡΑΝ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΚΑΛΒΟΣ - ΑΘΗΝΑ 1977, σελ. 67-69. Σ. ΑΜΙΝ: Η ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, Τομ. Α σελ. 18-23.
- (162) Βλ. STAGES OF ECONOMIC GROWTH: CAMBRIDGE MASSACH. 1962 σελ. 4-93.
- (163) Βλ. Κριτική στόν Ροστῶβ ἀπό τό Α. G. FRANK - THE DEVELOPMENT OF UNDERDEV. στό LATIN AMERICA: UNDER-DEVELOPMENT OR REVOLUTION - N. Y. MONTHLY REVIEW PRESS 1969.
- (164) Βλ. R. JENKINS στό συλλογικό: ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΩΡΙΣ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΚΑΛΒΟΣ - 1980, σελ. 210.

ρόλο που παίζουν οι σχέσεις των αναπτυγμένων με τις υπανάπτυκτες χώρες στην δημιουργία και την διαίωνιση της υπανάπτυξης.

Τά τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν πολλές σημαντικές εργασίες (165) που απέδειξαν ότι η υπανάπτυξη είναι αποτέλεσμα εξάρτησης. Όπως τονίζει ο Α.Εμμανουήλ (166): "Δέν ισχύει πιά ότι η φτώχεια και ο πλούτος είναι αυτόνομα και γειτονικά ατυχήματα, αλλά ότι πρόκειται για καταστάσεις δομικές και συνδεδεμένες μεταξύ τους, ώστε η μία νά εκτρέφει την άλλη."

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές απόψεων για τους τρόπους που θά πρέπει νά χρησιμοποιηθούν για νά ξεπεραστεί η υπανάπτυξη. Ωστόσο οι έρευνητές συμφωνούν τουλάχιστον σε όρισμένους παράγοντες, η ύπαρξη των οποίων είναι αναγκαία για την οικονομική ανάπτυξη μιās χώρας. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

1. Συσσώρευση του κεφαλαίου και συγκράτηση του πλεονάσματος της υπεραξίας στην χώρα.
2. Τεχνολογική ανάπτυξη.
3. Εθνική ανεξαρτησία
4. Στρασμός στις τοπικές ιδιομορφίες και παράλληλα ανάπτυξη του βιομηχανικού και γεωργικού τομέα.

Έξιςον σημαντικός ώστόσο είναι και ο παράγοντας που έπισημαίνει ο Β.Φίλιας (167) δηλαδή ισχυρά κεντρικά και δημόσια όργανα προγραμματισμού, έλέγχου και κατεύθυνσης της Οικονομίας. Χωρίς τά όργανα αυτά όπως παρατηρεί τά σχέδια για οικονομική ανάπτυξη παραμένουν μιά περισσότερο ή λιγώτερο θελημένη άυταπάτη."

(165) Βλ. ένδεικτικά Α.ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ "ΑΝΙΣΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ" ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ 1980, Π.ΜΗΡΑΝ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΚΑΛΘΟΣ 1977, Σ.ΑΜΙΝ "ΑΝΙΣΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ" ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ - 1976, Α.Γ.ΦΡΑΝΚ: CAPITALISM AND UNDERDEVELOPMENT IN LATIN AMERICA - PENGUIN 1973

(166) Βλ. Α.ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ "Η ΑΝΙΣΗ..." Ο.Σ. σελ. 53

(167) Βλ. Β.ΦΙΛΙΑΣ "ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ..." Ο.Σ. σ.57

(2) Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΑΝ ΑΝΤΙΔΟΤΟ ΣΤΗΝ

ΥΠΗΝΑΠΤΥΞΗ: ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Τό ζήτημα τῶν προϋποθέσεων πού θά ἦταν ἀναγκαῖ-
 ες γιά νά χρησιμοποιηθεῖ ὁ Τουρισμός σάν μοχλός ἀνά-
 πτυξης ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά πολλές ἀναπτυσσό-
 μενες χῶρες πού στηρίζουν - σέ ἐθνικό ἐπίπεδο - τήν
 ἀνάπτυξή τους στόν Τουρισμό. Δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖ-
 ο ὅτι τόσο στά συμπεράσματα διεθνῶν συνεδρίων γιά
 τήν τουριστική ἀνάπτυξη (168), ὅσο καί σέ μελέτες
 Διεθνῶν Ὁραγνισμῶν (169) ἐφιστᾶται ἡ προσοχή τῶν
 ἀναπτυσσόμενων χωρῶν σ' αὐτές τίς προϋποθέσεις.

Ὅπως εἶδαμε στήν ἀνάλυση μας γιά τίς οἰκονομι-
 κές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ ὅμως, δέν φαίνεται νά δη-
 μιουργοῦνται ὀρισμένες - βασικές γιά τήν οἰκονομική
 ἀνάπτυξη - προϋποθέσεις. Ἀναφερόμαστε συγκεκριμένα
 στήν συσσώρευση κεφαλαίου, στόν σεβασμό τῶν τοπικῶν
 ἰδιομορφιῶν καί στήν παράλληλη ἀνάπτυξη τοῦ βιομηχα-
 νικοῦ καί τοῦ ἀγροτικοῦ Τομέα. Ὁ Τουρισμός δέν δη-
 μιουργεῖ ἱκανοποιητική συσσώρευση κεφαλαίου οὔτε δι-
 αφοροποιεῖ τήν παραγωγική βάση τῆς οἰκονομίας. (170)

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ ἀστάθεια του καθῶς καί
 ἡ ἐξάρτησή του ἀπό τίς ἀναπτυγμένες χῶρες ὁδηγεῖ τίς
 οἰκονομίες τῶν ἀναπτυσσόμενων τουριστικῶν κρατῶν
 στήν ἐνσωμάτωση σ' ἓνα παγκόσμιο οἰκονομικό σύστημα
 πού ἐλάχιστα ἐλέγχουν. (171) Τέλος οἱ κοινωνικές ἐπι-
 πτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ δείχνουν ὅτι, τοπικές ἰδιομορφί-
 ες δέν γίνονται σεβαστές (172) ἐνῶ ὁ Τομέας δέν συμ-
 βάλει στήν παράλληλη ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καί τῆς
 βιομηχανίας γιατί δρᾷ ἀνταγωνιστικά πρὸς αὐτές. (173)

(168) ΒΛ. TOURISM: PASSPORT..... Ο. C. σελ. 339-347

(169) ΒΛ. ELEMENTS OF TOURISM POLICY.... ΟΗΕ σελ. 5-31

(170) ΒΛ. ROSENBERG H. R. & R. REITER: RURAL WORKERS...
 Ο. C. σελ. 36-37 ΒΛ. ἐπίσης προηγούμενη ἀνάλυση σ. 23-25
 Ο Μ. BERRIANE : L'ESPACE TOURISTIQUE MAROCAIN
 CNRS-1980 σελ. 24 καί 157-160 ἀναφέρει χαρα-
 κτηριστικά ὅτι "ἀνάμεσα στό 1968-1971 τά ετή-
 σια ἔσοδα τοῦ Τουρισμοῦ ἐπέτρεπαν: Τήν πληρω-
 μή τοῦ τιν/τος γιά τοὺς Μαροκινούς πού ταξί-
 δευαν στό ἐξωτερικό. Τήν πληρωμή τῶν εἰσαγωγῶν
 προϊόντων πού ἐξυπηρετούσαν τόν Τουρ. Τομέα.
 Τά ἔσοδα τοῦ τουρισμοῦ λοιπόν δέν συνέβαλαν
 στήν ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας. Ὁ τουρισμός δη-
 μιούργησε ἀπλῶς τήν βάση τῆς δικῆς του ἐπέκτα-
 σης χωρίς νά συμβάλει στήν δημιουργία ὑποδομῆς
 γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ Μαρόκου.

(171) ΒΛ. S. BRITTON : THE POLITICAL ECONOMY OF T. IN
 THE THIRD WORLD, AOTR VL. 9, No 3, 1982 σ. 331-358
 Γιά τό ἴδιο οἱ A. BLACK & P. S. GASSIA στήν

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο Τουρισμός δέν προσφέ-
 ρεται για μία ασφαλής οικονομική ανάπτυξη σε έθνικό
 επίπεδο. Μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί ο Τουρισμός -
 μέ προϋποθέσεις - για την ανάπτυξη (174) μίας συγκε-
 κριμένης περιοχής. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι :

α.-Πολλές και μικρές επιχειρήσεις υπό τοπικό έλεγχο
 β.-Όχι υπερεξιδίκευση και δημιουργία προβλημάτων
 στους άλλους τομείς της οικονομίας.
 γ.-Προστασία περιβάλλοντος.
 δ.-Νά υπάρχουν στην περιοχή τέτοια πλεονεκτήματα
 ώστε να εξασφαλίζεται σταθερή ζήτηση.
 ε.-άλλαγή της κρατικής τουριστικής πολιτικής:
 ενθάρρυνση της ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού
 που μειώνουν τις δυσμενείς κοινωνικές επιπτώσεις
 του σύγχρονου "μαζικού τουρισμού" και άφορούν κυρί-
 ως τουρίστες μεσαίων και ψηλών εισοδημάτων.
 'Υπάρχει όμως και μία γενικότερη αναγκαία προϋπόθε-
 ση για να διασφαλισθεί η σταθερότητα της τουριστικής
 ανάπτυξης. Είναι η δημιουργία ενός διεθνούς οργανισμού
 που θα έχει δύο στόχους: από την μία πλευρά να ελέγχει
 τις δραστηριότητες και τις μονοπωλιακές τάσεις των
 TOUR OPERATORS και από την άλλη πλευρά να εξασφαλίζει
 την συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών στην λήψη απο-
 φάσεων για θέματα που άφορούν την τουριστική τους ανά-
 πτυξη.

είσήγηση τους-στό σεμινάριο της Μάλτας (1977)
 για την ανάπτυξη και τον Τουρ.μέ τίτλο :
 TOURISM AS AN ANTIDOTE TO UNDERDEVELOPMENT: THE
 IMPLICATIONS, υποστηρίζουν ότι ο Τουρισμός δέν
 πρέπει να χρησιμοποιείται σαν βασικός παράγοντας
 στην οικονομική ανάπτυξη μίας χώρας γιατί "μάλ-
 λον διαιωνίζει παρά διακόπτει την άνιση ανάπτυξη
 ανάμεσα σε χώρες και περιοχές" σελ.3-5

(172) Βλ. προηγούμενη ανάλυση σελ.28 ως 42

(173) Βλ. προηγούμενη ανάλυση σελ. 24.

(174) 'Ορισμένες αναφέρει ο Ν. 'Αλεξανδράκης στην Διατρι-
 βή του: TOURISM AS A LEADING SECTOR IN ECONOMIC
 DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF GREECE, UNIV. OF
 KENTUCKY, 1978, σελ. 58-62, 92-93, 199-201.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ . Ι .

ΑΥΞΗΣΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜ. & ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΕΛΑΦΩΓΩΝ 1958-1977..

Ε Τ Η	ΔΙΕΘΝ. ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ		ΕΙΣΠΡ. ΣΕ ΣΥΝ/ΜΑ ΔΙΕΘΝΩΣ		ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΕΜΠΟΡΙ- ΚΕΣ ΕΛΑΦΩΓΕΣ	
	ΑΡΙΘΜ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜ ΜΥΡΙΑ	ΑΥΞΗΣΗ ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ %	ΑΡΙΘΜ: ΣΕ ΔΙΣΕΚΑΤ. §	Αύξηση ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ %	ΑΡΙΘΜ. ΣΕ ΔΙΣΕΚΑΤ. §	Αύξηση ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ
1958	55,3	-	5,4	-	108,1	-
1959	63	13,9%	5,8	7,3%	115,7	7,0%
1960	71,2	13. %	6,8	17. %	128,0	10,6%
1961	75,3	5,8%	7,3	7,3%	134,0	4,7%
1962	81,4	8,1%	7,8	6,8%	141,4	5,5%
1963	93.	14,3%	8,3	6,4%	154,1	9,0%
1964	108.	16,2%	9,6	15,7%	172,4	11,9%
1965	115,5	6,9%	11,0	14,6%	186,4	8,1%
1966	130,8	13,2%	12,5	13,6%	203,6	9,2%
1967	139,5	6,6%	13,4	7,2%	214,6	5,4%
1968	139,7	0,1%	13,8	3,0%	239,6	11,6%
1969	154,9	9,4%	15,5	12,3%	273,2	14,0%
1970	168	8,4%	17,4	11,2%	312,4	14,3%
1971	181,5	8,0%	20,9	17%	348	11,8%
1972	198	9,0%	24,2	16%	412,6	18,6%
1973	215	8,6%	28	16,7%	571,6	38,5%
1974	209	-3. %	29	3,6%	834,6	46. %
1975	213	2. %	34	17,2%	867.	3,9%
1976	219	3. %	43,5	27,9%	982,8	13,4%
1977	240	9,6%	50.	15%	1115,3	13,5%

ΠΗΓΕΣ :

ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES O.R.E.
 1973 . I.C.T.O., ECONOMIC REVIEW OF WORLD TOURISM, 1972. UN
 CTAD HANDBOOK OF INTERNATIONAL TRADE AND DEVELOPMENT
 STATISTICS. UNITED NATIONS : MONTHLY BULLETIN OF STATISTICS
 No 7, 1971. OECD - TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES.
 W.T.O. WORLD TRAVEL 140 - 141 τοῦ 1978.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ . Ι .

ΑΥΞΗΣΗ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ & ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ 1958-1977..

Ε Τ Η	ΔΙΕΘΝ. ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ		ΕΙΣΠΡ. ΣΕ ΣΥΝ/ΜΑ ΔΙΕΘΝΩΣ		ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΕΜΠΟΡΙ- ΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ	
	ΑΡΙΘΜ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜ ΜΥΡΙΑ	ΑΥΞΗΣΗ ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ %	ΑΡΙΘΜ: ΣΕ ΔΙΣΕΚΑΤ. §	Αύξηση ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ %	ΑΡΙΘΜ. ΣΕ ΔΙΣΕΚΑΤ. §	Αύξηση ΑΠΟ ΕΤΟΣ ΣΕ ΕΤΟΣ
1958	55,3	-	5,4	-	108,1	-
1959	63	13,9%	5,8	7,3%	115,7	7,0%
1960	71,2	13, %	6,8	17, %	128,0	10,6%
1961	75,3	5,8%	7,3	7,3%	134,0	4,7%
1962	81,4	8,1%	7,8	6,8%	141,4	5,5%
1963	93.	14,3%	8,3	6,4%	154,1	9,0%
1964	108.	16,2%	9,6	15,7%	172,4	11,9%
1965	115,5	6,9%	11,0	14,6%	186,4	8,1%
1966	130,8	13,2%	12,5	13,6%	203,6	9,2%
1967	139,5	6,6%	13,4	7,2%	214,6	5,4%
1968	139,7	0,1%	13,8	3,0%	239,6	11,6%
1969	154,9	9,4%	15,5	12,3%	273,2	14,0%
1970	168	8,4%	17,4	11,2%	312,4	14,3%
1971	181,5	8,0%	20,9	17%	348	11,8%
1972	198	9,0%	24,2	16%	412,6	18,6%
1973	215	8,6%	28	16,7%	571,6	38,5%
1974	209	-3, %	29	3,6%	834,6	46, %
1975	213	2, %	34	17,2%	867.	3,9%
1976	219	3, %	43,5	27,9%	982,8	13,4%
1977	240	9,6%	50.	15%	1115,3	13,5%

ΠΗΓΕΣ :

- ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES U.H.E.
- 1973 . I.C.T.O., ECONOMIC REVIEW OF WORLD TOURISM, 1972.UN
- CTAD HANDBOOK OF INTERNATIONAL TRADE AND DEVELOPMENT
- STATISTICS. UNITED NATIONS : MONTHLY BULLETIN OF STATISTICS
- No 7, 1971.OECD - TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES.
- W.T.O. WORLD TRAVEL 140 - 141 τοῦ 1978.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ . 2 .

ΜΕΣΟ ΕΤΗΣΙΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΑΦΙΣΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ	ΠΑΡΚΟΥΣΜΙΕΣ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ
1958-1970	8,4%	12,5%	13, %
1958-1963	10,9%	10, %	7,4%
1963-1970	8,9%	11,2%	10,6%
1971-1977	5,3%	16,2%	20,8%

Π Ι Ν Α Κ Α Σ . 3 .

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ο Χ Ε Σ	1958	1967	ΑΥΞΗΣΗ ΣΕ %
	ΔΙΣΕΚ. \$		
<u>ΣΥΝΟΛΟ Ο.Ο.Σ.Α.</u>			
1. Καταναλωτική Δαπάνη	521,7	945	81%
2. Τουριστική Δαπάνη στο έξωτερικό	3,8	10	166%
Ποσοστό του 2 προς 1	0,7	1,1	
<u>ΧΩΡΕΣ-ΜΕΛΗ ΕΥΡΩΠΗΣ</u>			
1. Καταναλωτική Δαπάνη	189,7	355,4	87%
2. Τουριστική Δαπάνη στο έξωτερικό	1,7	5,8	237%
Ποσοστό του 2 προς 1	0,9	1,6	

ΠΗΓΕΣ ΠΙΝΑΚΩΝ :

- * ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING COUNTRIES "O.H.E., 1973 σελ.5-6
- ERBES R., "INTERNATIONAL TOURISM AND THE ECONOMY OF DEVELOPING COUNTRIES." OECD, PARIS, 1973, σελ.24.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2ο

Τ Ι Τ Λ Ο Σ

Ἡ σημαντικὴ ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ
μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα :
Αἰτίες - Ἀποτελέσματα.

I.- ΕΙΣΑΓΩΓΗ :**ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ**

Οι φηλοί ρυθμοί ανάπτυξης του Α.Ε.Π.(1) του κα-
τά κεφαλήν εισοδήματος (2) καθώς και των εξαγωγών(3) δέν
άντανανκλούν την πραγματική εικόνα της οίκονομίας μεταπο-
λεμικά. Μιάς οίκονομίας πού οι διαρθρωτικές της αδυναμί-
ες, σέ συνδυασμό μέ τίς λανθασμένες έπιλογές ανάπτυξης
στήν μεταπολεμική περίοδο τήν έχουν όδηγήσει σέ σημαντι-
κά άδιέξοδα τά τελευταία χρόνια. Άδιέξοδα πού έκφρά-
ζονται μέ τήν στασιμότητα των επενδύσεων, τούς χαμηλούς
(ώς μηδενικούς) ρυθμούς ανάπτυξης, και τήν αύξανόμενη
άνεργία.

Θά προσπαθήσουμε στήν συνέχεια νά σκιαγραφήσου-
με τά σημαντικώτερα χαρακτηριστικά τής μεταπολεμικής οί-
κονομικής ανάπτυξης.

Α. 'Η 'Ελλάδα μετατρέπεται σέ μιá ιδιότυπη χώ-
ρα ύπηρεσιών (4) άφοϋ ό τομέας συμμετέχει κατά 53,7%
στό ΑΕΠ(5)(1978) και κατά 42,2% στήν Άπασχόληση(6)
Όπως έπισημαίνει ή Μ.Νεγρεπόντη-Δελιβάνη ή διόγκωση
του τρίτογενοϋς (πού έξυπηρετεί κανονικά τόν Πρωτογενή
και τόν Δευτερογενή) δέν μπορεί νά σημαίνει παρά στρο-
φή στόν παρασιτισμό"(7)

Β. 'Η ανάπτυξη των εξαγωγών μπορεί νά ήταν ση-
μαντική (12,5 φορές μεγαλύτερες τό 1976 άπό τό 1960)(8)
όπως σημαντικό είναι και τό γεγονός ότι τά βιομηχανικά
προϊόντα αύξάνουν τήν συμμετοχή τους σ'αύτές (άπό 16%
τό 1951 σέ 58% τό 1973) (9) Ωστόσο ή σημασία αύτής τής
ανάπτυξης μειώνεται αν λάβουμε υπόψη τήν αντίστοιχη
τεράστια άνοδο των εισαγωγών. Τό 1975 Οι έξαγωγές μας

-
- (1) Βλ.ΜΗΑΜΜΑΝΑΣΗΣ-ΣΟΥΛΑΣ "Η 'Ελλάδα στήν περιφέρεια
των άνεπτυγμένων χωρών"σελ. 20 και Μ.ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕ-
ΛΙΒΑΝΗ: "Ανάλυση τής 'Ελληνικής οίκονομίας"σελ.250/1
- (2) Βλ.ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ 1948-1970 σελ.17 και 1970-
1976 σελ.101.
- (3) Βλ.Μ.ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...0.0. σελ.251-253
- (4) Βλ.ΜΗΑΜΜΑΝΑΣΗΣ ΣΟΥΛΑΣ ...0.0.σελ. 163
- (5) Βλ.Θ.ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: 'Η οίκονομία άνάμεσα στό χθές
και τό αύριο σελ.38 - ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ 1948 -
1970 σελ. 120-121 και 1970-1976 σελ.93.
- (6) Βλ. 'Απογραφές ΕΣΥΕ 1951,1961,1971 και Θ.ΚΑΝΕΛΛΟ-
ΠΟΥΛΟΣ ...0.0. σελ. 38
- (7) Βλ.Μ.ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ ...0.0. σελ.254, έπίσης
Γ.ΣΑΜΑΡΑΣ : "Κράτος και Κεφάλαιο στήν 'Ελλάδα"σελ.
50-51.
- (8) Βλ.Μ.ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ- ΔΕΛΙΒΑΝΗ...0.0. σελ.255.

καλυπταν μόνον τό 40% τῶν εἰσαγωγῶν (σέ σύγκριση μέ τό 41,5% τό 1952) (10)

Γ. Οἱ ἐπενδύσεις σέ κατοικίες ἀναδεικνύονται σέ μοχλό τῆς μεταπολεμικῆς ἀνάπτυξης ἀφοῦ εἶναι περισσότερες καί ἀπό τίς ἐπενδύσεις στήν μεταποίηση. Τό γεγονός αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιατί τέτοιες ἐπενδύσεις εἶναι οὐσιαστικά ἀντιπαραγωγικές (ἂν συγκριθοῦν εἰδικά μέ ἐπενδύσεις στήν Γεωργία καί τήν Βιομηχανία πού ἀυξάνουν τό παραγωγικό δυναμικό καί τό ΠΠ) λόγω τοῦ ψηλοῦ κεφαλαιακοῦ συντελεστή τους (ἐλάχιστη αὔξηση τοῦ ΑΕΠ). Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τέτοιες ἐπενδύσεις ἐπηρεάζουν ἀρνητικά τό ἰσοζύγιο πληρωμῶν (Π.) Συγκριτικά ἀναφέρουμε ὅτι τήν περίοδο 1960-1976 οἱ ἐπενδύσεις στήν μεταποίηση (σαν % τοῦ ΑΕΠ) αἰτήν χώρα μας εἶναι οἱ μικρότερες ἀπ' ὅλες τίς χῶρες-μέλη τοῦ ΟΟΣΑ (12)

Δ. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας μεταπολεμικά (13), ἦταν σαθρή γιατί στηρίχθηκε σέ μεγάλη κρατική βοήθεια, ἐπιδοτήσεις, τεράστια κίνητρα, πιστωτικές διευκολύνσεις καί δασμολογική προστασία. Συγχρόνως ἡ μεγάλη κλειστοφυγία τῶν βιομηχανικῶν μονάδων εἶναι μικρές καί ἀφοροῦν κλάδους καταναλωτικῶν προϊόντων ἢ κλάδους παραδοσιακούς. Ἡ βαριά βιομηχανία καί ἡ βιομηχανία ψηλῆς τεχνολογίας εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένες ἐνῶ ἡ συσσώρευση κεφαλαίου ἀπό τήν μεταποίηση εἶναι χαμηλή. (14) Ἡ ζοφερή αὐτή εἰκόνα γίνεται ἀκόμη χειρότερη μέ τήν στασιμότητα τῶν ἐπενδύσεων τήν τελευταία 20ετία παρά τήν αὔξημένη χρηματοδότηση τῶν Τραπεζῶν (15)

Ε. Στήν δεκαετία τοῦ 1950 μέ βάση τό σχέδιο Μάρσαλ, ἀρχίζει ἡ εἰσβολή τοῦ ξένου κεφαλαίου στήν Ἑλλάδα, εἰσβολή πού διευκολύνεται ἀπό Νόμους καί ἄποικιακές συμβάσεις (κυρίως στήν διάρκεια τῆς Δικτατορίας) (16)

(9) Βλ. ΣΕΒ Ἡ Ἑλλην. Βιομηχανία τήν τελευταία 20ετία σ. 5.

(10) Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧ/ΜΟΣ 1170, σελ. 10, ἐπίσης

ΜΗΑΜΗΑΝΑΣΗ-ΣΟΥΛΑ...Ο.Σ. σελ. 116/117

(11) Βλ. Ε. ΖΟΛΩΤΑΣ Ἐκτανάλωσις Ἐπενδύσεις καί Νομισματική Ἴσορροπία σελ. 16-18 καί,

Μ. ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 70 καί 254

(12) Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ Ι σελ. 30 (Τ. Γιαννίτσης) Ε. ΖΟΛΩΤΑΣ...Ο.Σ. σελ. 20, καί

Μ. ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 34

(13) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ ὉΦΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ σελ. 111-112,

ΜΗΑΜΗΑΝΑΣΗΣ-ΣΟΥΛΑΣ...Ο.Σ. σελ. 54-60

ΣΑΜΑΡΑΣ Γ...Ο.Σ. σελ. 37-41

Τ. ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ Ι, σελ. 30-31, 35-36

Π. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ - ΥΠΟΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ σελ. 99-103.

Κατάληξη αὐτῆς τῆς εἰσβολῆς εἶναι ὁ ἔλεγχος (ἄμεσος ἢ ἔμμεσος) ἀπὸ τὸ ξένο κεφάλαιο μερικῶν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους καὶ μεγαλύτερους κλάδους τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας.(17). Ἐτσι ἡ συμμετοχὴ τοῦ ξένου κεφαλαίου στὰ συνολικὰ κεφάλαια ὀρισμένων κλάδων διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς:(18) τὸ 1972

ΠΑΡΑΓΩΓΑ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ (95,5%)

ΥΑΙΚΑ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ (60,3%)

ΠΛΑΣΤΙΚΑ-ΕΛΑΣΤΙΚΑ (40%)

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ (41,7%)

ΒΑΣΙΚΗ ΜΕΤΑΛΟΥΡΓΙΑ (56,9%)

ΧΗΜΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ (45,1%)

ΞΥΛΟ ΚΑΙ ΦΕΛΛΟΣ (37,4%)

*Ἐχει ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ ΠΙ σημαντικώτεροι ἐλεγχόμενοι κλάδοι συμβάλουν κατὰ 28,5% περίπου στὶς ἐξαγωγές καὶ προκαλοῦν (ἢ ξέν κατορθώνουν νὰ ἀποτρέψουν) τὸ 66,7% τῶν εἰσαγωγῶν τῆς χώρας.(19)

ΣΤ. Ἡ αὔξηση τοῦ κατὰ κεφαλὴ εἰσοδήματος μεταπολεμικὰ δέν μείωσε καὶ τὴν ἀνιση κατανομὴ του (20). Ἐτσι ὑπολογίσθηκε (1973) (21) ὅτι τὸ 40% τοῦ πληθυσμοῦ πού ἀνήκει: στὶς κατώτερες εἰσοδηματικές τάξεις παίρνει τὸ 9,5% τοῦ Ἑθνικοῦ εἰσοδήματος ἐνώτῳ 17% πού ἀνήκει στὶς ἀνώτερες εἰσοδηματικές τάξεις παίρνει τὸ 58%. Παράλληλα ἡ φερολογία πού θά ἔπρεπε νὰ μειώνει τίς εἰσοδηματικές ἀνισότητες, τῆς ἀξιάνει.(22)

Ζ. Σέ ὅλη τὴν μεταπολεμικὴ περίοδο ἡ γεωργία ἔχει τοὺς περισσότερους ἀπασχολούμενους, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγαλύτερα προβλήματα ὀργάνωσης.(23) ὅπως: ἔλλειψη ἀρδευτικῶν καὶ ἐργειοβελτιωτικῶν ἔργων, ὑποτυπῶδεις συνεταιρισμούς (24) χαμηλὴ ἐκμηχάνιση. Παράλληλα οἱ ἐπενδύσεις στὸν κλάδο εἶναι πολὺ χαμηλές(25), καὶ ὁ

(14) Βλ. Τ. ΓΙΑΝΝΙΤΣΗ...Ο.Σ. σελ. 30.

(15) Βλ. Μ. ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 261-265

(16) Βλ. Δ. ΜΠΕΝΑΣ "Εἰσβολὴ τοῦ ξένου κεφαλαίου στὴν Ἑλλάδα" σελ. 38-113

(17) Βλ. Δ. ΜΠΕΝΑΣ ...Ο.Σ. σελ. 147-210

ΤΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ Τ. "Ἑλληνικὴ Βιομηχανία" σελ. 51-57

ΠΑΝΟΥΣΗΣ Ν. "ΠΟΛΥΘΕΝΙΚΑ ΥΠΕΡΜΟΝΟΜΕΩΔΙΑ" σελ. 403-414

ΜΙΑΜΠΑΝΑΣΗΣ-ΣΟΥΛΑΣ ...Ο.Σ. σελ. 135-141.

(18) Α. ΠΑΠΑΓΙΑΚΩΝΑΚΗΣ: ΣΥΝΤΟΜΗ ΘΕΩΡΗΣΗ... σελ. 21-

ΠΟΛΙΤΗΣ 9. καὶ ΜΙΑΜΠΑΝΑΣΗΣ-ΣΟΥΛΑΣ Ο.Σ. σελ. 138

(19) Βλ. Μ. ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 335-336

(20) Βλ. Δ. ΙΑΤΡΙΔΗΣ "Κοινωνικὸς Σχεδιασμός στὴν Ἑλλάδα" ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ 7, σελ. 55-56, ἐπίσης

Μ. ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 158-161 & 186-189

(21) Βλ. Δ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ "THE DISTRIBUTION OF TAX BURDEN BY INCOME GROUPS IN GREECE" ECONOMIC JOURNAL-1973

Ἰουνιος, καὶ Μ. ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σ. 160/61

κλήρος μικρός και κατακερματισμένος. Αποτέλεσμα όλων αυτών των προβλημάτων είναι πως τό αγροτικό εισόδημα φτάνει στο 50% του κατά κεφαλή ΑΕΠ (26) και η μεταπολεμική γεωργία δίνει την εικόνα "γεωργίας συντήρησης". Η εφαρμογή αναπτυξιακών προγραμμάτων γίνεται σχεδόν αδύνατη δε, γιατί η μετανάστευση απέσπασε τις παραγωγικότερες ηλικίες από τις αγροτικές περιοχές (27). Δέν είναι παράξενο λοιπόν που τα τελευταία χρόνια ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού διπλοασχολείται: (Βιομηχανία- Τουρισμός)

Η. Τήν πορεία τής μεταπολεμικής οίκονομίας σφράγισε η μετανάστευση και οι επιπτώσεις της (28). Η διατάραξη τής πυραμίδας ηλικιών (έφυγαν οι δυναμικότερες ηλικίες) οδήγησε σε γήρανση του πληθυσμού (29) και τελικά σε υπογεννητικότητα. Δημιουργήθηκε έλλειψη ειδικευμένων εργατών (30) ενώ οι περισσότεροι μετανάστες που επαναπατρίζονται ασχολούνται με επαγγέλματα του τριτογενούς. Μεγάλο μέρος των επαναπατριζόμενων επίσης έχει προβλήματα προσαρμογής στην Ελλάδα (31) και δέν είναι ικανοποιημένοι από τις συνθήκες εργασίας (32).

Θ. Καθοριστική ήταν και η σημασία (είτε σαν αίτιο είτε σαν αποτέλεσμα) του τεράστιου περιφερειακού προβλήματος τής χώρας στην μεταπολεμική οίκονομική ανάπτυξη. Τα αίτια του περιφερειακού προβλήματος είναι πολλά και συνδέονται άμεσα με τον τρόπο που άσκήθηκε η αναπτυξιακή περιφερειακή πολιτική (33). Τρεις ήταν οι άξονες τής πολιτικής αυτής:

α.- Η διαίρεση τής χώρας σε περιφέρειες προγραμματισμού (34). Η διαίρεση αυτή όμως, αγνόησε σημαντικά στοιχεία όπως φυσική ένδοτητα χώρου και κοινά χαρακτηριστικά πληθυσμού.

- (22) Βλ. Καράγιωργας "Η φορολογική έκμετάλευση στην Ελλάδα" ΠΟΛΙΤΗΣ 16, σελ. 10-19 και Μ. ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ ..Ο.Σ. σελ. 173-183.
- (23) Βλ. Λ. ΠΑΜΑΡΙΝΟΥ "Γεωργία & Αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα" σελ. 45-91, επίσης Η. ΑΒΔΕΛΙΔΗΣ: Η Αγροτική Οίκονομία σελ. 199-217
- (24) Βλ. Π. ΑΒΔΕΛΙΔΗ: Το Αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα, και Η. ΑΒΔΕΛΙΔΗΣ, Δ. ΨΥΛΟΓΙΟΣ, Μ. ΝΑΟΥΜ κ.ά. "Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα τής χώρας" έκδοση ΕΚΚΕ.
- (25) Βλ. Α. ΠΕΠΕΛΑΣΗΣ "Αγροτική Πολιτική και Ανάπτυξη" σελ. 105 και ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ ..Ο.Σ. σελ. 241
- (26) Βλ. Ν. ΜΟΥΣΕΛΗΣ "ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: όψεις ύπανάπτυξης" σελ. 279 και Κ. ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ "Τό αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα" σελ. 20.
- (27) Α. ΠΕΠΕΛΑΣΗΣ & Η. ΚΑΝΑ: ΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: SURPLUS LABOUR IN GREEK AGRICULTURE 1953-1960 ΑΘΗΝΑ 1962
Ε. ΖΩΑΤΑΣ "Μετανάστευση & οίκονομική ανάπτυξη" σελ. 54, 1966.

β.- Οί Δημόσιες επενδύσεις (35) πού όπως ο Ν. Γιατράκος επισημαίνει "δέν εκφράζουν μιá συγκεκριμένη πολιτική πού νά πηγάζει από τίς έξειδικευμένες ανάγκες και δυνατότητες κάθε περιφέρειας"

γ.- Τά κίνητρα για τήν εγκατάσταση βιομηχανιών στην έπαρχία(36). Παρόλο ότι ήταν σημαντικά δέν συνέβαλαν ούσιαστικά στην περιφερειακή ανάπτυξη

Η άποτυχία τής περιφερειακής πολιτικής οφείλεται στο γεγονός ότι δέν ήταν ποτέ συγκεκριμένη, συντονισμένη και μακροπρόθεσμη(37). Αποτέλεσμα αύτης τής άποτυχημένης πολιτικής είναι και η γιγάντωση τής Αθήνας (38)(πού συγκεντρώνει τό 30% του πληθυσμού και τό 50 % ως 60% τών κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων όλης τής χώρας.) πού έχει δημιουργήσει άξεπέραστα προβλήματα: Μόλυνση Περιβάλλοντος -Αύθαίρετη Δομηση- Υπερέκμετάλευση γής και έλλειψη κρσίνου- Αδυναμία έφαρμογής πολεοδομικών και ρυθμιστικών σχεδίων.

Στήν συνέχεια τής ανάλυσής μας θα ασχοληνοϋμε μέ τό έλλειμματικό ίσοζύγιο πληρωμών πού υπήρξε και η αίτία τής τουριστικής ανάπτυξης.

II. ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.

Σέ όλη τήν μεταπολεμική περίοδο τό ίσοζύγιο πληρωμών είναι έλλειμματικό και μάλιστα τό έλλειμμα αυτό αύξάνεται σταθερά όπως φαίνεται στον πίνακα πού ακολουθεί (39)

- Π.Δ.ΜΕΡΛΟΠΟΥΛΟΣ "Προβλήματα Άγροτικής Οίκονομίας" ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, τχ.6, 1966.
- (28) Βλ.Β.ΦΙΛΙΑΣ: "ΟΥΡΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ".Ο.Ο.σ.124/39 και "ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ" σ.235/40 και σελ.263/264,
Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ: "Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ" Οίκονομία & Κοινωνία 2, σλ.51-52,
Κ.ΚΑΛΛΙΓΑΣ "ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, βιολογικός μαρασμός τής χώρας" στο Μελέτες πάνω στην ΕΛΛ.ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ σελ.173-176, έπίσης
Μ.ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ: "ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ" σελ.16-19
- (29) Βλ.Ν.ΠΟΛΥΖΟΣ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΑΧ/ΟΣ 12:12.74 ΠΙΝ.Α-Β:
- (30) Βλ.Μ.ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ.Ο.Ο.σ.σελ.78-96
- (31) Βλ.Χ.Λουκόπουλος στο "ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ" σελ.98-111, έπίσης ΚΥΛΙΤΗΣ 16 & 22, σελ.28-33 και 34-39 άρθρα για τήν εκπαίδευση μετανάστων στην Γερμανία, καθώς και Γ.Ματζουράνης

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι -

ΕΤΗ	ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΕΚΑΤΟΜΜ. \$	ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΑΔΗ- ΛΩΤΩΝ ΠΟΡΩΝ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ \$	ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΤΡΕ- ΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛ- ΛΑΓΩΝ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ \$
1955	-145,5	+ 117,8	- 27,7
1960	-288,5	+ 207,7	- 80,8
1965	-645,4	+ 412,6	-232,8
1970	-1083,9	+ 673,5	-410,4
1977	-3887,4	+ 2620,4	-1267.-

Βασική αίτια αυτής της εικόνας του εμπορικού ισοζυγίου είναι οι χαμηλές (σέ σχέση με τις εισαγωγές) εξαγωγές. Το πρόβλημα όμως φαίνεται να χειροτερεύει αν λάβουμε υπόψη (40):

1. ότι το έλλειμμα σαν ποσοστό του ΑΕΠ ήταν :
17,84% τό 1976 έναντι 16,05% τό 1960 (δείγμα ότι μεγαλώνει ή εξάρτηση της οικονομίας μας.)
2. ότι επιδεινώνονται οι όροι εμπορίου
3. -ότι διευρύνονται οι απαιτήσεις σέ εισαγωγές κεφαλαιουχικών αγαθών για κάθε μονάδα παραγόμενου κεφαλαιουχικού αγαθού στο έσωτερικό της οικονομίας μας. Οι απαιτήσεις αυτές φτάνουν από 56% τό 1960 σέ 82% τό 1976, ένα ακόμη δείγμα της εξάρτησης της οικονομίας μας από τό έσωτερικό.

Τό έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου καλύπτεται κατά μεγάλο ποσοστό από τούς άδηλους πόρους, τά τρία κυριώτερα κονδύλια τών οποίων (Με ταναστευτικό, Μεταφορικό, Τουριστικό) καλύπτουν τήν περίοδο 1950-1980, τό 80% ως 85% του συνόλου τών άδηλων πόρων (41).

"ΓΚΑΣΤΑΡΜΟΥΑΙΤΕΡ" και Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ "Παλινοδότηση Μετανάστευση" σελ. 49 ως τέλος., και Β.ΦΙΛΙΑ "ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ" σελ.108-112.

(32) Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ "ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ". Ο.Ο.Κ. και ΚΟΛΛΑΡΟΣ -ΜΟΥΣΣΟΥΡΟΣ "THE RETURN HOME" CENTER FOR MIGRANT WORKERS"

(33) ΒΛ.ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΙΑΟΥ . "REGIONAL DEVELOPMENT CORE-PERIPHERY RELATIONS: "THE GREEK CASE" "Επιθεώρηση Κοινωνικών έρευνών 24, σελ.332-336, 339-355, επίσης Ν. & Κ.Χατζιμηχάλης, Περιφερειακή "Ανάπτυξη & έκβιομηχάνιση" σελ.53-66 & Π.ΛΟΥΚΑΚΗΣ, "Προβλήματα της Περιφερειακής δομής του Ελλην.Χώρου" ΚΟΛΙΤΗΣ 3-4σ. 22-23.

Ἡ κάλυψη ὅμως τοῦ ἔλλειμματος ἀπό τοὺς ἄδηλους πόρους δέν εἶναι σταθερή, ἀλλὰ ἀντίθετα παρουσιάζει μειωτική τάση. (42) Ἔτσι ἐνῶ τὴν περίοδο 1960-1965 οἱ ἄδηλοι πόροι κάλυπταν τὸ 73,9% τοῦ ἔλλειμματος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου τὸ ποσοστὸ αὐτὸ μειώνεται σέ: 68,7% τὸ 1966-71 καί σέ 65,3% τὸ 1972-77. Οἱ αἰτίες αὐτῆς τῆς μείωσης εἶναι:

1.- Ἡ ἀύξηση τῶν ἄδηλων πληρωμῶν: ὁ λόγος τῶν ἄδηλων πόρων πρὸς τίς ἄδηλες πληρωμές γίνεται ἀπὸ 4,32 (1960-65) καί 3,7 τὸ 1972-77.

2.- Ἡ ἀύξηση τοῦ ἔλλειμματος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου ἦταν ταχύτερη ἀπὸ τὴν ἀύξηση τῶν ἄδηλων πόρων (13,5 ἐναντι 12,6 μεταξύ 1960 - 1977)

Τὸ μεγάλο ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καί κυρίως ἡ ἀύξανόμενη σημασία τῶν ἄδηλων πόρων ἦταν καί ἡ δικαιολογητική βάση τῶν μεταπολεμικῶν Κυβερνήσεων γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ (43). Χαρακτηριστικὰ εἶναι γι' αὐτὸ τὸ θέμα τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Ν. Σκουλάς: (44) Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ (ἀρχές τοῦ 60) Διεθνεῖς ὀργανισμοὶ (ὅπως Ἡνωμένα Ἔθνη, ΟΟΣΑ) καί κυβερνήσεις βιομηχανικῶν χωρῶν ἔξεργούσαν στὰ ὑπανάπτυκτα κράτη τῆς Μεσογείου καί τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς τὸ συναλλαγματοφόρο ρόλο τοῦ Διεθνούς Τουρισμοῦ. Ἡ "φιλική" αὐτὴ συμβουλή πού ἦταν μέσα στὰ πλαίσια τοῦ σχεδίου τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν γιὰ τὸν Διεθνή καταμερισμὸ τῶν ἔργων, ἀκολοῦθηθεκε κατὰ γράμμα καί τελείως ἀπερίσκεπτα ἀπὸ τίς Ἑλληνικὲς Κυβερνήσεις

Γιὰ τίς μεταπολεμικὲς λοιπὸν κυβερνήσεις, ὁ Τουρισμὸς σήμαινε ἓνα πράγμα: συνάλλαγμα.

- (34) Βλ. "Χωροταξικὴ Μελέτη Ἐθνικοῦ Δικτύου Ἀστικῶν Κέντρων" ΚΕΜΕ 1967 σελ. 37-44, Ν. & Κ. Χατζημηγάλη, "Περιφερειακὴ Ἀνάπτυξη..." Ο.Σ. σελ. 67-72 καί Σ. ΤΣΙΛΕΝΗΣ "Ἡ Περιφερειακὴ διαίρεση τῆς Ἑλλάδας." Σύγχρονα θέματα 6, σελ. 82-83
- (35) Βλ. ΚΕΜΕ "Περιφερειακὴ ἀνάπτυξη" σελ. 37 καί Ν. ΓΙΑΤΡΑΚΟΣ "Ἡ Ἑλλην. Περιφερ. Ἀνάπτυξη" σελ. 26-30, καί Μ. ΜΟΔΙΝΟΣ "Πολιτικὴ Ἐπενδύσεων στὴν Περιφέρεια" ΠΟΛΙΤΗΣ 46, σελ. 44-46
- (36) Βλ. Ν. ΓΙΑΤΡΑΚΟΣ... Ο.Σ. σελ. 30-34 καί ΚΕΜΕ σ. 31-36
- (37) Βλ. Ν. ΚΟΝΣΟΛΑΣ "Περιφερειακὴ Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ" Τχ. Α. σελ. 61-63 καί Π. ΛΟΥΚΑΚΗΣ & Β. ΚΙΖΗΛΟΥ "Ρυθμίσεις καί ἀπορρυθμίσεις τοῦ χώρου" ΠΟΛΙΤΗΣ 64, σ. 50-3
- (38) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ 4 (ἀφιέρωμα) Γ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ. "Τὸ Ἀθηναϊκὸ Πρόβλημα ἢ κρίση καί οἱ ἀδιέξοδοι" ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ 3, & Β. ΦΙΛΙΑΣ "Ὅψεις τῆς ΔΙΑΤ." Ο.Σ. σελ. 96-106, Ὀμάδα ΤΕΕ-ΕΚΚΕ Ἐπιθεώρησης Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν 33-34 σελ. 479-487 ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ τεύχη 2 - 3
- (39) Βλ. ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ-ΔΕΛΙΒΑΝΗ... Ο.Σ. σελ. 398, καί

Στήν επιδίωξή τους θέ νά αύξήσουν τό τουριστικό συνάλλαγμα οί κυβερνήσεις αύτές συνέβαλαν άποφασιστικά όπως θά δοϋμε στήν συνέχεια τής έργασίας μας, άφενός δημιουργώντας τήν κατάλληλη διοικητική ύποδομή (ΕΟΤ) και άφετέρου χρηματοδοτώντας γενναία τόν Τουριστικό Τομέα (έπενδύσεις, έργα ύποδομής δάνεια). Από τήν άλλη πλευρά αύτή ή τουριστική πολιτική δέν έλαβε ύπόψη της τίς έπιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυξης στό περιβάλλον και άγνόησε τίς σημαντικές - άρνητικές - κοινωνικές έπιπτώσεις αύτης τής ανάπτυξης.

Κ.Λατίφης "Το σημερινό άδιέξοδο στό 'Ισοζύγιο Πληρωμών Αποτέλεσμα τής οίκονομικής πολιτικής 1953-74" στό ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΑΝ Ω ΔΙΗΝ ΕΛΛΗΝ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ σελ. 288.

- (40) Βλ. ΝΕΓΡΕΛΙΟΝΤΗ - ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 342-352 και Α... ΠΑΝΘΥΜΙΤΑΚΗ "Τό πρόβλημα τοϋ 'Ισοζυγίου πληρωμών θά αντιμετωπισθεϊ μέ βελτίωση τής ανταγωνιστικότητας τής συνολικής οίκονομίας" ΣΤΟ ΜΕΛΕΤΕΣ...Ο.Σ. σελ. 209-276
- (41) Βλ. ΝΕΓΡΕΛΙΟΝΤΗ - ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. 394
- (42) Βλ. ΝΕΓΡΕΛΙΟΝΤΗ - ΔΕΛΙΒΑΝΗ...Ο.Σ. σελ. 395-403 (άνάλυση)
- (43) Βλ. ΚΕΜΕ "Σχέδιο Προγράμματος Οίκονομικής Αναπτύξεως τής Ελλάδος (1966-70) ΑΘΗΝΑ 1965 σελ. 366 και 'Υπουργ. Συντονισμού "Πρόγραμμα Οίκονομικής τής Ελλάδος 1966-72" ΑΘΗΝΑ 1968 σελ. 93 και ΥΠΟΥΡΓ. ΣΥΝΤ. "Πρόγραμμα Οίκονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως" 1978-1982" Προκαταρκτικά ΑΘΗΝΑ, 1979 σελ. 105
- (44) Βλ. ΕΟΤ - Α' ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 84 - Ρέθυμνο 19-21 Μαρτίου 1984 - Είσηγησ. Ν. Σκουλά Γενικοϋ Γραμματέα ΕΟΤ, σελ. 6.-

III Η ΣΙΒΙΑΝΤΙΚΗ ΚΡΑΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ:

III.A. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Η απόφαση του κράτους νά ενισχύσει τήν τουριστική ανάπτυξη εκφράζεται μέ τήν ίδρυση αυτότελουσ οργανισμοῦ, οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ ὁποίου θά καλύπτουν τίς διάφορες δραστηριότητες τοῦ Τουριστικοῦ Τομέα.

Οἱ πρῶτες προσπάθειες γιά τήν ίδρυση Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ ἐγίναν προπολεμικά ἤδη (45) μέ τήν σύσταση - τό 1919 - στό Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Οἰκονομίας τοῦ Γραφείου Ἐένων καί Ἐκθέσεων πού σκοποῖ του εἶναι: νά προσελκύει ξένους καί νά διοργανώνει ἐκθέσεις στήν Ἑλλάδα. Τό 1929 ἰδρύεται γιά πρώτη φορά ὁ ΕΟΥΤ πού τά ἐπόμενα χρόνια ὑπάγεται στίς ἀρμοδιότητες διαφόρων ὑπουργείων. Ἡ ραγδαία ανάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ μεταπολεμικά ὀδηγεῖ στήν ἐπανασύσταση, τό 1950 τοῦ ΕΟΥΤ πού στήν νέα του μορφή ἔχει πολύ οὐσιαστικώτερες καί σημαντικώτερες ἀρμοδιότητες. (46) Ὁ ΕΟΥΤ εἶναι αυτότελές Ν.Π.Δ.Δ. πού διοικεῖται ἀπό Διοικητικό Συμβούλιο καί Γενικό Γραμματέα καί εποπτεύεται ἀπό τό κράτος. Σκοπός τοῦ ΕΟΥΤ εἶναι ἡ οργάνωση τοῦ Ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ καθώς καί ὁ συντονισμός ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν, Ο.Τ.Α. - ΝΠΔΔ καί ἰδιωτικῶν ὀργανισμῶν καί ἐπιχειρήσεων πού ἀσχολοῦνται μέ τόν Τουρισμό. Ἀποφασιστική εἶναι στήν μεταπολεμική περίοδο ἡ διεύθυνση τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ ΕΟΥΤ. Ἡ εὐρύτητα αὐτῶν τῶν ἀρμοδιοτήτων δείχνει καί τόν βαθμό τῆς κρατικῆς ὑποστήριξης στήν Τουριστική ἀνάπτυξη. Οἱ κυριώτερες ἀπ' αὐτές τίς ἀρμοδιότητες εἶναι: (47)

(45) Βλ. Φ. ΤΣΕΤΣΕΚΟΣ "Τό Δίκαιο τοῦ Τουρισμοῦ" σελ. 250-300
Βλ. Δ. ΚΑΤΣΩΝΗΣ "Τό Ἱστορικό τῆς τουριστικῆς ἐξελίξεως στήν χώρα μας," ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ, τμ. Ι 971, σ. 53/6

(46) Βλ. Φ. ΤΣΕΤΣΕΚΟΣ... Ο.Σ. καί Δ. ΚΑΤΣΩΝΗΣ... Ο.Σ.

(47) Βλ. Φ. ΤΣΕΤΣΕΚΟΣ... Ο.Σ. σελ. 250-260

Ν. ΣΚΟΥΛΑΣ, Εἰσήγηση στήν Α Διάσκεψη: Τουρισμός 1984, σελ. 35-108

1. - Έκμεταλεύεται άμεσα (αύτεπιστασία) ή έμμεσα (μίσθωση σε ιδιώτες) περίπου 300 μονάδες που ανήκουν στον οργανισμό (ή έποπτεύονται από αυτόν). Οι μονάδες αυτές περιλαμβάνουν τα ξενοδοχεία ΕΠΝΙΑ, παραδοσιακούς οικισμούς, άκτες, κάμπινγκ, μαρίνες, ιαματικές πηγές, άναφυκτήρια, έστιατόρια, καζίνα, ξενοδοχεία.

2. - Δίνει τεχνική βοήθεια με τίς υπηρεσίες του (έκπόνηση μελετών) σε Νομαρχίες και Ο.Τ.Α.

3. - Έποπτεύει την λειτουργία όλων των ξενοδοχείων της χώρας και είναι αρμόδιος για την χορήγηση των άδειών λειτουργίας τους και την έγκριση των τιμών τους.

4. Είναι αρμόδιος για την κρατική, λχολή Ξεναγών καθώς και για την χορήγηση στους ξεναγούς της άδειας άσκη-
σης έπαγγέλματος.

5. - Έχει επίσης την άρμοδιότητα της χορήγησης άδει-
ας λειτουργίας στα Τουριστικά Γραφεία, τα γραφεία Ένοι-
κίασης Αυτοκινήτων, καθώς και τα Ναυλωμεσιτικά γραφεία.

6. - Είναι υπεύθυνος για την προβολή του Έλληνικού Τουρισμού με Διαφήμιση, Έκδοση πληροφοριακών έντύπων & οργάνωση έκδηλώσεων στο έξωτερικό.

7. - Οργανώνει πολλές καλλιτεχνικές έκδηλώσεις τό κα-
λοκαίρι: Φεστιβάλ Άθηνων, Έκδηλώσεις θεάτρου Λυκαβηττού
Γιορτές Κρασιού, Ήχος και Φως. Επίσης ενισχύει οίκοноми-
κά πολλές παρόμοιες έκδηλώσεις σε τοπικό επίπεδο: Φεστιβάλ
Φιλίππων, Δωδώνεια, Δημήτρια.

8. - Αποφασιστική είναι επίσης ή συμβολή του ΕΟΤ στην
έκπόνηση των κρατικών επενδυτικών προγραμμάτων στον Του-
ρισμό. Έκπονεϊ έπιπλέον προγράμματα για την ανάπτυξη δι-
αφόρων είδικών μορφών Τουρισμού και έπιβλέπει τό πρόγραμ-
μα της μετατροπής των παραδοσιακών οικισμών σε ξενώνες.

Η κρατική συμβολή στην ανάπτυξη του Τουρισμού
όμως, δέν εκφράζεται μόνον μέσω του ΕΟΤ αλλά και μέσω

άλλων δημόσιων οργανισμών: π.χ.

Υπουργεία Προεδρίας και Παιδείας στον Τομέα της Έκπαίδευσης (48). Έτσι ιδρύονται:

- α) Οι σχολές Τουριστικών επαγγελματιών που προμηθεύουν με άπαραίτητο ειδικευμένο προσωπικό τον Τουριστικό Τομέα.
- β) Τα Τμήματα Στελεχών Τουριστικών Επιχειρήσεων που λειτουργούν στα Τ.Ε.Ι.
- γ) Η Τουριστική Αστυνομία της οποίας οι άντρες υφίστανται ειδική εκπαίδευση πριν ένταχθούν σ' αυτήν.

III B. Κ Ρ Α Τ Ι Κ Ε Σ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

(I) Έμμεσες επενδύσεις: δημιουργία υποδομής

Είναι γνωστό ότι για να υπάρξει τουριστική ανάπτυξη είναι αναγκαίο να υπάρχει ή άπαραίτητη υποδομή σε τρεις βασικούς τομείς:

- α.- στον τομέα των μεταφορών
- β.- στον τομέα των τηλεπικοινωνιών
- γ.- στον τομέα των ξενοδοχειακών καταλυμάτων.

Η ανάπτυξη βέβαια των δύο πρώτων τομέων έμμεσα μόνο συνδέεται με τον Τουρισμό γιατί εντάσσεται στίλ συνολικό αναπτυξιακό προγραμματισμό της οίκονομίας μίας χώρας.

Στήν χώρα μας ή δημιουργία αυτής της υποδομής - της τόσο σημαντικής για τήν τουριστική ανάπτυξη - αρχίζει ούσι-αστικά μετά τό 1958 (49) Μέχρι τότε ή όδική πρόσβαση στήν χώρα γινόταν μονο μέσω της Γιουγκοσλαβίας, τό σιδηροδρομικό δίκτυο βρισκόταν σε κακή κατάσταση. Παράλληλα οι αεροπορικές μεταφορές ήταν προβληματικές γιατί τά αεροδρόμια ήταν λίγα και τά είσιτήρια άκριβά.

(48) ΒΛ. Γ. ΣΟΥΛΕΛΕΣ "Η Τουριστική εκπαίδευσις έν Έλλάδι" είσήγησι στό 6ο Συνέδριο Έλληνικής Εταιρείας Οίκονομικών Έπιστημών "Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" 1975 σελ. 85-108 και,

N. ΣΚΟΥΛΑΣ ...Ο.Σ. και Φ. ΤΣΕΤΣΕΡΟΣ...Ο.Σ.

(49) ΒΛ. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE & DEVELOPMENT "THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN GREECE FROM 1954 TO 1967" GENEVA, UNITED NATIONS, 1971, σελ. 16-17

Μόνο τό 1959 αρχίζει ή γραμμή τῶν φέρρου-μπῶτ ποῦ συνδέει τήν Ἰταλία μέ τήν Ἑλλάδα. Παράλληλα μεταξύ 1958-1962, βελτιώνεται, πολύ ή κατάσταση τόσο τοῦ ὁδικοῦ ὅσο καί τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου καθώς καί ή σύνδεση τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου μέ τόν Πειραιᾶ. Ἡ ἴδια βελτίωση παρουσιάζεται καί στίς ἀεροπορικές μεταφορές μέ τήν δημιουργία πολλῶν νέων ἀεροδρομίων. Στόν τομέα τῶν Τηλεπικοινωνιῶν τέλος ή χώρα συνδέθηκε σταδιακά μέ χυτόματη τηλεφωνική σύνδεση μέ ὅλες σχεδόν τίς χῶρες τῆς Εὐρώπης.

Οἱ παραπάνω ἐξελίξεις βοήθησαν πολύ τήν τουριστική ἀνάπτυξη τῆς χώρας.

(2) ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ: ἄμεσες καί ἔμμεσες.

Ὁ Πίνακας ποῦ ἀκολουθεῖ δείχνει ἀνάγλυφα τήν τεράστια ἀνάπτυξη τῶν Δημοσίων ἐπενδύσεων στόν Τουρισμό (50).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι Ι -

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΓΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ		
ΕΤΗ	ΤΡΕΧΟΥΣΕΣ ΤΙΜΕΣ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡ.	ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ 1970 ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΡΧ.
1957	33	49
1967	204	243
1977	1041	412

(50) ΠΗΓΗ: Διεύθυνση Ἐθνικῶν Λογαριασμῶν τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ.

σημειώνεται επιπλέον ότι την περίοδο 1976-1980 οί Δημόσιες Έπενδύσεις (παγίου κεφαλαίου) υπολογίζονται σέ 4.500 έκατομμύρια (τιμές 1970) (51). Άλματώδης είναι και ή άνοδος των Δημοσιων έπενδύσεων στο 5ετές πρόγραμμα 1983-1987. Προρλέπεται ότι θά έπενδυθούν : 33.580 έκατομμ. (τιμές 1982) (52).

Είναί φανερή λοιπόν ή συμβολή του κράτους (μέσω των Δημοσίων Έπενδύσεων) στην δημιουργία παγίου κεφαλαίου σ' ένα Τομέα που άνήκει κατά τεράστιο ποσοστό σέ ιδιώτες (43)

Τό Κράτος παράλληλα συμβάλεει άποφασιστικά και στις ιδιωτικές έπενδύσεις που γίνονται στον Τομέα . Κι' αυτό γίνεται γιατί τά δάνεια για άνέγερση ξενοδοχείων δίνονται άφου ό ΕΟΤ συνηγορήσει στις άναπτυξιακές Τράπεζες (ΕΤΒΑ και Κτηματική) (54). Τά δάνεια για την άνέγερση μεγάλων ξενοδοχειακών συγκροτημάτων αύξήθηκαν ύπερμετρα (μέ ιδιαίτερα άρνητικές επιπτώσεις) στην διάρκεια της Δικτατορίας: Ένδεικτικά αναφέρουμε ότι στην περίοδο 1968-1974 έκταριεύτηκαν 9,5 δισεκατομμ. δρχ. σέ δάνεια άνέγερσης ξενοδοχείων από τις κρατικές Τράπεζες (55) Από την ΕΤΒΑ μόνο, τά δάνεια τέτοιου τύπου αύξήθηκαν κατά 650% την περίοδο 1967-1973 (56)

Ο τρόπος χορήγησης των δανείων της Δικτατορίας (57) δηλαδή χωρίς νά ύπάρχει μελέτη της Διεθνούς Άγοράς, χωρίς νά ύπάρχει ή κατάλληλη ύποδομή και μέ κανένα σεβασμό για τό περιβάλλον, είχε δυσμενέστατες επιπτώσεις στην συνολική άνάπτυξη του Τομέα. Συγκεκριμένα ή συγκεντρωση πολλών και μεγάλων ξενοδοχείων σέ όρισμένες περιοχές όδήγησε σέ ύπερπροσφορά καταλυμάτων και τελικά σέ χαμηλές πληρότητες. Αυτό πάλι όδήγησε πολλούς ξενοδόχους σέ άδυναμία νά έκπληρώσουν τις δανειακές ύποχρεώσεις τους. (58). Άλλη επίπτωση ήταν ότι πολλοί

(51) Βλ. ΚΕΜΕ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" 1976, σελ. 89-90

(52) Βλ. Πενταετές πρόγραμμα Οίκονομικής Άνάπτυξης 1983-87 Σχέδιο Τελικής Είσήγησης σελ. Ι08 & ΙΙ2.

(53) Βλ. Β.Ρ. SINGH "Επιπτώσεις του Τουρισμού στο Ίσοζύγιο Ηληρωμών της Ελλάδας: Τό άμεσο συναλλ/κό κόστος" Διατριβή σελ. 81

(54) Βλ. Ν. ΜΑΥΡΑΚΗΣ "Τουριστικά έπενδύσεις" 6ο Συνέδριο ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ...Ο.Ο. ΡΟΔΟΣ 1975 σελ. 36-38

(55) Βλ. Ν. ΜΑΥΡΑΚΗΣ ...Ο.Ο. σελ. 37

(56) Πηγή: ΕΤΒΑ

(57) Βλ. Δ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ "Οί Οίκονομικές Συνέπειες της Στρατιωτικής Δικτατορίας" στο ΜΕΛΕΤΕΣ...Ο.Ο. σελ. 33.

(58) Βλ. Τ. Ε.Ε. Τουριστική Χωρητικότητα σελ. 30.

ξενοδόχοι αναγκάστηκαν να δεχθούν τους δυσμενέστατους όρους που επέβαλαν οι TOUR OPERATORS.

Ένας άλλος άξονας της κρατικής τουριστικής πολιτικής ήταν και η νομοθεσία περί κινήτρων (59) που σκοπό είχε να δώσει ώθηση στις ιδιωτικές επενδύσεις στον Τομέα. Ο πρώτος Νόμος που θέσπισε κίνητρα για την διενέργεια τουριστικών επενδύσεων ήταν ο Α.Ν.147/1967, ενώ το Ν.Δ. 1313/1972 χώρισε την χώρα σε τρεις περιοχές κινήτρων τουριστικής ανάπτυξης. Σήμερα ισχύει ο Νόμος 1262/82 που διαιρεί την χώρα σε 4 περιοχές κινήτρων.

Ενδεικτικό της συμμετοχής του κρατικού τομέα στις ιδιωτικές επενδύσεις είναι το γεγονός ότι στις προβλεπόμενες στο δεκάετές ιδιωτικές επενδύσεις (39.000 έκατομμυρ.) το κράτος συνεισφέρει με τραπεζική χρηματοδότηση και επιχορήγησεις τό 80%. Εάν πάλι συνυπολογίσουμε και τις Δημόσιες επενδύσεις και την κρατική συμβολή στην χρηματοδότηση του Ιδιωτικού Τομέα συμπεραίνουμε ότι το Δημόσιο θα συμβάλει τό 89,3% των συνολικών επενδύσεων της δετίας 1983-1987. (60)

Από όσα προηγήθηκαν γίνεται φανερό ότι τόσο η διοικητική υποδομή όσο και η χρηματοδότηση του Τομέα προέρχονται κατά κύριο λόγο από τό κράτος. Θα εξετάσουμε στην συνέχεια τά αποτελέσματα της τουριστικής πολιτικής τά τελευταία 30 χρόνια, όπως εκφράζονται μέσα από την εξέλιξη των σημαντικώτερων δεικτών τουριστικής ανάπτυξης.

(59) Βλ. Ν. ΓΙΑΤΡΑΚΟΣ ...Ο.Σ. σελ. 30-34, ΚΕΝΕ Περιφερ. ανάπτυξη ...σελ. 31-36, ΤΣΕΤΣΕΚΟΣ Φ...Ο.Σ. σελ. 17 και σελ. 353-355.

(60) Βλ. Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-87, Σχέδιο Τελικής Είσηγησης σελ. 110-113

IV. Τ Α Β Α Σ Ι Κ Α Σ Τ Ο Ι Λ Ε Ι Α Τ Η Σ
Α Λ Μ Α Τ Ω Δ Ο Υ Σ Τ Ο Υ Ρ Ι Σ Τ Ι Κ Η Σ
Α Ν Α Π Τ Υ Ξ Η Σ

IV. Α. ΑΦΙΞΕΙΣ - ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ - ΜΕΣΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ - ΕΠΟΧΙΚΟΤΗΤΑ

Τόσο οι άφιξεις όσο και οι διανυκτερεύσεις αύξάνουν με ταχύτατους ρυθμούς την μεταπολεμική περίοδο όπως φαίνεται και από τον πίνακα που ακολουθεί (61)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι Ι Ι -

ΕΤΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ	ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΑΛΛΟΔΑΜΩΝ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ
1958	276	1284
1968	1018	4721
1978	5001	24356
1982	5464	27811

α) Οι άφιξεις έηλαδή αύξάνονται 20 φορές στην έξεταζόμενη περίοδο. Παράλληλα οι άφιξεις άλλοδακων αποτελούν σταθερά τό 80% του συνόλου των άφιξεων και αν συνυπολογίσθουν και οι έπιβάτες κρουαζιερων τότε τό ποσοστό φτάνει τό 90%. Η άνοδος των άφιξεων δέν ήταν πάντα σταθερή. Είδικά τά τελευταία χρόνια (1980 - 1982) υπήρξε μιá πτώση

(61) ΠΗΓΗ: ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ Ε.Ο.Τ. και Ε.Σ.Υ.Ε.
 Σημειώνεται ότι οι άφιξεις περιλαμβάνουν άλλοδακούς, έλληνες κατοίκους έξωτερικού και έπιβάτες κρουαζιερων.

πού όφειλόταν κυρίως στην Διεθνή Οικονομική Κρίση και στους σημαντικούς περιορισμούς στην έξαγωγή συναλλάγματος πού επέβαλαν όρισμένοι "πελάτες" μας (Γιουγκοσλαβία, Γαλλία, Σουηδία, Μεγάλη Βρετ.) Τό 1984 πάντως προβλέπεται ότι οί άφίξεις θά φτάσουν ξανά αύτές του 1979 (οί περισσότερες άφίξεις τής περιόδου 1956-1983) (62)

β) Οί διανυκτερεύσεις αύξάνονται, 22 φορές στην 25ετία 1958-1982. Έντυπωσιακή είναι ή αύξηση τών διανυκτερεύσεων άλλοδαπών στό σύνολο τών διανυκτερεύσεων (άπό 43,9% τό 1970 φτάνουν τό 73,1%) τό 1982.

Άμεσα συνδεδεμένοι μέ τόν τύπο του άλλοδαπού τουρισμού στην Ελλάδα είναι και οί δύο δείκτες πού θά εξετάσουμε στην συνέχεια: ή εποχικότητα (χρόνιο πρόβλημα του Έλληνικού Τουρισμού) και ή μέση διάρκεια παραμονής τών ξένων τουριστών.

Τά τελευταία 25 χρόνια τό 60% τών άφίξεων άλλοδαπών τουριστών γίνεται τό τετράμηνο Ιούνιος - Σεπτέμβριος (63). Ιό γεγονός αυτό δημιουργεί πολλά προβλήματα :

- 1.- Σέ όρισμένες περιοχές κορεσμό άπό τόν μεγάλο άριθμό τουριστών
- 2.- Άνάγκες για πρόσληψη μεγάλου άριθμού εποχιακά άπασχολουμένων πού κατόπιν μένουν άνεργοί ή ύποαπασχολούνται.
- 3.- Άνορθολογική έκμετάλλευση τών τουριστικών μονάδων πού πολλούς μήνες τόν χρόνο ύπολειπόμενοι. Τό περίεργο είναι ότι στην 15ετία 1960-1975 ή εποχικότητα στην Ελλάδα - αντίθετα μέ άλλες Εύρωπαϊκές χώρες - αύξάνει (64). Αίτία αύτου του

(62) Βλ. Ν. ΣΚΟΥΛΑΣ ... Ο.Σ. σελ. 129-131

(63) βλ. ΚΕΠΕ "Τουρισμός" σελ. 182,
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΘΗΝΑ 1983 - ΕΣΥΕ σ. 13
ΜΗΝΙΑΙΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΛΤΙΑ ΕΣΥΕ

(64) Βλ. ΚΕΠΕ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" σελ. 132-133.

φαινομένου φαίνεται ότι είναι η υπερπροσφορά καταλυμάτων στους μήνες της αιχμής.

Η μέση διάρκεια παραμονής των τουριστών στην χώρα μας (11 ημέρες) θεωρείται ικανοποιητική συγκριτικώς και με άλλες χώρες. (65)

IV. Β. ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ -
ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Ο Πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει τις κυριώτερες χώρες-άποστολής τουριστών στην χώρα μας. (66).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - IV -

ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ (%)

ΧΩΡΕΣ	ΕΤΟΣ 1953	ΕΤΟΣ 1966	ΕΤΟΣ 1973	ΕΤΟΣ 1978	ΕΤΟΣ 1981
ΕΥΡΩΠΗ	65,6	68,3	65,4	74,3	81,2
ΑΓΓΛΙΑ	6,6	11.	12,8	11,4	18,9
ΓΑΛΛΙΑ	11.	9,3	6,8	7,7	5,8
ΣΚΑΝΔΙΝΑΒ. ΧΩΡΕΣ	2,5	9,3	9,2	11,4	11,3
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	10.	11,5	12,3	11,5	12,3
ΓΙΟΥΓΟΣΛΑΒ.	21,4	7.	6,7	11,5	12,3
ΙΤΑΛΙΑ	4.	5,9	4,7	4,7	4,4
ΑΣΙΑ	10,3	4,7	4,2	6,2	6.
ΑΦΡΙΚΗ	0,4	2.	1,6	2,8	1,8
ΑΜΕΡΙΚΗ	19,5	23,1	26,6	14.	8,6
Η.Π.Α.	18,1	20,2	23,5	11,3	6,3
ΩΚΕΑΝΙΑ	-	-	2,1	2,4	2,2

(65) Βλ. Στατιστική του τουρισμού...0.ζ.σελ.7
ΚΕΜΕ "Τουρισμός...0.ζ.σελ. 148-149
INTERNATIONAL TOURISM AND TOURISM POLICY
IN OECD MEMBER COUNTRIES" PARIS.OECD,1972
σελ. 74.

(66) ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ...0.ζ.σελ.12,
ΕΣΥΕ, Στατιστική 'Υπηρεσία ΕΟΤ.

Από τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακα προκύπτει ὅτι κυριώτεροι πελάτες μας ἦταν οἱ χῶρες τῆς Δ. Εὐρώπης (καί ἡ Γιουγκοσλαβία) καί τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ἀξιοσημείωτο ὅμως εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ οἱ ἀφίξεις ἀπό χῶρες τῆς Δ.Εὐρώπης αὐξάνουν συνεχῶς, οἱ ἀφίξεις Ἀμερικανῶν τουριστῶν παρουσιάζουν πτώση τὰ τελευταῖα χρόνια.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ κυριώτερες χῶρες-ἀποστολῆς τουριστῶν δέν ἔχουν κοινά σύνορα μέ τὴν χώρα μας, ἐξηγεῖ καί τὴν αὐξανόμενη σημασία πού ἀποκτάει τὸ ἀεροπλάνο σὰ συγκοινωνιακά μέσα πού ἐπιλέγουν οἱ τουρίστες. Στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζεται ἡ κατανομή τῶν ἀφίξεων κατὰ συγκοινωνιακό μέσο. (67)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - ν -

ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟ ΜΕΣΟ (%)

ΕΤΗ	ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΑ	ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΑ	ΘΑΛΑΣΣΙΑ	ΟΔΙΚΑ
1954	31	30	31	8
1958	40	29	23	8
1962	46	13	28	8
1966	53	6	19	22
1970	62	3	15	20
1974	63,5	6,7	9,8	20
1978	64,2	3	10,7	22,1
1981	68,9	3,3	10,5	17,3

(67) Βλ. Στατιστική τοῦ τουρισμοῦ σελ.16, ΕΣΥΕ.

Σημαντική εξέλιξη είναι και η άλματώδης αύξηση των ναυλωμένων πτήσεων (CHARTER) που προτιμώνται για πολλούς λόγους:

- α) έχουν φτηνό εισιτήριο
- β) είναι τμήμα ενός οργανωμένου ταξιδιού στην Ελλάδα.
- γ) Συνδέουν κατευθείαν την χώρα προέλευσης με περιφερειακά αεροδρόμια της χώρας, Ρόδο, Κέρκυρα, Ηράκλειο, Κω, Μύκονο, Σαντορίνη, Σκιάθο κλπ.

Τό γεγονός αυτό σημαίνει ότι πολλοί τουρίστες επισκέπτονται ένα νησί π.χ. και επιστρέφουν στην χώρα τους χωρίς να επισκεφθούν την Αθήνα. Στην συνέχεια παρουσιάζεται η συμμετοχή των πτήσεων CHARTER στο σύνολο των αφίξεων τα τελευταία χρόνια. (68)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - VI -

ΑΦΙΞΕΙΣ ΜΕ ΝΑΥΛΩΜΕΝΕΣ ΠΤΗΣΕΙΣ (%)

ΕΤΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ ΜΕ ΝΑΥΛΩΜΕΝΑ ΑΕΡΟΠΛΑΝΑ ΣΑΝ % ΤΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ ΜΕ ΟΛΑ ΤΑ Μ Ε Σ Α	ΑΦΙΞΕΙΣ ΜΕ ΝΑΥΛΩΜΕΝΑ ΑΕΡΟΠΛΑΝΑ ΣΑΝ % ΤΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ ΜΕ ΑΕΡΟΠΛΑΝΑ
1970	15,7	26,5
1972	27,2	41,8
1974	24,3	38,3
1977	31,1	49,8
1981	43	62,4

(68) ΕΣΥΕ και Στατιστική Έπετηρίδα 1982, σελ. 380-385

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ...Ο.Σ.σελ.17-19

IV. Γ. ΟΙ ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.-

Αφοῦ ἐξετάσαμε τὰ βασικά χαρακτηριστικά τῶν τουριστῶν ἐρχόμεστε τώρα νά ἀναλύσουμε τήν συμβολή τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος στήν οἰκονομία τῆς χώρας. Θά δοῦμε ἀρχικά τήν ἐξέλιξη τῶν εἰσπράξεων σέ συνάλλαγμα ἀλλά καί τήν μέση, κατά κεφαλή δαπάνη στήν περίοδο 1956-1982. (69).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ -VII-

ΕΤΗ	ΕΙΣΠΡΑΧΘΕΛΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ §	ΜΕΣΗ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ ΔΑΠΑΝΗ ΣΕ §
1956	31.214	152
1961	62.469	142
1966	143.458	144
1971	305.200	171
1976	823.665	224
1982	1527.200	305

Οἱ παραπάνω εἰσπράξεις βέβαια εἶναι σέ τρέχουσες τιμές καί ἔτσι οἱ πραγματικές εἶναι ὀπωσδήποτε μικρότερες, ἂν ὑπολογιθοῦν μέ βάση σταθερές. Ὅπως εἶδουμε

(69) ΠΗΓΗ ΕΣΥΕ - Τράπεζα Ἑλλάδος.

ὅμως, γιὰ τὸ κράτος ἡ μεγάλη σημασία τῶν ἀκαθαρίστων τουριστικῶν εἰσπράξεων βρίσκεται στὴν δυνατότητα νὰ καλύπτουν - βραχυπρόθεσμα - τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σχέση παρουσιάζεται στὸν πίνακα πού ἀκολουθεῖ: (70)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - V I I I -

ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΜΕ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ
ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΟΝΔΥΛΙΑ (%)

ΕΤΗ	ΑΔΗΛΟΙ ΠΟΡΟΙ	ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΤΡΕΧΟΥΣΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΩΝ	ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ	ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΑΓΑΘΩΝ
1960	18. %	10.2%	17. %	23,6%
1966	22,6%	13,8%	19,2%	35,3%
1970	20,4%	12,4%	17,9%	31,6%
1974	18,7%	10,7%	18,4%	24,6%
1977	28. %	16,3%	25,2%	38,9%

* Αναμφίβολη λοιπόν είναι ἡ συμβολὴ τῶν τουριστικῶν εἰσπράξεων στὴν κάλυψη τοῦ ἔλλειμματος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου. Τὰ τελευταῖα δὲ χρόνια ἡ σημασία του τουριστικοῦ συναλλάγματος γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἀφοῦ τὰ ἄλλα δύο κονδύλια πού συνθέτουν τοὺς ἀδελούς πόρους (μετανάστευση - ναυτιλιακό) μειώνονται ἢ μένουν στάσιμα. Ἡ ἐξέλιξη τῆς σύνθεσης τῶν ἀδελών πόρων παρουσιάζεται στὴν συνέχεια: (71)

(70) ΠΗΓΗ : ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Μηνιαῖο Στατιστικό Δελτίο

(71) ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ...Ο.Ο.Ο. σελ.61
ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι Χ -

ΣΥΝΘΕΣΗ ΛΑΜΑΩΝ ΠΟΡΩΝ (%)

	ΕΤΟΣ 1960	ΕΤΟΣ 1966	ΕΤΟΣ 1973	ΕΤΟΣ 1978	ΕΤΟΣ 1981
ΚΟΝΔΥΛΙΑ ΑΔΗ- ΛΩΝ ΠΟΡΩΝ					
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	18. %	22,6%	27,3%	30. %	29. %
ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΟ	28. %	28,7%	23,5%	26,6%	28,2%
ΜΙΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙ- ΚΟ	33.1%	36,9%	33,5%	22,3%	16,7%

Εκτός από την συμμετοχή των τουριστικών εισπράξεων στην κάλυψη του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, σημαντική και διαρκώς αυξανόμενη είναι και η συμμετοχή τους και στο Α.Ε.Π. που φτάνει από 1,4% τό 1960 σέ 4,2% τό 1978. (72)

IV. Δ. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

Όπως προαναφέραμε τό κράτος μέ τά δάνεια που έδωσε συνέβαλε στην έντυπω σιακή αύξηση των ξενοδοχείων. Μεγάλη ήταν τά τελευταία χρόνια και η αύξηση των βοηθητικών καταλυμάτων (ένοικιαζόμενα δωμάτια - κάμπινγκ). Στόν Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η σύνθεση και η εξέλιξη του ξενοδοχειακού δυναμικού τής χώρας. (73)

(72) ΠΗΓΗ: ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ

(73) ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ Ε.Ο.Τ, - ΕΣΥΕ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ...Ο.Σ.σελ.22-27

Σημειώνεται ότι στά ξενοδοχειακά καταλύματα περιλαμβάνονται: Ξενοδοχεία, Μπάνγκαλους, Μοτέλ, Επιπλωμένα διαμερίσματα, Ξενώνες, Πανδοχεία, Οικότροφεϊα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Χ -

Ξ Ε Ν Ο Δ Ο Χ Ε Ι Α Κ Ο Δ Υ Ν Α Μ Ι Κ Ο

ΕΤΗ	ΞΕΝΟΔΟ- ΧΕΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ	ΕΤΗ	ΔΩΜΑ- ΤΙΑ ΕΝΟΙΚ.	ΚΛΙΝΕΣ	CAMP- INGS	ΘΕΣΕΙΣ
1957	1552	44511	1977	25585	53053	96	7493
1963	1973	65604	1978	31797	66650	126	12584
1969	2390	108180	1979	36194	74967	150	14803
1977	3358	231979	1980	39232	82314	169	16270
1981	4105	286020	1981	42949	90464	206	18422

Οι φηλοί ρυθμοί αύξησης του ξενοδοχειακού δυναμικού δέν μπορούν νά κρύψουν τό γεγονός ότι ό τρόπος πού άσκήθη-κε ή τουριστική πολιτική στόν τομέα αυτό έχει δημιουργήσει πολλά προβλήματα. Συγκεκριμένα:

1.- Η προσφορά ξενοδοχειακών κλινών συγκεντρώνεται, σέ λίγες περιοχές. Τό 60% τών ξενοδοχειακών κλινών συγκεντρώνεται: στην Άττική, Θεσσαλονίκη, Ηράκλειο, Αγ.Νικόλαο Ρόδο, Κέρκυρα.

2.- Δημιουργούνται προβλήματα βιωσιμότητας σέ πολλά ξενοδοχεία λόγω τής χαμηλής πληρότητας (άποτέλεσμα συχνά τής εξάρτησής τους άπό ξένους TOUR OPERATORS)

3.- Οι παρεχόμενες υπηρεσίες ύστερούν συγκρινόμενες μέ αυτές τής Εύρώπης μέ άποτέλεσμα νά είναι πολλά τά παρά-πονα τών τουριστών. (74)

4.- Η "πληγή" όμως του κλάδου είναι τά μη δηλωμένα στόν ΕΟΤ ένοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα πού ύπολο-γίζεται ότι έχουν 200 ώς 250 χιλ.κλίνες. (75), δηλ.τό 50% ώς 60% τών δηλωμένων κλινών τής χώρας.

(74) Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, 'Ιούλιος- Αύγουστος 1983 σελ. 38-40

(75) Βλ. Πορίσματα ομάδος εργασίας ΕΟΤ και ΚΕΜΕ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Ιούλιος- Αύγουστος 1982 σελ. 24-28 και 32.

Τό φαινόμενο αυτό πού όφείλεται στην χωρίς έλεγχο επέκταση του Τομέα όδηγεϊ σε τεράστια φοροδιαφυγή, διαρροή συναλλάγματος και έπιπλέον σε δυσφήμιση στό έξωτερικό άφου οι παρεχόμενες υπηρεσίες είναι συνήθως χαμηλής ποιότητας.

Τά τελευταία χρόνια ό ΕΟΤ ξεκίνησε μιá προσπάθεια έλέγχου τής τουριστικής άνοικοδόμησης μέ τό ΦΕΚ 286/Β/30.5.83 πού σταματάει τήν χορήγηση νέων άδειών σε κορεσμένες τουριστικά περιοχές. Παρόλο όμως αυτό τό θετικό βήμα, τό ζήτημα τής άναπτυγμένης (και θεσμοποιημένης πιά) παραξενοδοχείας περιμένει τήν λύση του.

IV. Ε. Άπασχόληση στόν Τομέα του Τουρισμού

Είναι έντυπωσιακό ότι στην χώρα μας πού ό Τουρισμός είναι τόσο άνεπτυγμένος δέν ύπάρχει μιá πλήρης μελέτη για τήν άπασχόληση στόν κλάδο. Άκόμη και ή στατιστική Τουρισμού τής ΕΣΥΕ (1981) ένω περιλαμβάνει στοιχεία για όλους τους δείκτες τουριστικής άνάπτυξης δέν έχει κανένα στοιχείο για τήν άπασχόληση. Τό κυριώτερο πρόβλημα πάντως παραμένει - όπως φαίνεται άπό τίς μέχρι σήμερα προσπάθειες - ποιές κατηγορίες εργαζομένων θά περιληφθοϋν στους άπασχολούμενους στόν Τουρισμό.

Στήν πρώτη έρευνα πού έγινε τό 1969 άπό τον Α. Σπαρτίδη στό Υπουργείο Συντονισμού (76) σαν εργαζόμενοι στόν Τουρισμό θεωρήθηκαν:

- α.-Οι εργαζόμενοι στα μέσα μεταφοράς (τουριστών)
 - β.-Οι εργαζόμενοι στα ξενοδοχειακά καταλύματα όλων τών ειδών.
 - γ.-Οι εργαζόμενοι σε προσωπικές υπηρεσίες (ξεναγοί) και σε γραφεία ταξιδίων.
 - δ.-Οι εργαζόμενοι σε καταστήματα και τουριστικά πλοία.
-

(76) Βλ. "Έρευνα επί του μεγέθους και τών χαρακτηριστικών τής άπασχόλησης εις τουριστικής υπηρεσίας" ΑΘΗΝΑ 1969.-

Μέ βάση τις παραπάνω προδιαγραφές οι εργαζόμενοι υπολογίζονται σε 23500 άτομα τό 1966.

Η επόμενη μελέτη γίνεται από τό Υπουργείο Συντονισμού (τό 1972) (77) και αφορά μόνον τούς απασχολούμενους στα καταλύματα (κύρια και βοηθητικά) καθώς και τούς εργαζόμενους σε κρουαζιερόπλοια.

Προβάλλοντας μέ δείκτες τά αποτελέσματα αυτής της έρευνας τό ΚΕΜΕ (78) υπολόγισε την απασχόληση στους παραπάνω κλάδους τέ 65500 άτομα τό 1975, ένώ μέ τόν ίδιο τρόπο υπολόγισε την απασχόληση για τό 1980 σε 94.000 άτομα.

Η σημαντικώτερη ίσως προσπάθεια έγινε πρόσφατα από τό ΚΕΜΕ μέ σκοπό νά βρεθεί τόσο η πραγματική άμεση απασχόληση όσο και η έμμεση απασχόληση πού δημιουργεί ο Τουρισμός.(79). Τά αποτελέσματα αυτής της έρευνας παρουσιάζουν:

- 1.- απασχόληση στην Τομέα 210000 άτομα (άμεση απασχόληση 145000 άτομα και έμμεση 65000)
- 2.- απασχόληση 100000 ατόμων πού δημιουργείται έμμεσα(σε άλλους κλάδους) από τόν Τουρισμό

Η απασχόληση των 210000 ατόμων θεωρείται ότι προσεγγίζει την πραγματικότητα σήμερα (80), αλλά αυτό δέν άναιρεί τό γεγονός ότι λείπουν πλήρη και φερέγγυα στοιχεία για την απασχόληση. Για νά υπάρξουν τέτοια στοιχεία πρέπει η μελέτη πού θα γίνει νά λάβη ύποψη της τά έξής θέματα:

- 1.- Ποιοί κλάδοι εργαζομένων θα περιληφθούν στους απασχολούμενους στον Τουρισμό.
- 2.- θα περιληφθούν οι διπλά απασχολούμενοι στον Τομέα (π.χ. γεωργοι) ;
- 3.- θα περιληφθούν και οι έμμεσες έπιπτώσεις σε άλλους κλάδους (π.χ. βιοτεχνία, βιομηχανία;)

(77) ΒΛ.ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ: Έρευνα επί της απασχόλησης εις ξενοδοχειακάς και λοιπάς τουριστικάς επιχειρήσεις" ΑΘΗΝΑ, 1971

(78) ΚΕΜΕ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" σελ. 35-36 και σελ. 91-93

(79) ΒΛ.Στοιχεία έρευνας του ΚΕΜΕ για τό 5ετές στό ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ και ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" τχ. Ιανουαρίου ως Απριλίου 1984 σελ. 24-25 και σελ.23-25 και 60.

(80) Βλ.Θ.Κανελλόπουλος .Ο.Ο.Ο. σελ.135

Β.Καραποστόλης "Η Καταναλωτική συμπεριφορά στην Έλληνική Κοινωνία 1960-1975" σελ. 217

Μετά από την ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών του Ελληνικού Τουρισμού θα παρουσιάσουμε στην συνέχεια και έναν αντίλογο, μιά κριτική δηλαδή στην τουριστική ανάπτυξη και τὰ αποτελέσματά της.

V.- ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ :

Οί Δυσμενείς Οικονομικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντολογικές έπιστώσεις τής Τουριστικής Ανάπτυξης

Τό σύνολο σχεδόν των δεικτών τουριστικής ανάπτυξης που αναλύσαμε παρουσιάζει θετική τήν εικόνα του μεταπολεμικού Τουρισμού. Τά τελευταία 10 χρόνια όμως πολλοί είναι αυτοί που άμφισβητούν τήν συμβολή του Τουρισμού στην οίκονομία, όσο και τόν τρόπο ανάπτυξης που άκολουθήθηκε. Η κριτική έστιάζεται σε τρία κυρίως πεδία:

- α.- Στά πραγματικά όφέλη τής οίκονομίας από τόν Τουρισμό
 - β.- Στήν μόλυνση του περιβάλλοντος και τήν φθορά των μνημείων που προκαλούνται από τὰ πλήθη των τουριστών.
 - γ.- Στίς άγνοημένες άρνητικές κοινωνικές έπιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυξης.
- Θά αναπτύξουμε στην συνέχεια τὰ κυριότερα θεματα που άπασχόλησαν τούς μελετητές που άμφισβητούν τὰ όφέλη του Τουρισμού.

V.Α. Άμφισβητουμένη ή ωφέλεια τής οίκονομίας από τήν τουριστική ανάπτυξη.

I.- Τονίζεται ή σχετικότητα και ανεπάρκεια τής μέτρησης τής τουριστικής ανάπτυξης με κάποιους δείκτες (άφίξεις - διανυκτερεύσεις-είσπραξεις) (81). Η μέθοδος αυτή μέτρησης χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο :

(81) Βλ. Στοιχεΐα έρευνας ΚΕΜΕ για τό δετές..0.0.σ.25 και 60.

Γ.Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ "ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ" ΚΕΜΕ 1981, σελ. 33-34

J.ROSSI "INTERNATIONAL TOURISM STATISTICS : METHODOLOGY OF COLLECTION, PRESENTATION, ANALYSIS AND FORECASTING OF THE STATISTICAL SERIES" GENEVE - 1975 σελ. 3-17.

ἀπό τούς κρατικούς φορεῖς. Ἡ αἰτία πού οἱ δεῖκτες αὐτοῖ θεωροῦνται ἀνεπαρκεῖς εἶναι τό γεγονός ὅτι ἡ τουριστική στατιστική δέν εἶναι ἀκόμη ἀρκετά ἀναπτυγμένη.(82) Ἔτσι παρουσιάζεται τό φαινόμενο πολλές χῶρες νά χρησιμοποιοῦν διαφορετικές μεθόδους ὑπολογισμοῦ ἢ συλλογῆς στοιχείων πού ἀφοροῦν τίς ἀφίξεις καί διανυκτερεύσεις καί νά ἔχουμε ἔτσι ὑποεκτιμήσεις ἢ ὑπερεκτιμήσεις τῶν ἀληθινῶν μεγεθῶν. Ἀλλά καί τά στοιχεῖα τῶν εἰσπράξεων τουριστικοῦ συναλλάγματος δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν πλήρη ἀφοῦ ἀφοροῦν μονον τίς συναλλαγές πού γίνονται στά πλαίσια τοῦ Τραπεζικοῦ κυκλώματος, πράγμα πού σημαίνει ὅτι δέν ὑπολογίζονται οἱ ἀπευθείας συναλλαγές, ἄρα τά στοιχεῖα εἶναι ὑποεκτιμημένα. Διαφωνίες ὑπάρχουν ἀκόμη καί στόν ὀρισμό τῆς ἐννοίας τοῦ "τουρίστα". Οἱ δεῖκτες αὐτοῖ λοιπόν πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται μέ πρῖσοχή διότι μποροῦν νά θεωρηθοῦν μόνον χυδρικές ἐκτιμήσεις κάποιων μεγεθῶν καί ὁπωσδήποτε δέν εἶναι ἱκανοί νά δείξουν τίς ἐπιδράσεις τοῦ Τουρισμοῦ στήν Οἰκονομία.

2.- Οἱ Ἐθνικοί Λογαριασμοί δέν παρουσιάζουν τήν πραγματιή ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στήν Ἐθνική Οἰκονομία. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι ἐνῶ τό κράτος θεωρεῖ σημαντικό τομέα τῆς οἰκονομίας τόν Τουρισμό, αὐτός δέν περιλαμβάνεται στους 12 τομεῖς πού ἀπαρτίζουν τό Α.Ε.Π. Σάν οἰκονομικό μέγεθος ἐμφανίζεται στό "Ἰσοζύγιο Διεθνῶν Συναλλαγῶν" στίς συναλλαγματικές εἰσπράξεις, δηλ. ἰσοῦται τελικά μέ τό συνάλλαγμα πού ὑπολογίζει ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.(84). Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Τουρισμοῦ ὅμως, σάν ἓνα ἀπλό νομισματικό μέγεθος δέν μπορεῖ νά ὑπολογίσει τίς ἐπιδράσεις του στήν Ἑλληνική Οἰκονομία καί δέν βοηθᾷ

(82) βλ. J.ROSSI...O.C. σελ.3 καί ἀποψη τοῦ ἴδιου στόν B.P. SINGH... O.C. σελ. 53

(83) βλ. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ..O.C.σελ.9 καί ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΕΠΕO.C. σελ.25.

(84) βλ. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΕΠΕ ..O.C. σελ.25

νά υπολογισθούν π.χ. ή άπασχόληση, οί έπιπτώσεις σέ άλλους τομείς παραγωγής και οί ανάγκες σέ κεφάλαια.

3.- Οί συναλλαγματικές εισπράξεις άπό τόν Τουρισμό πού παρουσιάζει έτήσια ή Τράπεζα τής Ελλάδας είναι ύπερεκτιμημένες γιατί δέν λαμβάνουν ύπόψη τόν πληθωρισμό. Στόν πίνακα πού άκολουθεϊ παρουσιάζεται ένας ύπολογισμός τών τουριστικών εισπράξεων πού έγινε άπό τόν Ο.Ο.Σ.Α. μέ βάση σταθερές τιμές τού 1972 (85)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Χ Ι -

ΕΤΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΕΚΑΤΟΜΜ. \$	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΕΙΣ- ΠΡΑΞΕΙΣ (ΤΙΜΕΣ 1972) ΕΚΑΤ. \$
1972	392,7	376,1
1973	514,9	423,2
1974	447,6	285,6
1975	643,6	385.
1976	823,7	507,5
1977	987,6	539,4

Προκύπτει λοιπόν ότι ένα ποσοστό 40% τών εισπράξεων όφείλεται στίς μεταβολές τού έπιπέδου τιμών. Τό ίδιο χαμηλή έμφανίζεται και ή αύξηση τής κατά κεφαλή τουριστικής δαπάνης. Υπολογίσθηκε ότι σέ σταθερές τιμές 1970 ή αύξηση τής κατά κεφαλήν δαπάνης στήν Ιοετία 1970-1980 ήταν μονον 13,6% έναντι 141,5% πού έμφανίζεται σέ τρέχουσες τιμές. (86). Πρέπει δέ νά σημειωθεϊ ότι στήν περίοδο 1960-1977 που διπλασιασθηκε

(85) ΒΛ. OECD TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM 1978 σελ. 60

(86) ΒΛ. "ΕΠΙΛΟΓΗ" Ιούλιος 1981, σελ. 647-648

ή κατά κεφαλήν δαπάνη ό τιμάριθμός αύξηθήκε κατά 3,18 φορές (87) και ή τιμή του δολλαρίου έπεσε κατά 2,24 φορές. Ούσιαστικά δηλαδή ή δαπάνη ανά τουρίστα μειώθηκε.

4.- 'Ο άπρογραμματίστός τρόπος άναπτυξης όδήγησε στην δημιουργία μιάς τεράστιας παραοικονομίας πού όδινγεϊ σε φοροδιαφυγή και διαφυγή συναλλαγματος. Αύτή ή παραοικονομία εκφράζεται μέ τόν τεράστιο άριθμό τών άδήλωτων δωματίων (200 ώς 250 χιλ.κλινες)(88) αλλά και τό πολύ ψηλό ποσοστό τής άπώλειας διανυκτερεύσεων (39% - 53% τών συνολικών διανυκτερεύσεων δέν καταγράφηκαν τό 1980). Μιά χονδρική εκτίμηση τών εισπράξεων τών άδήλωτων δωματίων για τό 1983 τίς άνεβάζει σε 8 - 10 δι:σεκατομμύρια Δρχ. Πρέπει δέ νά έπισημανθεϊ ότι οι εκτιμήσεις για τίς 250000 μή δηλωμένες κλίνες είναι συντηρητικές μάλλον, άφου μιά πρόσφατη έρευνα σε 9 Νομούς τής χώρας απέδειξε ότι λειτουργοῦν 93.000 παράνομες κλίνες, έναντι 24000, μόνον νόμιμων (89)

5.- 'Ο άσυντόνιστος τρόπος άνάπτυξης εύθύνεται άπίσης για τίς χαμηλές πληρότητες τών ξενοδοχείων, τά προβλήματα πού δημιουργεί ή έποχικότητα και τό κυριώτερο τήν άδυναμία τών επιχειρήσεων του Τουέικ νά έξυπηρετήσουν τίς μεγάλες δανειακές τους ύποχρεώσεις που τό 1981 άνήλθαν σε 54 δι:σεκατομμύρια δραχμές. (90)

6.- 'Ιδιαίτερα άρνητικό στοιχείο του 'Ελληνικού Τουρισμού είναι τό γεγονός ότι βρίσκεται εκτεθειμένος στό όλιγοφώνιο τών διεθνών TOUR OPERATORS. 'Αποτέλεσμα αύτής τής κατάστασης είναι ότι ένω ό τουρίστας τό 1983 πλήρωνε για ένα ταξίδι στην 'Ελλάδα \$.625 (μέσος όρος) ή είσπραξη τής χώρας μας ήταν μόνο

(87) Βλ.Θ.Κανελλόπουλος ...0.C. σελ. 134

(88) Βλ.Στοιχεϊα έρευνας ΚΕΠΕ ...0.C.σελ.24
ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΟΜΑΔΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΟΤ - ΚΕΠΕ ...0.C.
σελ. 26-28, ΚΕΠΕ : ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ σελ. 149

(89) Βλ.ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ Ιούλιος-Αύγουστος
1982 σελ. 15-18

(90) Βλ. ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΟΜΑΔΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΟΤ-ΚΕΠΕ 0.C.
σελ. 28

τό 40% ως 50% αυτού του ποσού (250 ως 300 δολάρια)(91) Αν ληφθεί δέ υπόψη ότι ο τουρισμός στην χώρα γίνεται όλο και περισσότερο με οργανωμένα γκρούπ, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο έλεγχός των TOUR OPERATORS διαρκώς μεγαλώνει.

7.- Κριτική άσκειται επίσης στην έντονη εξειδίκευση που υπάρχει στον Τουρισμό σε όρισμένες περιοχές της χώρας: Ρόδος, Κέρκυρα, Κυκλάδες κλπ. Η εξειδίκευση θεωρείται επικίνδυνη λόγω της αστάθειας του Τουρισμού σε εποχές κρίσης (92) Ένδεικτικό είναι το γεγονός ότι το 1974 λόγω της Έλληνοτουρκικής κρίσης οι τουριστικές εισπράξεις σημείωσαν σημαντική πτώση.

8.- Σημαντικές προσπάθειες έγιναν για να εκτιμηθεί το πραγματικό κέρδος σε συνάλλαγμα από τον Τουρισμό. Για να βρεθεί αυτό το ποσό έπρεπε να υπολογιστεί ή δαπάνη που γίνεται για διάφορες ανάγκες του Τουριστικού Τομέα καθώς και ή δαπάνη που γίνεται από άλλους τομείς που συνδέονται με τον Τουρισμό. Το 1963 το έλλειμμα που δημιουργεί ή τουριστική δαπάνη στην χώρα μας υπολογίστηκε σε 30% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων. (93). Μιά πληρέστερη μελέτη το 1975 κατέληξε στο συμπέρασμα ότι σε κάθε αύξηση των τουριστικών εισπράξεων ένα ποσοστό 67% διαρρέει στο έξωτερικό με την μορφή έμπορικου έλλειμματος. (94)

Η τελευταία- και όπωσδήποτε πληρέστερη - προσπάθεια έγινε το 1983 από το ΚΕΠΕ στα πλαίσια της καταρτισης του πενταετούς προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης (95). Στην μελέτη αυτή ο Τουρισμός δέν εξετάστηκε σαν παραγωγικός τομέας, αλλά σαν "ιδιαίτερη ιδιωτική κατανάλωση" (που ίσοϋται με τίς τουριστικές εισπράξεις περίπου) Με βάση αυτήν την παραδοχή, και

(91) ΒΛ.ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΕΠΕ...Ο.Σ. σελ. 24

(92) ΒΛ.Λ.ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ..Ο.Σ. σελ. 46-48
Α.ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ :ΔΟΚΙΜΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ σ.79-82
και J JAFARI...Ο.Σ. σελ. 232-233

(93) ΒΛ.D.SUITS: AN ECONOMETRIC MODEL OF THE GREEK ECONOMY; CENTER OF PLANNING AND ECONOMIC RESEARCH ATHENS 1963 σελ. 121

(94) ΒΛ.ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ τής Μ.Κωνσταντοπούλου στο 6ο Συνέδριο ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ...Ο.Σ. σελ. 46-47

(95) ΒΛ.ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΕΠΕ για τό 5ετές ...Ο.Σ.

χρησιμοποιώντας τούς πίνακες εισροών-έκροών του 1970 ή μελέτη υπολογίζει :

- α.- τίς ανάγκες εισαγωγές για τελικά, άμεσα και έμμεσα προϊόντα που χρειάζεται ο Τομέας.
- β.- τόν ετήσιο σχηματισμό κεφαλαίου στον Τομέα
- γ.- τίς εισαγωγές που γίνονται εξαιτίας της δημιουργουμένης από τόν Τουρισμό έγχώριας ιδιωτικής κατανάλωσης.

Όλοι οί παραπάνω υπολογισμοί γίνονται σέ ποσοστά τής πραγματοποιούμενης τουριστικής κατανάλωσης. Η μελέτη επισημαίνει επίσης ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην πραγματική τουριστική κατανάλωση και τήν αντίστοιχη πραγματική τουριστική συναλλαγματική εισροή. Αν συνυπολογισθεί ή διαφορά αυτή μέ τίς συναλλαγματικές έκροές που δημιουργεί ο Τουρισμός καταλήγουμε στό συμπέρασμα - όπως συγκεκριμένα αναφέρει ή μελέτη - ότι τίθεται υπό άμφισβήτηση ακόμη και ή ύπαρξη μιās θετικής καθαρής συναλλαγματικής επίδρασης του Τουρισμού στην 'Ελληνική Οικονομία' (96). Τό γεγονός ότι ή παραπάνω εκτίμηση προέρχεται από έναν κρατικό έρευνητικό φορέα τής δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα και παράλληλα θέτει σέ άμφισβήτηση πολλές κατεστημένες απόψεις για τήν συμβολή του Τουρισμού στην 'Ελληνική Οικονομία'.

V. Β. Περιβαλλοντολογική και αίσθητική μόλυνση από τόν Τουρισμό.

I. Σημαντικό πρόβλημα έχει καταστεί ή μόλυνση του περιβάλλοντος από τόν τουρισμό στην χώρα μας.(97)
Η μόλυνση αυτή εμφανίζεται μέ διάφορες μορφές :

- (96) Βλ.στοιχεῖα έρευνας ΚΕΜΕ ...Ο.Σ. σελ. 25.
- (97) Βλ. Α.ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ "ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ I, 1967,σελ.112.
Β.ΦΙΛΙΑΔΣ "ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ"σ.246/6
"ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ" του Γ.Δασκαλάκη στό ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ, σελ.130-131 τγ.4,1976
Δ.ΚΑΤΟΧΙΑΝΟΥ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ & ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ"στό 6ο Συνέδριο ...Ο.Σ. σελ.129 - 130

- α) Μόλυνση από τους τουρίστες (άπορρίματα στις άκτές)
- β) Μόλυνση από τὰ ξενοδοχεΐα και τὶς άλλες τουριστικές ἐγκαταστάσεις, λόγω ἔλλειψης ἀποχετευτικοῦ δικτύου.
- γ) Μόλυνση αἰσθητική που ἐμφανίζεται κυρίως μέ τήν ἀνέγερση ξενοδοχείων μεγαθηρίων (πού δίκαι παρομοιάστηκαν μέ "μποῦνκερ") σέ περιοχές μεγάλου φυσικοῦ κάλλους. Αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ μόλυνση ἔχει πάρει τεράστιες διαστάσεις σέ πολλές περιοχές τῆς χώρας μας. (Ἄττική, Κρήτη, Χαλκιδική, Κέρκυρα, Κορινθία, Κυκλάδες, Δωδεκάνησα, Σποράδες κλπ.) Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν αἰσθητική μόλυνση, τὰ κτίσματα αὐτά "πληγώνουνε" και τήν ἱστορική μας ἀξιοπρέπεια ὅπως π.χ. τὰ Ξενία Ἄρτας, Χανίων και Ναυπλίου που κτίστηκαν δίπλα (ἢ πάνω) στά ἀρχαία κάστρα. Ἄλλη πλευρά αὐτοῦ τοῦ φαινομένου εἶναι και ἡ δημιουργία μικρῶν ἀποικιών ἀπό ἐνοικιαζόμενα δωμάτια στίς τουριστικές περιοχές. Τά δωμάτια αὐτά κτίζονται συνήθως στήν ἀκρη τῶν οἰκισμῶν και ἡ αἰσθητική μόλυνση που προκαλοῦν εἶναι πολύ μεγάλη γιατί κτίζονται μέ "ψευδο- παραδοσιακό" στυλ δημιουργώντας ἕνα θέαμα ἀπαράδεκτο.

2.- Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν μόλυνση τεράστια εἶναι και ἡ φθορά που προκαλοῦν οἱ τουρίστες στίς μνημεΐα και τούς ἀρχαιολογικούς χώρους που χάριν τοῦ Τουρισμοῦ μεταρέπονται σέ ἀξιοθέατα. Φθορά προκαλεΐται και σέ πολλούς παραδοσιακούς οἰκισμούς τῆς χώρας (98). Τόσο ἡ φθορά ὅσο και ἡ αἰσθητική μόλυνση που προαναφέραμε ἔχουν μιὰ ἰδιαίτερη βαρύτητα σέ μιὰ χώρα σάν τήν δική μας ὅπου ἡ ἀνώδυμη λαϊκή ἀρχιτεκτονική ἔχει παράγει ἔργα ἀπαράμιλλης τέχνης και ὁμορφιάς.(99).

(98) Βλ. "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ και ΜΝΗΜΕΙΑΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ" Χ.ΜΠΟΥΡΑ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8, 1974, σελ.46-49
Τ.Ε .Ε. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΟΤΙΚΟΤΗΤΑ. σελ.21-22
64-66, 72-73, 98-99

(99) Βλ. Α.Κωνσταντινίδης "ΔΟΧΕΙΑ ΖΩΗΣ" ἢ τό"ΤΟ ΠΡΟ-
ΒΛΗΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΛΗΘΙΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ"
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 1972 - 6
"ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ" ΤΟΥ Α.Ν.
ΤΟΜΠΑΖΗ: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 1969 -3

Β.Γ. Οί άρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης.

Σημαντικώτατο θέμα (καί άγνοημένο από όλες τις μελέτες του Τουρισμού στην χώρα μας) είναι καί οι άρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού. Στις παρατηρήσεις που ακολουθούν γίνεται προσπάθεια να προσεγγίσουμε κάποιες απ' αυτές τις κοινωνικές επιπτώσεις. Ωστόσο πρέπει να έπισημάνουμε την μεγάλη ανάγκη να γίνει για τό θέμα αυτό μια κλήρης και άναλυτική έρευνα στην χώρα μας. Οί πιο έμφανεϊς κοινωνικές επιπτώσεις είναι:

1 ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ την τουριστική περίοδο. Η έγκληματικότητα αυτή έχει συνήθως στόχο τους τουρίστες (κλοπές, βιασμοί). Στόν τουρισμό επίσης φαίνεται να όφείλεται ή αύξημένη διακίνηση ναρκωτικών στις τουριστικές περιοχές.

2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΨΕΥΤΙΚΗΣ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, κυρίως (100) στις τουριστικές περιοχές ή στα μέρη όπου συχνάζουν τουρίστες (π.χ. Πλάκα, Τουρκολίμανο). Η ψεύτικη αυτή αυθεντικότητα έμφανίζεται στην διακόσμηση πολλών τουριστικών καταστημάτων και ξενοδοχείων με σκοπό να πείση τον Τουρίστα ότι βρίσκεται σ' ένα " παραδοσιακό" περιβάλλον. Δείγματα τέτοιας διακόσμησης είναι: ή αναπαράσταση σκηνών από αρχαία άγγεία, οί αρχαϊες κολώνες και οί περίφημοι πιά "μαϊάνδροι" τά δίχτυα φαρέματος, διάφορα " παραδοσιακά αντικείμενα" (ύφαντά, μουσικά όργανα, χάλκινα ή πήλινα αντικείμενα κλπ.)

3 ΕΜΠΟΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ. Πολλές είναι οί ένδείξεις μιας τέτοιας επίπτωσης του Τουρισμού.

(100) Π.χ. Κυκλάδες, Ρόδος, Κέρκυρα, Δωδεκάνησα κλπ.
Για τά χαρακτηριστικά στοιχεία της ψεύτικης αυθεντικότητας δες Ο.Σ. σελ. 37 MC CANNEL
" STAGED AUTHENTICITY ..."

Συγκεκριμένα: (Ι00α)

- α) Πολλές γιορτές και πανηγύρια σέ τουριστικές περιοχές χάνουν στό νόημά τους έπειδή μετατρέπονται σέ τουριστικά άξιοθέατα. (Παράδειγματα: Γιορτή τών φαράδων στην Νάουσα τής Πάρου, Γιορτή τής 'Αγίας Παρασκευής στην 'Αμοργό.) Μιά άλλη πλευρά του ίδιου φαινομένου είναι και ή άδιαφορία πολλών κατοίκων τουριστικών περιοχών για τίς τοπικές γιορτές έπειδή γίνονται καλοκαίρι.
- β) Προβάλλονται έντονα (τόσο από τούς τουριστικούς επιχειρηματίες όσο και από τόν Κρατικό 'Οργανισμό Τουρισμού) όρισμένα στερεότυπα τής έλληνικής πολιτιστικής παράδοσης. Έτσι οί τουρίστες καταλήγουν νά ταυτίζουν τούς έλληνικούς λαϊκούς χορούς μέ τό συρτάκι και τήν λαϊκή μας μουσική μέ τό μπουζούκι. Άμεσα συνδεδεμένο μέ τήν προβολή αυτών τών στερεότυπων είναι και τό γεγονός ότι έκατοντάδες ταβέρνες και ντισκοτέκ σέ τουριστικές περιοχές όνομάστηκαν "ΖΟΡΜΙΑΣ"
- γ) Αναβιώνεται ή ιστορία μας (μέ κρατική συμβολή) μέ τρόπους καθαρά έμπορικούς όπως γίνεται π.χ. στό θέαμα ΗΧΟΣ ΚΑΙ ΦΩΣ.
- δ) Διενεργείται ένας τεράστιος άριθμός γιορτών και έκδηλώσεων πολιτιστικών (π.χ. θεατρικές παραστάσεις) στίς τουριστικές περιοχές για νά παρουσιάσουν στους τουρίστες τήν πολιτιστική μας παράδοση. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που παρουσιάζεται είναι "περίβλημα" αυτής τής παράδοσης (π.χ. λαϊκή χοροί) γιατί ή ούσία της χάνεται, όταν μετατρέκεται σέ είδος έμπορεύσιμο.

(Ι00α) Βλ. Παρόμοιες έπιπτώσεις: 'Ινδονησία, 'Ισπανία, Νησιά Σαμόα, και Πολυνησία, 35 - 37 σελ. τής άνάλυσης μας.

ε) Έχει δημιουργηθεῖ μιὰ τεράστια βιομηχανία " παραδοσιακῶν αντικειμένων " πού πουλοῦνται γιά ἐνθύμια (Ι00β) στούς τουρίστες: Παρθενῶνες, Ἀφροδίτες τῆς Μήλου, ἀντίγραφα ἀρχαίων κοσμημάτων, κιάτων ἢ ἀγγείων, τσολιάδες κλπ. Πρόσφατα καταγγέλεθηκε μάλιστα ὅτι πολλά τέτοια ἀντικείμενα εἰσάγονται ἀπό τήν Ταϊβάν.

4.- ΔΙΑΒΡΩΣΗ ΤΩΝ ΗΘΩΝ. Τά φαινόμενα εἶναι πολλά καί θά ἀξιζαν εἰδικῆς μελέτης. Ἀναφέρουμε τά χαρακτηριστικώτερα:

- α) Οἱ ἐραστές τοῦ καλοκαιριοῦ (τά γνωστά καμάκια) πού εἶναι ἡ ζωντανή ἐκφραση τῆς δυνατότητας τοῦ Τουρισμοῦ νά ἐμπορικοποιεῖ τίς ἀνθρώπινες σχέσεις. (Ι00γ)
- β) Ἡ παράδοση τῆς φιλοξενίας ἔχει χαθεῖ στίς τουριστικές περιοχές δίνοντας τήν θέσή της στό κυνήγι τοῦ τουρίστα (μέ ἀκραῖο φαινόμενο τήν ἄγρια τουριστῶν σέ πολλά λιμάνια τουριστικῶν περιοχῶν)
- γ) Οἱ παραδοσιακές σχέσεις ἀλληλεγγύης καί συνεργασίας ἀνάμεσα στούς κατοίκους τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν τῆς χώρας, καταρέουν στίς τουριστικές περιοχές, λόγω τῆς ξαφνικῆς δημιουργίας μεγάλων οἰκονομικῶν συμφερόντων.

5.- ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ. Οἱ νεαροί τουρίστες μέ τά σακκίδια ὀνομάζονται "σαμαρῶμενοι". Στίς τουριστικές περιοχές οἱ ξένοι ἀποκτοῦν χαρακτηριστικές ιδιότητες ὅπως οἱ Γερμανοί π.χ. πού θεωροῦνται γενικά ὅτι "ξοδεύουν" ἢ οἱ Ἴταλοί "φωνακλάδες ἀλλά καί καλοί στήν παρέα". (Ι00δ)

6.- ΑΝΙΣΟΤΙΜΗ ΣΧΕΣΗ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ. Χιλιάδες νέοι στίς τουριστικές περιοχές μαθαίνουν ξένες γλώσσες (Ἀγγλικά κυρίως) γιά νά μποροῦν νά συνεννοῦνται μέ τούς τουρίστες. Σέ πολλές τουριστικές περιοχές δημιουργεῖται ἕνα περίεργο γλωσσικό ἰδίωμα (μίγμα ἐλληνικῶν καί λίγων ἀγγλικῶν ἢ γαλλικῶν) πού χρησιμεύει στούς ντόπιους σάν κώδικας συνεννόησης μέ τούς τουρίστες. Συχνά δίνεται ἡ ἐντύπωση μιᾶς γενικῆς "ὑπαλληλοποίησης" τοῦ πλυθησοῦ ἀπέναντι στούς τουρίστες. (Ι00ε)

(Ι00β) Βλ. παρόμοιες περιπτώσεις σελ. 37 τῆς ἀνάλυσής μας

(Ι00γ) Δές παρόμοια περίπτωση ἀπό Τυνησία σελ. 38 τῆς ἀνάλυσης μας.

(Ι00δ) Παρόμοια παραδείγματα ἔχουν ἀναφερθῆ ἀπό τό Μεξικό, τό Μπαλί, τήν Μάλτα καί τήν Ἰσπανία. Βλ. σελ. 31-32 τῆς ἀνάλυσης μας.

(Ι00ε) Βλ. σελ. 30 τῆς ἀνάλυσης μας τά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ἀνισότιμης σχέσης.

7.- ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ "ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΙΝΗΤΡΟΥ ΕΠΙΔΕΙΞΗΣ" Ένα σημαντικό κομμάτι τής νεολαίας στις τουριστικές περιοχές μιμείται και υιοθετεί τὰ καταναλωτικά, αλλά και τὰ πολιτιστικά πρότυπα τών τουριστών. Οί νέοι αυτοί απορρίπτουν συνήθως τήν τοπική πολιτιστική παράδοση γιατί τήν θεωρούν "ξεπερασμένη" αντίθετα μέ τὰ πολιτιστικά πρότυπα τών τουριστών πού είναι πιό "μοντέρνα". Μπορεί ή νεολαία νά επηρεάζεται βέβαια περισσότερο από τό DEMONSTRATION EFFECT, αλλά αυτό δέν σημαίνει ότι οί μεγαλύτεροι μένουν αδιάφοροι. Αυτό είναι ιδιαίτερα έμφανές στις τουριστικές περιοχές τής χώρας πού έχουν αναπτυγμένο τουρισμό επί πολλά χρόνια. Το ενδιαφέρον σ' αυτές τίσ περιοχές είναι ότι οί ντόπιοι ταυτίζουν τὰ "ψηλότερα" πολιτιστικά πρότυπα τών τουριστών από τίσ χώρες τής Δυτικής Ευρώπης μέ τό ψηλό βιοτικό επίπεδο. Περιορίζονται λοιπόν στήν μίμηση - αποκλειστικά σχεδόν- τών καταναλωτικών προτύπων τών άλλοδαπών τουριστών : ντύσιμο, φαγητό, ποτό, αγορά υπερσύγχρονης οίκοσκευής, ταξίδια στό έξωτερικό κλπ. (100 στ.)

8.- ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΙΔΙΟΤΥΠΟΥ ΠΑΡΑΣΙΤΙΚΟΥ ΣΤΡΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ.

Η σημαντικώτερη ίσως άρνητική κοινωνική επίπτωση τής τουριστικής ανάπτυξης στήν χώρα μας είναι ή δημιουργία - και γρήγορη ανάπτυξη- ενός ιδιότυπου κοινωνικοεπαγγελματικού στρώματος επιχειρηματιών του Τουρισμού μέ έντονα παρασιτικά χαρακτηριστικά. Οί επιχειρηματίες πού άπαρτίζουν αυτό τό στρώμα δέν ασχολούνται μέ τόν ξενοδοχειακό κλάδο ή μέ τήν πρακτόρευση ταξιδίων, αλλά μέ τίσ τουριστικές επιχειρήσεις "παροχής υπηρεσιών" π.χ. Ταβέρνες, μπάρ, ντισκοτέκ, πάμπ, ζαχαροπλαστεία, μαγαζιά τουριστικών ειδών, ένοικιάσεις αυτοκινήτων και μοτοσυκλεττών. Κύρια χαρακτηριστικά αυτών τών επιχειρήσεων είναι τὰ μεγάλα κέρδη πού πραγματοποιούν και τό

(100 στ) Υποστηρίζεται μέ έμφαση από πολλούς έρευνητές του τουριστικού φαινομένου. Δές και τήν αντίθετη άποψη σελ. 39-40 και 41 αντίστοιχα.

γεγονός ότι είναι πολύ δύσκολα ελέγξιμες φορολογικά. Αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά συμβάλουν στην δημιουργία - για την νεολαία των τουριστικών περιοχών - ενός κυρίαρχου πρότυπου του επιτυχημένου επιχειρηματία. Αυτός ο επιτυχημένος επιχειρηματίας κερδίζει πολλά χρήματα (ένω δουλεύει μόνον έξι μήνες τον χρόνο και τους υπόλοιπους κάνει διακοπές) έχει συνήθως "έντονη" έρωτική ζωή και τέλος είναι επαγγελματικά "ανεξάρτητος" (σε αντίθεση με το "δημοσιούπαλληλίκι" το "οκτάωρο" κλπ.) Όπως είναι φυσικό το πρότυπο αυτό λειτουργεί σαν μαγνήτης για τους νέους που στρέφονται μαζικά στον Τουρισμό θεωρώντας όλα τα υπόλοιπα επαγγέλματα (άγροτικά, βιομηχανικά, ακόμη και τα έπιστημονικά...) κατώτερα, επειδή δέν είναι προσοδοφόρα. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι αφενός ότι ένα μεγάλο μέρος της νεολαίας - στις τουριστικές περιοχές - "κηφηνοποιείται" και ζει "περιμένοντας το καλοκαίρι" και αφετέρου ότι στις περιοχές αυτές ή συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων εγκαταλείπει όλες τις άλλες οικονομικές δραστηριότητες και ασχολείται αποκλειστικά με τον άσταθό - και συνήθως έξωτερικά προσανατολισμένο - Τουρισμό.

.....

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

- Α - 'Ο Τουρισμός αναπτύχθηκε ταχύτατα μεταπολεμικά γιατί οι κρατικοί φορείς θεώρησαν ότι μπορεί να γίνη βασική πηγή κάλυψης των βραχυπρόθεσμων αναγκών σε συνάλλαγμα. Αύτη ή γρήγορη ανάπτυξη στηρίχθηκε στην κρατική βοήθεια τόσο σε διοικητική υποδομή, όσο και σε επενδύσεις.
 - Β - 'Ο τρόπος ανάπτυξης ήταν ασυντόνιστος και δέν συνέθεσε λειτουργικά τόν Τομέα μέ μακροχρόνια αναπτυξιακά προγράμματα άλλων κλάδων τής Οίκονομίας.
 - Γ - 'Η τουριστική πολιτική άγνόησε τρία σημαντικά θέματα :
 - Τίς έπιπτώσεις του τουρισμού στό περιβάλλον,
 - Τά χωροταξικά κριτήρια στην κατανομή των καταλυμάτων, και τό κυριώτερο,
 - Τίς ιδιαίτερα δυσμενείς κοινωνικές έπιπτώσεις του τουρισμού.

Είδικά για τίς κοινωνικές έπιπτώσεις του Τουρισμού στην χώρα μας έπισημαίνουμε ότι είναι παρόμοιες μέ αυτές πού διαπιστώθηκαν από έρευνες και μελέτες σε άλλες Μεσογειακές χώρες ('Ισπανία, Μάλτα, Τυνησία)
 - Δ - Πολλά στοιχεία άμφισρητούν τίς θετικές οίκονομικές έπιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυξης. Τά κυριώτερα είναι:
 - Έχει δημιουργηθεϊ μία έκτεταμένη παραοίκονομία πού οδηγεί σε μεγάλη φοροδιαφυγή και άπόκρυφη συναλλάγματος.
 - Οί συναλλαγματικές είσπράξεις φαίνεται ότι άντισταθμίζονται από ένα ισόποσο έλλειμμα του ίσοζυγίου πληρωμών.
 - Οί τεράστιες δανειακές ύποχρεώσεις πού έχει δημιουργήσει ο ξενοδοχειακός κλάδος και ή άδυναμία του νά τίς ξεπληρώσει.
 - 'Η άποδεδειγμένη άστάθεια του τουρισμού στις κρίσεις και ή έξάρτησή του σε μεγάλο βαθμό από τούς ξένους TOUR - OPERATORS.
-

Κ Ε Φ Α Λ Λ Ι Ο 3ο

Τίτλος

Η ανάπτυξη τῶν Κυκλάδων μεταπολεμικά:
κυριαρχία τοῦ Τουρισμοῦ στήν κοινωνι-
κοο:οικονομική δομή τῆς περιοχῆς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο - 3 -

Ι.- Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η :

Οί Κυκλάδες στην διαδρομή της 'Ιστορίας.

Ἡ εἰσαγωγή αὐτή σκοπό ἔχει νά δείξει τήν συνεχή παρουσία τῶν Κυκλάδων στήν διαδρομή τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας: ἀπό τοὺς προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα. Χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς ἔντονης παρουσίας εἶναι τά σημαντικώτατα ἀρχαιολογικά εὐρήματα στήν περιοχή, τά πλούσια ἡθνη καί ἔθιμα καί ἡ χαρακτηριστική (καί ἀνεπανάληπτη) Κυκλαδίτικη ἀρχιτεκτονική.

Ι. Α. Ἀπό τήν προϊστορία ὡς τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Διαρκῆς καί ἔντονη εἶναι ἡ παρουσία τῶν Κυκλάδων στήν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας. (1)

Οἱ πρῶτες ἐνδείξεις γιά μόνιμη κατοίκηση στίς Κυκλάδες ἀνάγονται στήν 5η χιλιετία, π.χ. ὁ πρῶτος κυκλαδικός Πολιτισμός χωρίζεται σέ φάσεις: (2)

α.- Πολιτισμός Πηλοῦ(3)-Γκρόττας(4) ἢ

Πολιτισμός Πηλοῦ-Λακούδων(5)

β.- Πολιτισμός Σύρου-Κέρου

γ.- Φυλακωπή - πόλις (6)

Οἱ ἀνασκαφές ἔφεραν στό φῶς σημαντικά δείγματα αὐτῶν τῶν πρώτων κυκλαδικῶν πολιτισμῶν (7). Συγκεκριμένα: Συνοικισμούς: (Νάξος- Σύρος- Δῆλος- Μῆλος- Πάρος- Ἀμοργός- Θήρα). Νεκροταφεῖα (Σύρος-Νάξος) Δείγματα τέχνης: (Μαρμάρινα ἀγγεῖα καί εἰδῶλια)

(1) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τμ.Ι σ. 101-102

(2) Βλ. Γ.Σ.ΚΟΡΡΕΣ "Κυκλαδικά" ΑΘΗΝΑ 1977 σ. 37-40

(3 & 4) Τοποθεσίες στήν Μῆλο καί τήν Νάξο ἀντίστοιχα

(5 & 6) Τοποθεσίες στήν Νάξο καί τήν Μῆλο ἀντίστοιχα

(7) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τμ.Α' σ. 99 ὡς 105

Σημαντική ανάπτυξη παρουσιάζει από νωρίς στις Κυκλάδες τό εμπόριο. Υπάρχουν επαφές με τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς (Βραυρώνια-Ραφήνα-Μαραθῶνας- Ἅγιος Κοσμάς) καθώς καί με τήν Βοιωτία - Εὐβοία - Κορινθία - Αργολίδα. Συγχρόνως ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιά σχέσεις με ἑπαραδουνάβιες περιοχές (Ἀζοφική θάλασσα καί με τήν νησίδα Χρᾶρ τῆς Ἀδριατικῆς). (8)

Ἀγγεῖα τοῦ Πολιτισμοῦ Φυλακωπή - Πόλις βρέθηκαν εἰς Βαλεαρίδες.

Στήν ἴδια ὁμως φάση (Φυλακωπή- Πόλις I) οἱ Κρήτες ἀρχίζουν νά κυριαρχοῦν στό Αἶγαῖο. (9)

Σ' αὐτήν τήν περίοδο οἱ Κυκλάδες παίζουν ἕνα ρόλο ἐνδιάμεσου.

Ἐδῶ ἐνώνονται ὁ πολιτισμός τῆς Κρήτης καί τῆς Κυρίως Ἑλλάδας.

Ἀπ' αὐτήν τήν ἔνωση γεννιέται ὁ Μυκηναϊκός Πολιτισμός. (10)

Τήν ἴδια περίπου ἐποχή (2000 ὡς 1900 π.Χ.) ἐποικίζονται τίς Κυκλάδες οἱ Πρωτοέλληνες, ἐνῶ μεταξύ 1200 ὡς 900 π.Χ. νέα κύματα μεταναστῶν κατευθύνονται εἰς Κυκλάδες (II) (Ἴωνες - Ἀχαιοί καί Αἰολεῖς)

Ἀπό αὐτήν τήν ἐποχή ὡς σήμερα οἱ Κυκλάδες ἔχουν σταθερά Ἑλληνικό πληθυσμό.

Τήν ἴδια ἐποχή (1200 - 900 π.Χ) ἔχουμε τόν ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ, μέ τήν κάθοδο τῶν ΔΩΡΙΕΩΝ.

Μετά τό 700 π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἐποχή τῶν μεγάλων ἐποικισμῶν.

(8) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τόμος Α' σελ. 102

(9) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τόμος Α' σελ. 99 - 100.

(10) Ὁ Μ. Σακελλαρίου στό Ἅιγαῖο καί Ἑλληνοτουρκική Κρίση σελ. 23 ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἕλληνες παρουσιάζονται σάν διάδοχοι ἀλλά καί ἐν μέρει ἀπόγονοί καί ἀποκλειστικοί κληρονόμοι τῶν Αἰγαίων

(II) βλ. Α. Χουμανίδης 0.C. σελ. 35 ὡς 38.

* Ιδρύονται ἀποικίες τῆς ΘΗΡΑΣ (Κυρήνη) καί τῆς ΠΑΡΟΥ (θάσος καί θρακικά παράλια)(12). Μεγάλη ἀνάπτυξη γνωρίζουν τό ἔμπόριο (13) καί οἱ τέχνες αὐτῆ τῆν ἐποχή. Ὁ τύπος τοῦ ἀγάλματος "Κούρου" ἀπό τίς Κυκλάδες μεταδίδεται στήν Ἀττική καί ἀργότερα στήν Κόρινθο καί τό Ἄργος.

Τόν 5ο π.Χ. αἰώνα οἱ Κυκλάδες καταλαμβάνονται ἀπό τοὺς Πέρσες: Τό 478 π.Χ. ἰδρύεται ἡ Ἀθηναϊκή ἢ Δῆλιος Συμμαχία στήν ὁποία συμμετέχουν τά νησιά τῶν Κυκλάδων ὑπό τήν ἡγεμονία τῆς Ἀθήνας. Μετά τόν Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ) ὅπου οἱ Κυκλάδες πολεμοῦν στό πλευρό τῆς Ἀθήνας, ἡ περιοχή περνᾶει διαδοχικά (14) ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Μακεδόνων καί τῶν ἐπιγόνων τους (Πτολεμαῖοι) καί κατόπιν τῶν Ρωμαίων.

Οἱ Βυζαντινοί Αὐτοκράτορες δίνουν μεγάλη σημασία στά νησιά. Τόν 10ο Αἰώνα (ἐπί Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου) διορίζεται Στρατηγός τῶν Νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους (15) (Κυκλάδων - Σποράδων - Χίου - Μυτιλήνης-Λήμνου).

Ἡ ἀρχαιολογική ἔρευνα ἔφερε στό φῶς ἐρείπια πολλῶν παλαιοχριστιανικῶν καί πρωτοβυζαντινῶν ναῶν ποῦ μαρτυροῦν τήν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στά νησιά. Λαμπρό δεῖγμα Βυζαντινῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ 6ου αἰώνα, εἶναι ἡ Ἑκατονταπυλιανή τῆς Πάρου, ἐνῶ οἱ καλιότερες τοιχογραφίες τοῦ Ἑλλαδικοῦ Χώρου, βρέθηκαν στήν Παναγιά Δροσιανή τῆς Νάξου (7ος αἰώνας) (16).

Μετά τήν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπό τοὺς Σταυροφόρους (1204) τά νησιά ὑποδουλώνονται σ' αὐτούς (1207 ἰδρυση Δουκάτου τοῦ Αἰγαίου μέ ἔδρα τήν Νάξο.)

- (12) βλ. Χρ.Καρδάρᾱ "Εἰσαγωγή στήν Ἀρχαία Ἑλληνική Ἱστορία" σελ. 42-43, καί
Λ.Χουμανίδης ...0.C. σελ. 30
- (13) βλ. Λ.Χουμανίδης ...0.C. σελ. 35-38
- (14) βλ. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια Τμ.2ος
σελ.398,431-433 καί Τμ. 15ος σελ.350.
- (15) βλ. "Αἶγαῖο καί Ἑλληνοτουρκική κρίση" ..0.C.σ.37
- (16) βλ. "Αἶγαῖο" ...0.C. σελ. 39

Μετά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀρχίζει ἡ διαμάχη Ὀθωμανῶν καί Βενετῶν πού διαρκεῖ τρεῖς ὀλοκληροῦς αἰῶνες, στήν διάρκεια τῶν ὁποίων ἡ πειρατία ὀργιάζει καί ἐρημώνει τά νησιά σέ τέτοιο βαθμό ὥστε δημιουργεῖται ἀνάγκη νά ἐπανεποικισθοῦν μέ ἀλβανούς ἐποίκους ἀπό τό 1570 (17)

Τό 1566 τελικά καταλαμβάνεται τό Δουκάτο τοῦ Αἰγαίου, ἀλλά σ'ὄλην τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Κυκλάδες γνώρισαν ἓνα καθεστῶς ἡμιαυτονομίας (18). Κι'αυτό γιατί οἱ Τούρκοι παραχώρησαν στούς Βενετούς διάφορα προνόμια γιά λόγους οἰκονομικούς καί πολιτικούς. Συγχρόνως οἱ Τιμαριούχοι καί διοικητικοί ὑπάλληλοι δύσκολα ἐγκαθίστανται στά ἀπομονωμένα καί ἐκτεθειμένα στήν πειρατία νησιά. Σέ ἀντίθεση μέ τήν ὑπόλοιπη Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, στά νησιά κυριαρχεῖ ἡ Δυτική Φεουδαρχική Ὀργάνωση. (19).

Ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα τά νησιά ὑπάγονται στήν δικαιοδοσία τοῦ Καπουδᾶν Πασᾶ, ἐνῶ σημαντικό ρόλο στήν διοίκηση τους ἔπαιξαν καί οἱ Δραγουμάνοι τοῦ Στόλου, πού πολλές φορές ἔσωσαν τά νησιά ἀπό καταστροφή. (20). Μετά τήν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊνατζή (1774) (21) καί λόγω τῶν προνομίων πού ἀποκτοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Κυκλάδες ἀκμάζουν, στό ἐμπόριο καί τήν ναυτιλία. Τήν κατάσταση βοηθοῦν καί οἱ Ναπολεόντιοι πόλεμοι καί ὁ ναυτικός ἀποκλεισμός τῆς Γαλλίας ἀπό τοὺς Ἀγγλους. (22). Οἱ Ναπολεόντιοι πόλεμοι ἐπιπλέον συμβάλουν στήν περίοδο 1750-1815 στήν δημιουργία τῆς γνησιώτερης ὁμάδας ἀστικοῦ χαρακτήρα στά νησιά, τῶν συντροφοκαπεταναίων.

Βασικά χαρακτηριστικά της εἶναι ὅτι ἓνα νεότερο

-
- (17) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ "Κοινωνία καί Ἐξουσία στήν Ἑλλάδα" σελ. 32, καί τοῦ ἴδιου "Ὁφεις τῆς Διατήρησης καί τῆς Μεταβολῆς τοῦ Κοινωνικοῦ Συστήματος" σελ. 71
- (18) Βλ. Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ "Δημογραφική καί Οἰκονομική ἐπίσκόπηση τοῦ Τουρκοκρατουμένου Ἑλληνικοῦ Χωρίου" σελ. 53-59
- (19) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ "Κοινωνία ... σελ. 32-33 0. C.
- (20) Βλ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ "Δημογραφική ... 0. C. σελ. 55-57
- (21) Βλ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ "Δημογραφική ... 0. C. σελ. 58
- (22) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ "Κοινωνία ... 0. C. σελ. 34, καί Ν. ΜΟΥΖΕΛΗΣ "Νεοελληνική κοινωνία ὀφεις ὑπανάπτυξης" σελ. 27, καί ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ "Δημογραφική ... 0. C. σελ. 57

στρώμα εξελίσσεται αυτόδύναμα αποταμιεύοντας και αναλαμβάνοντας επιχειρηματικούς κινδύνους και βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τα έμπορικά κέντρα της δύσης. Με τό τέλος των ναπολεοντείων πολέμων όμως, η κρίση της ελληνικής ναυτιλίας οδηγεί αυτά τα στρώματα στην πειρατία, αποδεικνύοντας ότι η αστικοποίηση τους δεν ανταποκρινόταν σε μία συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα.

Οι Έλληνες ορμώντας πειρατικά εφοδιάζουν την Γαλλία με προϊόντα. Στην αρχή του 19ου αιώνα σημαντικά αναπτύσσονται οι στόλοι της Μυκόνου της Ανδρου και της Σαντορίνης. Ο Ε.ΚΟΛΟΔΝΥ (23) αναφέρει ότι τό 1813 ό στόλος των Κυκλάδων ήταν τό 19% του συνόλου των πλοίων της χώρας.

Στήν διάρκεια του 'Αγώνα τό ναυτικό των Κυκλάδων συμμετέχει σε πολλές επιχειρήσεις έναντίον των Τουρκων. Με την Συνθήκη του Λονδίνου (22.Ι.1830) οι Κυκλάδες περιέρχονται στό νεοσύστατο 'Ελληνικό Κράτος.

Ι. Β. 19ος Αίώνας: 'Η Μεγάλη άκμή της Σύρου

Ι. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

'Η 'Ερμούπολη πρωτεύουσα της Σύρου που ιδρύθηκε από πρόσφυγες των Νησιών του 'Ανατολικού Αιγαίου και των κατεστραμμένων ελληνικών παράλιων πόλεων (Σμύρνη-Χίος-Κάσος-Ψαρά) στην διάρκεια του 'Αγώνα (24) γίνεται μεταξύ 1830-1880 τό μεγαλύτερο ναυτιλιακό και έμπορικό κέντρο της χώρας, ενώ σημαντική είναι ή θέση της και στην Βιομηχανία.

(23) ΒΛ. ΚΟΛΟΔΝΥ Ε. "LA POPULATION DES ILES DE LA GRECE" σελ. 326.

(24) ΒΛ. Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ "Οί έμπορικές δραστηριότητες στην Σύρο" Διδακτορική Διατριβή 1982 σελ. 14.
έπίσης:

Μεγάλη 'Ελληνική 'Εγκυκλοπαίδεια ΤμΙΙος σ. 574.

Μετά τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τούς Τούρκους ἡ Ἐρμού-
πολη εἶναι ἡ πρώτη πόλη πού ἀποκτᾷ Ἐμπορικό Ἐμιμη-
τήριο (1833), (25). Τόσο σ' ἔξαγωγικό ἐμπόριο ὅσο καί
στό ἐσωτερικό ἐμπόριο, ἡ Σύρος κατέχει πρωτεύουσα θέση
στό σύνολο τῆς χώρας. (26). Τό 1840 τό ἐμπόριο τῆς Ἐρ-
μούλης κατέχει τό 60% τοῦ συνολικοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορί-
ου. (27) Τό 1864 ἡ Ἐρμούπολη παραμένει δεύτερο λιμάνι
- μετά τόν Πειραιᾶ - στό ἐξωτερικό ἐμπόριο. Ὁ ἐτήσιος
κύκλος τῶν ἐξαγομένων καί εἰσαγομένων προϊόντων φτάνει
τά 80 ἑκατομμύρια δραχμές. (28)

Τεράστια ὅμως εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ναυτιλίας τῆς
Σύρου, πού τό 1840 ἐμφανίζει στά νηολόγια της τά πε-
ρισσότερα πλοία ἀ' ὅλα τά λιμάνια τῆς χώρας. (29). Ὁ
Ἀμπελᾶς ὑπολογίζει τά πλοία νηολόγιου Σύρου σέ 4103
μεταξύ 1834-1874 (30). - Τό 1850 τά πλοία νηολόγησης
Σύρου ἔχουν τό 35% τῆς συνολικῆς χωρητικότητος τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Ναυτιλίας καί τό 1865 τό ποσοστό αὐτό φτάνει
τό 37%. (31).

Παράλληλα, σημαντική εἶναι ἡ ἀνάπτυξη καί τῶν ναυ-
πηγείων τῆς Σύρου στά ὁποῖα ὑπολογίζεται, ὅτι μεταξύ
1828-1874 ναυπηγήθηκαν 2000 πλοία (32). Μεταξύ 1843-
1858 τά περισσότερα πλοία (25,3%) ναυπηγοῦνται στήν
Συρο, ἐνῶ ἡ χωρητικότητά τους εἶναι παραπάνω ἀπό τήν
μισή (52,5%) τοῦ συνόλου τῆς χωρητικότητος τῆς χώρας.
Τό 1845 ἐργάζονται 1500 ἄτομα στά Ναυπηγεῖα καί ὁ ἀ-
ριθμός παραμένει ἴδιος καί τό 1870 (33). Ἐνδειξη τῆς
μεγάλης ἀνόδου τῆς Ναυτιλίας εἶναι καί ἡ ἀνοδος τῶν
Ναυτασφαλιστικῶν Ἐταιρειῶν. (34)

Τό 1857 ἰδρύεται στήν Ἐρμούπολη ἡ Ἑλληνική
Ἀτμοπλοῖα (35) πού εἶναι ἡ πρώτη ναυτιλιακή ἐταιρεία
πού ἐγκαινιάζει τήν ἐξυπηρέτηση τακτικῶν ἀτμοπλοϊκῶν

(25) Βλ. ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝ. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ-Τμ. ΠΙος σ. 577

(26) Βλ. Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ... Ο. Σ. σελ. 14, 22-24, ἐπίσης

Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ "ΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ" σ. 218/9

(27) Βλ. Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ "ΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ... Ο. Σ. σελ. 218-219

(28) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΎΡΟΥ, Ἐρμούπολις
1874 σελ. 703-704

(29) Βλ. Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ... Ο. Σ. σελ. 42-43

(30) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 706

(31) Βλ. Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 225

(32) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 706, καί

Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ... Ο. Σ. σελ. 68-69

(33) Βλ. Β. ΚΑΡΔΑΣΗΣ... Ο. Σ. σελ. 65, καί

Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 706

(34) Βλ. Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 226

(35) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ... Ο. Σ. σελ. 706-708

γραμμῶν μέ ἀτμόπλοια.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τό Ἐμπόριο καί τήν Ναυτιλία, σημαντική εἶναι ἡ ἀνάπτυξη καί τῆς Βιομηχανίας πού ὡς τό 1870 ἔχει ἐτήσιο κύκλο ἐργασιῶν 40 ἑκατομμύρια δραχμές (36). Ἔως τό 1880 ἡ Σύρος ἔχει τά περισσότερα ἀτμοκίνητα ἐργοστάσια (37). Οἱ σημαντικώτεροι κλάδοι τῆς Συριακῆς Βιομηχανίας εἶναι: (38)

Βυρσοδεφεῖα -

Ἀλευρόμυλοι

Μηχανουργεῖα - Σιδηρουργεῖα

Κλωστήρια - Βαφεῖα

Σαπυνοποιεῖες

Ἐργαστήρια Ζαχαροπλαστικῆς

Υαλουργεῖες.

Ἀπό τό 1880 ἀρχίζει ἡ παρακμή τῆς Σύρου (39) πού δίνει τήν θέση της στόν Πειραιᾶ. Ἔως τό 1930 ὅμως ἡ Σύρος παραμένει ἕνα ἀπό τά σημαντικώτερα λιμάνια ἀλλά καί βιομηχανικά κέντρα τῆς χώρας. (40).

2.- ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Λόγω τῆς μεγάλης βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης τῆς Σύρου ἦταν φυσικό ἐδῶ νά ἐμφανισθεῖ γιά πρώτη φορά τό ὀργανωμένο ἐργατικό κίνημα. Τό 1879 ἐκδηλώνεται ἡ πρώτη ἀπεργία στήν Ἑλλάδα ἀπό τοὺς ἐργάτες τῶν Ναυπηγείων τῆς Ἐρμούπολης. (41) Τό 1882 ἀπεργοῦν οἱ ἐργάτες στά Μεταλλεῖα τῆς Σερίφου. Παράλληλα ὅμως μέ τό ἐργατικό κίνημα ἀναπτύσσεται καί τό ἀγροτικό κίνημα στίς Κυκλάδες μέ ἐκπρόσωπο τόν Δ.Μπαλῆ (ἄνδρος 1824) οἱ ὁπαδοί τοῦ ὁποῖου ἀξιῶνουν: Να πάψουμε νάμαστε κολλιγιάδες, ὅπως πάψαμε

(36) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ ... Ο. Σ. σελ. 704.

(37) Βλ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ ἹΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ "σελ. 12.

(38) Βλ. Τ. ΑΜΠΕΛΑΣ ... Ο. Σ. σελ. 708 ὡς 714, ἐπίσης Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ: ... Ο. Σ. σελ. 205, καί Κ. ΜΟΣΚΩΦ ἹΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ "σελ. 139

(39) Βλ. Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ "Ἐξάρτηση καί Ἀναπαραγωγή.." σελ. 175 ὡς 180, καί Κ. ΒΕΡΓΟΙΚΗΛΟΣ ἹΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ 19ο αἰῶνα "σελ. 152-1"3

(40) Βλ. ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛ. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ τμ. ΙΙος σ. 577-578

(41) Βλ. Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ... Ο. Σ. σελ. 30-40, καί Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ σελ. 150.

νάμαστε ραγιάδες". (42)

(3) Η ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΣΤΟΝ 19ο αιώνα.

Πολύ σημαντική εμφάνιζεται η παρουσία τῶν Κυκλάδων στὸν Μορφωτικὸ Τομέα τὸν 19ο αἰώνα. (43). Οἱ Κυκλάδες τὸ 1878 ἔχουν τὰ περισσότερα γυμνάσια ἀπ' ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς χώρας ἐνῶ καὶ στὰ δημοτικά ἔρχονται στὶς πρῶτες θέσεις. Τὸ ἴδιο ἔτος (1878) οἱ Κυκλάδες ἔχουν τὸ φηλότερο ποσοστὸ φοίτησης στὴν Δημοτικὴ ἐκπαίδευση στὸ σύνολο τῆς χώρας, ἐνῶ στὴν Μέση Ἐκπαίδευση ἔχουν τὸ φηλότερο ποσοστὸ μετὰ τὴν Ἀττικὴ. Ψηλα ἐμφανίζεται καὶ τὸ ποσοστὸ τῶν Κυκλαδιτῶν φοιτητῶν στὴν περίοδο 1837 - 1890.

Ἡ παρακμὴ ὁμως τῆς Σύρου φαίνεται ὅτι εἶχε ἐπιπτώσεις καὶ στὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο. Ἔτσι στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα τὰ ποσοστὰ τῶν μορφωμένων Κυκλαδιτῶν ἐμφανίζονται πολὺ μειωμένα.

Ι. Γ. ΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΣΑΝ ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ι. - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΜΟΥΣΕΙΑ

Τὸ σύνολο τοῦ Νομοῦ εἶναι ἓνας τεράστιος ἀρχαιολογικὸς χῶρος. Οἱ πιὸ σημαντικὲς ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις ἐγίναν στὰ νησιά Σάλιαγκος (δίπλα στὴν Ἀντίπαρο), Μῆλος (Φυλακωπή) Κέα (θέση Κεφάλαια, οἰκισμὸς) Σύρος (Χαλανδριανή) Νάξος (Γκρόττα καὶ Πάνορμο), Ἄνδρος (Ζαγόρια) Δῆλος, Πάρος (Πύργος - Νάουσσα) Κέρος, Σίφνος (Κάστρο: κλασσικὴ ἀκρόπολις), Ἀμοργός (Μινῶα: οἰκισμὸς).

(42) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ "Κοινωνία...". 0. C. σελ. 61, καὶ

Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ "Ἱστορία". 0. C. σελ. 158-163

(43) Βλ. Γιά τὸ κομμάτι αὐτὸ βλ. τὴν ἀνάλυση τοῦ Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ στὸ "Ἐξάρτηση...". 0. C. σελ. 407-437.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τοὺς οἰκισμοὺς, σέ πολλά νησιά οἱ ἀνασκαφές ἔφεραν στό φῶς ἀρχαῖα νεκροταφεῖα: Νάξος (Ἀκρωτήρι-Λακκοῦδες- Ἀγ. Ἀνάργυροι- Ἀπόλλωνας), Πάρος (Παναγιά-Πύργος-Πλαστήρας), Ἀμοργός (Βουνί, Σταυρός, Δωδεκαθίσματα) Ἄνω Κουφονήσια (Ἄλωνίστρα, Ἀγριλιά) Δεσποτικό (νησί κοντά στήν Ἀντίπαρο).

Ὅπως δείχνει καί τό πλήθος τῶν ἀνασκαφῶν οἱ Κυκλάδες ἔχουν μιᾶ διαρκῆ καί ἔντονη παρουσία στήν Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας.

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι πού μπορεῖ κανεῖς νά ἐπισκεφθεῖ σήμερα εἶναι:

Ἡ ἀρχαία Θήρα

Τό Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας

Τήν Δῆλο, ὅλο τό νησί

Τήν Ρήνεια, ὅλο τό νησί

Τήν πόλη Φυλακωπή τῆς Μήλου.

Μουσεῖα ὑπάρχουν στά νησιά: Θήρα-Μύκονος-Νάξος- Πάρος- Ἀνδρος- Τήνος- Δῆλος.

2.- ΓΙΟΡΤΕΣ - ΗΘΗ - ΕΘΙΜΑ (44)

Στίς Κυκλάδες ἐπιβιώνουν θρησκευτικές-ἀγροτικές γιορτές πού ἡ καταγωγή τους ξεκινάει ἀπό τήν Ἀρχαία Ἑλλάδα. Τό σύνολο σχεδόν αὐτῶν τῶν γιορτῶν γίνεται τό καλοκαίρι ἡ στίς ἀρχές φθινοπώρου. Ἄν καί ὑπάρχουν τοπικές διαφορές οἱ γιορτές ἔχουν μιᾶ κοινή διαδικασία προπαρασκευῆς: Συγκεκριμένα: ἐπιλέγεται κάποιος τελετάρχης (45), ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει τόν ρόλο τοῦ ἀρχαίου χορηγοῦ. Πιό σπάνια οἱ τελετάρχες εἶναι περισσότεροι. Ὁ ρόλος τοῦ τελετάρχη εἶναι νά ὀργανώνει τήν γιορτή,

(44) Γιά τήν σχέση τῶν σημερινῶν γιορτῶν μέ τίς ἀρχαίες καθώς καί λεπτομέρειες γιά τά ἔθιμα βλ. Ἐπετηρίδες Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, ἔτη 1961 σελ. 513-528 καί 573-592, 1964 σελ. 482-498, 1965-1966 σελ. 104 124, 1962 σελ. 218-257, 1963 σελ. 697-816, 1968 σελ. 614-641 καί 752-768, 1974-1977 σελ. 241-243.

βλ. ἐπίσης Δ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΣ "Κυκλάδες" ΑΘΗΝΑ 1978

(45) Ονομάζεται: συνήθως "Πανηγυρᾶς"

δηλαδή: Νά μαζέψη τά φαγητά - πού είναι προσφορά τῶν πιστῶν - στίς ἀποθήκες τῆς ἐκκλησίας. Νά ἐπιβλέψη τό μαγεῖρεμα (46) καί τό σερβίρισμα στά μακριά κοινά τραπέζια πού στήνονται στήν ἀύλή τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ γιορτές αὐτές χωρίζονται σέ 3 μέρη:

- Γίνεται θεία Λειτουργία,
- Ἀκολουθεῖ Λιτάνευση
- Φαγητό καί χορός γύρω ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Οἱ σημαντικώτερες ἀπ' αὐτές τῆς γιορτές εἶναι:

- Τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου - Ἀμοργός)
- Τῆς Ἁγίας Παρρασκευῆς (26 Ἰουλίου Ἀμοργός)
- Ἁγίου Ἰωάννη (24 Ἰουνίου - Βρούτση Ἀμοργοῦ)
- Παναγιά Καστριανή (8 Σεπτεμβρίου - Ἀμοργός)
- Παναγιά Σκοπιανή (15 Αὐγούστου Σέριφος-γιορτή τῶν Ναυτικῶν)
- Ἁγιος Ἰωάννης τοῦ θεολόγου καί Φανερωμένης (Σίφνος)
- Ἁγίου Φανουρίου (θέση Ἀμπελαῶς, Νάουσσα, Πάρου)

Πολλά ἔθιμα ἐπιβιώνουν ἀκόμη στίς Κυκλάδες. Τά γνωστότερα ἀπ' αὐτά εἶναι: Ὁ γάμος τῆς Κιμῶλου (προκαθορίζεται σέ συσκεψη πρὶν τόν γάμο, τί θά προσφέρει ἡ νύφη καί τί ὁ γαμπρός.) Τά ξόρκια πού χρησιμοποιοῦνται στήν Παροικιά τῆς Νάουσας. Δίνονται ξόρκια: γιά τό μάτι - γιά τόν ἥλιο - γιά τόν λαιμό - γιά τίς "μυρμηγκιές" κλπ. Τά ἀγροτικά ἔθιμα τῆς Κιμῶλου (πρὶν ἀπό τήν σπορά εὐλογεῖται ὁ καρπός). Ὁ ξακουστός Σιφνέϊκος γάμος. Στήν Σίφνο ἐπιβιώνουν ἐπίσης πολλά παλιά παιχνίδια: Τά καρβάκια - ἡ χούλα - ἡ κουφοξυλιά - ἡ πιτσιλίστρα - ἡ ἀμπάριζα κ.ἄ.

Αὐτό πού μένει πάντα ζωντανό στίς Κυκλάδες ὅμως, εἶναι τά τραγούδια καί ἡ μουσική. Κάθε νησί ἔχει τά δικά του. Ξεχωρίζουν ὅμως Τά Δημοτικά τοῦ Κυνίδарου

(46) Συνηθέστερα φαγητά εἶναι:

- χοιρινό μέ πατάτες,
- γάλα μέ σιτάρι,
- πατάτες ψημένες στήν χόβολη (ὀφτές)

(Νάξος). Τά φαράδια τῆς Πάρου (σύγουρα τά πιό ξακουστά κυκλαδίτικα τραγούδια). Καταπολιανές Μαντινάδες (περιπαιχτικές) τῆς Ἀμοργοῦ. Τά τραγούδια τῆς ἀγάπης τῆς κούνιας, τῆς ξενιτειᾶς, τά νανουρίσματα καί τά περιγελαστικά ἀπό τήν Μήλο, τά τραγούδια τῆς ἀγάπης καί τά νανουρίσματα τῆς Σίφνου.

(3) Ἡ Λαϊκή Ἀρχιτεκτονική (47)

Ὁ Δ, Πικιώνης μιλώντας γιά τήν βαθύτερη ὁμορφιά τῆς λαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἶπε "Ἡ φύση στένεφε τόν ἀπλό ἄνθρωπο νά βρεῖ τό θεμελιακό, τό ἀπαραίτητο στήν φυσική καί πνευματική του ζωή. Γι' αὐτό καί ἡ τέχνη, ἡ ἐκφραση τους εἶναι ἀληθινή. Τό ἀναγκαῖο καί τό ἀπαραίτητο τό νιώθεις στήν κάθε πέτρα τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ καμάρα τῆς πόρτας καί τοῦ παραθυριοῦ, ἡ καμάρα κάτω ἀπό τήν σκάλα, τό χαγιάτι, ἡ ἀύλη, τό πηγάδι, ἔχουν τήν ποιήση πού μόνον ἀπό τήν ἀλήθεια πηγαζει. Εἶναι στιγμές πού παίρνουν μέσα στήν ψυχή σου, σημασία συμβόλων ζωῆς. Τέτοια δύναμη ἔχει μόνον ἡ μορφή πού εἶναι ἀντικειμενική"

Τά λόγια αὐτά ταιριάζουν ἰδιαίτερα στήν Κυκλαδίτικη Λαϊκή Ἀρχιτεκτονική. Μέ μιά προσθήκη πού ἀποτελεῖ συγχρόνως καί τοπική ἰδιαιτερότητα: ὑπάρχει μιά στενή σχέση τῆς Κυκλαδίτικης Ἀρχιτεκτονικῆς μέ τό κλίμα καί τόν φυσικό χῶρο ὅπου δημιουργεῖται, μέ τελικό ἀποτέλεσμα μιά τέλεια ἰσορροπία καί μιά θαυμαστή ἀρμονία, ἀνάμεσα στό δομημένο καί τό φυσικό περιβάλλον, Τά κυριώτερα χαρακτηριστικά τόσο τῶν οἰκισμῶν, ὅσο καί τῶν κτιρίων εἶναι τά ἑξῆς:

(47) Βλ. Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ : Εἰσαγωγή στήν Αἰγαιοπελαγίτικη Ἀρχιτεκτονική 1954 καί τοῦ ἰδίου: Αἰγαιοπελαγίτικη Ἀρχιτεκτονική 1979. ἐπίσης Α. Ν. ΤΟΜΠΙΑΖΗΣ: Ἀνώνυμη Ἑλληνική Ἀρχιτεκτονική ὁ Ἀρχιτ. τῶν νησιῶν: Νάξου, Σαντορίνης, Κέας, Σίφνου. ἔκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ

ὁ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 1969-3

(α) Οἰκισμοί

Ἡ Χώρα (πρωτεύουσα) στά νησιά τῶν Κυκλάδων, βρίσκεται συνήθως σέ ὄρεινό σημεῖο στό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ. Αὐτό ἔγινε παλιότερα γιά νά προστατευεταί ὁ Πληθυσμός ἀπό τοὺς πειρατές. Ἰδιος εἶναι καί ὁ λόγος τῆς δημιουργίας τῆς Χώρας -καστροπόλης. Δηλαδή τά σπίτια τῆς περιφερειακῆς ζώνης τοῦ οἰκισμοῦ εἶναι ἐνωμένα ἀποτελῶντας ἓνα ἐνιαῖο προστατευτικό τεῖχος. (π.χ. Πύργος Σαντορίνης - Χώρα Ἀμοργοῦ - Κάστρο Σίφνου). Πολλοί ἀπό τοὺς οἰκισμοὺς (ἢ καστροπόλεις) εἶναι χτισμένοι στήν ἀκρη γκρεμῶν ἢ κατακόρυφων βράχων (π.χ. Φολεγάνδρου - Χώρα Ἀνάφης - Φηρά καί Θῆα Σαντορίνης). Οἱ περισσότερες ἀπό τίς παλιές καστροπόλεις ἔχουν ἐπεκταθῆ ἔξω ἀπό τά παλιά τους ὄρια. (π.χ. ΝΑΞΟΣ - ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ) Ἐντυπωσιάζει ἡ τέλεια τοποθέτηση τῆς πλατείας στους Κυκλαδίτικους Οἰκισμοὺς: συνήθως βρίσκεται στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ καί συγκεντρώνει σχεδόν ὅλα τά καφενεῖα καί ἐστιατόρια, καί εἶναι προστατευμένη ἀπό τόν ἀέρα.

(β) Οἰδορμίαι

Ἐνα ἄλλο πολύ ἐνδιαφέρον στοιχεῖο στήν δόμηση τῶν οἰκισμῶν εἶναι πῶς δείχνουν ὅτι κτίστηκαν μέ βασικό μέτρο τόν ἄνθρωπο. Οἱ ἀποστάσεις ἀνάμεσα στά σπίτια καί τό πλάτος τῶν δρόμων εἶναι τέτοιες, ὥστε νά ὑπάρχει ἐπαφή ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἐξωτερικός δηλ. χῶρος (ὁ δημόσιος) δέν εἶναι παρά μιά προέκταση τοῦ ἐσωτερικοῦ (ἰδιωτικοῦ) χώρου τοῦ σπιτιοῦ.

Τούς χαρακτηρίζει ή άκανόνιστη μορφή τους (διαφορετικό πλάτος σε πολλά διαστήματά τους, καθώς και ξαφνικές άνηφοριές, κατηφοριές ή στροφές). Συχνό φαινόμενο στις άνηφοριές είναι τά πλατιά μεγάλα σκαλοπάτια & κλιντερίμια πού βοηθοῦν ανθρώπους και ζῶα στό σκαρφάλωμα. Οί δρόμοι είναι συχνά στρωμένοι μέ πλατιές και άκανόνιστες πλάκες.

Δυό ιδιόμορφα χαρακτηριστικά τῶν δρόμων στούς Κυκλαδίτικους οίκισμούς είναι:

- α.- Πολλοί δρόμοι είναι άδιέξοδοι (δημιούργημα τῆς ελεύθερης δόμησης) και κάνουν τούς οίκισμούς νά μοιάζουν μέ λαβυρίνθους. (Άπειρανθος Νάξου, Κάστρο Σίφνου, Χώρα Σερίφου, Χώρα Άμοργού, Χώρα Άνάφης.)
- β.- Πολλά σημεῖα τῶν δρόμων είναι στεγασμένα δημιουργώντας στοές.

(γ) Τά σπίτια και οί Έκκλησίες

Δυό είναι τά βασικά χαρακτηριστικά τῶν κυκλαδίτικῶν σπιτιῶν και άφοροῦν τόν τρόπο στέγασης τους. Στέγαση μέ δώματα (ταράτσες ή λιακούς) Στέγαση μέ θόλους (χωρίς κεραμύδια: χτιστούς.)

Συνήθως τά σπίτια χτίζονται μέ δώματα (επίπεδα) αλλά και τό χτίσιμο μέ θόλους δέν είναι σπάνιο (π.χ. τά Φηρά τῆς Σαντορίνης). Χαρακτηριστικό τῆς δόμησης είναι ὅτι τά σπίτια χτίζονται κολλητά τό ένα στό άλλο δημιουργώντας συνεχόμενα συγκροτήματα, ἐνῶ δέν ὑπάρχουν κήποι.

Στό ἔσωτερικό τους τά σπίτια ἀποτελοῦνται ἀπό ένα μεγάλο δωμάτιο (χῶρος ὑποδοχῆς-καθιστικό) στά δέ πλάγια

αὐτοῦ χτίζονται μικρότερα βοηθητικά δωμάτια (ὑπνοδωμάτια κουζίνα). Ὄταν τὸ σπίτι εἶναι δίπατο, κάτω βρίσκονται οἱ χώροι ὑποδοχῆς καὶ πάνω τὰ ὑπνοδωμάτια. Συχνὰ οἱ δύο ὄροφοι συνδέονται καὶ μὲ μιά ἐξωτερική σκάλα πού καταλήγει σέ ἓνα μικρὸ ἐξώστη. Αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ καλοκαιρινὸ καθιστικὸ.

Τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν εἶναι συνήθως μικρὰ καὶ τὸ χτίσιμο χαρακτηρίζεται ἀπὸ λιτότητα στὶς γραμμές, καὶ γεωμετρικότητα.

Ἐντύπωση στὰ σπίτια κάνει τὸ κάτασπρο χρῶμα τους (εἶναι ἔθιμο ν' ἀσβεστῶνονται κάθε χρόνο, συνήθως τὸ Πάσχα). Ἀντίθετα οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα βράφονται συνήθως μὲ ἔντονα καὶ χαρούμενα χρώματα.

Οἱ ἐκκλησίες εἶναι μικρὲς καὶ αὐτὸ πού ἐντυπωσιάζει εἶναι ὅτι βρίσκονται - στὴν κυριολεξία - πανιοῦ (μέσα στοὺς ἰκισμούς, κολλημένες στὰ σπίτια, στὶς ἄκρες τοῦ δρόμου, μέσα στὰ χωράφια, σέ ἀπόμακρες ἀκρογιαλιές κλπ.) Ὁ ἀριθμὸς τους δὲ εἶναι ἐντυπωσιακός (στὴν Σίφνο ὑπολογίζονται σέ 700 καὶ στὴν Σαντορίνη σέ 800). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατασκευὴ τους, τὸ καμπαναριό εἶναι συχνὰ ξεχωριστό καὶ ὑψώνεται βραθυμωτά (ὅσο φηλώνει στενεύει) καὶ ἔχει πολλὰ μικρὰ τόξα καὶ σκαλίσματα.

Ἐντύπωση κάνει στὴν Κυκλαδίτικη Ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ σοφία τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη, πού συνήθως δέν ἔχει καμμιά θεωρητικὴ καὶ ἔρτιση, ἀλλὰ ἐκπαιδεύεται ἀπλῶς δίπλα σέ παλιούς πεπειραμένους μαστόρους. Ἡ σοφία αὐτὴ καὶ ἡ ἀρμονία στὴν κατασκευὴ φαίνεται τόσο στὶς πρωτότυπες λύσεις πού δίνονται στὶς λεπτομέρειες τῆς κατασκευῆς: πόρτες, παράθυρα, σιδεριές, ὅσο καὶ στὰ ὑλικά καὶ τὸν τρόπο πού χρησιμοποιοῦνται.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α :Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ (48)

Τό 'Υπουργείο 'Εσωτερικῶν ἀνέθεσε τό 1972-1973 σέ ἰδιωτικά μελετητικά γραφεῖα, τήν ἀπογραφή τῶν ἀξιόλογων οἰκισμῶν τῆς χώρας.

Βάσει αὐτῆς τῆς ἀπογραφῆς συντάχθηκαν μητρώα (49) τά ὁποῖα περιέχουν ὅλα τά ἀπαραίτητα στοιχεία γιά τήν ἀξιοποίηση τοῦ οἰκισμοῦ. Τά στοιχεία αὐτά εἶναι:

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ('Ιστορία, μυθολογία, παραδόσεις, θρύλοι)
 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ (Κοινωνική δομή, κοινωνικές ἐκδηλώσεις ἀριθμός κατοίκων, μετανάστευση)
 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ (Θέση οἰκισμοῦ, ὄρεινός, πεδινός, παραθαλάσσιος, συγκοινωνιακές συνδέσεις)
 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ (Πολεοδομική δομή, γραμμική ἀνάπτυξη, κεντροβαρικός, πολυκεντρικός οἰκισμός.)
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ('Αρχιτεκτονικός χαρακτήρας)
 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ (Τρόποι δόμησης, ὑλικά κατασκευῆς)
 ΛΛΟΓΡΑΦΙΚΑ (Εκδηλώσεις, ἡθῆ καί ἔθιμα, λαϊκή τέχνη, χειροτεχνία, μουσική, χορός, θρησκευτικές ἐκδηλώσεις)
 ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ τοῦ οἰκισμοῦ καί ἐπισήμανση ἀξιόλογων τμημάτων του.
 ΒΑΘΜΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ἀλλοίωσης τῆς μορφῆς του.
 ΒΑΘΜΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ τοῦ οἰκισμοῦ (Β.Π.)

Χρησιμοποιήθηκαν 3 βαθμοί προστασίας γιά τήν ἀξιολόγηση(50).

Β.Π.1 : ἀπόλυτη προστασία
 Β.Π.2 : σημαντική προστασία
 Β.Π.3 : περιορισμένη προστασία

-
- (48) Βλ. 'Υπουργείο 'Εσωτερικῶν Μελέτη 'Απογραφῆς καί Καθορισμοῦ Βαθμῶν Προστασίας τῶν ἀξιόλογων οἰκισμῶν ἢ τμημάτων αὐτῶν καί 'Αρχιτεκτονικά θέματα 9 - 1975 σελ. 113 - 115
- (49) Βλ. τήν ἐπεξεργασία που ἔκανε ὁμάδα ἐργασίας τοῦ ΤΕΕ "ΤΕΕ 'Ομάδα ἐργασίας 'Επιτροπῆς 'Αρχιτεκτονικῆς Κληρονομιάς" 1977 σελ. 6-8. Στά μητρώα περιλαμβάνονται καί ἡ ὀνομασία καθῆς καί ἡ διοικητική ἔνταξη τῆς περιοχῆς.
- (50) Γιά τά προβλήματα πού δημιουργοῦν οἱ διάφοροι βαθμοί προστασίας "Βλ. ΤΕΕ "Ομάδα ἐργασίας ἐπιτροπῆς" σελ. 42-44 καί ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 9, 1975 σελ. 14.

Επισημαίνεται ότι στην αξιολόγηση των διαφόρων οικισμών τα κριτήρια ήταν αρκετά άσαφη, και έτσι υπάρχει ένας υποκειμενισμός, που ποικίλει ανάλογα με τους μελετητές και τις απόψεις τους.

Σε κάθε βαθμό αντιστοιχεί ένα ειδικό πλαίσιο προστατευτικών μέτρων (κυρίως περιορισμός ή απαγόρευση δόμησης.)

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, στις Κυκλάδες βρέθηκαν 277 αξιόλογοι οικισμοί (51) σε σύνολο 376 οικισμών σ'όλο τον Νομό. Έτσι μετά τα Δωδεκάνησα (88,4% των οικισμών τους είναι αξιόλογοι) οι Κυκλάδες είναι ο Νομός με τους περισσότερους αξιόλογους οικισμούς στην χώρα (73,7% των οικισμών αξιόλογοι.)

Από τους αξιόλογους οικισμούς των Κυκλάδων:

13 ήταν : Β.Π.1

99 ήταν : Β.Π.2

148 ήταν : Β.Π.3

Οι σημαντικότεροι απ'αυτούς τους οικισμούς είναι:

ΣΥΡΟΣ - Ερμούπολη-Άνω Σύρος	ΚΥΘΝΟΣ - ή Κύθνος
ΔΗΛΟΣ - τό νησί	ΣΕΡΙΦΟΣ - Χώρα-Παναγιά
ΜΥΚΟΝΟΣ - ή πόλη της Μυκόνου	ΜΗΛΟΣ - Μήλος-Αδάμας
ΤΗΝΟΣ - Τήνος-Κτικάδος-Ιστέρνια	Τρυπητή
ΑΝΔΡΟΣ - Άνδρος-Μπατσι-Κορθί	ΦΟΛΕΓΓΑΝΔΡΟΣ - Χώρα
ΘΗΡΑ - Φηρά-Οΐα-Πύργος	ΣΙΚΙΝΟΣ - Χώρα
ΙΟΣ - ή Ίος	ΚΙΜΩΛΟΣ - ή Κίμωλος
ΑΜΟΡΓΟΣ - Αίγιάλη-Κατάπολα-	ΣΙΦΝΟΣ - Κάστρο- Απολ-
Ραχίδι - Χώρα	λωνία-Άρτεμώνας
ΑΝΑΦΗ - Χώρα	ΝΑΞΟΣ - Χώρα-Γλυνάδο-Ά-
ΚΕΑ - Κέα - Κορρησία	πείρανθος - Φιλώτι-
ΠΑΡΟΣ - Παρός-Νάουσσα-Λεϊκές	Κόρωνος
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ - Χώρα.	

(51) Βλ.ΤΕΕ "Ομάδα Έργασίας ...".Ο.Σ. σελ. 62

Τό Τ.Ε.Ε. θέλοντας νά συμβάλει στήν κωδικοποίηση τοῦ ὑλικοῦ πού εἶχε συγκεντρωθεῖ (52), χῶρισε τοὺς οἰκισμούς βάσει τῶν ἐξῆς στοιχείων:

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ: 5 ὁμάδες, ἀπό 500 κατοίκους ὡς ἄνω τῶν 3000.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ : Παράλιτοι - καμπίσιτοι-ὄρεινοί οἰκισμοί

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ : Βασική ἀσχολία: Πρωτ/νῆς - Δευτ/νῆς Τριτ/νῆς

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ (53) : 3 ὁμάδες, ἀπό ἀνύπαρκτο ὡς ἀρκετό.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ & ΔΟΜΙΚΑ ΥΛΙΚΑ : 3 ὁμάδες: Τεπικά σύγχρονα ὑλικά - Σύγχρονα ὑλικά - Παραδοσιακά ὑλικά.

Μέ βάση αὐτά τά στοιχεῖα οἱ οἰκισμοί τοῦ Νομοῦ παρουσιάζουν τήν ἐξῆς εἰκόνα:

Τό 81,9% τῶν οἰκισμῶν ἔχουν κάτω ἀπό 500 κατοίκους.

Τό 25,74% εἶναι παράλιτοι,

Τό 55,12% εἶναι καμπίσιτοι, καί

Τό 19,14% εἶναι ὄρεινοί.

Τό 78,52% ἀσχολεῖται μέ τόν πρωτογενή κύριο Τομέα

Τό 94,38% ἔχουν ἀνύπαρκτο κοινωνικό ἐξοπλισμό

Τό 64. % χρησιμοποιεῖ παραδοσιακά ὑλικά στήν δόμηση.

Παρόλο ὅμως ὅτι ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη προστασίας τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν αὐτό δέν γίνεται, εἴτε λόγω ἀδιαφορίας εἴτε λόγω σύγκρουσης ἀρμοδιοτήτων ἀπό τοὺς διάφορους Δημόσιους Φορεῖς πού ἀσχολοῦνται μέ τό θέμα.

(52) Βλ.Τ.Ε.Ε. Ὁμάδα Ἐργασίας Ο.Σ.σελ.14-19

(53) Γυμνάσιο - Νοσοκομεῖο-Ψυχαγωγία-Μαγαζιά κλπ.

Από τήν ἄλλη πλευρά, ὅπως τονίζουν καί οἱ μελετητές, τό μεγάλο πρόβλημα τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν στόν Νομό εἶναι ἡ ἐγκατάλειψη τους. Ἐπισημαίνουν δέ ὅτι ὁποιοδήποτε ἀναπτυξιακό πρόγραμμα, πρέπει νά λάβει ὑπόψη του τό παραπάνω γεγονός. Ἐπιπλέον, οἱ μελετητές διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἀλλοίωση τοῦ φυσικοῦ καί τοῦ δομημένου περιβάλλοντος εἶναι ἀνάλογη μέ τήν τουριστική ἀνάπτυξη καί φέρνουν τό παράδειγμα τῆς Μυκόνου (54).

II.- Κ Υ Κ Λ Α Δ Ε Σ : Ἡ Οἰκονομική καί Κοινωνική ἀνάπτυξη μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

II.A. Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η : Τοπογραφικά Στοιχεῖα
Θέση-Ἐδαφος-Κλίμα-Ἐπέδαφος
Ἐδάτινοι Πόροι

Ὁ Νησιώτικος Νομός τῶν Κυκλάδων βρίσκεται στό Κεντρικό καί Νότιο Αἰγαίό Πέλαγος καί περιλαμβάνεται ἀπό τήν Ἀττική καί τήν Εὐβοία, τό Μυρτώο, Κρητικό καί Ἰκάριο Πέλαγος καί τήν Δωδεκανησιακή θάλασσα. Τό ὄνομα τοῦ Νομοῦ ὀφείλεται στόν νοητό κύκλο πού σχηματίζουν τά νησιά μέ ἐπίκεντρο τήν Δήλο. Ὁ Νομός ἀποτελεῖται ἀπό 39 νησιά καί πολλά ἐρημονήσια. Ἡ συνολική ἔκταση του Νομοῦ εἶναι 2523 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Τά μεγαλύτερα σέ ἔκταση καί πληθυσμό νησιά εἶναι: (55) Σύρος, Νάξος, Τήνος, Πάρος, Θήρα, Μήλος, Ἄνδρος, Κέα, Κύθνος, Ἀμοργός, Ἴος, Σέριφος Μύκονος Σίφνος.

Ὁ νομός Κυκλάδων ἔχει 8 ἐπαρχίες: Σύρου - Ἀνδρου Θήρας-Κέας-Μηλου-Νάξου-Πάρου-Τήνου καί ὑπάγεται διοικητικά στήν Περιφέρεια Ἀνατολικῆς Στερεᾶς καί Νήσων. Πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ εἶναι ἡ Ἐρμούπολη τῆς Σύρου μέ 13877 κατοίκους (ἀπογραφή 1981)

(54) Βλ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ: 9,1975 Ο.Σ. σελ.124-128

(55) Βλ. Στατιστική Ἐπετηρίδα 1981 σελ.20 καί Πραγματικός πληθυσμός τῆς Ἑλλάδας κατά τήν ἀπογραφή τῆς 5ης Ἀπριλίου 1981..σελ.122-127

Τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ Νομοῦ εἶναι καί εἶ-
νας ἀπό τοὺς βασικότερους λόγους τῶν σημερινῶν προβλη-
μάτων τῆς περιοχῆς. Τέτοια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά
εἶναι: (56)

Οἱ εἰδικές ἐδαφολογικές καί κλιματολογικές συν-
θήκες καθῶς καί ἡ ἔλλειψη ὑδάτινων πόρων.

Ἡ πολυδιάσπαση τοῦ Νομοῦ σέ μικρές χωρικές ἐνό-
τητες

Οἱ μεγάλες διαφορές πού παρουσιάζονται ἀπό νησί
σέ νησί (κυρίως ἀνάμεσα στά μικρά καί τά με-
γάλα νησιά) στό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης.

Οἱ μεγάλες ἐλλείψεις στόν Τομέα τῶν Μεταφορῶν πού
ὀδηγοῦν σέ ἀπομόνωση τά μικρότερα νησιά.

Ἡ μὴ ὀρθολογική διάρθρωση τῆς Δημόσιας Διοικήσεως
πού ὀδηγεῖ τελικά στήν ἀπόλυτη ἐξάρτηση τοῦ
Νομοῦ ἀπό τό ἀστικό πλέγμα Ἀθηνῶν-Πειραιᾶ.

Τό ἔδαφος τῶν νησιῶν εἶναι κυρίως ημιορεινό
(50,2% τῆς συνολικῆς ἔκτασης) καί ὄρεινό (25,5% τῆς
συνολικῆς ἔκτασης). Μόνον τό 24,3% τῆς συνολικῆς ἔκτα-
σης εἶναι πεδινά ἐδάφη. Οἱ περισσότερες πεδιάδες τῶν νη-
σιῶν εἶναι μικρές καί διάσπαρτες σέ διάφορα σημεῖα τῶν
νησιῶν.

Ἡ σύσταση τοῦ ἐδάφους εἶναι στό μεγαλύτερο μέ-
ρος του, ἀμμοαργιλώδης καί ἡ γονιμότητα τῶν καλλιεργού-
μενων ἐδαφῶν εἶναι μέτρια. Τό φηλῶτερο βουνό εἶναι ὁ
Νάξιος Ζεὺς (1002 μέτρα).

Τό κλίμα τῶν Κυκλάδων εἶναι εὐκρατο μέ πολύ ἥ-
πιο χειμῶνα καί ξερό καλοκαίρι. Ἡ προχομετρική στάθμη
εἶναι χαμηλή καί τό καλοκαίρι παρουσιάζεται μέγαλη πε-
ρίοδος ἀνομβρίας. Οἱ Κυκλάδες ἔχουν πολύ μεγάλη ἡλιο-
φάνεια (2500-3000 ὥρες τόν χρόνο) Στόν Νομό πνέουν οἱ

(56) Βλ. Ἐκθεση γιά τό δετές πρόγραμμα Οἰκονομικῆς
καί Κοινωνικῆς Ἀνάπτυξης Νομοῦ Κυκλάδων-Υπουργεῖο
Ἐθνικῆς Οἰκονομίας σελ. I - 2. Βλ. ἐπίσης
Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα ἀνάπτυξης 1983-87 Νομός Κυκ-
λάδων" σελ. 2-3

οί ισχυρότεροι άνεμοί τῆς χώρας (57) πού διαρκοῦν 250 ἡμέρες τόν χρόνο. Τό καλοκαίρι πνέουν τά γνωστά μελέ-
 μια Β.Α. ἢ Β.Δ. κατεύθυνσης.

Ἡ κατάσταση δέν εἶναι ἱκανοποιητική ἀπό πλευρᾶς ὑδρολογικῆς.(58). Οἱ λίγες βροχοπτώσεις καί ἡ μορφο-
 λογική διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπαρ-
 ξης ἐλάχιστων ὑδροφόρων ὀριζόντων. Ἐπί πλέον δημι-
 ουργοῦνται προβλήματα μόλυνσης καί τῶν λίγων ὑδροφό-
 ρων ὀριζόντων λόγω γειτνίασης μέ τήν θάλασσα. Ἡ ἐλ-
 λειψη ὑδατίνων πόρων δημιουργεῖ μεγάλα προβλήματα,
 τόσο στήν ὑδρευση τῶν οἰκισμῶν ὅσο καί στήν ἀρδευση
 τῶν καλλιεργοῦμενων ἐκτάσεων (59).

Πολύ πλούσιο σέ ὄρυκτά εἶναι τό ἐπέδαφος τῶν νη-
 σιῶν (60). Τά κυριώτερα ἀπ'αὐτά εἶναι: Δομικά καί δια-
 κοσμητικά ὑλικά (ἐλαφρόπετρα, θηραϊκή γῆ, μαρμαρυγιακοί
 σχιστόλιθοι, γρανίτες). Αὐτά ὑπάρχουν κύρια στήν Μηλο,
 τήν θηρα, καί τήν Κίμωλο. Λατομικά ὑλικά (καολινίτης,
 μπετονίτης, περλίτης) ὑπάρχουν στήν Μηλο, τήν Κίμωλο
 καί τήν Μύκονο. Μάρμαρα ὑπάρχουν στήν Νάξο, τήν Πάρο
 καί τήν Τηνο κυρίως. Ποικιλία μεταλευμάτων ὅπως: Σι-
 δηρομετάλευμα (Σέριφος) Βωξίτης ('Ἄμοργός) Θεῖο (Μη-
 λος) κ.α.

Ὁ μέγας ὄρυκτός πλούτος τῶν Κυκλάδων ὅμως, δέν
 ἔχει ἀξιοποιηθεῖ σωστά καί πλήρως. Ἐκτός ἀπό τά ὄρυκ-
 τά καί τά μεταλεύματα ἔχει ἐπίσης ἐπισημανθεῖ γεωθερ-
 μική ἐνέργεια στά νησιά Μηλος-Κίμωλος καί Πολύαιγος.

Οἱ Κυκλάδες ἔχουν ἀρκετές ἀξιόλογες ἱαματικές πη-
 γές πού εἶναι ὅμως στήν κλειοφηφία τους ἀναξιοποίητες.
 Οἱ κυριώτερες εἶναι: Ἡ σιδηροῦχος ἀλιπηγή στά Λουτρό
 τῆς Κύθνου. Ἡ χλωρονατριούχος πηγὴ στόν Ἀδάραντα τῆς
 Μηλου. Ἡ θερμὴ λουτροπηγὴ στήν Ἀλυκὴ Μηλου. Τά θει-
 οῦχα ἀτμόλουτρα Προβατᾶ. Ἡ θειοῦχος πηγὴ τῆς Ἀνάφης

-
- (57) Βλ.Υ.Χ.Ο.Π.* Πρόγραμμα0.С. σελ. 46
 (58) Βλ. Ἐκθεση γιά τό πενταετές . . .0.С. σελ. 17,
 καί Υ.Χ.Ο.Π.* Πρόγραμμα0.С. σελ. 54.
 (59) Γι'αὐτό καί τό ΙΓΜΕ ἔχει ἀρχίσει ἐκτεταμένες
 ὑδρογεωλογικὲς ἐρευνες στά νησιά τῶν Κυκλάδων.
 (60) Βλ. Ἐκθεση γιά τό δεετές . . .0.С. σελ. 17

Ἡ φυκρὴ πηγὴ Σάριζα τῆς Ἄνδρου. Ἡ θερμομεταλικὴ πηγὴ τῆς Σερίφου κλπ.

II. B. - Δ Η Μ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Κ Α Στοιχεῖα.

I. - Πληθυσμός - Ἐπιφάνεια - Πυκνότητα

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Νομοῦ Κυκλάδων εἶναι 2572 KM². Ὁ πληθυσμός τό 1981 ἦταν 88458 κάτοικοι.

Στόν Πίνακα I.-(61) συγκρίνεται ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ (καί τῆς πυκνότητάς του) μεταπολεμικά στίς Κυκλάδες μέ τήν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ: στήν Ἑλλάδα, στήν Ἑλλάδα κλήν τῆς Ἀθήνας (62) - στήν Ἀθήνα - στό γεωγραφικό διαμέρισμα τῶν Νησιῶν Αἰγαίου (ὅπου ὑπάγονται οἱ Κυκλάδες) - στήν Ὑπηρεσία Περιφέρειας - κῆς Ἀνάπτυξης (63) Ἀνατολικῆς Στερεᾶς καί Νήσων (ὅπου ὑπάγονται οἱ Κυκλάδες.)

Ἀπό τά στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ πίνακα βλέπουμε ὅτι μεταξύ 1951 καί 1971 ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι τῆς τάξεως τοῦ 31,5% τό ὁποῖον εἶναι καί τό φηλότερο ποσοστό μείωσης ἀπ' ὅλους τούς Νομούς τῆς χώρας σ' αὐτήν τήν 20ετία (64). Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ παράλληλα ὅτι ἐνῶ προπολεμικά ὁ ρυθμός μείωσης τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό ἀπογραφὴ σέ ἀπογραφὴ ἦταν σταθερά κάτω ἀπό 10%, μεταπολεμικά αὐτός ὁ ρυθμός παραμένει σταθερά πάνω ἀπ' αὐτό τό ποσοστό. (65) Ἐπί πλέον οἱ ρυθμοί μείωσης τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κυκλάδων εἶναι σταθερά μεγαλύτεροι ἀπό τούς ρυθμούς μείωσης τοῦ ἀντίστοιχου Γεωγραφικοῦ Διαμερισματος (Νησιᾶ Αἰγαίου).

(61) Τά στοιχεῖα τοῦ Πίνακα, ἀπό Ἐπισημανθέντος πληθυσμοῦ0.C. Στατιστική ἑπετηρίδα 1981

Οἱ Πίνακες I ἕως καί 20 βρίσκονται στίς σελ. 255-272.

(62) Ἡ Ἀθήνα ἀφαιρέθηκε γιατί λόγω τοῦ πολὺ μεγάλου πληθυσμοῦ παραμορφώνει τήν σύγκριση μέ τήν ὑπόλοιπη χώρα.

(63) Οἱ Νομοί πού ὑπάγονται σ' αὐτήν τήν Ὑπηρεσία εἶναι: Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Φθιώτιδας, Φωκίδας, Εὐρυτανίας, Δύβοις, Κυκλάδων.

(64) Βλ. Ἐἰδικό Πρόγραμμα Ἀνάπτυξης Νομοῦ Κυκλάδων 1979-1982 Ὑπουργεῖο Συντονισμοῦ σελ. 7-1979.

(65) Βλ. Ὑ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα ...σελ. 8.

Ἡ ἀπογραφή τοῦ 1981 παρουσιάζει γιὰ πρώτη φορά μετὰ τὸν Πόλεμο μιὰ τάση συγκράτησης τοῦ πληθυσμοῦ τὸν Νομό (66) Συγκεκριμένα παρουσιάζεται μιὰ μικρὴ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ (2,4%) ἢ ὁποῖα ὅμως εἶναι πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὴν αὔξηση τῆς χώρας (11,1%) τῆς Περιφέρειας (17,9%) καὶ τοῦ Γεωγραφικοῦ Διαμερίσματος (2,5%).

Ἐνδεικτικό γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς μείωσης τοῦ πληθυσμοῦ στὸν Νομό εἶναι ὅτι ἀπὸ τὰ 24 νησιά πού τὸ 1981 εἶχαν πάνω ἀπὸ 100 κατοίκους τὰ 17 εἶχαν πληθυσμὸ λιγώτερο ἀπ' αὐτόν τοῦ 1861 (πρῶτη σύγχρονη ἀπογραφή) (67).

Ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ μειώνεται ἐπίσης σταθερὰ στὴν μεταπολεμικὴ περίοδο. Μόνον στὴν ἀπογραφή τοῦ 1981 παρουσιάζει μιὰ μικρὴ αὔξηση, παραμένει ὅμως πολὺ μικρότερη ἀπ' αὐτὴν τοῦ Γεωγραφικοῦ Διαμερίσματος καὶ σχεδόν ἡ μισή τοῦ συνόλου τῆς χώρας. (68) Ἐνδεικτικό στοιχεῖο τῆς μείωσης τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ὅτι τὸ 1981 ὑπῆρχαν 25% λιγώτεροι κάτοικοι στὸν Νομό ἀπ' ὅτι τὸ 1861. Μεγαλύτερη δὲ μείωση πληθυσμοῦ τὰ τελευταῖα 120 χρόνια παρουσιάζουν τὰ νησιά μὲ λίγο πληθυσμὸ (500 ἕως 2000 κατοίκους).

Ἐνα ἐνδιαφέρον χαρακτηριστικό τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Κυκλάδων εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ τὸν 20ο αἰῶνα στοὺς παράλιους οἰκισμούς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν 19ο αἰῶνα πού προτιμοῦντο οἱ μεσόγειοι οἰκισμοί (λόγω τοῦ φόβου τῶν κειρατῶν).

Ἐτσι ἐνῶ τὸ 1896 τὸ 25,5% τῶν κατοίκων διαμένει σὲ παράλιους οἰκισμούς, τὸ 1981 σὲ παράλιους οἰκισμούς κατοικεῖ τὸ 42,3% τῶν κατοίκων.

(66) Βλ. ΠΙΝΑΚΑ Ι.

(67) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα :.....:..0.C. σελ. 8.

(68) Εἶναι ἐνδιαφέρον - συγκριτικὰ τὸ γεγονός, ὅτι στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα οἱ Κυκλάδες εἶχαν πληθυσμιακὴ πυκνότητα 37% μεγαλύτερη τοῦ μέσου ὄρου τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ αὐξηση πάντως τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ στίς Κυκλάδες μεταπολεμικά ἦταν πολύ μικρότερη ἀπ'ὅτι στό σύνολο τῆς χώρας.

Ἔτσι ἐνώ μεταξύ 1951-1981 (69) ὁ ἀστικός πληθυσμός αὐξήθηκε στήν Ἑλλάδα ἀπό τό 37,7% (τοῦ συνόλου τοῦ πληθυσμοῦ) στό 58,1% ἡ αὐξηση αὐτή ἦταν πολύ μικρότερη γιά τόν Νομό Κυκλάδων, φθάνοντας ἀπό 13,4% στό 18,8%. Τό μεγαλύτερο ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ (63,1%) παραμένει στήν ἀπογραφή τοῦ 1981 ἀγροτικός.

(2) Οἱ Ἐπιπτώσεις τῆς Μετανάστευσης στήν Φυσική Κίνηση πληθυσμοῦ καί τήν Πυραμίδα Ἡλικιῶν.-

Τό κῶμα μετανάστευσης μεταπολεμικά (31,5% μείωση τοῦ πληθυσμοῦ μεταξύ 1951-1971) ὀδήγησε στήν δημογραφική κατάρρευση τοῦ Νομοῦ Κυκλάδων πού πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι ἀπό τό 1861 ὡς τό 1951 εἶχε σταθερό πληθυσμό (120 ὡς 130000) κατοίκους).

Στήν συνέχεια θά ἐξετάσουμε τά χαρακτηριστικά τῆς μετανάστευσης στίς Κυκλάδες, καθώς καί τίς ἀλυσσιδωτές ἐπιπτώσεις πού εἶχε ἡ μετανάστευση στήν φυσική κίνηση πληθυσμοῦ καί τήν πυραμίδα ἡλικιῶν.

-α- Τά Χαρακτηριστικά τῆς μετανάστευσης.

Στόν Νομό κυκλάδων ἡ ἐξωτερική μετανάστευση δέν ἦταν ιδιαίτερα μεγάλη ὅπως στούς περισσότερους Νομούς τῆς χώρας. Σιγκεκριμένα οἱ μετανάστες πρὸς τό ἐξωτερικό ὑπολογίζονται περίπου σέ 4000 ἄτομα.(70) Σημαντικός παρουσιάζεται ὁ ἀριθμός τῶν προσωρινῶν μεταναστῶν, ἀλλά αὐτό ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι σ'αὐτούς περιλαμβάνονται καί οἱ Ναυτικοί πού στίς Κυκλάδες εἶναι πολλοί.

Ἐντίθετα σημαντική στίς Κυκλάδες ἦταν ἡ ἐσωτερική μετανάστευση μέ κατεύθυνση κυρίως τήν Πρωτεύουσα καί

(69) βλ. ΠΙΝΑΚΑ .4. (Στοιχεῖα ἀπό Στατιστικές Ἐπετηρίδες 1978 - 1981)

(70) βλ. ΠΙΝΑΚΑ.10. (Στοιχεῖα ἀπό ἀπογραφές 1961-1971 καί Στατιστικές ἐπετηρίδες 1960 ὡς 1978)

τόν Πειραιά. Ο αριθμός των μεταναστών υπολογίζεται σε πάνω από 30.000 άτομα (71)

Οι επαρχίες που παρουσίασαν την σημαντικότερη μείωση πληθυσμού μεταξύ 1951-1971 ήταν της ΚΕΑΣ -63,7% της ΘΗΡΑΣ -31,7% της ΣΥΡΟΥ -33,4% και της ΑΝΔΡΟΥ -28,9%.

Σημαντικά στοιχεία τόσο για την κατεύθυνση όσο και για τις ηλικίες αυτών που μετανάστευσαν μās δίνουν οι πίνακες ΙΙ και Ι2. (72)

Συγκεκριμένα μεταξύ 1965-1971 μετανάστευσαν 12360 άτομα από τον Νομό Κυκλάδων. Απ'αυτά:

8980 άτομα (72,5%) εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και 1360 άτομα (11%) στην υπόλοιπη χώρα, ενώ 2020 άτομα κατευθύνθηκαν προς άλλες περιοχές του Νομού.

Η κατεύθυνση των μεταναστών προς την Πρωτεύουσα εμφανίζεται καίσιον πίνακα Ι2. (73). Το 1961, 54% των μεταναστών από τή Νησιά του Αιγαίου κατευθύνθηκε στην Αθήνα, ενώ το 1971 τό ποσοστό έφτασε τό 56%.

Ένδιαφέρουσα είναι και ή κατανομή των ηλικιών των μεταναστών. Συγκεκριμένα από τά 12360 άτομα που μετανάστευσαν, τό 31,7% ήταν ηλικίας έως 19 έτών, τό 45% είχε ηλικία 20 έως και 44 έτών, και τό 13,2% ήταν 45% ως 64 έτών. Δηλ. τό 76,7% των μεταναστών ανήκουν στις παραγωγικές ηλικίες. Μ'αυτόν τόν τρόπο ανατράπηκε ή πυραμίδα των ηλικιών μέ όλες τις δυσμενείς επιπτώσεις από αυτό τό γεγονός.

Έξίσου σημαντικό στοιχείο είναι ό τόπος καταγωγής των μεταναστών. Από τόν ΠΙΝΑΚΑ ΙΙ βλέπουμε ότι τό 73% προερχόντουσαν από άγροτικές περιοχές, καθώς και ότι απ'αυτούς που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, τό 70,4% προέρχονταν πάλι από άγροτικές περιοχές. Επιβεβαιώνεται λοιπόν ότι ή μείωση του πληθυσμού ήταν ιδιαίτερα

(71) Ο KAYSER στον Οικονομικό και Κοινωνικό "Ατλαντα της Ελλάδας υπολογίζει την έσωτερική μετανάστευση στην περίοδο 1951-1960 σε 33599 άτομα, βλ. Β. ΦΙΛΙΑ "Προβλήματα ...". Ο.Σ. σελ. 251

(72) Στοιχεία από απογραφές 1961 - 1971

(73) Βλ. και "EXODE RURAL ET ATTRACTION URBAINE EN GRECE", των KAYSER, PECHOUX και SIVIGNON, έκδοσις ΕΒΚΕ 1971 σελ. 25-53 καθώς και ANNEXE I όπου αναφέρεται ότι μεταξύ 1951-1961 τό 88,4% των μεταναστών από τήν Πάρο και τήν Αντίπαρο κατευθύνθηκαν στην Αθήνα.

σημαντική στον Άγροτικό πληθυσμό του Νομού, φτάνοντας τό 30% μεταξύ 1951-1981. (74)

-β- Πυραμίδα Ήλικιών

Σημαντική παραμόρφωση υπέστη ή πυραμίδα ήλικιών από τήν μετανάστευση. Από τά στοιχεΐα τών πινάκων 2, 3, 5 καί 6 (75) προκύπτουν τά έξής:

1. Μεταπολεμικά μειώθηκαν οί παραγωγικές ήλικίες στον Νομό (15-44 έτών) (76). Τό 1961 οί ήλικίες αυτές άποτελοῦσαν τό 30% του συνόλου του πληθυσμοῦ (έναντι 42% στο σύνολο τής χώρας, καί τό 1971 πάλι τό 36% (έναντι 42,5% στο σύνολο τής χώρας.)
2. Παράλληλα αύξάνεται ή συμμετοχή τής ομάδας τών μεσηλίκων (45-64 έτών) που ένώ τό 1961 ήταν τό 21,4% του πληθυσμοῦ, τό 1971 φτάνει τό 22,9% έναντι 21,2% στο σύνολο τής χώρας.
3. Η ομάδα ήλικιών τών γερόντων (65 καί άνω) αύξάνεται σημαντικά καί μέ πολύ γρηγορώτερο ρυθμό από τό σύνολο τής χώρας στην 20ετία : 1951-1971. Έτσι ένώ τό 1951 (77) αύτή ή ομάδα άποτελοῦσε τό 8,1% του πληθυσμοῦ (σύνολο Ελλάδος: 6,7%) τό 1971 έφτασε νά είναι τό : 14,7% (σύνολο Ελλάδος: 10,9%)
4. Πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι ή γήρανση του πληθυσμοῦ δείχνει νά είναι πολύ σημαντικώτερη στις άγροτικές περιοχές τής χώρας (78) Αυτό έξηγείται καί από τό γεγονός ότι οί περισσότεροι μετανάστες προέρχονται από άγροτικές περιοχές. (79)

(74) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα Ο.Σ. σελ. 28

(75) Κατασκευάστηκαν μέ βάση τίς άπογραφές 1951-1961-1971 καί τό Πρόγραμμα . . . του Υ.Χ.Ο.Π. σ.21,22,23.

(76) Βλ. ΠΙΝΑΚΑΣ: 2.-

(77) Βλ. ΠΙΝΑΚΑΣ: 3.-

(78) Βλ. ΠΙΝΑΚΕΣ: 5 καί 6

(79) Ο Π.ΡΕΠΗΛΑΣ στο βιβλίο του "Προσδιοριστικοί παράγοντες τής μετακίνησης του πληθυσμοῦ τής υπαίθρου" έκδ. Α.Τ.Ε. 1977, ύπολογίζει ότι στις άγροτικές περιοχές τών Νομών, ο Νομός Κυκλάδων είναι ο Πιοσ πύο φρασμένος Νομός τής χώρας (στοιχεΐα για τό 1971) σελ. 157.

-γ- Φυσική κίνηση πληθυσμοῦ

Ἡ φυσική κίνηση πληθυσμοῦ στίς Κυκλάδες παρουσιάζεται προβληματική καί αὐτό εἶναι φυσικό ἐπακόλουθο τῆς μετανάστευσης πού διατάραξε τήν πυραμίδα τῶν ἡλικιῶν. Ἀπό τούς Πίνακες 7, 8 καί 9 συμπεραίνουμε τά ἑξῆς: (80)

- α. Οἱ δείκτες γαμηλιότητας, γεννητικότητας καί θανάτου εἶναι πολύ χειρότεροι ἀπ' αὐτούς τοῦ συνόλου τῆς χώρας, τόσο τό 1961 ὅσο καί τό 1971.
- β. Θετικό στοιχεῖο πρέπει νά θεωρηθεῖ ἡ βελτίωση τοῦ δείκτη θνησιμότητος βρεφῶν κατῶ τοῦ ἐνός ἔτους μεταξύ 1961-1971.
- γ. Θετικό στοιχεῖο εἶναι ἐπίσης ὅτι ὁ δείκτης ἀναπαραγωγικότητας (81) εἶναι φηλότερος ἀπ' αὐτόν τοῦ συνόλου τῆς χώρας, ὅπως εἶναι φηλότερος καί ὁ μέσος ἀριθμός παιδιῶν ἀνά γυναῖκα.
- δ. Τά προηγούμενα θετικά στοιχεῖα ὅμως δέν μποροῦν νά ἰσοβαθμίσουν τήν πολύ ἀνησυχητική εἰκόνα πού παρουσιάζει ὁ πίνακας 8. Στόν Πίνακα αὐτόν ὑπολογίζονται οἱ θάνατοι σαν ποσοστό τῶν γεννήσεων. Μεταξύ 1961-1980 τό ποσοστό αὐτό παρουσιάζει μιᾶ ἐντυπωσιακή χειροτέρευση στό σύνολο τῆς χώρας, (ἀπό 42,4% φτάνει τό 58,7%). Αὐτή ἡ χειροτέρευση εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη στό Γεωγραφικό Διαμέρισμα τῶν Νησιῶν τοῦ Αἰγαίου. (ἀπό 60,8% φτάνει στό 80,7%). - Στίς Κυκλάδες ὅμως ἔχει φτάσει σέ κρίσιμο σημεῖο (ἀπό 59,6% ἔφτασε στό 92,5%) ἀφοῦ ἀναλογεῖ περίπου ἕνας θάνατος σέ κάθε γέννηση. Αὐτός ὁ δείκτης δείχνει λοιπόν ἰδιαίτερα παραστατικά τήν γήρανση τοῦ πληθυσμοῦ καί τήν ἔλλειψη παραγωγικῶν ἡλικιῶν, φαινόμενα ὀφειλόμενα στήν μετανάστευση.

(80) Στοιχεῖα ἀπό Στατιστικές φυσικῆς κίνησης πληθυσμοῦ 1969 καί 1970-72 ἐκδ. ΕΣΥΕ, ἀπό Ἀπογραφή πληθυσμοῦ 1961-1971, καί Στατιστική Ἐπετηρίδα 1981, ἐπίσης - ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: ἐξελίξεις καί θεωρήσεις - ἐκδ. ΚΕΠΕ 1978

(81) Δείκτης ἀναπαραγωγικότητας: Ἀριθμός γεννήσεων σέ 1000 γυναῖκες ἀναπαραγωγικῆς ἡλικίας (15-49 ἐτῶν)

ΙΙ. Γ. ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:ΚΑΤΑΛΥΤΙΚΗ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.Ε Ι Σ Λ Γ Ω Γ Η

Τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς ἀνάπτυξης τοῦ Νομοῦ εἶναι:

- α. Ἡ ἔλλειψις παραγωγικῶν ἡλικιῶν (ἀποτέλεσμα τῆς μετανάστευσης) καὶ δημιούργησε πρόβλημα στὴν ἀνάπτυξη ὅλων τῶν κλάδων τῆς οἰκονομίας.
- β. Οἱ τεράστιες ἔλλειψεις σέ ὅλη τὴν μεταπολεμικὴ περίοδο, τόσο σέ ὑποδομή: Ὑδρευση-Μεταφορές - Ἀποχέτευση, Τηλεπικοινωνίες - Δημόσια Ἔργα, ὅσο καὶ στίς ὑπηρεσίες: Περίθαλψη - Ἐκπαίδευση- Πολιτισμός- Δημόσιες Ὑπηρεσίες. Οἱ ἔλλειψεις αὐτές δημιουργοῦν πολλὰ προβλήματα στὸν Νομό καὶ γιὰ ἓναν ἐπιπλέον λόγο: ὅτι ἕξη μῆνες τὸν χρόνο ὁ πληθυσμός πενταπλασιάζεται λόγω τοῦ Τουρισμοῦ.
- γ. Τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ τομεῖς τῆς οἰκονομίας παρουσιάζουν προβλήματα, καὶ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα συνδέονται μέ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ. Ἡ γεωργοκτηνοτροφία βρίσκεται σέ μαρasmus γιατί δέν ἀντεῖξε τὸν ἀνταγωνισμό τοῦ Τουρισμοῦ. Τά ὄρυχεῖα - καὶ ἔχουν πολύ μεγάλες δυνατότητες ἀνάπτυξης - δέν ὑφίστανται ὀρθολογικὴ ἐκμετάλλευση καὶ ἀτιμετοπίζουν καὶ αὐτὰ τὸν ἀνταγωνισμό τοῦ Τουρισμοῦ (καλύτερα μεροκάματα καὶ συνθήκες δουλειᾶς)
-

Τό εμπόριο, ἡ οἰκοδομή καί ἡ ἀλιτεία, ἔχουν συνδέσει τήν ἀνάπτυξη τους ἔμμεσα (ἀλλά σέ μεγάλο ποσοστό) μέ τόν Τουρισμό. Τά ναυπηγεῖα γνωρίζουν ἀνθήση πού ὅμως πρέπει νά θεωρεῖται ἐπισημῆς. Ἡ ναυτιλία πάλι ἀπασχολεῖ πολύ λιγώτερα ἄτομα τήν τελευταία Ἰοετία ἀπ' ὅτι τά πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Καί σ' αὐτήν τήν ἐξέλιξη, ρόλο ἔπαιξε ὅτι πολλοί ναυτικοί στράφηκαν στίς Τουριστικές ἐπιχειρήσεις ἐγκαταλείποντας τόν κλάδο.

- δ. Ἐρχόμαστε λοιπόν στό τέταρτο βασικό χαρακτηριστικό πού εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ Τουρισμοῦ στήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τοῦ Νομοῦ. Μιά κυριαρχία πού γίνεται ὅλο καί μεγαλύτερη, ἀφοῦ οἱ νεώτεροι δέν φαίνονται πρόθυμοι ν' ἀσχοληθοῦν μέ τήν γεωργία, τήν ναυτιλία ἢ τά ὄρυχεῖα. Ὁ Τουρισμός λοιπόν ἔχει ἐξελιχθῆ στόν κύριο μοχλό ἀνάπτυξης τῶν Κυκλάδων. Μιάς ἀνάπτυξης ὅμως ἐπισημοῦς ἀφοῦ τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τοῦ Κυκλαδίτι-κου Τουρισμοῦ εἶναι ὁ ἐξωτερικός του προσανατολισμός (ϕ) (% ξένων τουριστῶν) Στήν συνέχεια θά ἀναλύσουμε ἐκτενέστερα τά 3 αὐτά βασικά χαρακτηριστικά τῆς μεταπολεμικῆς ἀνάπτυξης τοῦ Νομοῦ.

(ϕ) 73% τῶν διανυκτερεύσεων ἔγιναν ἀπό ἀλλοδαπούς - ἔτος 1981.-

.Ι. ΥΠΟΔΟΜΗ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ"Ελλείψεις και ανεπάρκεια.

Αυτό που έντυπωσιάζει στην ανεπάρκεια της ύποδομης και των υπηρεσιών στον Νομό, είναι ότι η έκπληκτική οίκοномиκή ανάπτυξη που σημειώθηκε τα τελευταία 20 χρόνια λόγω του Τουρισμού, ελάχιστα συνέβαλε στην βελτίωση της κατάστασης. Γι' ελλείψεις σε ύποδομή και υπηρεσίες έντοπίζονται κυρίως στα έξης θέματα:

α. ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ:

Είναι σίγουρα τό πρόβλημα - κλειδί του Νομού, χωρίς την λύση του οποίου δέν θά μπορέση ν' αναπτυχθεϊ. Τό κακό δίκτυο μεταφορών (κυρίως των θαλάσσιων) έπηρεάζει άρνητικά τό έμπόριο, τόν Τουρισμό, την αντιμετώπιση έκτάκτων ίατρικών περιστατικών, αλλά και την όμαλή διακίνηση των κατοίκων.

Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα κακή, κυρίως στις θαλάσσιες μεταφορες (82). Αύτές έχουν δύο όψεις: Τήν χειμερινή και τήν θερινή. Τό καλοκαίρι γίνονται δρομολόγια καθημερινά στα μεγάλα νησιά και ως 3 φορές τήν έβδομάδα στα μικρότερα (άκόμη και σ' αυτά της "άγονης γραμμής"). Τόν χειμώνα όμως τά δρομολόγια μειώνονται τόσο στα μεγάλα νησιά, όσο και στα μικρά, και πολλές φορές τό πλοίο πηγαίνει μόνον 1 ή 2 φορές τήν εβδομάδα, και αν πιάσει θαλασσοταραχή κάνει 10 ή 15 ήμερες νά πάη.

Γιά ν' αντιληφθῆ κανείς τό μέγεθος του προβλήματος πρέπει νά λάρη υπόψη τό γεγονός ότι μόνο 4 νησιά (Μύκονος, Θήρα, Μηλος, Πάρος) έχουν άεροπορική σύνδεση μέ τήν Αθήνα (83). Και έδω δέν λείπουν τά προβλήματα, άφου

(82) Βλ. "ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ 5ετές . . ." Ο.Σ. σελ. 44-45
και Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα . . ." Ο.Σ. σελ. 216-218

(83) Βλ. "ΕΚΘΕΣΗ . . ." Ο.Σ. σελ. 47-48 και
Υ.Χ.Ο.Π. σελ. 215-216

τά αεροπλάνα είναι συνήθως 18 ή 30 θέσεων και τα δρομολόγια αναβάλλονται συχνά λόγω κακών καιρικών συνθηκών.

Εκτός όμως από τό ότι τά δρομολόγια είναι λίγα έχουν σχεδιαστεί έτσι, ώστε νά συνδέουν τά νησιά μόνον μέ τόν Πειραιά (84). Πολλά νησιά δέν συνδέονται καν μέ τήν πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ ΣΥΡΟ, ομάδες νησιῶν (Δυτικές καί ἀνατολικές Κυκλάδες) δέν συνδέονται μεταξύ τους, ἐνῶ πολυ λίγα νησιά (τά μεγαλύτερα) καί μόνον τό καλοκαίρι συνδέονται μέ ἄλλες περιοχές (Κρήτη - Δωδεκάνησα - Σάμο). Ἡ χάραξη αὐτῶν δρομολογίων παγιώνει τόν Πειραιά σάν πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ καί δυσκολεύει τήν ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων, τό ἐμπόριο καί τόν Τουρισμό.

Εκτός όμως από τό πλήθος καί τήν κατεύθυνση τῶν δρομολογίων καί οἱ ἀνεπαρκεῖς ἢ ἀνύπαρκτες λιμενικές ἐγκαταστάσεις σε πολλά νησιά χειροτερεύουν τήν κατάσταση. (85). Ἰόνον 14 νησιά ἔχουν λιμάνια μικτῆς ἀπορίβασης ἐπιβατῶν καί ἐμπορευμάτων, καί σ' αὐτά ὁμως τόν χειμῶνα τά πλοῖα δυσκολευονται πολλές φορές νά προσεγγίσουν, εἴτε λόγω κατασκευῆς τῶν λιμανιῶν σέ λάθος θέση, εἴτε γιατί εἶναι πολύ ἐκτεθειμένα στόν ἄνεμο. Στά ὑπόλοιπα νησιά (ΑΝΑΦΗ-ΚΙΜΩΛΟΣ-ΣΥΚΙΝΟΣ-ΦΙΛΙΠΠΙΝΟΣ-ΙΡΑΚΛΕΙΑ-ΣΧΙΝΟΥΣΑ-ΚΑΥΦΟΝΗΣΙΑ-ΔΟΝΟΥΣΑ) οἱ λιμενικές ἐγκαταστάσεις εἶναι ὑποτυπωδεις καί ἡ ἀποβίβαση γίνεται τίς περισσότερες φορές μέ βάρκες.

Οἱ μεταφορές πάλι στό ἐσωτερικό τῶν νησιῶν δέν ἔχουν λιγώτερα προβλήματα. Κατ' ἀρχάς ἡ πλεονότητα τῶν δρόμων εἶναι μετρίας ἢ κακῆς βατότητας. (86). (56,7% τοῦ συνόλου τῆς ὁδοποιΐας) ἐνῶ ὑπάρχουν καί νησιά πού δέν ἔχουν καθόλου δρόμους. Σημαντικές εἶναι

(84) Βλ. ἘΚΘΕΣΗ.....Ο.Σ. σελ. 43-44

(85) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π.Ο.Σ. σελ. 226-227

(86) Βλ. ἘΚΘΕΣΗ.....Ο.Σ. σελ. 46-49

οί έλλείψεις σε παραλιακούς περιμετρικούς και άγροτικούς δρόμους στα νησιά (87). Τά λεωφορεία πάλι πού έκτελοϋν τά δρομολόγια σε κάθε νησί, ανήκουν σε ιδιώτες πού συχνά καθορίζουν όπως θέλουν τά δρομολόγια (εΐτε κάνουν λίγα εΐτε καταργοϋν ένα μέρος τών δρομολογίων του χερμώνα.) Τά περισσότερα δέ λεωφορεία είναι ακατάλληλα για τούς ύπάρχοντες δρόμους (μεγάλα και παλιά), ένω ύπάρχουν πολλά νησιά μέ I μόνο λεωφορεΐο. Μεγάλη καταστροφή προκαλοϋν και τά φορτηγά πού διακινοϋν τά έμπορεύματα. Εΐδικά πάντως ή επίπτωση του μεταφορικού κόστους στην τελική τιμή τών προϊόντων έχει βρεθΐ ότι είναι πολύ ψηλή φτάνοντας από I,8 δρχ. τό κιλό στις Κυκλάδες (Κεντρικές) και σε 6 δρχ. τό κιλό στις Δυτικές Κυκλάδες. (88)

- β - ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ -

ΧΡΗΣΕΙΣ Γ Η Σ

Έλλειπέστατη μπορεΐ να χαρακτηρισεΐ ή τεχνική υποδομή τών οικισμών. Τά μεγάλα προβλήματα έντοπίζονται στην ύδρευση και τήν αποχέτευση, αλλά αυτό δέν σημαίνει ότι ό έξηλεκτρισμός είναι πλήρης, εΐτε ότι οι τηλεπικοινωνίες καλύπτουν όλους τούς οικισμούς. Μεγάλη είναι ή έλλειψη νεροϋ σε όλα σχεδόν τά νησιά ένω οι λίγοι ύδροφόροι όρίζοντες μολύνονται συχνά από τήν θάλασσα.(89)

Ο συνηθέστερος τρόπος ύδρευσης είναι οι στέρνες ένω οι εγκαταστάσεις άφασάτωσης πού δημιουργήθηκαν παλιότερα δέν κρίθηκαν ικανοποιητικές. Η κατάσταση γίνεται ιδιαίτερα προβληματική τό καλοκαΐρι και λόγω τής έλλειψης νεροϋ 'λλά και διότι σε πολλούς οικισμούς τά δίκτυα διανομής δέν καλύπτουν όλο τόν οικισμό.

(87) Βλ. "Πρόγραμμα...0.C. σελ.222-224 και 234,επίσης

"Εκθεση0.C. σελ. 46

(88) Βλ. "Εΐδικό Πρόγραμμα ανάπτυξης Νομοϋ Κυκλάδων 1979 - 1982 " σελ. 27.

(89) Βλ. "Εκθεση.....0.C.σελ. 52, και
Υ.Χ.Ο.Π.0.C.σελ. 210 - 211.

Γιά τήν ἀποχέτευση (90) πάλι, οἱ περισσότεροι οἰκισμοί χρησιμοποιοῦν ἀπορροφητικούς βόθρους πού δημιουργοῦν κίνδυνο μόλυνσης γιά τούς ὑδροφόρους ὀρίζοντες. Μικρό μόνο μέρος ὀρισμένων οἰκισμῶν, καλύπτεται ἀπό ἀποχετευτικά δίκτυα πού καί αὐτά πολλές φορές καταλήγουν στήν θάλασσα, μολύνοντάς την.

Ὁ ἐξηλεκτρισμός (91) μπορεῖ νά θεωρηθῆ ἱκανοποιητικός ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ τεχνικές δυσκολίες πού δημιουργεῖ ἡ πολυδιάσπαση τοῦ χώρου. Ὑπάρχουν πάντως ἀκόμη 79 οἰκισμοί πού δέν ἔχουν ἠλεκτροδοτηθεῖ, εἴτε λόγω τῆς δυσκολίας προσπέλασης σ' αὐτούς εἴτε γιατί ἔχουν μικρό πληθυσμό.

Αὐτόματη τηλεφωνική κάλυψη ἔχουν οἱ περισσότεροι οἰκισμοί (92) ἐνῶ 32 ἔχουν χειροκίνητη καί 36 δέν ἔχουν καθόλου. Πολλά προβλήματα δημιουργεῖ ἡ ὑγρασία στά δίκτυα. Ἡ τηλεοπτική κάλυψη εἶναι μέτρια καί πολλοί οἰκισμοί πιάνουν μόνο τό I κανάλι.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν βασική τεχνική ὑποδομή, λείπει ἓνα εἰδικό θεσμικό πλαίσιο πού νά προστατεύει ἀφενός τούς παραδοσιακούς οἰκισμούς (πού εἶναι καί οἱ περισσότεροι οἰκισμοί τοῦ νησιοῦ) καί ἀφετέρου νά καλύπτει τίς σύγχρονες ἀνάγκες τῶν κατοίκων. Αὐτό γίνεται ἀκόμη πιό ἐπίκαιρο λόγω τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού ἔχει ὀδηγήσει σέ μεγάλης ἔκτασης ἀύθαιρτετη δόμηση, σέ κατακόρυφη ἀύξηση τῆς τιμῆς τῆς γῆς καί σέ καταπάτηση παραλιῶν. (93)

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἀπό τούς περισσότερους οἰκισμούς λείπουν βασικά ἔργα ἐξυπηρέτησης τοῦ πληθυσμοῦ καί τοῦ τοπικοῦ ἐμπορίου ὅπως: χῶροι στάθμευσης, χῶροι ἀθλησης, χῶροι ἀποθήκευσης, δεξαμενές, καθώς καί σύγχρονα σφαγεῖα καί ψυγεῖα.

(90) Βλ. Ἐκθεση.....0.C. σελ.52 καί
Υ.Χ.0.Π.....0.C. σελ.210-211

(91) Βλ.Πρόγραμμα.....Υ.Χ.0.Π.....0.C.σελ.231-233

(92) Βλ.Πρόγραμμα.....Υ.Χ.0.Π.....0.C.σελ.228-230

(93) Βλ.Πρόγραμμα.....Υ.Χ.0.Π.....0.C.σελ.188-192

Ο Τουρισμός και η έλλειψη του θεσμικού πλαισίου που προαναφέραμε εύθύνονται επίσης για τις συγκρούσεις στις χρήσεις γης (94), αλλά και για την μόλυνση του περιβάλλοντος (95). Σύγκρουση χρήσεων γης εμφανίζεται ανάμεσα στην γεωργία και την οικιστική τουριστική χρήση, καθώς και ανάμεσα στην έξορμητική και την τουριστική οικιστική χρήση. Η μόλυνση του περιβάλλοντος πάλι οφείλεται σε 3 βασικές αιτίες: την αποχέτευση, τον τουρισμό, και τα όρυχεϊα.

-γ- ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ : Υ Γ Ε Ι Α

Χαμηλώτατου επιπέδου είναι η παρεχομένη στον Νομό υγειονομική περίθαλψη. Οι Πίνακες Ι5 και Ι6 παρουσιάζουν (96) ανάγλυφα την κατάσταση:

- α. Μεταξύ 1961-1980 ο σημαντικός δείκτης "κάτοικοι ανά κλίνη" αντί να βελτιώνεται χειροτερεύει. Η σύγκριση δέ του δείκτη με την Αθήνα και την Ελλάδα είναι συντριπτική.
- β. Ο έξι'ίσου σημαντικός δείκτης "Κάτοικοι ανά γιατρό" στην περίοδο 1961-1980 παρουσιάζει ελαφρά βελτίωση όχι όμως γιατί αξιόηθκαν οι γιατροί, αλλά γιατί μειώθηκε ο πληθυσμός. Τεράστια δέ είναι η απόσταση του δείκτη αυτού από τους αντιστοιχούς της Αθήνας και της χώρας. Και σε άλλους πολύ σημαντικούς για την περίθαλψη δείκτες όπως: δικαιούχοι περίθαλψης του ΙΚΑ ανά γιατρό και κλίνες (γενικές και ειδικές) ανά 1000 κατοίκους, ο Νομός κατέχει τις τελευταίες θέσεις στο σύνολο της χώρας.(97).

Οι αιτίες για αυτήν την δυσμενή εικόνα πρέπει να αναζητηθούν στην έλλειψη επιστημονικού προσωπικού, και κατάλληλης υποδομής.

(94) Βλ. Πρόγραμμα...Υ.Χ.Ο.Π...Ο.Σ.σελ.245-246

(95) Βλ. Πρόγραμμα...Υ.Χ.Ο.Π...Ο.Σ.σελ.241-246, και

ΕΚΘΕΣΗ...Ο.Σ.σελ.61-62, επίσης

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ Νο 7 σελ. 41-54 Έργα έπεξεργασίας και διάθεσης λυμάτων στην Ελλάδα.

(96) Κατασκευαστηκαν από στοιχεϊα Στατιστικῶν Έπεριδων 1961,1971,1978,1981.

(97) Βλ. Περιφερειακοποίηση τῶν υπηρεσιῶν υγείας ΚΕΠΕ 1979,σελ. 205.

Ἡ πρωτοβάθμια Ὑγειονομικὴ περίθαλψη (98) στὸν Νομὸ παρέχεται ἀπὸ 38 ἀγροτικά ἰατρεῖα καὶ 7 ὑγειονομικοὺς σταθμοὺς στὰ νησιά:

ΝΑΞΟΣ-ΠΑΡΟΣ-ΑΝΔΡΟΣ-ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ-ΤΗΝΟΣ-ΣΙΦΝΟΣ-ΑΜΟΡΓΟΣ.

Τὸ ἐπίπεδο τῆς παρεχομένης περίθαλψης ἐπιρεάζεται ὑποσδῆποτε ἀπὸ τὴν ἔλλειψη εἰδικευμένων γιαιτρῶν.

Τὸ 1980 π.χ. στὸ σύνολο τῶν 70 γιαιτρῶν κού ὑπῆρχαν στὸν Νομὸ (99), οἱ 40 δέν εἶχαν εἰδικότητα (ἀγροτικοί) καὶ οἱ 8 ἦταν παθολόγοι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὑπάρχει μόνον 1 καρδιολόγος καὶ 1 ἀναισθησιολόγος, 1 οὐρολόγος - 2 μικροβιολόγοι-2 ἀκτινολόγοι, ἐνώ δέν ὑπάρχουν σημαντικὲς εἰδικότητες ὅπως π.χ. ὀρθοπεδικός - νευροφυχίατρος-φυματολόγος-ώτορινολαρυγγολόγος - νευροχειρουργός.

Ἡ δευτεροβάθμια περίθαλψη (100) παρέχεται ἀπὸ τὸ Γενικό Κρατικό Νοσοκομεῖο τῆς Σύρου κού ἔχει δυναμικότητα 110 κρεβάτια, διαθέτει 7 κλινικὲς καὶ ἔχει Ἀκτινολογικό καὶ Μικροβιολογικό ἐργαστήριον. Τὸ μοναδικό αὐτὸ Νοσοκομεῖο τοῦ Νομοῦ ἔχει ἔλλειψεις σὲ ἐγκαταστάσεις καὶ ἀνθρώπινο δυναμικό.

Ἡ οἰκτρὴ κατάσταση τῆς παρεχομένης περίθαλψης ἐξηγεῖ γιαιτί οἱ κάτοικοι προτιμοῦν νά κατευθύνονται: στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιᾶ ὄχι μόνον γιαι Νοσοκομεῖο ἀλλὰ καὶ γιαι ἀπλὲς ἐξετάσεις. Πρέπει δέ νά ἐπισημανθεῖ πόσο δυσκολώτερη γίνεται ἡ κατάσταση τὸ καλοκαίρι κού ὁ πληθυσμός πενταπλασιάζεται.

-δ- ΕΚΘΕΣΗ

Ἄν καὶ τὸ ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τῶν κατοίκων ἔχει βελτιωθεῖ μεταξὺ 1961-1971 ἡ κατάσταση δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἱκανοποιητικὴ(ΜΙΝΑΚΑΣ 18.-) ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι: (101)

- (98) Βλ.ΕΚΘΕΣΗ γιαι τὸ δετές0.0. σελ.55
 (99) Βλ.Στατιστικὴ Ἐπετηρίδα 1981. 0.0.σελ.98-99
 (100) Βλ.Πρόγραμμα....Ἰ.Χ.0.Π. ...0.0. σελ.202
 (101) Στοιχεῖα ἀπὸ Στατιστικὲς Ἐπετηρίδες 1971-1981

- α- τό ποσοστό τῶν ἀγραμμάτων εἶναι πολύ φηλό.
 β- οἱ γυναῖκες βρίσκονται σέ πολύ χειρότερη θέση ἀπό τοὺς ἄνδρες.
 γ- Τό ποσοστό αὐτῶν ποὺ τελειώνουν γυμνάσιο καί ἀνωτάτη σχολή εἶναι πολύ χαμηλό.

Τό γεγονός δέ ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν σχολείων ὄλων τῶν βαθμίδων ἀλλά καί τῶν μαθητῶν ἀυξήθηκε τά τε - λευταία χρόνια, δέν ἀρκεῖ γιά νά λύσει τά προβλήματα τῆς παρεχομένης στόν Νομό, ἐκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα: (102)

- α- Τά Νηπιαγωγεῖα βρίσκονται κυρίως στοὺς μεγαλύτερους οἰκισμούς.
 β- Τό 63% τῶν Δημοτικῶν σχολείων εἶναι μονοθέσια καί τό 34% διθέσια μέ συνέπεια νά παρέχεται ὑποβαθμισμένη ἐκπαίδευση.
 γ- Τά 17 Γυμνάσια τοῦ Νομοῦ λειτουργοῦν σέ 13 νησιά, ἐνῶ τά 10 Λύκεια σέ 8 νησιά τοῦ Νομοῦ. Ἀποτελεσμα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος εἶναι ὅτι τά παιδιά ποὺ κατοικοῦν στά μικρότερα (καί συνήθως φτωχότερα) νησιά πρέπει νά μεταναστεύουν σέ ἄλλο νησί ἢ στήν Πρωτεύουσα γιά νά συνεχίσουν τίς σπουδές τους στό Γυμνάσιο ἢ τό Λύκειο. Εἶναι φανερό βέβαια ὅτι αὐτή ἡ κατάσταση θίγει κυρίως τά παιδιά τῶν κατωτέρων εἰσοδημάτων τάξεων καί τά κορίτσια. Τό ἴδιο πρόβλημα ἀντιμετωπίζουν καί ὅσα παιδιά θέλουν νά ἀκολουθήσουν Τεχνική-Ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, ἀφοῦ οἱ 9 ἀντίστοιχες σχολές συγκεντρώνονται σέ 4 νησιά (ΤΗΝΟΣ-ΝΑΞΟΣ-ΣΥΡΟΣ-ΘΗΡΑ)

(102) Βλ. ΠΙΝΑΚΑΣ - 17 - καί Ἔκθεση...:0.0.σ.57-59
 καί Πρόγραμμα...:Υ.Χ.0.Π. σελ.199-201.

(Ἀττική καί Εὐρυτανία ἢ Ἀττική καί Κυκλάδες) ἀπό πλευρᾶς ἐπιπέδου ἀνάπτυξης. Ἡ ἐφαρμογή ἑνός ἀναπτυξιακοῦ προγράμματος σέ μιά τέτοια περιφέρεια εἶναι φυσικό νά εἶναι σχεδόν ἀδύνατη.

Ἐνας ἄλλος τομέας ὅπου οἱ παρεχόμενες ἀπό τό κράτος ὑπηρεσίες εἶναι πολύ φτωχές εἶναι ὁ τομέας τοῦ Πολιτισμοῦ. (106) Ὑπάρχουν ἐλάχιστες αἰθουσες γιά πολιτιστικές ἐκδηλώσεις, ἐνῶ τό ὡραιότατο θέατρο τῆς Ἐρμούπολης παραμένει κλειστό. Πολιτιστικοί καί μορφωτικοί σύλλογοι ὑπάρχουν σέ ἀρκετά νησιά, ἀλλά ἡ ἐμβέλειά τους εἶναι μικρή καί οἱ περισσότεροι εἶναι συγκεντρωμένοι στήν Σύρο.

(2) Τ Ο Μ Ε Ι Σ Π Α Ρ Α Γ Ω Γ Η Σ

-α- Γ Ε Ω Ρ Γ Ι Α : Μ α ρ α σ μ ὀ ς

Ἀπό τήν πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, ἡ γεωργοκτηνοτροφία ποῦ ἦταν ὁ σημαντικώτερος κλάδος τῆς Κυκλαδικῆς οἰκονομίας (μαζί μέ τήν Ναυτιλία) ἄρχισε τήν καθοδική της πορεία. Τό μεγάλο κοσοστό ἀπασχόλησης στόν κλάδο, δέν σήμαινε καί ἱκανοποιητικό εἰσόδημα, ἀφοῦ βασικά διαρθρωτικά προβλήματα (μικρός καί κατακερματισμένος ἀγροτικός κλῆρος, μικρή ἀπόδοση τῆς γεωργικῆς γῆς) δέν εἶχαν λυθεῖ. Σάν λύση λοιπόν, οἱ περισσότεροι ἀγρότες βρῆκαν τήν μετανάστευση στήν Πρωτεύουσα ἢ τήν Ναυτιλία.

Μετά τό 1960 τήν κατάσταση ἔρχεται νά ἐπιδεινώσει ὁ Τουρισμός ποῦ προσφέρει καλύτερα μεροκάματα καί συνθήκες δουλειᾶς. Ἡ σταδιακή αὐτή ἐγκατάλειψη τῆς γεωργοκτηνοτροφίας φαίνεται καί ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἀπασχόλησης καί τῆς συμμετοχῆς στό Α.Ε.Π. -Οἱ στατιστικές δείχνουν ὅτι ἡ ἀπασχόληση μειώνεται ἀπό 46,1% τό 1951 σέ 38% τοῦ

(106) Βλ. Πρόγραμμα...Υ.Χ.Ο.Π. ...Ο.Ο.Ο. σελ.174-175

οικονομικά ένεργοϋ πληθυσμοϋ τό 1981(107). Σύμφωνα όμως μέ τήν πολύ λεπτομερέστερη γεωργική άπογραφή τοϋ 1977-1978 (108) πού έγινε μέ προδιαγραφές τής ΕΟΚ, οί άπασχολούμενοι στόν τομέα είναι περίπου 25%. Καί άπ' αυτούς τούς άπασχολούμενους πάντως ένα μεγάλο ποσοστό εργάζεται καί σέ τουριστικές δουλειές. Τό μεγαλύτερο όμως πρόβλημα είναι ότι τό 75% τών άπασχολούμενων άντρών στήν γεωργία-κτηνοτροφία είναι άνω τών 45 έτών καί τό 57% είναι άνω τών 55 έτών (109). Η γεωργία δηλαδή άσκειται άπό μεσήλικες πράγμα πού δείχνει καί τίς μικρές δυνατότητες πού ύπάρχουν νά εφαρμοστοϋν άναπτυξιακά προγράμματα μέ προοπτικές.

Τό εισόδημα άνά έκμετάλευση είναι μικρό (197500 Δρχ. για τό 1980) (110) πράγμα πού ένισχύει τήν άποψη ότι συμπληρώνεται μέ έτεροαπασχόληση. Η συμμετοχή πάλι τοϋ Τομέα στό Α.Ε.Π. τοϋ Νομοϋ (20% για τό 1978) είναι μικρότερη καί άπό τήν άπασχόληση.(111)

Ο Τομέας όμως σέ όλη τήν μεταπολεμική περίοδο έχει καί δομικές αδυναμίες, γεγονός, πού μαζί μέ τήν έλλειψη εργατικών χεριών, περιορίζουν τά περιθώρια τής μελλοντικής του άνάπτυξης.

Συγκεκριμένα:

- α) Οί πεδινές έκτάσεις είναι λίγες (24% τής όλικής έκτασης τοϋ νομοϋ) ένω καί τό ποσοστό γεωργικής γής είναι μικρό, 17%(112) Επί πλέον ένα πολύ μικρό ποσοστό τών έκτάσεων άρδεύεται (12,5%) καί ή παραγωγικότητα έξαρτάται άπό τίς βροχοπτώσεις, μέ αποτέλεσμα νά κυμαίνεται στό 40%-60% τών συνηθισμένων άποδόσεων.

-
- (107) Βλ. ΜΙΝΑΚΗΣ 13 & 14 (στοιχεϊά άπό άπογραφές 1951-1961-1971) καί "Εκθεση....." Ο.Σ. σελ. 11.
- (108) Βλ. ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1977-1978 ΕΣΥΕ, Πίνακας: 47.01.01 προδιαγραφές τής ΕΟΚ ήταν 280 μεροκάματα τόν χρόνο ένω ή Ελληνική Κυβέρνηση ζήτησε νά ληφθοϋν ύπόψη τά 140 μεροκάματα. Μέ τίς προδιαγραφές τής ΕΟΚ οί άπασχολούμενοι δέν θά ήταν παραπάνω άπό 12% στόν Νομό, ένω μέ αυτές τής Ελληνικής Κυβέρνησης έφτασαν τό 25%.
- (109) Βλ. ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1977-1978 Στ. Πινάκων 0.1.21-0.1.22 - 0.1.31 - 0.1.32 καί 11.01
- (110) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα....." Ο.Σ. σελ. 46
- (111) Βλ. ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ 1979-1982 σ.9.
- (112) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα....." Ο.Σ. σελ. 1 & 41, καί σελ. 55, έπίσης ΕΚΘΕΣΗ....." Ο.Σ. σελ. 10, σελ. 21.

β) 'Ο άγροτικός κλήρος είναι μικρός και κατακερματισμένος (II3). 'Ο μέσος άριθμός άγροτεμαχίων ανά έκμετάλευση είναι 0,5 μέση έκταση άγροτεμαχίου 4,6 στρέμματα και ή μέση έκταση έκμετάλευσης 29 στρέμματα. Τό 75% τών γεωργικών έκμεταλεύσεων έχει πάνω από 3 άγροτεμάχια. 'Ο πολυκερματισμός αυτός άν συνδιασθεϊ μέ τό ό - ρεινό έδαφος και τήν έλλειψη άγροτικών δρόμων δίνει μιά εϊκόνα τοϋ μεγέθους τοϋ προβλήματος. Μικρή είναι και ή έκμηχάνιση (II4) τοϋ Τομέα πού δυσχεραίνεται και από τό επικλινές τοϋ έ - δάφους πολλών νησιών.

γ) Οί γεωργικοί συνεταιρισμοί (II5) πού περιλαμβάνουν τό σύνολο σχεδόν τών άγροτών τοϋ Νομοϋ, ύπο- λειτουργοϋν, άφοϋ άσχολοϋνται άποκλειστικά σχε- δόν μέ πιστωτικές και προμηθευτικές έργασίες, ένω παράλληλα τους λείπουν οί πόροι. Προβλήματα όργάνωσης επέκτασης και χρηματοδότη- σης έχουν και οί λίγες άγροτικές βιομηχανίες τοϋ Νομοϋ (συνεταιριστικά εργοστάσια ντοματοπολ- τοϋ, κρασιών και γαλακτοκομιών προϊόντων)(II6)

Οί βασικοί κλάδοι παραγωγής πού συντηροϋν τήν άγροτική οϊκονομία τοϋ Νομοϋ είναι:

α) 'Η Κτηνοτροφία (II7) πού συμβάλλει κατά 50% στό Α.Ε.Η. τοϋ τομέα και έχει συνατότητες μεγαλύτε- ρης ανάπτυξης, παρά τά μεγάλα προβλήματα όργάνω- σης και έμπορίας πού ύπάρχουν. Οί κτηνοτροφικές μονάδες είναι οϊκογενειακοϋ τύπου και τά κυριώτε- ρα προϊόντα είναι κρέας και γαλακτοκομικά. Παρά- δοση στόν Νομό έχει ή Μελισσοκομία πού άποφέρει μεγάλα κέρδη.

(II3) Βλ. "ΕΚΘΕΣΗ0.С.σελ.2I και Γεωργική 'Απο- γραφή 1977-1978" Πίνακας 3.0I - 3.03.

(II4) Βλ.Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα.....0.С. σελ.46

(II5) Βλ.ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ έκδ.ΑΤΕ σελ. 368-37I, έπίσης "Η άγροτική οϊκονομία" σελ. 39-40, και Τό άγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην 'Ελλά- δα" τοϋ Η.ΑυΔΕΛΙΔΗ

(II6) Βλ.Στοιχεϊα από άρμόδια ύπηρεσία Α.Τ.Ε.

(II7) Βλ.Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα.....0.С. σελ.72-82, και ΕΚΘΕΣΗ για τό 5ετές0.С. σελ.23-25

β) Οί δυναμικώτεροι κλάδοι τῆς φυτικῆς παραγωγῆς (II8) εἶναι: τὰ κτηνοτροφικά φυτά καί ἄροτρι-αῖες καλλιέργειες, τὰ ἀμπέλια (κυρίως οἱ ποικιλίες οἴνοποιίας) καί ἡ πατάτα (πατατόσπορος). Τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν σημερινή εἰκόνα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τοῦ Νομοῦ δέν ἀφήνουν περιθώρια αἰσιοδοξίας γιά καλύτερη πορεία στό μέλλον. Ἡδη ὁ Νομός εἰσάγει πολλά ἀγροτικά προϊόντα γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τῆς τουριστικῆς κίνησης τούς θερινούς μήνες.

- β - Ο Ρ Υ Χ Ε Ι Α :

Μεγάλες δυνατότητες ἀνάπτυξης. (II9)

Στίς Κυκλάδες ἐξορύσσεται τό σύνολο σχεδόν τῶν λατομικῶν ὑλικῶν τῆς χώρας, δηλαδή: περλίτης, μπετονίτης, καολίνης βαρύτης, κίσηρις, θηραϊκή γῆ καί μάρμαρα. Τά σημαντικώτερα κέντρα ἐξόρυξης εἶναι: ΜΗΛΟΣ-ΘΗΡΑ-ΠΑΡΟΣ-ΝΑΞΟΣ καί ΊΗΝΟΣ. Τά ἀποθέματα τῶν ὄρυκτῶν εἶναι πολύ μεγάλα καί ἡ ποιότης τους πολύ καλή, γι'αυτό καί ἕνα μεγάλο μέρος τῆς παραγωγῆς ἐξάγεται.

Οἱ τεράστιες δυνατότητες ἀνάπτυξης τοῦ κλάδου μένουν ἀνεκμετάλευτες γι'ατί δέν ὑπάρχει κρατικός προγραμματισμός ὡς πρός τήν ἐξόρυξη, ἐπεξεργασία καί διακίνηση σέ ξένες ἀγορές τῶν ὄρυκτῶν. Ἐκτός αὐτοῦ ἡ νομοθεσία στόν τομέα εἶναι ἀναχρονιστική καί ἡ ἐκμηχάνιση πολύ μικρότερη ἀπό τήν ὑπόλοιπη χώρα.

Τό γεγονός ὅμως πού ἔχει δημιουργήσει ἄλυτα προβλήματα στόν τομέα εἶναι, ὅτι τό Δημόσιο, ἐκμισθώνει τό δικαίωμα ἐκμετάλευσης σέ ἰδιωτικές ἐταιρεῖες. Αὐτές προβαίνουν σέ ὀριζόντια ἐπιφανειακή καί ἐκλεκτική ἐκμετάλευση τῶν περισσότερο ἐμπορεύσιμων ἀποθεμάτων τοῦ ὑπεδάφους, ἀποσκοπώντας στό εὐκολο κέρδος καί ἀδιαφορώντας γιά τήν μόλυνση, τοῦ περιβάλλοντος.

(II8) Βλ.Υ.Χ.Ο.Π. : Πρόγραμμα...0.C. σελ.41 καί 62-71
ἐπίσης ΕΚΘΕΣΗ γιά τό 5ετές ..0.C. σελ.22-23

(II9) Βλ.Ε.Τ.Β.Α. : Ἀνατομία τῶν συνθηκῶν ἀγορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας 1976 σελ.50, 99-102, 126-128, 91-95, ἐπίσης
Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα...0.C. σελ.83 ὡς III καί
ΕΚΘΕΣΗ γιά τό 5ετές..0.C. σελ.28-29 καί 32-33

Ίδιαίτερα δξυμένο έμφανίζεται τό πρόβλημα τής ρύπανσης τοϋ περιβάλλοντος από τά στερεά και υγρά άπόβλητα καθώς και από τήν πυριτική σκόνη.(120) Έκτός αυτού ή έπιφανειακή έκμετάλευση μέ τίσ αποθέσεις μπαζών και τίσ αποφιλώσεις καλλιεργήσιμων έκτάσεων έχει οδηγήσει σέ τεράστιες άλλοιώσεις τοϋ φυσικοϋ τοπίου.

Η έλλειπή νομοθεσία οδηγεί και σέ συγκρούσεις χρήσεων γής (π.χ. καταπατήσεις γεωργικής γής και άλλοίωση τοϋ τοπίου σέ Τουριστικές περιοχές). Ο τουρισμός αρχίζει και σ' αυτόν τόν τομέα νά δρᾶ άνταγωνιστικά άφοϋ προσφέρει καλύτερες συνθήκες δουλειᾶς και άμοιβές.

Ο έκσυγχρονισμός τής νομοθεσίας, ό σωστός προγραμματισμός και ή κρατική παρέμβαση θά μπορούσαν νά μετατρέφουν τόν Τομέα, σέ βασικό μοχλό άνάπτυξης τοϋ Νομοϋ.

Ένας άλλος τομέας μέ πολλές δυνατότητες είναι ό ένεργειακός τομέας (121). Έρευνες απέδειξαν τήν ύπαρξη αξιόλογου γεωθερμικοϋ δυναμικοϋ στή Μήλο, πού μπορεί νά καλύψει τίσ ένεργειακές άνάγκες τοϋ νησιοϋ όσο και τών γύρω μικρότερων νησιών.

Στήν Κύθνο άρχισε από τό 1982 ή λειτουργία τοϋ πρώτου σταθμοϋ παραγωγής ήλεκτρικοϋ ρεύματος από αίολική ένέργεια. Προγραμματίζονται έπίσης έρευνες για τήν έκμετάλλευση τής αίολικής και τής ήλικιαής ένέργειας.

- γ - ΝΑΥΠΗΓΛΙΑ - ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ : (122)
Ε Π Ι Σ Φ Α Λ Η Σ ΑΝΑΗΤΥΞΗ

Η μεγαλύτερη οίκονομική μονάδα τοϋ Νομοϋ και ό βασικώτερος οίκονομικός πνεύμονας τής Σύρου, είναι τά Ναυπηγεία τοϋ Νεώριου πού τό 1981 άπασχολούσαν 1260 άτομα. Η θέση τοϋ νησιοϋ και ό ψηλής στάθμης έξοπλισμός τοϋ ναυπηγείου είναι θετικά στοιχεία για τήν προσέλευση πελατω̄ν.

(120) Βλ. Η πυριτική σκόνη θεωρείται ιδιαίτερα επικίνδυνη για τόν άνθρωπο : Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα...". Ο.Σ. σελ. 102 και 110.

(121) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα.....". Ο.Σ. σελ. 119-120, και "Έκθεση για τό δετές.....". Ο.Σ. σελ. 30-31.

(122) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα.....". Ο.Σ. σελ. 111-118 και "Έκθεση για τό δετές.....". Ο.Σ. σελ. 5, 13, 21.

Οί βιομηχανίες είναι επίσης συγκεντρωμένες στην Συρο. Οί περισσότερες είναι κλωστοϋφαντουργείες και νηματουργεία μεσαίας δυναμικότητας. Σημαντική είναι ή ανάπτυξη τών παραδοσιακών κλάδων τής βιοτεχνίας, όπως: καλαθοπλεκτική - ταπητουργία - αγγειοπλαστική - κεραμική - υφαντική - πλεκτική - αργυροχοΐα.

Τό μεγαλύτερο ποσοστό τών προϊόντων τής τοπικής βιοτεχνίας απορροφάει ό Τουρισμός.

Η βιομηχανία στόν Νομό δέν έχει πολλά περιθώρια ανάπτυξης λόγω έλλειψης εργατικού δυναμικού, αλλά και λόγω τής δυσμενοϋς διεθνούς συγκυρίας για τά κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα. Από τήν άλλη πλευρά τό κλείσιμο του Νεώριου πρίν λίγα χρόνια σηµιούργησε κοινωνικό πρόβλημα στην Συρο και έδειξε ότι είναι λάθος να δημιουργείσ μιá σχεδόν μονοταμειακή οίκονομία σε ένα τόπο.

- 8 - ΕΜΠΟΡΙΟ - ΟΙΚΟΔΟΜΗ - ΑΛΙΕΙΑ

Έμμεση εξάρτηση από τόν Τουρισμό

Στό έμποριο (123) είναι χαρακτηριστικό ότι ένω μειώνεται ό πληθυσμός, πληθαίνουν τά καταστήματα του λιανικού έμπορίου. Στόν κλάδο θεωρείται ότι επικρατεί υπερεπαγγελματισμός που είναι απόρροια τής τουριστικής ανάπτυξης, που έχει οδηγήσει στην δημιουργία πολλών μαγαζιών λιανικού έμπορίου που έξυπηρετούν τούς τουρίστες. Τά έμπορικά καταστήματα είναι συνήθως μικρά και οίκογενειακής μορφής, και απασχολούν 1 - 2 άτομα. Τό τεράστιο πλήθος τών τουριστών που επισκέπτεται τόν Νομό κάθε χρόνο συμβάλει στην τόνωση και ανάπτυξη του κλάδου συνολικά και όχι μόνον στό τμήμα που περιλαμβάνει τά καταστήματα τουριστικών ειδών.

(123) Βλ. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ 1981 σελ.331.
ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ
1979 - 1982 σελ. 27, και
Υ.Χ.Ο.Π. "Πρόγραμμα" Ο.Σ. σελ.137-
144, και "Έκθεση....." Ο.Σ. σελ.41-42

Ίδιαίτερα άνοημένα από τόν Τουρισμό είναι όπωσδήποτε τά καταστήματα τροφίμων και ποτών.

Μιά άλλη εύνοϊκή επίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στό τοπικό έμπόριο είναι ότι ή σ'αυτόν όφειλόμενη έντυπωσιακή αύξηση τῶν είσοδημάτων τῶν κατοίκων τά τελευταία χρόνια, ένίσχυσε συνολικά τόν τζίρο τοῦ κλάδου.

Ένας άλλος κλάδος πού έχει συνδέσει τήν ανάπτυξη του μέ τήν άνοδο τοῦ Τουρισμοῦ είναι ή οίκοδομή(124) Ο ρυθμός αύξησης στίς κατασκευές έννοικιαζομένων δωματίων στόν Νομό, μετά τό 1965 ήταν έντυπωσιακός. Οί άπασχολούμενοι στόν Τομέα φθάνουν τό 1981 ν'άποτελοῦν τό : 9,3% τοῦ οίκονομικά ενεργοῦ πληθυσμοῦ (έναντι 1,7% τό 1951)

Έκτός όμως από τά ξενοδοχεΐα και τά έννοικιαζόμενα, αύξηση μεγάλη παρατηρεΐται στήν οίκοδομήν παραθεριστικῶν κατοικιῶν, αλλά και στά Δημόσια Έργα.

Έρμεση σχέση μέ τήν τουριστική ανάπτυξη (όχι όμως τόσο σημαντική όσο τό έμπόριο και ή οίκοδομή) έχει και ή άλιεία (125) πού προσφέρει ύψηλά είσοδήματα στούς άπασχολούμενους σ'αυτήν.

Ο Νομός παράγει τό 6% τῆς συνολικῆς άλιευτικῆς παραγωγῆς τῆς χώρας. Τό μεγαλύτερο μέρος άλιευμάτων πάντως διοχετευεται στόν Πειραιῶ ένῶ τό υπόλοιπο καλύπτει τίς ανάγκες τοῦ Τουρισμοῦ. Ήπισημαΐνεται ότι ό κλάδος έχει δυνατότητες ανάπτυξης πού παραμένουν άνεκμετάλευτες, άφοῦ και έδῶ λείπουν όλο και περισσότερο οί νέοι πού θ'άσχοληθοῦν μέ τήν άλιεία.

Η έρμεση επίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στήν ανάπτυξη τῶν κλάδων πού αναλύσαμε είναι θετική βραχυπρόθεσμα. Μακροπρόθεσμα όμως όδηγεΐ όπωσδήποτε σέ επικίνδυνη έξάρτηση τοῦς κλάδους αὐτούς από ένα τομέα πού φιμίζεται για τήν άστάθειά του.

(124) Βλ. ΜΙΝΑΚΑ 14.- και

Υ.Χ.Ο.ΠΟ.Ο.Ο. σελ. 148

(125) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π.: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΗΣ ΘΑΛΑΣΣΙΑΣ ΑΛΙΕΙΑΣ ΜΕ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΑ ΣΚΑΦΗ 1976 σελ. 78 - 79 , και

ΕΚΘΕΣΗ.....Ο.Ο.Ο. σελ. 25

- ε - ΝΑΥΤΙΛΙΑ: Καθοδική πορεία (I26)

Στήν πρώτη μεταπολεμική Ιοστία, ή Ναυτιλία υπήρξε ή διέξοδος από τήν φτώχεια για πολλούς Κυκλαδίτες. Συνεχίστηκε έτσι μιά παράδοση πού ήθελε τούς Κυκλαδίτες ν' ασχολοῦνται μέ τόν προοδοφόρο αὐτό κλάδο.

Ἦδη ὅμως ἀπό τό τέλος τῆς δεκαετίας του 50, οἱ ἐτήσιες ναυτολογήσεις πέφτουν κατακόρυφα καί ἡ πτώση αὐτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Ἐνδεικτικό δέ τῆς μειωμένης σημασίας τῆς ναυτιλίας σήμερα εἶναι ὅτι οἱ ναυτικοί ἀποτελοῦν περίπου τό 7% τοῦ οἰκονομικά ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ τό 1950 ἀποτελοῦσαν ἀντίστοιχα τό 14%.

Οἱ αἰτίες συνδέονται καί πάλι μέ τόν Τουρισμό, ἐνῶ καί ἡ κρίση τῆς Διεθνοῦς Ναυτιλίας μετά τό 1975, φαίνεται ὅτι ὀδήγησε πολλούς ναυτικούς στήν ἀπόφαση νά στραφοῦν στίς τουριστικές ἐπιχειρήσεις.

Ἀνισυχητικό εἶναι πάντως τό γεγονός ὅτι πολλοί νέοι πού "μπαρκάρουν" βλέπουν τήν δουλειά τους σάν ἓνα τρόπο ν' ἀποκτήσουν σύντομα ἓνα κεφάλαιο για ν' ἀσχοληθοῦν μέ τόν Τουρισμό.

(I26) Βλ. ... ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ σελ.36-37, καί Ε. ΚΟΛΟΒΝΥ "LA POPULATION DES ILES DE LA GRECE" σελ.362
καί Πίνακες GIO, GII καί GI7

III. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ :ΑΠΟΛΥΤΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥIII. Α Ταχύτετοι ρυθμοί ανάπτυξης παρά
τὴν ἔλλειψη ὑποδομῆς .

* Όταν ἄρχισε ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη (κυρίως μετὰ τὸ 1960) δὲν ὑπῆρχε καμμιά ὑποδομὴ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτη-
ση τῶν τουριστῶν. Τὸ παράξενο εἶναι ὅτι στὰ χρόνια πού
ἀκολούθησαν οἱ ἀφίξεις τουριστῶν αὐξήθηκαν μὲ ἐντυπω-
σιακοὺς ρυθμοὺς παρά τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑποδομὴ πού ἄρχι-
σε νὰ δημιουργεῖται στό μεταξύ, ἦταν μέτρια ὡς ἀνύπαρ-
κτη (στὰ μικρότερα νησιά)

Ποιοί εἶναι λοιπὸν οἱ παράγοντες που προσελκύουν
συνεχῶς καὶ περισσότερους τουρίστες στίς Κυκλάδες; (127)

Κατ'ἀρχάς τὸ θαυμάσιο κλίμα: στό μεγαλύτερο μέ-
ρος τοῦ χρόνου ἐπικρατεῖ ἡλιοφάνεια καὶ ἡ θερμοκρασία
εἶναι ἰδανικὴ γιὰ διακοπές. Κατόπιν τὸ πολύ ὄμορφο περι-
βάλλον, τόσο τὸ φυσικό, μὲ κύριο χαρακτηριστικό τίς ὀ-
μορφες παραλίες καὶ τὰ καθαρὰ νερά, ὅσο καὶ τὸ δομημέ-
νο (παραδοσιακοὶ οἰκισμοί) πού ἀποτελεῖ βασικό πόλο
ἔλξης τῶν τουριστῶν. Τέλος οἱ πολλοὶ καὶ ἀξιόλογοι ἀρ-
χαιολογικοὶ χώροι που ὑπάρχουν στὸν Νομό (ΔΗΛΟΣ -ΘΗΡΑ
ΝΑΞΟΣ - ΠΑΡΟΣ -ΑΝΔΡΟΣ- ΣΥΡΟΣ)

Σ'αὐτοὺς τοὺς ἀνεξάντλητους τουριστικοὺς πόρους
λοιπὸν, στηρίχθηκε ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη, που εἰδικά
μετὰ τὸ 1965 ἦταν ἀλματώδης. Στατιστικὰ στοιχεῖα γιὰ
τά χρόνια πρὶν τὸ 1970 δὲν ὑπάρχουν (σχετικὰ μὲ τοὺς
δεικτες τουριστικῆς ἀνάπτυξης) γι'αὐτὸ θὰ περιοριστοῦ-
με κυρίως στὰ τοιχεῖα τῶν τελευταίων 15 ἐτῶν.

(127) Βλ. ΚΕΜΕ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ" σελ. 175-176

Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ : Τουριστικὴ Γεωγραφία, 'Ελλά-
δας" σελ. 56-60 καὶ

ΠΙΝΑΚΕΣ, Τουριστικῶν Πορῶν Τμήματος Χωροτα-
ξίας Ε.Ο.Τ. Ἐπίσης βλ. Εἰσαγωγή αὐτοῦ τοῦ
κεφαλαίου.

Συγκεκριμένα:

- α- Οί άφίξεις τουριστών στον Νομό μεταξύ 1960-1980 αύξηθήκαν τουλάχιστον 5 φορές. (128)
- β- Οί καταγραμμένες από τον ΕΟΤ διανυκτερεύσεις ήμε-
δαπών και άλλοδαπών τουριστών έχουν σχεδόν διπλα-
σιαστεί μεταξύ 1973-1981 (129). "Αν υπολογίσουμε
δέ τό σύνολο των διανυκτερεύσεων, σχεδόν 4πλασιάσ-
τηκαν. Αναφέρομαι σέ "καταγραμμένες διανυκτερεύ-
σεις" γιατί ο ΕΟΤ υπολογίζει ότι οι διανυκτερεύ-
σεις πού έγιναν συνολικά τό 1981 είναι περίπου
2πλάσιες από τίς καταγραμμένες. Τό γεγονός ότι δέν
καταγράφονται οι παραπάνω διανυκτερεύσεις ύφείλε-
ται ότι γίνονται σέ άδηλωτα ένοικιαζόμενα δωμάτια
ή σέ παραλίες. Στο μεγάλο αυτό πρόβλημα του Κυκλα-
δικού Τουρισμού θ' αναφερθούμε παρακάτω.
- γ- Στην περίοδο 1965 - 1974 ο άριθμός των ξενοδοχεια-
κών κλινών αύξάνεται μέ έτήσιο ρυθμό 10% έναντι :
9,5% τής χώρας (130). Στην δετία 1975-1979 ο έτήσι-
ος ρυθμός αύξησης φτάνει τό έντυπωσιακό 20% για νά
πέσει στό 17,2% τήν δετία 1979-1981. Οί προσφερόμε-
νες ξενοδοχειακές κλίνες υπολογίζεται ότι έχουν έξα-
πλασιαστεί τά τελευταία 20 χρόνια, ένώ τά ξενοδοχεια
άπό 79 τό 1973 έφτασαν τά 276 τό 1981.
- δ- Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τής τουριστικής ύποδομής
του Νομού είναι ο μεγάλος άριθμός ένοικιαζομένων δω-
ματίων (131). Σε μία δετία 1977-1983 τά ένοικιαζόμενα
δωμάτια αύξάνονται κατά 68,2% και οι κλίνες σ' αυτά
αύξάνουν κατά 88,8%.
Οί Κυκλάδες έχουν τά περισσότερα ένοικιαζόμενα δωμά-
τια άπό κάθε άλλο Νομό τής χώρας. Αυτό που έντυπωσιάζ-
ζει, είναι τό γεγονός ότι ο ΕΟΤ υπολογίζει τον άριθμό

(128) Στοιχειά άπό Στατιστική 'Υπηρεσία ΕΟΤ

(129) Βλ. Μ.ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, Περιοδικό Τουριστικές Μελέτες,
Τχ. Ι, 1976 σελ. 20 και,
ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....Ο.Σ. σελ. 24, έπίσης
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΟΤ

(130) Βλ. ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....Ο.Σ. σελ. 23, και
Υ.Χ.Ο.Π.Ο.Σ. σελ. 123, και
Μ.ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ στό περιοδικό ΤουριστικέςΟ.Σ.
Τχ. Ι. 1976, σελ. 29, 'Επίσης:
Πρακτικά του Συνεδρίου Ελλ. Εταιρ.....Ο.Σ. σελ. 119
έπίσης, Στατιστική 'Υπηρεσία ΕΟΤ

(131) Βλ. Στατιστική 'Υπηρεσία ΕΟΤ,
Μ.ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Περιοδ. Τουριστικές ...Ο.Σ. Τχ. Ι.
σελ. 21

μή δηλωμένων ένοικιαζόμενων δωματίων ίδιο μέ τά δηλωμένα: (6447 δωμάτια τό 1983)

ε- 'Η ανάπτυξη τοῦ Κυκλαδίτικου Τουρισμοῦ στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο στους άλλοδαπούς τουρίστες. Έτσι ένώ τό 1973 οἱ διανυκτερεύσεις άλλοδαπῶν ἦταν τό 58% τοῦ συνόλου, τό 1981 οἱ διανυκτερεύσεις φτάνουν τό 73%.

'Η τεράστια τουριστική ανάπτυξη μπορεῖ νά ἔφερε φηλά εἰσοδήματα στους κατοίκους, ἀλλά τό γεγονός ὅτι ἔγινε ἀπρογραμματίστα ἐδημιούργησε καί πολλά προβλήματα πού τά τελευταία κυρίως χρόνια ἀρχίζουν νά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους. Τά σημαντικότερα εἶναι:

- 1.-Δέν ὑπῆρξε καμμιά μελέτη γιά τήν χωροταξική κατανομή τῶν τουριστικῶν καταλυμάτων, μέ ἀποτέλεσμα, ἄλλοι οἰκισμοί νά ἔχουν κορεσθεῖ οἰκιστικά, καί ἄλλοι νά μῖν ἔχουν διόλου ἀναπτυχθεῖ, λόγω ἔλλειψης ὑποδομῆς.
- 2.-Αποτέλεσμα τοῦ προηγούμενου εἶναι καί ἡ ἀνισοκατανομή τῆς τουριστικῆς κίνησης πού ἐντοπίζεται σε λίγα νησιά πού ἔχουν πλέον κορεσθεῖ τουριστικά: ΠΑΡΟΣ ΜΥΚΟΝΟΣ ΘΗΡΑ ΙΟΣ. 'Η ἀνισοκατανομή δέ αὐτή παρουσιάζεται καί στό ίδιο νησι. (π.χ. Λιμάνι-με μεσόγειους οἰκισμούς) ὁπότε καί τά ὀφέλη τοῦ τουρισμοῦ δέν κατανέμονται παρά σ' ἓνα κομμάτι τοῦ κληθυσμοῦ.
- 3.-Οἰκοπεδοποιεῖται ἀγροτική γῆ καί ἡ τιμή της (κυρίως κοντά σέ παραλίες καί τουριστικές περιοχές) ἔχει φτάσει σέ ἀστρονομικά ὕψη.
4. Παρά τό γεγονός ὅτι οἱ Κυκλάδες ἔχουν ἓνα μεγάλο ποσοστό νέων τουριστῶν, ὑπάρχει ἔλλειψη CAMPINGS μέ ἀποτέλεσμα νά διαφεύγουν διανυκτερεύσεις (132) καί

(132) Οἱ διανυκτερεύσεις πού διαφεύγουν στίς Κυκλάδες ὑπολογίζονται σέ 40%- 50% τοῦ συνόλου τῶν διανυκτερεύσεων.

- βέβαια έσοδα.
- 5.- Έχει δημιουργηθεῖ μιὰ τεράστια παραοικονομία τό-
σο μέ τά άδήλωτα δωμάτια (φοροδιαφυγή) όσο και
μέ τήν άνεξέλεγκτη αγορά συναλλάγματος από πλῆ-
θος επιχειρηματίες του Νομού.
 - 6.- Η αύξηση των εισοδημάτων δέν οδήγησε σέ σημαντι-
κή βελτίωση ούτε τήν συνολική ύποδομή ούτε τίς
κοινωνικές ύπηρεσίες του νομού.
 - 7.- Δέν λήφθηκε διόλου ύπόψη ή χωρητικότητα των νη-
σιών και ή έλλειψη νερού και ύποδομής σέ άποχέ-
τευση, που θέτουν άπαγορευτικά όρια στην τουρισ-
τική ανάπτυξη.
 - 8.- Η μόλυνση του περιβάλλοντος καθώς και ή αισθητι-
κή μόλυνση από τά ξενοδοχεία εκτρώματα και τά
τουριστικά μαγαζιά έχει πάρει τά τελευταία χρό-
νια τεράστιες διαστάσεις.
 - 9.- Οι κοινωνικές επιπτώσεις τής τουριστικής ανάπτυ-
ξης είναι επίσης σημαντικές και εκφράζονται: από
τήν διακίνηση των ναρκωτικών, τήν αλλαγή των ή-
θών και έθίμων, τήν έμπορικοποίηση των σχέσεων
ανάμεσα στους κατοίκους, τήν δημιουργία μιās νε-
ολαίας "τουριστικοποιημένης"
- Όλα αυτά τά προβλήματα θα εξετασθουν στην συνέ-
χεια εκτενέστερα.
-

ΙΙΙ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ι.- Ψηλά Είσοδήματα, αλλά και Δημιουργία
Παραοικονομίας

Συγκεκριμένα στοιχεία για την συμμετοχή του τομέα στο ΑΕΠ του Νομού δεν υπάρχουν. Τα στοιχεία που αφορούν τον Τριτογενή Τομέα όμως, επιτρέπουν όρισμένες υποθέσεις.

Στόν Πίνακα που ακολουθεί παρατίθεται ο υπολογισμός της συμμετοχής των 3 τομέων στο ΑΕΠ για τό 1978 και η πρόβλεψη που έγινε για τό 1982. (133).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι -

Α.Ε.Π. ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

ΤΟΜΕΙΣ	ΕΤΟΣ 1978		ΕΤΟΣ 1982 ΠΡΟΒΛΕΨΗ	
	ΚΑΘΑΡΟ ΠΟΣΟ ΕΚΑΤΟΜΜ. δρχ.	%	ΚΑΘΑΡΟ ΠΟΣΟ ΕΚΑΤΟΜΜ. δρχ.	%
Πρωτογενής	1340	20%	1600	18
Δευτερο/νης	2144	32%	2800	31
Τριτογενής	3216	48%	4600	51
ΣΥΝΟΛΟ	6700	100%	9000	100 %

(133) Βλ. "Είδικό Πρόγραμμα....."Ο.Σ. σελ. 9 και 71

Ἡ πρόβλεψη ὅμως γιὰ τὸ 1982 φαίνεται ὅτι ἦταν πολὺ συντηρητικὴ, ἀφοῦ ὅπως ἀναφέρεται στὴν Ἐκθεση γιὰ τὸ Πενταετές Πρόγραμμα Οἰκονομικῆς Ἀνάπτυξης τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἡ συμβολὴ τοῦ Τριτογενῆ Τομέα στὸ Α.Ε.Π. τοῦ Νομοῦ γιὰ τὸ 1981 ἦταν 77,2% σύμφωνα μέ στοιχεῖα τῆς Νομαρχίας Κυκλάδων καί ἐκτιμᾶται ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποσοστοῦ αὐτοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν Τουρισμό * (134)

Ἀπόλυτα ἀκριβῆς λοιπὸν ἐκτίμηση γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ τουρισμοῦ στὸ εἰσόδημα τοῦ Τριτογενοῦς δέν ὑπάρχει. Στοιχεῖα καί πληροφορίες ὅμως τόσο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Οἰκονομίας ὅσο καί ἀπὸ τὴν Νομαρχία μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συμμετοχὴ τοῦ Τουρισμοῦ στὸ Εἰσόδημα τοῦ τριτογενοῦς κυμαίνεται μεταξύ 60% καί 80%. Μέ βάση αὐτὲς τὶς ἐκτιμήσεις καί μέ τὴν παραδοχὴ ὅτι τὸ Εἰσόδημα τοῦ τριτογενοῦς ἦταν πράγματι τὸ 77% τοῦ Α.Ε.Π. τὸ 1981 κάνουμε 3 ὑποθέσεις:

ὅτι ἡ συμμετοχὴ τοῦ τουρισμοῦ στὸ Εἰσόδημα τοῦ τριτογενοῦς εἶναι :

- 60% - Α' ὑπόθεση
- 70% - Β' ὑπόθεση
- 80% - Γ' ὑπόθεση

Σύμφωνα μέ τὴν Α' ὑπόθεση ἡ συμμετοχὴ τοῦ Τουρισμοῦ στὸ συνολικὸ Α.Ε.Π. τοῦ Νομοῦ φτάνει στὸ 46,2% , σύμφωνα μέ τὴν Β' ὑπόθεση ἡ συμμετοχὴ φτάνει στὸ 53,9% καί σύμφωνα μέ τὴν Γ' ὑπόθεση ἡ συμμετοχὴ εἶναι 61,6%.

Ἐνδεικτικὸ εἶναι ὅτι καί μέ τὶς 3 ὑποθέσεις ὁ Τουρισμὸς ἐμφανίζεται σάν ὁ σημαντικώτερος κλάδος τῆς Κυκλαδικῆς οἰκονομίας.

(134) Βλ. * Ἐκθεση γιὰ τὸ δετὲς Ο.Ο. σελ. 5 & 37.

Τά συμπεράσματα αυτά ενισχύονται και από τά στοι-
χειά του ΚΛΠΕ (135) για τό 5ετες πρόγραμμα 1982-1987
Μέ βάση 18 δείκτες πού χωρίστηκαν σέ 6 ομάδες:

Δημογραφικές-συνθηκές

Οίκονομικές συνθηκές και επίπεδο εϋημερίας

Υποδομή και Άνωδομή,

Άγροτικοί πόροι

Σύνθεση άπασχόλησης,

Χρονοαπόσταση από Άθήνα

κατατάχθηκαν οί 51 Νομοί τής χώρας, κατά επίπεδο ανά-
πτυξης. Σ'αυτήν τήν κατάταξη ό Νομός Κυκλάδων είχε
τήν 29ην θέση.

Σέ 3 βασικούς δείκτες όμως που άφοροϋν τήν αύξηση
του εισοδήματος (κατά κεφαλή άκαθ. προϊόν σέ τρεχ. τιμές
1979 - Μέση ετήσια αύξηση άκαθαρίστου προϊόντος 1974-
1979 - Κατά κεφαλή καταθέσεις ιδιωτών σέ χιλ. δρχ. τό
1981), ό Νομός κατέχει αντίστοιχα τήν 20η, 3η, και
6η θέση, γεγονός πού όφείλεται στήν άλματώδη τουριστι-
κή ανάπτυξη τά τελευταία 20 χρόνια (136)

Μιά ιδιαίτερα άρνητική επίπτωση του Τουρισμού είναι
ή δημιουργία μιās παραοικονομίας μέ 2 κλάδους:

- α. Τά μή δηλωμένα ένοικιαζόμενα δωμάτια, και
- β. Τήν άγοραπωλησία συναλλάγματος από ιδιώτες
έπιχειρηματίες.

Ό ΕΟΤ ύπολογίζει ότι τά άδήλωτα δωμάτια είναι περί-
που όσα και τά δηλωμένα. Η δημιουργία τους στηρίχθηκε
κατ'άρχας στήν κρατική άνοχή, και στήν δυσκολία νά έν-
τοπισθοϋν. Τελικά όμως μέ τήν πάροδο τών έτών τά δωμά-
τια πλήθυναν δημιουργώντας έτσι ένα μεγάλο κύκλωμα φο-
ροδιαφυγής.

(135) Βλ. ΠΙΝΑΚΑ 19.

(136) Ένα μεγάλο μέρος τών εισοδημάτων από τόν Τουρισ-
μό φαίνεται ότι κατευθύνεται σέ άγορά διαμερισμά-
των στήν Άθηνά-Πειραιά και όχι στήν επένδυση στόν
Τομέα.

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο νά υπολογιστεί ο τζίρος αυτού του κυκλώματος, λαμβάνοντας πάντως υπόψη όλα τὰ υπάρχοντα στοιχεία, πρέπει νά πλησιάζει - μέ συντηρητικές ἐκτιμήσεις - τὰ 400-500 ἑκατομμύρια γιὰ τό 1983. (I37).

Οἱ ἰδιῶτες ἐπιχειρηματίες - συνήθως ἔμποροι ἢ ξενοδόχοι - πού ἀγοράζουν καί μεταπωλῶν ἢ διοχετεύουν στό ἐξωτερικό συνάλλαγμα - ἐκμεταλευονται τήν ἀδυναμία τοῦ Τραπεζικοῦ συστήματος νά ἐξυπηρετήσει τοὺς τουρίστες.

Συγκεκριμένα, τό γεγονός ὅτι οἱ Τράπεζες ἐργάζονται ὀρισμένες μέρες καί ὡρες, ἢ ἀκόμη ὅτι σέ πολλά μέρη δέν υπάρχουν Τράπεζες ἢ βρίσκονται πολύ μακριά.

Τὰ κέρδη αὐτοῦ τοῦ κυκλώματος εἶναι ἀδύνατο νά υπολογισθοῦν ἀλλά ἀνέρχονται σύμφωνα μέ ἀσφαλεῖς πληροφορίες σέ ἀρκετές ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια.

Τό τραγικό εἶναι ὅτι αὐτή ἡ ἐκτεταμένη παρασικονομία, χρόνο μέ τόν χρόνο ἐπεκτείνεται ἀυξάνοντας τό ποσοστό τῆς φοροδιαφυγῆς καί τῆς διαφυγῆς συναλλαγμάτων.

(2) Σημαντική ἢ ἀπασχόληση στόν Τομέα καί συμβολή στήν συγκράτηση τοῦ πληθυσμοῦ.

Δέν υπάρχουν ἀκριβῆ στοιχεία γιὰ τό πραγματικό μέγεθος τῆς ἀπασχόλησης. Οἱ ἐκτιμήσεις πού ἔ'ακολουθή - σουν στηρίζονται:

- α. σέ στοιχεία τοῦ 'Υπ. Ἐθνικῆς Οἰκονομίας
- β. σέ πληροφορίες καί στοιχεία τοπικῶν ὑπηρεσιῶν
- γ. σέ στοιχεία τοῦ οἰκονομικά ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ τό 1981
- δ. στά στοιχεία γιὰ τόν ἀριθμό τῶν τουριστικῶν μονάδων (ξενοδοχ-ἐνοικιαζόμενα) καί ἐπιχειρήσεων (Τουριστικά μαγαζιά, Ἐστιατόρια, Μπάρ, Ντισκοτέκ πού λειτουργοῦσαν νόμιμα τό 1981.

(I37) Ὁ υπολογισμός στηρίχτηκε σέ στοιχεία γιὰ :
Κλίβες ἀδήλωτων δωματίων - Μέση πληρότητα -
Διανυκτερεύσεις - ἀφίξεις - Μέση διάρκεια
Παραμονῆς - Τιμή.

Μέ βάση λοιπόν τά στοιχεῖα τῶν παραπάνω πηγῶν οἱ ἀπασχολούμενοι στόν Τουρισμό ὑπολογίζονται σέ 15000 ἄτομα στά ὁποία πρέπει νά προστεθοῦν καί 2 - 3 χιλ. μή ντόπιοι ἐπιχειρηματίες καί ὑπάλληλοι καθώς καί χίλιοι τουλάχιστον ἄλλοδαποί πού ἐργάζονται κάθε χρόνο στίς Κυκλάδες.

Ἡ ἐκτίμηση πάντως αὐτή δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπόλυτα ἀσφαλῆς καί μπορεῖ οἱ ἀπασχολούμενοι νά εἶναι περισσότεροι. Ἡ αἰτία πού δυσκολεύονται οἱ ἐκτιμήσεις εἶναι ὅτι μόνο ἓνα μικρό μέρος τῶν ἀπασχολούμενων (5 - 6 χιλιάδες) δηλώνονται σαν οἰκονομικά ἐνεργοί. Οἱ ὑπόλοιποι εἴτε δηλώνουν ἄλλο ἐπάγγελμα (π.χ. αὐτοί πού ἔχουν παράνομα δωμάτια) εἴτε δηλώνουν τόν τουρισμό σαν δευτέρη ἀπασχόληση ἢ εἶναι συγγενεῖς (γυναῖκες καί παιδιά) τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρηματιῶν καί δέν δηλώνονται σαν ἐργαζόμενοι.

Ἐκτός ὅμως τῆς ἀμεσῆς ἀπασχόλησης στόν τουρισμό πρέπει νά ἀναφέρουμε καί ὅτι ἐπηρεάζει ἔμμεσα καί τήν ἀπασχόληση σέ ἄλλους τομεῖς, ὅπως τήν γεωργία, τό ἐμπόριο, τήν οἰκοδομή καί τήν ἀλιεία.

Ἀξιοσημεῖωτη καί ἀναμφίρολη εἶναι ἡ συμβολή τοῦ Τουρισμοῦ στήν συγκράτηση τῆς μετανάστευσης ἐνώ ὑπάρχουν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις ὅτι ἓνας ἀρκετά σημαντικός ἀριθμός Κυκλαδιτῶν πού κατοικοῦν στήν Πρωτεύουσα, ἐπιστρέφουν καί ἀνοίγουν τουριστικές ἐπιχειρήσεις.

Ἐνδεικτικό εἶναι τό γεγονός ὅτι στήν ἀπογραφή τοῦ 1981 ὁ Νομός παρουσιάζει γιά πρώτη φορά μετακολεμικά μιά μικρή αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ (2,4%) πού ὅμως παραμένει πολύ μικρότερη ἀπό τήν αὐξηση στό σύνολο τῆς χώρας (11%). Τήν ἀποψη ὅτι ὁ Τουρισμός συνέβαλε στήν συγκράτηση τῆς μετανάστευσης ἐνισχύει τό γεγονός ὅτι τά 5 νησιά πού παρουσιάζουν αὐξηση πληθυσμοῦ τό 1981 μεγαλύτερη τοῦ μέσου ὅρου τῆς χώρας εἶναι τά τουριστικά νησιά τοῦ Νομοῦ (138).

(138) Βλ. ΠΙΝΑΚΑΣ Ι καί
"ΕΚΘΕΣΗ".Ο.Σ. σελ. 19-20

Συγκεκριμένα: Ίος (+ 14,2%) Θήρα (+ 14,3%) Πάρος
(+ 16,3%) ή 'Αντίπαρος (+ 18%) και ή Μύκονος (+ 45%)

III. Γ. Χωρητικότητα και φθορά του δομημένου χώρου:

περιοριστικοί παράγοντες τής τουριστικής ανάπτυξης.

Σημαντικό πρόβλημα και άπαραίτητος όρος για τήν τουριστική ανάπτυξη είναι να υπάρχει ή αναγκαία χωρητικότητα, να μπορεί δηλαδή ό τόπος υποδοχής να δεχτεί τόν αριθμό τών τουριστών που τόν επισκέπτονται χωρίς επιβάρυνση του φυσικού δομημένου και άνθρωπογενοῦς περιβάλλοντος. Έχει γίνει αποδεκτό ότι άνωτατο όριο τών τουριστών που μπορεί να δεχθεϊ μία χώρα είναι ό ίδιος ό πληθυσμός της, δηλ. I τουρίστας σε αντίστοιχία με έναν κάτοικο (139). Βέβαια αυτό είναι τό MAXIMUM, ενώ τό OPTIMUM, όπως σημειώνει και ό Καθηγητής Γ.Δασκαλάκης είναι 10 - 20% λιγώτερο, δηλ. για τήν Ελλάδα 6 - 8 εκατομμύρια τουρίστες.

'Από τόν Πίνακα 20 παρατηρούμε ότι ό Νομός Κυκλάδων έχει αναλογία πληθυσμού άφίξεων τουριστών I προς I,8. Παράλληλα ό ίδιος Δείκτης στά 7 από τά II νησιά που έξετάστηκαν, ήταν μεγαλύτερος (φτάνοντας τό 7,5 στην Μύκονο) και σε ένα νησί ήταν I.-

Πρέπει έδω να σημειωθεί ότι ό Δείκτης αυτός είναι δυσμενέστερος για τά νησιά που δέχονται τουρίστες με κρουαζερό - πλοια (Μύκονος - Θήρα).

"Αν πάλι θελήσουμε να υπολογίσουμε τόν δείκτη αυτό σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο (I μέρα π.χ.) ή σχέση πληθυσμού-τουριστών τούς δύο μήνες τής αίχμης (Ιούλιος-Αύγουστος)

(139) Βλ. Γ.Δασκαλάκης " Τουρισμός και Περιβάλλον " στο περιοδικό Τουριστικές Μελέτες, τεύχος 4, 1976 σελ.130.
Βλ. επίσης "Τουριστική Χωρητικότητα" Τ.Ε.Ε.- 1978, σελ. 21 - 22.

φτάνει από Ι προς 3 ως Ι προς 5 για τουριστικότερα νησιά (Πάρος-Μύκονος-Σίφνος - Ίος - Θήρα) "Αν πάλι ο δείκτης αυτός υπολογισθεί για τους οικισμούς που δέχονται κατά κύριο λόγο τους τουρίστες (Λιμάνι - Χώρα) είναι πολύ φηλότερος.

Επιπλέον πρόβλημα για τον Νομό είναι οι περιορισμοί που επιβάλλουν οι παραδοσιακοί οικισμοί οι οποίοι κινδυνεύουν από την φθορά λόγω του μεγάλου τουριστικού πλήθους που τους επισκέπτεται. Στην μελέτη του Τ.Ε.Ε.: Τουριστική Χωρητικότητα (I40) γίνεται ένας υπολογισμός για το ανώτατο όριο χωρητικότητας τουριστών, με βάση δύο υποθέσεις:

α. ότι οι τουρίστες θα είναι το 1/4 του πληθυσμού
καί

β. ότι θα είναι το 1/2 του πληθυσμού.

Με την πρώτη υπόθεση, το ανώτατο όριο για τις Κυκλάδες είναι 9050 τουρίστες, και με την δεύτερη υπόθεση 18.100.

Με βάση τα στοιχεία του 1980 (για τις άφιξεις) και (I40α) έχοντας υπόψη ότι στις Κυκλάδες οι παραδοσιακοί οικισμοί είναι και οι τουριστικότερες περιοχές του Νομού, πιστεύουμε ότι, το ανώτατο όριο της χωρητικότητας (όπως υπολογίστηκε από το Τ.Ε.Ε.) ξεπερνιέται κατά πολύ.

Εκτός όμως από τους παραδοσιακούς οικισμούς, φθείρονται ανεπανόρθωτα και τα άφθονα (και τεράστια αρχαιολογικής και πολιτιστικής αξίας) μνημεία του Νομού. Η φθορά αυτή οφείλεται στην μετατροπή των μνημείων σε τουριστικά αξιοθέατα, που επισκέπτονται κάθε καλοκαίρι χιλιάδες άτομα. Το πρόβλημα επιτείνεται από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των μνημείων δεν προστατεύεται ούτε με φύλακες ούτε με κάποια κιγκλιδώματα. (I4I).

(I40) Βλ. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ σελ. 64-66, 98-99 & 72-73

(I40α) Βλ. Πίνακα Νο 20.- σελ. 272.

(I4I) Το θέμα είναι τόσο σοβαρό ώστε απασχόλησε ειδικό συνέδριο που διοργάνωσε το 1969 στην Ύφεσφορδη το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοπίων. βλ. ΜΠΟΥΡΑΣ Χ.

* Τουρισμός και Μνημειακός Πλούτος "ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8, 1974 σελ. 46 -49, επίσης

Α.ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ "ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ"

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ I, 1967 σελ.109-112

Υπάρχει δέ και ένας επιπλέον περιοριστικός παράγοντας της αύξησης του Τουριστικού πλήθους στις Κυκλάδες. Είναι η έλλειψη νερού που δημιουργεί πολλά προβλήματα στην θερινή περίοδο, στο σύνολο σχεδόν των νησιών του Νομού. Το πρόβλημα γίνεται ακόμη οξύτερο αν ληφθεί υπόψη ότι για ένα κάτοικο των Κυκλάδων η δαπάνη για ύδρευση είναι 3πλάσια απ'αυτήν ενός κατοίκου περιοχής με άφθονους υδάτινους πόρους.

Θά πρέπει να τονισθεί πάντως ότι για τό ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα της χωρητικότητας - που κάθε χρόνο γίνεται και μεγαλύτερο - δεν υπάρχουν πλήρεις και αναλυτικές έρευνες τόσο θεωρητικές, όσο και σε τοπικό επίπεδο.

III.- Δ -Αίσθητική και περιβαλλοντολογική μόλυνση: ΑΝΕΠΙΛΑΝΘΡΩΤΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Η μόλυνση του περιβάλλοντος παρουσιάζεται με 3 κυρίως τρόπους:

- α.- Μόλυνση από τ'άπορρίματα που αφήνουν οι τουρίστες στις άκτές και τους τουριστικούς οικισμούς. Στο θέμα αυτό βέβαια εύθνη έχει και η Τ.Α. που δεν παίρνει μέτρα για τό θέμα.
- β.- Μόλυνση του νερού που δέχεται τά λήματα σε πολλούς κυκλαδικούς οικισμούς. Κι'έδω η έλλειψη αποχετευτικού δικτύου επιτείνει τό πρόβλημα.
- γ.- Ηχορύπανση. Υπάρχουν οικισμοί στους οποίους είναι αδύνατον να κοιμηθείς τους μήνες αίχμης ("Ιος - Μύκονος - Πάρος - Φηρά Σαντορίνης) λόγω του θορύπου που δημιουργούν οι ντισκοτέκ, τά μπάρ και οι χιλιάδες των τουριστών.

Η αίσθητική μόλυνση έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις κυρίως στο δομημένο περιβάλλον (οικισμοί και κτίρια). Η μόλυνση αυτή εμφανίζεται με διάφορους τρόπους. Συγκεκριμένα: Κτίζονται σπίτια ή ξενοδοχεία (κυρίως) μοντέρνα ή "ψευδοπαραδοσιακά" σε οικισμούς προστατευόμενους και

μέ σπάνιας όμορφιάς άρχιτεκτονική. Παραδείγματα τέτοιων κτισμάτων υπάρχουν στά Φηρά τής Σαντορίνης, τήν Ίο, τήν Πάρο (Παροικιά καί Νάουσσα) Όπου δέν παραβιάζονται οι οικοδομικοί κανονισμοί κτίζονται τά Ξενοδοχεια καί τά ένοικιαζόμενα δωμάτια, άκριβώς δίπλα στόν προστατευό - μενο οικισμό. Τό τραγικό είναι ότι στην προσπάθειά τους νά μιμηθοῦν τήν παραδοσιακή κυκλαδίτικη άρχιτεκτονική οι μηχανικοί ούσιαστικά τήν δυσφημοῦν, άφοῦ κτίζουν έ - νοικιαζόμενα δωμάτια καί Ξενοδοχεια σάν "κουτιά" μέ μόνο παραδοσιακό στοιχείο τήν καμάρα ή τό μπαλκονάκι. Έν - δεικτικά παραδείγματα αύτής τής οικοδομικής άρχιτεκτονι - κής κατάντιας είναι: ή Πάρος (Λιμάνι καί Νάουσα) Νάξος ('Αγ. Γεώργιος), Ίος, Σίφνος, Μύκονος, Φηρά Σαντορί - νης κλπ.

Όπως είναι φυσικό ή κατάσταση στους οικισμούς πού δέν προστατεύονται είναι πολύ χειρότερη. Υπάρχει όμως καί ένας άλλος τύπος αισθητικής μόλυνσης, είναι ή μετατροπή παραδοσιακών κτιρίων σέ τουριστικά μαγαζιά : έστιατόρια-μπαρ-ντισκοτέκ- καταστήματα είδών λαϊκής τέχ - νης κλπ. Τά μαγαζιά αύτά κοσμοῦνται συνήθως μέ Ξενόγλωσ - σες (συχνά άνορθόγραφες) έπιγραφές ή τεράστιους τιμοκατα - λόγους.

Τέτοιου είδους "μεταμφιεσμένα" σκίτια-μαγαζιά, βρίσ - κονται, χωρίς έξάίρεση, σέ όλα τά νησιά τ οῦ Νομοῦ, δί - νοντας στους οικισμούς τήν εικόνα ενός πολύχρωμου φευτο - διεθνοῦς καζαριού.

Είναι λυπηρή ή άνυπαρξία νόμων για τήν προστασία τής άρχιτεκτονικής κληρονομιάς αλλά καί ή εύκολία μέ τήν όποιαν δίνονται οι άδειες άνέγερσης έκτρωμάτων κτιρίων. Τό κράτος δέ, συμβάλλει καί τό ίδιο στην αισθητική ρύπανση μέ τόν τρόπο (καί τίς θέσεις) πού τοποθετεῖ τους στύλους

τῆς ΔΕΗ (καί τοὺς ὑποσταθμούς) στοὺς παραδοσιακοὺς οἰκισμοὺς (I42). Ἐν ἢ κατάστασι δέν ἀλλάξει οἱ Κυκλάδες κινδυνεύουν, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν παράλιων πόλεων τῆς Ἰσπανίας, νά μετατραποῦν σέ μιά: "Τσιμεντένια Ἐρημο".

Τὸ ὄξύμωρο δέ εἶναι ὅτι αὐτοὶ πού συμβάλουν σέ αὐτὴν τὴν καταστροφὴν σὲ ὄνομα τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης δέν καταλαβαίνουν, ὅτι τελικὰ ὑπονομεύουν αὐτὴν τὴν ἀνάπτυξιν, ἀφοῦ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μας κληρονομιά εἶναι βασικὸ στοιχεῖο ἐξέλιξης τῶν τουριστῶν. (I43)

III.-E- Κ Ο Ι Ν Ω Ν Ι Κ Ε Σ Ε Π Ι Π Τ Ω Σ Ε Ι Σ
ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ :
ΕΜΦΑΝΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΤΡΕΦΥΝΤΕΣ

Στὴν χώρα μας ὁ Τουρισμὸς μελετήθηκε πάντοτε σάν οἰκονομικὸ μέγεθος καί ἀγνοήθηκαν οἱ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις του. Στὶς Κυκλάδες εἰδικὰ τὸ γρήγορο πέρασμα ἀπὸ μιά κοινωνία ἀγροτικὴ σέ μιά κοινωνία "ἐμπερίου καί ὑψηροσιῶν" ἐπέφερε σημαντικὲς ἀλλαγές στὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς περιοχῆς. Οἱ κυριώτερες ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι: (I43α)

- 1.- Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους χειροτερεύουν. Ὁ ἐκρηκτικισμὸς τῆς οἰκονομίας καί ἡ τεράστια ἀνοδος τῆς τιμῆς τῆς γῆς δημιούργησαν συγκρουόμενα συμφέροντα καί "ἔσπασαν" τίς σχέσεις ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους.
- 2.- Τὰ ἤθη καί τὰ ἔθιμα χάνονται.
Ἡ ἀλλαγὴ στὰ ἤθη φαίνεται κυρίως ἀπὸ τὴν υἱοθέτηση προτύπων πού εἶναι περισσότερο ἀστικά καί καταναλωτικά. Πολύ πιό ἐμφανῆς εἶναι ἡ ἀλλαγὴ στὰ ἔθιμα.

(I42) Βλ. ΜΠΟΥΡΑ "Οἱ ἐγκαταστάσεις τῆς ΔΕΗ καί τὰ διατηρητέα μνημεῖα στὴν Ἑλλάδα" ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8, 1974 σελ. 86-91 καί φωτογραφίες σελ. 91.-

(I43) Βλ. ΜΠΟΥΡΑ Χ. "Τουρισμὸς καί Μνημειακὸς Πλοῦτος" σελ. 46-49 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8, 1974.

(I43α) Βλ. παρόμοιες ἐμπειρίες ἀπὸ ἄλλες περιοχές πού εἶχαν σάν βάση τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομία πρὶν ἐξελιχθοῦν σέ τουριστικὴς. σελ. 26 ὡς καί 43 τῆς ἀνάλυσής μας.

Τά πασίγνωστα Κυκλαδίτικα πανηγύρια (πού γίνονται κυρίως καλοκαίρι) ἢ μετατρέπονται σέ τουριστικά ἀξιοθέατα ἢ δέν τραποῦν πλέον τούς κατοίκους πού ἀσχολοῦνται μέ τίς δουλειές τους.

3.- Ἀλλάζουν τά ἐπαγγελματικά πρότυπα.

Τό πρότυπο τοῦ ἐπιστήμονα σάν ἐπιτυχημένου ἐπαγγελματικά καί κοινωνικά ἀτόμου, ἔχει δώσει τήν θέση του στόν ἔμπορο καί στόν τουριστικό ἐπιχειρηματία.

Ἡ ἀλλαγὴ αὐτῆ τῶν προτύπων ἐπηρεάζει ὁέ καί τήν ἀπάφαση τῶν γονέων γιά τό ἐπάγγελμα πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν τά παιδιά τους.

4.- Διακίνηση ναρκωτικῶν καί αὐξηση ἐγκληματικότητας.

Ἡ διακίνηση ναρκωτικῶν δέν ἀφήνει βέβαια ἀλώρητους καί τούς ντόπιους. Ἐκτός ὅμως ἀπό τά ναρκωτικά τό καλοκαίρι αὐξάνονται οἱ κλοπές καί οἱ βιαιοπραγίες.

5.- Ἐπίδραση στούς νέους.

Ἡ νεολαία εἶναι αὐτή πού ἐπιρεάσθηκε κατά κύριο λόγο ἀπό τόν Τουρισμό. Ἡ ἐπιρροή αὐτή ἐμφανίζεται μέ τήν ἀβασάνιστη, ἀρνητική υἱοθέτηση πολιτιστικῶν καί καταναλωτικῶν προτύπων πού οἱ νέοι θεωροῦν ὅτι εἶναι περισσότερο "ἐξελιγμένα" ἀπλῶς γιατί εἶναι ξένα. Τό γεγονός ὅτι ἔχουν προσωπικούς πόρους τώρα, ὁδηγεῖ συχνά σέ συγκρούσεις μέσα στήν οἰκογένεια. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς νεολαίας ζεῖ τόν χειμῶνα μέ τήν προσμονή τοῦ καλοκαιριοῦ. Αὐτό ὁδηγεῖ τελικά σέ μιά "κηφνοποίηση" μέ ἀποτέλεσμα πολλοί νέοι πού ὁ τουρισμός τοὺς ἔλυσε μέν τά οἰκονομικά τους προβλήματα, νά τοὺς δημιουργήσει ἄλλα σοβαρώτερα.

Ὅλες αὐτές τίς κοινωνικές ἐπιπτώσεις θ' ἀναλύσουμε ἐκτενέστερα ὅμως στό ἐπόμενο κεφάλαιο αὐτῆς τῆς ἔργασίας πού περιλαμβάνει τά συμπεράσματα τῆς ἐπιτόπι-
ας ἔρευνας πού κάναμε σέ 2 νησιά τοῦ Νομοῦ.

III. - Στ' - ΣΥΜΒΑΛΕΙ Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ

ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ;

Οί αϊσιόδοξοι μελετητές του Τουρισμού και οί Κρατικοί φορείς πού ασχολοῦνται μ'αυτόν, πιστεύουν ὁ Τομέας μπορεί νά συμβάλει στήν συνολική ἀνάπτυξη μιᾶς περιοχῆς. Ἡ περίπτωση τῶν Κυκλάδων πού ἔχουν σταθερή τουριστική ἀνάπτυξη ἐδῶ και 25 χρόνια, δέν κείθει γιά αὐτήν τήν ἀποψη. Ὅσες βελτιώσεις ὑπῆρξαν (περισσότερα τηλέφωνα - ηλεκτρικό - κάποια βασικά δημόσια ἔργα) δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἰδιαίτερα σημαντικές ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη του τίς τεράστιες ἐλλείψεις πού ὑπάρχουν.

Τά στοιχεῖα τοῦ ΚΕΠΕ πού παρουσιάζονται στόν ΠΙΝΑΚΑ Ι9 δίνουν μιᾶ σαφή εἰκόνα τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου ἀνάπτυξης τῶν κυκλάδων. Ὁ γενικός ἀναπτυξιακός δείκτης φέρνει τόν Νομό στήν 29η θέση στό σύνολο τῆς χώρας. Στούς δείκτες ὅμως πού ἀφοροῦν τήν περίθαλψη ὁ Νομός καταλαμβάνει τήν 48η θέση, ἐνῶ σέ δύο σημαντικούς δείκτες, ὑποδομῆς και ἀνωδομῆς (δρόμοι καλῆς βατότητας και ὑδρευση) ὁ Νομός καταλαμβάνει τήν 38η και 39η θέση). Ἐξ ἴσου δυσμενῆς εἶναι και ἡ κατάταξη (38η θέση) στούς ἀγροτικούς πόρους. Τήν ζοφερή αὐτή εἰκόνα συμπληρώνουν οί ἀνεπαρκέστατες συγκοινωνίες, ἡ πολυδιάσπαση τῶν Δημόσιων Ὑπηρεσιῶν, ἡ ἀνύπαρκτη πολιτιστική ζωή, ἡ οὐσιαστική ἀπουσία δικτύου ἀποχέτευσης και οί ἐλλείψεις σέ προσωπικό και αἰθουσες στήν Ἐκπαίδευση. (I44)

Ἡ ἀνάπτυξη στόν Νομό ἐκφράζεται μέ τήν αὔξηση τῶν εἰσοδημάτων & τήν πλήρη ἀπασχόληση, ὄχι ὅμως και μέ τήν βελτίωση τῶν ὑπηρεσιῶν ἢ τήν δημιουργία ὑποδομῆς.

(I44) Βλ. ΠΙΝΑΚΑΣ Ι9.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 3ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ἡ μεταπολεμική ἀνάπτυξη τῶν Κυκλάδων σφραγίζεται ἀπό δύο σημαντικά γεγονότα: τό κῦμα τῆς μετανάστευσης καί τήν ἀλματώδη ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ.

Ἡ μετανάστευση θίγει κατά κύριο λόγο τήν γεωργία ἀλλά ἡ σημαντικώτερη ἐπίπτωση της, εἶναι ἡ παραμόρφωση τῆς πυραμίδας ἡλικιῶν, ἀφοῦ οἱ μετανάστες ἀνήκουν στίς παραγωγικότερες ἡλικίες (18-45 ἐτῶν).

Ὁ Τουρισμός πού ἐμφανίζεται στά τέλη τῆς 10ετίας τοῦ 50, καταλήγει νά γίνει σέ 10 χρόνια ὁ κυρίαρχος τομέας τῆς Κυκλαδικῆς οἰκονομίας καί νά ἐπιφέρει βαθιές ἀλλαγές στήν κοινωνική δομή τῆς περιοχῆς. Ἀναμφισβήτητη εἶναι ἡ συμβολή τοῦ Τουρισμοῦ στήν αὐξηση τῶν εἰσοδημάτων τῶν κατοίκων, στήν πλήρη ἀπασχόληση καί στήν ἀνακοπή τῆς μετανάστευσης. Ἄλλο τόσο ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅμως, ὅτι ὁ Τουρισμός δέν συνέβαλε στήν σφαιρική ἀνάπτυξη τοῦ Ν ομοῦ (Ἐπιδομή καί Ἐπηρεσίες) ἐνῶ παράλληλα εὐθύνεται:

- α. γιά τήν δημιουργία μιᾶς ἐκτεταμένης παραοικονομίας,
- β. γιά τήν μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος καί τήν φθορά τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν καί τῶν μνημείων,
- γ. γιά τίς δυσμενέστατες κοινωνικές ἐπιπτώσεις πού δημιούργησε.

Τό κυριώτερο ὅμως χαρακτηριστικό τοῦ Τουρισμοῦ στίς Κυκλάδες εἶναι ἡ δύναμη του νά δρᾷ ἀνταγωνιστικά πρὸς τοὺς ὑπόλοιπους τομεῖς τῆς οἰκονομίας, γεγονός που ὀδηγεῖ τελικά σέ μιά μονοταμειακή οἰκονομία. Τό πρόβλημα δέ εἶναι ἀκόμη, μεγαλύτερο ἐπειδή ὁ Τουρισμός στίς Κυκλάδες εἶναι ἐξωτερικά προσανατολισμένος καί ἄρα εἶναι περισσότερο εὐαίσθητος στίς κρίσεις.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 40

Τίτλος

Οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις
του Τουρισμού στον Νομό Κυκλάδων :
Έρευνα στα νησιά Ίος και Σέριφος.

I.- ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

 'Η Μεθοδολογία

I - A - Σκοπός τῆς Ἑρευνας

Ἐλάχιστες ἔρευνες ἢ μελέτες ἔχουν γίνῃ στήν χώρα μας γιά τό θέμα τοῦ Τουρισμοῦ, ὅσες δέ ἔχουν γίνῃ, ἐξετάζουν ἀποκλειστικά τήν οἰκονομική πλευρά τοῦ θέματος.

Σκοπός λοιπόν τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν νά ὑπάρξουν ἀκριβῆ στοιχεῖα σέ μιά σειρά θέματα πού συνδέονται μέ τήν τουριστική ἀνάπτυξη στίς κυκλάδες. Τό κυριώτερο ἀπό αὐτά τά θέματα στό ὁποῖο δόθηκε καί τό κύριο βάρος τῆς ἔρευνας ἦταν οἱ κοινωνικές ἐπιπτώσεις ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ. Τά ἄλλα θέματα πού ἐξετάσθηκαν ἦταν:

- α.- Ἡ πραγματική ἀπασχόληση στόν Τομέα
- β.- Ἡ σημασία τοῦ Τουρισμοῦ στήν τοπική οἰκονομία
- γ.- Ἐπνγγελματική κινητικότητα
- δ.- Τοπικά προβλήματα ἀνάπτυξης (ἐλλείψεις ὑποδομῆς)

Μιά ἄλλη ἐπιδίωξη τῆς ἔρευνας ἦταν νά συγκριθοῦν τά ἀποτελέσματα μέ αὐτά ἄλλων ἐρευνῶν πού ἔχουν γίνῃ σέ περιοχές μέ παρεμφερῆ χαρακτηριστικά, ὥστε νά μποροῦν νά ἐξαχθοῦν κάποια γενικώτερα συμπεράσματα γιά τίς ἐπιπτώσεις τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης.

I - B - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η Έπιλογή των 2 νησιών

Όταν επιλέχθηκε η μέθοδος (I) (Έρευνα με έρωτηματολόγια σέ τυχαίο δείγμα) η πρώτη σκέψη ήταν νά γίνει η έρευνα σέ όλο τόν Νομό. Για δύο κυρίως λόγους αυτό αποδείχθηκε αδύνατο νά γίνει, οί λόγοι αυτοί ήταν :

- α.- Τά πολλά νησιά τοῦ Νομοῦ δημιουργοῦσαν προβλήματα στήν δειγματοληψία (έπιλογή δείγματος, έπιλογή κοινοτήτων, ἀριθμός έρωτώμενων)
- β.- Πολλά νησιά έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά καί προβλήματα πρόσβασης, ἐνῶ ὁ ἀπιτούμενος χρόνος καί τό κόστος ήταν πολύ μεγάλα.

Αποκλείοντας λοιπόν τήν περίπτωση νά γίνει έρευνα σ'όλο τόν Νομό, καταλήξαμε στήν έπιλογή μιᾶς συγκριτικής μεθόδου (2) Μέ τήν μέθοδο αὐτή ἀποσκοπούσαμε νά δείξουμε ποιές εἶναι οί έπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ στήν κοινωνικοοικονομική δομή δύο περιοχῶν (στήν περίπτωση μας νησιῶν) πού έχουν κοινά τά βασικώτερα οἰκονομικά, κοινωνικά, δημογραφικά καί πολιτιστικά χαρακτηριστικά, ἀλλά διαφέρουν σημαντικά στό επίπεδο τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης. (2α)

Μέ βάση τήν παραπάνω μέθοδο ἐπιλέχθηκαν γιά τήν έρευνα μας τά νησιά Ἴος καί Σέριφος. Πρίν ἀναφερθοῦμε στά κριτήρια τῆς έπιλογῆς τῶν συγκεκριμένων νησιῶν πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὑπῆρχε ἕνας σημαντικός περιορισμός: ἡ έπιλογή ἔπρεπε νά στηριχθεῖ σέ κοινά (στατιστικά μετρήσιμα) στοιχεῖα γιά ὅλα τά νησιά. Γιά ὀρισμένα ὅμως νησιά

(1) ΒΛ. "RESEARCH METHODS IN SOCIAL RELATIONS" ὑπό C. SELLTIZ, M. JARODA, ST. H. COOK - METHUEN "QUESTIONNAIRE DESIGN AND ATTITUDE MEASUREMENT" ὑπό A. N. OPPENHEIM - HEINEMANN, LONDON, 1968, "SOCIOLOGICAL METHODS - A SOURCEBOOK" ὑπό N. K. DENZIN σελ. 99 ὡς 362 BUTTOWRTHS, LONDON, 1970, "RESEARCH METHODS IN THE BEHAVIORAL SCIENCES" L. FESTINGER AND D. KALTZ EDITORS, DRYDEN PRESS - NEW YORK, 1953, "SURVEY DESIGN AND ANALYSIS: PRINCIPLES, CASE AND PROCEDURES" FREE PRESS, GLENCOE, 1955 ὑπό H. H. HYMAN - ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ὑπό M. DUVERGER - E. K. K. E. - ΑΘΗΝΑ, 1978 καί "Εἰσαγωγή στήν Μεθοδολογία καί τίς Τεχνικές τῶν Κοινωνικῶν Έρευνῶν" Εποπτεία Β. ΦΙΛΙΑΣ - GUTENBERG, ΑΘΗΝΑ, 1977.

(2) ΒΛ. Μ. ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ "AN ESSAY ON COMPARISON AS A METHOD IN SOCIAL SCIENCES" "Επιθεώρηση Κοινωνικῶν Έρευνῶν 29, σελ. 44-54

(2α) Ἡ μία δηλ. βρίσκεται στό ΑΡΧΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Σέριφος) ἐνώ ἡ ἄλλη στό ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Ἴος) Βλ. καί προηγούμενη ἀνάλυση μας γιά τά στάδια ἀνάπτυξης τοῦ Τουρισμοῦ σελ. 33-35 καί 42 ὡς καί 46.

(τά μικρότερα) τέτοια στοιχεία δέν υπάρχουν (ή υπάρχουν έλλειπῆ). Τά νησιά αυτά είναι: 'Η 'Αμοργός, ή Σίτικος, ή Φολέγανδρος, ή 'Ανάφη, ή Κίμωλος, τά Κουφονήσια, ή Σχοινοῦσα, ή Δονοῦσα καί ή 'Ηρακλειά:-

Τά κριτήρια (3) μέ βάση τά όποῖα ἐπιλέχτηκαν τά 2 νησιά ἴταν τά ἐξῆς:

A.- Τά 2 νησιά ἔπρεπε νά ἔχουν ἴδια (ή περίπου ἴδια) ὁρισμένα στοιχεία, δηλαδή:

- 1 - Ἐκταση,
- 2.- Κατοίκους ανά ΚΜ²
- 3.- Ἀπασχόληση στήν γεωργοκτηνοτροφία καί ἀλιεία (σαν ποσοστό τῶν οἰκονομικά ἐνεργῶν) σέ μιᾶ χρονική περίοδο (1971) πού εἶχε ἀρχίσει ή τουριστική ἀνάπτυξη, ἀλλά ὄχι μέ τόν ρυθμό τῆς δεκαετίας 1970-1980.
- 4.- Ὑποδομή (δρόμοι, ὑδρευση, ἀποχέτευση, τηλεπικοινωνίες, σχολεῖα, γιανοτροί)

B.- Τά 2 νησιά ἔπρεπε νά ἔχουν μεγάλη διαφορά στους δείκτες Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης (κλίβες ανά 1000 κατοίκους, Διανυκτερεύσεις ανά κάτοικο, Διανυκτερεύσεις ανά ΚΜ², Ἀφίξεις ανά κάτοικο)

Ἐκτός ὅμως ἀπό τά κριτήρια αυτά ἐλήφθησαν ὑπόψη καί ἄλλοι 3 σημαντικοί παράγοντες πού βρέθηκαν νά ἔχουν κοινά χαρακτηριστικά, τόσο στά 2 νησιά πού ἐπιλέχτηκαν, ὅσο καί στό σύνολο σχεδόν τῶν νησιῶν τοῦ Νομοῦ. Οἱ παράγοντες αυτοί είναι:

- I.- Η δημογραφική κατάρρευση πού ἀκολούθησε τήν μετανάστευση τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου. Κατάρρευση πού στέρησε τά νησιά ἀπό τούς κατοίκους

(3) ΒΛ. ΠΙΝΑΚΑ :20.-

τῶν παραγωγικότερων ἡλικιῶν καί σταμάτησε (στά περισσότερα νησιά) μόνο μέ τήν τουριστική ἀνάπτυξη πού συνέβαλε στήν ἐπιστροφή πολλῶν μεταναστῶν.

- 2.- Ἡ κοινή πολιτιστική παράδοση πού χαρακτηριστικά της εἶναι: Ἡ ἱστορική συνέχεια, τά πλούσια ἔθιμα, οἱ θρησκευτικές γιορτές, τά πανηγύρια, οἱ χοροί, τά τραγούδια. Ἡ μαζική συμμετοχή τῶν κατοίκων πού ἐκφράζει τά αἰσθήματα ἀλληλεγγύης καί ἐνότητας ἀνάμεσα στούς κατοίκους μιᾶς κοινότητας ἢ ἐνός νησιοῦ.
- 3.- Κοινά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά στά νησιά τήν 20ετία (1940-1960) πού προηγήθηκε τῆς εἰσβολῆς τοῦ Τουρισμοῦ. Τά χαρακτηριστικά αὐτά εἶναι:
- α, Οἰκονομία "συντήρησης" μέ ἀπασχόληση κυρίως στήν γεωργοκτηνοτροφία καί τήν ναυτιλία καί κατά δεύτερο λόγο στό ἐμπόριο καί τήν ἀλιεία.
 - β, Κυρίαρχος ὁ ρόλος τῆς πυρηνικῆς οἰκογένειας σέ πολλοῦ πεδία: ἦταν ἡ βασική οἰκονομική μονάδα, ἐκπαίδευε τά ἀγύρια στό ἐπάγγελμα πού θά ἀκολουθοῦσαν (συνήθως αὐτό τοῦ πατέρα) καί τό κορίτσια στόν ρόλο τους σάν μιτέρες καί νοικοκυρές, καθόριζε τήν διαδικασία τοῦ γάμου (κυρίως τήν προῖκα καί λιγώτερο τήν ἐπιλογή τοῦ γαμπροῦ)
 - γ, Σημαντικός ὁ ρόλος τῆς γυναίκας πού "κρατάει" τό σπίτι καί τά παιδιά ἐνῶ παράλληλα βοηθαε στίς ἀγροτικές (ἢ ἄλλες) δουλειές.
- 4.- Μικρή ἐπαγγελματική καί κοινωνική κινητικότητα πού δέν ὀδιγοῦσε σέ σημαντικές ἀλλαγές στήν κοινωνική διαστρωμάτωση τῶν νησιῶν.
-

Γιά νά μπορέσουν νά έξαχθοῦν συμπεράσματα τόσο γιά τό σύνολο τοῦ Νομοῦ, ὅσο καί γιά ἄλλες περιοχές με κει-
νά - μέ τίς ἐξεταζόμενες - χαρακτηριστικά, ἡ ἀνάλυση
τῶν ἀποτελεσμάτων θά γίνει σέ 2 επίπεδα:

- α) Θά συγκρίνονται τά ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας σέ κά-
θε νησί χωριστά,
β) Θά ἐνοποιεῖται τό δείγμα (ὅπου εἶναι δυνατόν) καί
θά προσεγγίζονται κάποια γενικώτερα συμπεράσματα.
Στόν τρόπο αὐτό τῆς ἀνάλυσης λάβαμε ὑπόψη μας καί
ένα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης
στό Νομό. Ἔχουν διαμορφωθεῖ 3 κατηγορίες νησιῶν, ἀνά-
λογα μέ τό επίπεδο τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης: (3α)
- α) Τά πολύ τουριστικά: Μύκονος, Πάρος, Ἀντίπαρος, Ἴος
Σαντορίνη, Σίφνος
β) Τά λίγο ἢ μέτρια τουριστικά ἀνεπτυγμένα: Κέα Φο-
λεγανδρός, Ἀμοργός, Σίκινος, Σέριφος, Ἀνάφη, Κίθνος.
γ) Αὐτά πού ἔχουν περιοχές μέ σημαντική τουριστική ἀ-
νάπτυξη ἀλλά διατηροῦν καί ἄλλες οἰκονομικές δραστη-
ριότητες: Σύρος, Νάξος, Ἄνδρος, Τήνος, Κίμωλος, Μήλος
Κουφονήσια.

Συμπερασματικά λοιπόν, τά 2 επίπεδα ἀνάλυσης ἀποσ-
κοποῦν νά ἀνιχνεύσουν τά χαρακτηριστικά τῆς τουριστικῆς
ἀνάπτυξης καί στίς 3 αὐτές ομάδες νησιῶν.

I. - Γ - Οἱ βασικές ὑποθέσεις τῆς ἔρευνας

Οἱ ὑποθέσεις πού ἐξετάσαμε στήν ἀνάλυση τῶν ἀποτε-
λεσμάτων τῆς ἔρευνας εἶναι οἱ ἑξῆς:

I : Θεωροῦμε ὅτι οἱ οἰκονομικές ἐπιπτώσεις τοῦ Του-
ρισμοῦ (ἐξετάζονται στά ὑποκεφάλαια: II-A, II-B,
II-Δ, II-E, II-ΣΤ) περιορίστηκαν στήν μεγάλη
αὔξηση τῶν εἰσοδημάτων χωρίς νά συμβάλλουν στήν
οὐσιαστική ἀνάπτυξη τῶν νησιῶν πού ἐξακολουθοῦν
νά ἔχουν τά ἴδια προβλήματα καί ἐλλείψεις ὑποδο-
μῆς, ἐδῶ καί 25 χρόνια. (Ἐκπαίδευση-Περιθάλψη-
Συγκοινωνίες-Υδροψευση-Ἀποχέτευση)

- (3α) Ἡ πρώτη κατηγορία νησιῶν βρίσκεται στό ΑΝΩΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ),
ἡ δεύτερη στό ΑΡΧΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ μέ τάση μετάβα-
σης στό ΜΕΣΑΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.
ἡ τρίτη κατηγορία πού ἔχει θύλακες ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
βρίσκεται στό ΜΕΣΑΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ μέ τάση μετάβα-
σης στό ΑΝΩΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣ-
ΜΟΥ.

- 2: Δύο ήταν οι υποθέσεις που εξετάστηκαν στην ανάλυση μας για τις επιπτώσεις του Τουρισμού στα κοινωνικά πρότυπα, τά ηθη και τά έθιμα τών ντόπιων (έξετάζ. στα υποκεφάλαια: II-B, II-Γ, II-Δ)
- A.-'Η πρώτη υπόθεση (4) θεωρεί ότι ο Τουρισμός μέ την δυνατότητα τής ανταλλαγής ιδεών που προσφέρει, συμβάλλει τελικά στην άνοδο του πολιτιστικού επίπεδου τών ντόπιων (είδικά όταν πρόκειται για αναπτυσσόμενη χώρα) 'Η συμβολή αυτή είναι μεγαλύτερη όταν ο Τουρισμός υπάρχει σε μιά περιοχή επί πολλά χρόνια.
- B.-'Η δεύτερη υπόθεση (5) θεωρεί ότι ο Τουρισμός, έχει δυσμενείς επιπτώσεις, στα κοινωνικά πρότυπα τά ηθη και τά έθιμα του τόπου - υποδοχής (είδικά αν αυτός βρίσκεται σε αναπτυσσόμενη χώρα). Οι δυσμενείς αυτές επιπτώσεις οφείλονται καταρχάς στην γρήγορη οικονομική ανάπτυξη που δημιουργεί έντονα και άλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα και στην συνέχεια, στην επικράτηση τών κοινωνικών και καταναλωτικών πρότυπων τών χωρών - αποστολής τουριστών.

I - Δ - Τό Έρωτηματολόγιο και ή Δειγματοληψία

Τό έρωτηματολόγιο καταστρώθηκε μέ βάση τους σκοπούς τής έρευνας και εδόθηκε μεγάλη έμφαση, στις κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού.

Χωρίσθηκε σε 5 κεφάλαια που διαπραγματεύονται τά εξής θέματα :

-
- (4) Βλ. FRASER "TAJOS ...O.C. BOISSEVAIN AND INGLOTT "TOURISM IN MALTA"...O.C. σελ. 19-23, BOISSEVAIN "TOURISM AND THE EUROPEAN PERIPHERY"...O.C. σελ. 9-12 και Λαμπρίση-Δημάκη "TOURISM AND CULTURAL DEVELOPMENT"...O.C. σελ. 51-63, STANFORD RESEARCH INSTITUTE: "DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE COMMONWEALTH OF PUERTO RICO" 1968. Τήν άποψη αυτή υποστηρίζουν και όλοι οι κρατικοί φορείς που ασχολούνται μέ τόν Τουρισμό.
- (5) Βλ. V. SMITH...O.C. σελ. 8-13, GREENWOOD "TOURISM AS AN AGENT..."O.C. και του ίδιου "CULTURE BY THE POUND..."O.C. σελ. 129-138, NUNEZ "WEEKENDISMO..."O.C. σελ. 347-352, FOSTER "THE SOCIOLOGICAL CONSEQUENCES..."O.C. σελ. 217-227, J. JAIARI...O.C. σελ. 227 - 261 CH. B. URBANOWICZ "TOURISM IN TONGA..."O.C. σελ. 83 ως 92, E. CRYSTAL "TOURISM IN TORAJA..."O.C. σελ. 109-119.

Τουρισμός - Κοινωνικές αξίες - στερεότυπα -
 Επαγγελματικά - Δημογραφικά - Τοπικά προ-
 βλήματα.

Οι έρωτήσεις του έρωτηματολογίου ήταν 81 και στην πλειοψηφία τους "κλειστές" και μέ προκατασκευασμένες τίς άπαντήσεις πού μπορούσε νά επιλέξη ό έρωτώμενος.

Έδω πρέπει νά έπισημανθοῦν τά έξής : Ένα έρωτηματολόγιο όσο σωστά σχεδιασμένο και άν είναι "άνακαλύπτεται" στά θετικά και άρνητικά του σημεία μόνο στην διάρκεια μιās έρευνας. Απ' αυτόν τόν κανόνα δέ ξεέφυγε και αυτό τό έρωτηματολόγιο τό όποιο μάλιστα διαπραγματευόταν ένα θέμα μέ τό όποιο ή έφαρμοσμένη έρευνα έχει ελάχιστα άσχοληθεϊ. Έτσι, άν και στό σύνολο τους οι έρωτήσεις ήταν αρκετά εύστοχες, υπήρξε και ένας μικρός αριθμός έρωτήσεων πού δέν άπαντήθηκαν είτε γιατί ήταν δυσνόητες είτε γιατί επικαλύπτονταν από άλλες. Στην άνάλυση τών άποτελεσμάτων θά αναφερθοῦμε σ' αυτές τίς έρωτήσεις.

Πρέπει επίσης νά διευκρινισθεϊ ότι σε κάθε κεφάλαιο του έρωτηματολογίου υπάρχουν όρισμένες "έρωτήσεις-κλειδιά" στίς όποιες δόθηκε μεγάλη σημασία κατά την σχεδίαση του έρωτηματολογίου. Αυτό έξηγεϊ και τό είδικό βάρος πού δόθηκε στην άνάλυσή μας, στίς άπαντήσεις αυτών τών έρωτήσεων.

Η έπιλογή του δείγματος έγινε μέ την μέθοδο του τυχαίου δείγματος (RANDOM SAMPLE). Τό μέγεθος του δείγματος όρίσθηκε σε 100 έρωτηματολόγια στό κάθε νησί, σε άτομα και τών δύο φύλων, ηλικίας 18 ως 70 έτών. Η έρευνα έγινε στην πρωτεύουσα και στό λιμάνι τών 2 νησιών και οι έρωτώμενοι ήταν μόνιμοι κάτοικοι του νησιού.

Γνωρίζοντας ότι μπορεί να υπάρξουν προβλήματα από αρνήσεις ή απουσίες, επιλέξαμε αρχικά 150 άτομα σε κάθε νησί.

Η έρευνα στά 2 νησιά άπαίτησε τήν παραμονή μας σε αυτά επί 3,5 μήνες (Μάϊος και Σεπτέμβριος ως Νοέμβριος του 1982) Τα άποτελέσματα τής έρευνας έπεξεργάσθηκε : COMPUTER (σύστημα S.P.S.S.)

I.-E - Η χρησιμοποίηση τών καταγραμμένων
(στήν διάρκεια ελεύθερων συζητήσεων)
άπόψεων τών ντόπιων.

Στό άρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα τής παραμονής μας στά 2 νησιά φροντίσαμε να έρθουμε σε έπαφή με τούς κατοίκους και να μιλήσουμε μαζί τους, τό σο για τά θέματα που τίγει τό έρωτηματολόγιο, όσο και για γενικώτερα θέματα. Αυτό δέν ήταν καθόλου εύκολο αν ληφθή υπόψη ότι ή παρουσία κάποιου ξένου τόν χειμώνα σ'ένα μικρό νησί τραβάει άμέσως τήν προσοχή τών ντόπιων. Έτσι στό κλασσικό τόπο συνάντισης τών κατοίκων - τό καφενεϊο- έγιναν πολλές συζητήσεις με τούς ντόπιους, ένω πολλοί άπ'αυτούς μās κάλεσαν και στό σπίτι τους. Στήν άρχή δέν καταγράψαμε όλα όσα μās έλεγαν, αλλά όσο περνούσαν οι μέρες άποφασίσαμε να τό κάνουμε για 2 λόγους

- α) Παρατηρήσαμε ότι άνθρωποι δύσπιστοι και αρνητικοί στήν παρουσία μας, άπαντούσαν με εύκολία σε θέματα που άφορούσαν τό νησί τους, φτάνει ή συζήτηση να γινόταν άτυχα και ελεύθερα. Πολλοί δε κάτοικοι μās κλησίαζαν μόνοι τους - γνωρίζοντας ότι κάνουμε κάποια έρευνα - για να μās μιλήσουν. Άρκετοί άπ'αυτούς ήταν συγγενείς άτόμων στά όποια είχε γίνει έρωτηματολόγιο.
-

β) Οί ίδιοι οί έρευνώμενοι όταν τελιώναμε τήν συμπλήρωση του έρωτηματολογίου (πού γινόταν συνήθως στό σπίτι τους) επέμεναν νά συνεχίσουμε τήν συζήτηση.

Από τίς απόψεις πού καταγράφηκαν αποφασίστηκε νά χρησιμοποιηθούν καταρχάς αυτές πού έμφανίστηκαν συχνώτερα στίς συζητήσεις και κατόπιν αυτές πού θεωρήθηκαν περισσότερο ένδεικτικές και αντιπροσωπευτικές τής άποφης τών κατοίκων σέ κάποιο θέμα.

I. - Z - Τά προβλήματα πού παρουσιάστηκαν
στήν έπιλογή του δείγματος και
στήν έρευνα στά δύο νησιά.-

Σημαντικά προβλήματα ανέκυψαν τόσο στήν έπιλογή του δείγματος όσο και στήν έρευνα.

Συγκεκριμένα:

α) ή έπιλογή του ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ από τά Δημοτολόγια ήταν άδύνατη, γιατί οί κάτοικοι είναι καταγραμμένοι στό Δημοτολόγιο σέ Οίκογενιακές Μερίδες. Προτιμήθηκε λοιπόν νά "τραβηχθή" τό δείγμα από τους έκλογικούς καταλόγους άφου άφαιρέθηκαν από αυτούς (μέ τήν βοήθεια τών γραμματέων τών δύο κοινοτήτων) όσοι δέν ήταν μόνοι κάτοικοι τών δύο νησιών.

β) Σημαντικός ήταν ό αριθμός τών άτομων πού άπουσιάζαν και στά δύο νησιά. Τήν έποχή πού έγινε ή έρευνα.

(Σεπτέμβριος ως Νοέμβριος) πολλοί κάτοικοι βρισκόντουσαν στην Αθήνα για φώνια ή για να έπισκεφθούν συγγενείς.

γ) Πολύ ψηλό ήταν και το ποσοστό τών άρνήσεων. Οι αίτιες ήταν τόσο είδικές (διαφορετικές για τό κάθε νησί) όσο και κοινές για τά 2 νησιά. Στην "Ιο δύο γεγονότα είχαν κάνει τούς κατοίκους να "κουμπωθούν" Τό ένα ήταν ένα DOCUMENTAIRE πού γυρίστηκε στό νησί για λογαριασμό τής Σουηδικής τηλεόρασης από κάποιον Έλληνα. Σ' αυτό τό DOCUMENTAIRE - πού προβλήθηκε στην Έλληνική Τηλεόραση - προβάλλονταν έντονα και (έπιλεχτικά) όρισμένα άρνητικά σημεϊα τής τουριστικής ανάπτυξης στό νησί, μέ αποτέλεσμα να δυσφημιστεί ή "Ιος.

Τό δεύτερο γεγονός ήταν κάποια δημοσιεύματα σε Αθηναϊκές έφημερίδες πού παρουσίαζαν τήν "Ιο (μαζί μέ τήν Πάρο και τήν Μύκονο) σαν ένα από τά κέντρα ναρκωτικών στις ητικλάδες.

Στήν Σέριφο πάλι, τό πρόβλημα ήταν ότι συνέπεσε ή διεξαγωγή τής έρευνας, μέ προεκλογική περίοδο (Δημοτικές εκλογές). Οι πολιτικές συζητήσεις γινόντουσαν ή δικαιολογία πού πρόβαλλαν οι κάτοικοι για να μίν μās μιλήσουν. Κοινό πρόβλημα και στά δύο νησιά, ήταν ό φόβος ότι ήμασταν έφοριακοί, ή ότι εκπροσωπούσαμε κάποια κρατική αρχή. Τό ένδιαφέρον σ' αυτό τό θέμα ήταν ότι όσο περισσότερο παρατεινόταν ή παραμονή μας στά νησιά τόσο πιο δύσπιστοι και άρνητικοί γινόντουσαν οι κάτοικοι.

δ) Τελευταίο πρόβλημα και σημαντικώτερο ήταν τό πολύ ψηλό ποσοστό άρνήσεων τών γυναικών. Ήνω στό δείγμα υπήρχαν πάνω από 70 γυναϊκες σε κάθε νησί, στην μέν "Ιο απάντησαν 16 και στην Σέριφο 18 γυναϊκες. Τό θέμα αυτών τών άρνήσεων αποκτάει ιδιαίτερο ένδιαφέρον αν σκεφθεϊ κανείς ότι συνοδευόμασταν από φίλη, ακριβώς από τόν φόβο τέτοιων άρνήσεων. Συμπεραίνουμε ότι αν

δέν υπήρχε καί αὐτή ἡ γυναικεία παρουσία, ἴσως οἱ ἀρνήσεις νά ἦταν περισσότερες. Οἱ ἄμεσες ἀρνήσεις ἦταν δύο εἰδῶν: αὐτές πού γινόντουσαν χωρίς περιστροφές καί αὐτές πού γινόντουσαν γιατί οἱ ἐρευνώμενες εἶχαν ἐπιρραστεῖ ἀρνητικά ἀπό ἄλλες γυναῖκες στίς ὁποῖες εἶχε γίνει ἐρωτηματολόγιο (ἢ εἶχαν ἀρνηθεῖ) Ἐμμεση ἀρνηση θεωρήθηκε ἡ ἀπαίτηση ὀρισμένων γυναικῶν νά παρίσταται ὁ σύζυγος. Σέ δύο ἐρωτηματολόγια πού συνενάισαμε στήν παρουσία αὐτή, ἡ παρέμβαση τοῦ συζύγου ἦταν καίρια σέ σημαντικά σημεία τοῦ ἐρωτηματολογίου. Ἐτσι ἀγνοήσαμε αὐτά τά δύο ἐρωτηματολόγια καί προσπαθήσαμε νά πείσουμε τίς γυναῖκες νά μᾶς μιλοῦν μόνες. Τελικά ὅμως οἱ ἀρνήσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου δέν ἦταν λίγες.

Λόγω τῶν πολλῶν ἀρνήσεων ἀπό γυναῖκες ὀρισμένα θέματα στά ὁποῖα θέλαμε νά δοῦμε τίς διαφορές ἀπαντήσεων κατά φύλο, δέν θά ἀναλυθοῦν.

Τά παραπάνω προβλήματα συνέτειναν ὥστε νά μὴν ἐπιτευχθεῖ ὁ στόχος πού θέσαμε στήν ἐρευνα: δηλαδή 100 ἄτομα δείγμα σέ κάθε νησί. Συμπληρώθηκαν τελικά 70 ἐρωτηματολόγια στήν Ἴο καί 63 ἐρωτηματολόγια στήν Σέριφο.

Σάν ἐπίλογο σ' αὐτήν τήν εἰσαγωγή θά θέλαμε νά διευκρινήσουμε ὅτι ξεκινῶντας αὐτήν τήν ἐρευνα γνωρίζαμε τοὺς περιορισμούς πού ὑπάρχουν. Πειραστότερο λοιπόν θεωροῦμε ὅτι κάναμε μιᾶ ἐρευνα - πιλότο γιά νά καταγραφοῦν σέ μιᾶ περιοχή οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ.

Ἐπὶ τούτων ὑπάρχει ἀναμφισβήτη ἀνάγκη, μεγαλύτερων καί πληρέστερων ἐρευνῶν γύρω ἀπό τό θέμα.

II.- Η ΕΡΕΥΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Τρόπος παρουσίασης των αποτελεσμάτων

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων ακολουθεί την εξής σειρά:

- α) Τά Κεφάλαια τοῦ Ἐρωτηματολογίου παρουσιάζονται μέ τήν σειράν πού ἔχουν σ' αὐτό, μέ μιὰ σημαντική διαφορά: Τό Κεφάλαιο τῆς ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ, χωρίζεται σέ δύο ὑποκεφάλαια, τό πρῶτο μέ τίτλο, Βασικά Δημογραφικά Χαρακτηριστικά, θά προταχθεῖ τῶν ὑπολοίπων, καί τό δεύτερο μέ τίτλο: Ἰδιοκτησίες - Χρήσεις Γῆς θά ἀκολουθήσει τό κεφάλαιο τῶν Ἐπαγγελματικῶν Χαρακτηριστικῶν.
 - β) Τό δείγμα θά ἐξετάζεται καταρχάς συνολικά καί κατόπιν θά γίνεταί ἡ σύγκριση τῶν αποτελεσμάτων στά δύο νησιά (ἐφόσον οἱ διαφορές πού παρουσιάζονται εἶναι στατιστικά σημαντικές) Οἱ διασταυρώσεις πού ἐγίναν μεταξύ ὀρισμένων ἐρωτήσεων (στό σύνολο τοῦ δείγματος) θά προταχθοῦν τῆς σύγκρισης ἀνάμεσα στά δύο νησιά.
 - γ) Τά συμπεράσματα θά παρουσιασθοῦν συνολικά στό τέλος τοῦ Κεφαλαίου.
-

II. - Α - ΒΑΣΙΚΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ (6)

Η κατανομή κατά φύλο του δείγματος τόσο στο σύνολο του όσο και στα 2 νησιά χωριστά παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί:

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι -

ΦΥΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
ΑΝΤΡΕΣ	74,4 %	71,4 %	77,1 %
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	25,6 %	28,6 %	22,9 %

Από τα στοιχεία του πίνακα προκύπτει ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφορά στο ποσοστό αρνήσεων από γυναίκες.

Η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων (85,6% και στα δύο νησιά έχουν γεννηθεί στον τόπο τους, ενώ όσοι γεννήθηκαν στην Αθήνα-Πειραιά (7,6%) ή στην Σύρο (3%) επέστρεψαν σύντομα στο νησί τους.

Στην συνέχεια παρουσιάζεται η οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 2 -

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
ΕΓΓΑΜΟΣ	80,3 %	78,3 %	82,5 %
ΑΓΑΜΟΣ	16,7 %	20,3 %	12,7 %
ΧΗΡΟΣ	2,3 %	1,4 %	3,2 %
ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ	0,8 %	-	1,6 %

(6) Ερωτήσεις 62-64-65

Στήν Ίο πολλά άτομα πιστεύουν ότι οι νέοι άντρες παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία γιατί προτιμούν να ζήσουν την ζωή τους "όπως λένε". Αναφέρονται συγκεκριμένα στις δυνατότητες "ελεύθερης έρωτικής ζωής" που προσφέρει ο Τουρισμός σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η μεγάλη πλειοψηφία των νέων δεν έχει οικονομικά προβλήματα. Οι συζητήσεις μας με πολλούς νέους επιβεβαιώνουν τις απόψεις αυτές. Η άποψη ενός ηλικιωμένου Νιώτη για το θέμα είναι πολύ χαρακτηριστική "Παλιά ο άντρας μόλις τελειωνε τόν στρατό παντρευόταν... Τώρα οι περισσότεροι έχουν καλές δουλειές και αλλάζουν 5 και 10 ξένες κάθε καλοκαίρι... Γιατί να βιαστούν να παντρευτούν ;"

2.- ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ (7)

Σημαντικές είναι οι διαφορές στην πυραμίδα ηλικιών όπως φαίνεται και από τα στοιχεία του πίνακα που ακολουθεί.-

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 3 -

ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
18 ως 25 ετών	11,4 %	11,1 %	11,6 %
26 ως 40 ετών	31,8 %	25,4 %	37,7 %
41 ως 55 ετών	32,6 %	41,3 %	24,6 %
56 ως 70 ετών	24,2 %	22. %	26,1 %

Η Ίος έχει περισσότερα άτομα στις παραγωγικές ηλικίες 20 ως 40 ετών. Αν μάλιστα συνυπολογισθούν και οι νέοι 18 ως 25 ετών, η Ίος εμφανίζει ένα ποσοστό : 49,3% στις ηλικίες 18 -40 ετών, ενώ το ποσοστό της Σερίφου στις ίδιες ηλικίες είναι 36,5%.-

(7) ερώτηση 63.-

Ἡ περισσότερο ἰσορροπημένη σύνθεση τῆς πυραμίδας ἡλικιῶν στὴν Ἴο ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι μεταπολεμικά ἡ μετανάστευση ἦταν λιγώτερη τῆν Ἴο, ἀπ' ὅτι στὴν Σέριφο, ποῦ ἦταν πολὺ μεγάλη (Βλ. ΜΙΝΑΗΑ 27 σελ. 242.)

Ὀφείλεται ὅμως ἐπιπλέον καί στὸν Τουρισμό - ὅπως θὰ φανεῖ καί ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποῦ ἀκολουθεῖ - ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ συγκρατήσῃ τὸν πληθυσμὸ στὴν Ἴο καί νὰ φέρει πίσω μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

3.- Ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τῶν ἐρωτώμενων καί τῶν παιδιῶν τους. (8)

Τὸ ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης εἶναι - ὅπως ἀναμενόταν - χαμηλό. Ἡ κατάσταση παρουσιάζεται στὸν ἐπόμενο πίνακα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ . - 4 -

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
Δέν τέλειωσε Δημοτικό	14 %	13,1 %	14,7 %
Ἀπόφοιτοι Δημοτικοῦ	62 %	52,5 %	70,6 %
Ἀπόφοιτη 3ης Γυμνασίου	7,8%	13 %	2,9 %
Γυμνάσιο ἢ Μέση Τεχνική-Ἐπαγγελ- ματική Σχολή	14 %	18,1 %	10,3 %
Ἀνώτερη ἢ Ἀνώτα- τη Σχολή	2,3%	3,3 %	1,5 %

(8) Ἐρωτήσεις 66 καί 67α ὡς 67 δ.

Από τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακα προκύπτου τὰ ἑξῆς:

Τό ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης στήν Σέριφο (χωρίς νά εἶναι ἱκανοποιητικό) εἶναι καλύτερο ἀπ'αυτό τῆς Ἰου. Ὅσοι ἔχουν τελειώσει ἀπό 3ῆ Γυμνασίου καί πάνω ἀποτελοῦν τό 33,4% τοῦ δείγματος στήν Σέριφο καί μόνον τό 14,7% στήν Ἰο. Τό καλύτερο ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τῆς Σεριφου, φαίνεται ὅτι ὀφείλεται στήν προσωρινή μετανάστευση στήν Ἀθήνα τῶν περισσότερων νέων (πηγαίνουν σε συγγενεῖς τελειώνουν τό Γυμνάσιο καί ἐπιστρέφουν). Ἀντίθετα στήν Ἰο (πού λόγω καλύτερης οἰκονομικῆς κατάστασης θά περίμενε κανεῖς νά ὑπάρχει καί καλύτερο ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης) φαίνεται νά ὑπάρχει μιὰ ἀνταγωνιστική σχέση τοῦ Τουρισμοῦ μέ τήν ἐκπαίδευση τῶν νέων. Ἀρκετοί σταματοῦν τό σχολεῖο τελειώνοντας τό Δημοτικό γιατί ἔχουν "στημένες" δουλειές, ὅπως λένε, ἢ γιανί πρέπει νά βοηθήσουν τούς γονεῖς τους. Ἡ ἔκταση τοῦ φαινομένου δέν ἔγινε δυνατό νά ἐντοπιστεῖ, ἀλλά σ'αυτούς πού ἀσχολοῦνται μέ τόν Τουρισμό δέν εἶναι μικρή. Ἀπό τίς συζητήσεις πού κάναμε στήν Ἰο συμπεραίνουμε τὰ ἑξῆς:

Ὅταν ἄρχισε ἡ τουριστική ἀνάπτυξη οἱ περισσότεροι κάτοικοι θεώρησαν σάν σημαντικώτερο ὄφελος τό γεγονός ὅτι θά σκούδαζαν τὰ παιδιά τους. Ὅσο ὅμως περνοῦσαν τὰ χρόνια καί πλήθαιναν οἱ τουριστικές ἐπιχειρήσεις καί τὰ ἐνοικιαζόμενα, δημιουργήθηκε ἀνάγκη γιά ἐργατικά χέρια στήν περίοδο Ἀπριλίου Ὀκτωβρίου. Ἐτσι πολλά παιδιά σταματοῦσαν μετά τό Δημοτικό ἢ τήν 3ῆ Γυμνασίου εἴτε μέ τήν ἀνοχή (ἢ προτροπή) τῶν γονιῶν τους, εἴτε οἷότι ἐγκατέλειπαν τό σχολεῖο γιά νά δουλέψουν. Πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι καί τόν χειμῶνα ὑπάρχουν προσοδοφορες ἐργασίες στό νησί (οἰκοδομή).

Σέ ἀντίθεση μέ τὰ παραπάνω πρέπει νά ἀναφερθεῖ

ὅτι ὁ κίνδυνος νά κλείσῃ τὸ γυμνάσιο τῆς Σερίφου πρὶν λίγα χρόνια ἔκανε τοὺς κατοίκους νά δηλώσουν σέ τοπικὸ βουλευτὴ ὅτι: "ἂν γίνῃ κάτι τέτοιο θά μεταναστεύσουν 30 οἰκογένειες στὴν Ἀθήνα."

*Ένας ἐπιπλέον λόγος τοῦ κακοῦ ἐπιπέδου ἐκπαίδευσης στὰ 2 νησιά, εἶναι ὁπωσδήποτε καὶ τὸ γεγονός ὅτι κανένα δέν ἔχει Λύκειο.

Στὸν πίνακα πού ἀκολουθεῖ ἐξετάζεται τὸ ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τῶν παιδιῶν τῶν ἐρωτώμενων οἱ ὁποῖοι χωρίζονται σέ 2 ὁμάδες ἡλικιῶν (21 ὡς 44 ἐτῶν καὶ 45 ὡς 70 ἐτῶν) ὥστε νά φανεῖ ἂν ἔχουν ἐπέλθει ἀλλαγές ἀπὸ γενιὰ σέ γενιὰ.-

Π Ι Ν Α Κ Α Σ -5-

Ν Η Σ Ι	ΟΜΑΔΑ ΗΛΙΚΙΑΣ ΕΡΩΤΩ- ΜΕΝΩΝ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΠΑΙΔΙΩΝ ΕΡΩΤΩΜΕΝΩΝ			
		ΑΓΟΡΙΑ ΠΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣ. Η ΉΑ ΟΛΟΚΛ. ΤΟ ΓΥΜΝΑΣ.	ΑΓΟΡΙΑ ΠΟΥ ΔΙΕ- ΚΟΥΑΝ ΣΠΟΥΔΕΣ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΠΟΥ ΟΛΟΚΛ. Η ΉΑ ΟΛΟΚ. ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΠΟΥ ΔΙΕ- ΚΟΥΑΝ ΣΠΟΥΔΕΣ
Σ Ε Ρ Ι Φ Ο Σ	21 ὡς 44 ἐτῶν	43,8% 19,1%	4,8% 2,1%	41,5% 18,1%	9,9% 4,3%
	45 ὡς 70 ἐτῶν	24,5% 13,5%	28,4% 16,5%	7,6% 4,3%	39,4% 22,3%
Ι Ο Σ	21 ὡς 44 ἐτῶν	46,5% 17,9%	2,3% 0,9%	46,5% 17,9%	4,7% 1,8%
	45 ὡς 70 ἐτῶν	4,2% 2,6%	48,6% 29,9%	5,5% 3,4%	41,6% 25,6%

Από τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακα προκύπτουν τὰ ἑξῆς:

1.- Στὴν Σέριφο τὰ παιδιὰ τῶν ἐριτώμενων πού ὀλοκλήρωσαν (ἢ θὰ ὀλοκληρώσουν) τίς γυμνασιακές τους σπουδές εἶναι τό 55,3% τοῦ συνόλου τῶν παιδιῶν. Τό ἀντίστοιχο ποσοστό γιά τὴν Ἴο εἶναι πολύ μικρότερο (41,8%)

2.- Ἀπό τὰ παιδιὰ πού ἔχουν νέους γονεῖς (21 - 44 ἐτῶν) πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (93,9%) τέλειωσε ἢ θὰ τελειώσει τό Γυμνάσιο στὴν Ἴο, ἀπ'ὄτι στὴν Σέριφο : 85,4%.

3.- Ἀπό τὰ παιδιὰ ἀντίθετα πού ἔχουν μεγαλύτερους γονεῖς (45 ὡς 70 ἐτῶν) τό ποσοστό πού τέλειωσε (ἢ θὰ τελειώσει) τό γυμνάσιο εἶναι πολύ μεγαλύτερο στὴν Σέριφο (32,1%) ἀπ'ὄτι στὴν Ἴο (9,7%)

4.- Στὴν Σέριφο τό 60% ὄσων παιδιῶν δέν ὀλοκλήρωσαν τίς σπουδές τους (Γυμνάσιο) εἶναι κορίτσια ἐνῶ στὴν Ἴο περισσότερα εἶναι τὰ ἀγόρια (53%)

5.- Ἡ ἀνισότητα στὴν ἐκπαίδευση τῶν κοριτσιῶν παραμένει καί στοὺς νεώτερους γονεῖς. Καί στά δύο νησιά τὰ κορίτσια πού ἔχουν γονεῖς αὐτῆς τῆς ἡλικίας καί ἐγκαταλείπουν τό σχολεῖο εἶναι διπλάσια ἀπό τὰ ἀγόρια.

Ἀπό ὅσα προηγήθηκαν συμπεραίνουμε ὅτι ἡ Σέριφος παρουσιάζει καλύτερο ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης ἐνῶ τό χαμηλότερο ἐπίπεδο ἐκπαίδευσης τῆς Ἴου φαίνεται ὅτι ἐπιβαρύνει τὴν ἀνταγωνιστικὴ σχέση τοῦ Τουρισμοῦ πού προαναφέραμε.

II. - Β - Τ Ο Υ Ρ Ι Σ Μ Ο Σ

I.- Τό είδος τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων
καί ἡ ἰδιοκτησία τους ἀπό τοὺς ντόπιους (9)

Τά ἐνοικιαζόμενα δωμάτια εἶναι τό κυριώτερο εἶδος καταλύματος καί στά 2 νησιά (98,5% τῶν ἀπαντήσεων στό σύνολο τοῦ δείγματος) καί παράλληλα ἡ τουριστική ἐπιχείρηση μέ τήν ὁποία κατά κύριο λόγο ἀσχολοῦνται οἱ ντόπιοι (98,5% τῶν ἀπαντήσεων στό σύνολο τοῦ δείγματος)

Οἱ ἀπαντήσεις αὐτές ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τά ἐνοικιαζόμενα δωμάτια εἶναι ἡ "κλασσική" τουριστική ἐπιχείρηση στίς Κυκλάδες. Εἶναι ἀναγκαῖο νά ἐπισημανθεῖ ὅτι τά ἐνοικιαζόμενα δωμάτια εἶναι πολύ περισσότερα ἀ' ὅσα δηλώνονται, τόσο στήν Σέριφο ὅσο καί στήν Ἴο, ὅπου τό καλοκαίρι ὅλοι σχεδόν οἱ κάτοικοι νοικιάζουν δωμάτια (νόμιμα ἢ παράνομα). Χαρακτηριστικό εἶναι αὐτό πού μᾶς ἀνέφεραν στήν Ἴο σέ συζήτηση γιά τά ἐνοικιαζόμενα. "Στήν Νιό τό θέμα δέν εἶναι πόσοι νοικιάζουν δωμάτια, ἀλλά ἂν ὑπάρχει κανεῖς πού δέν νοικιάζει"

Τήν περίοδο πού ἐπισκεφθήκαμε τήν Ἴο ἐπικρατοῦσε ἀληθινός οἰκοδομικός ὄργασμός (ὑπῆρχαν οἰκοδομοί ἀκόμη καί ἀπό τήν Ἀθήνα). Ἄπ' ὅτι φαίνεται ὁμως οἱ φιλοὶ ρυθμοὶ αὐξήσεως τῶν ἐνοικιαζόμενων στό νησί τά τελευταῖα 15 χρόνια, ἔχουν δημιουργήσει πρόβλήματα ὑπερπροσφορᾶς. Ἐτσι ἂν ἐξαιρεθοῦν οἱ 2 μῆνες αἰχμῆς (Ἰούλιος - Αὐγούστος) τήν ὑπόλοιπη θερινή περίοδο εἶναι συχνό τό φαινόμενο τῆς ἄγρας τουριστῶν (πού συχνά καταλήγει σέ καβγάδες μεταξύ τῶν ντόπιων).

Ἡ χωροταξική τοποθέτηση τῶν ἐνοικιαζόμενων ἐπίσης καθώς καί ἡ αἰσθητική ρύπανση πού δημιουργεῖται ἀπό τήν "φειτοπαραδοσιακή" ἀρχιτεκτονική τους μᾶς ἐντυπωσί-
ᾶσαν στήν Ἴο.-

(9) ἐρωτήσεις I καί 3.

Επειδή απαγορεύεται η ανοικοδόμηση μέσα στον οικισμό, η μόνη λύση για τα ένοικιαζόμενα ήταν να κτισθούν κάπου κοντά αλλά όπως δήποτε εκτός των όριων του οικισμού. Επιλέχθηκε έτσι ένα σημείο στην είσοδο του οικισμού και δημιουργήθηκε ένας δεύτερος μικρός οικισμός που αποτελείται αποκλειστικά σχεδόν από ένοικιαζόμενα. Η προσπάθεια δε των εργολάβων να κρατηθεί και τό " παραδοσιακό χρώμα " έχει δημιουργήσει έναν νέο αρχιτεκτονικό " ρυθμό " που βασικό του χαρακτηριστικό είναι η κυκλαδίτικη, καμάρα, που διακοσμεί τα άτεχνα " κτίρια-κουτιά " των ένοικιαζόμενων. Το αισθητικό αποτέλεσμα είναι τουλάχιστον θλιβερό.

Σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται στις απαντήσεις που άφορουν την ιδιοκτησία των τουριστικών επιχειρήσεων. Στην Ιο οι περισσότεροι (91,3%) άπαντούν ότι οι τουριστικές επιχειρήσεις άνήκουν κύρια στους ντόπιους, ενώ στην Σέριφο ίδια άπάντηση δίνει μόνο τό 63,5%. T-STUDENT = 3,88, S.E.=7,16 και D = 27,8)

Εντύπωση κάνει τό γεγονός ότι στην Σέριφο είναι πολλοί (36,5%) αυτοί που δηλώνουν ότι οι επιχειρήσεις άνήκουν κύρια σε Έλληνες από άλλες περιοχές της χώρας, ενώ αντίθετα στην Ιο μόνον τό 8,7% δίνει τέτοια άπάντηση. (T-STUDENT = 3,9, S.E. = 7,16, D = 27,7)

Οι διαφορές σ' αυτήν την τελευταία άπάντηση ξενίζουν γιατί στην Ιο είναι πολύ περισσότεροι - από ότι στην Σέριφο - οι Έλληνες από άλλες περιοχές της χώρας που έχουν σημαντικές τουριστικές επιχειρήσεις, στό νησί.

Η εξήγηση του φιλοῦ ποσοστοῦ της Σεριφου βρίσκεται στό φαινόμενο των " καταλυτών " της τουριστικής ανάπτυξης που έχει έπισημανθεί από διάφορους έρευνητές.(10) Οι καταλύτες αυτοί είναι τά άτομα (συνήθως ντόπιοι από άλλη περιοχή της χώρας ή ξένοι) που - άνακαλύπτουν - μία περιοχή και ιδρύοντας τίς πρώτες επιχειρήσεις συμβάλουν στην ανάπτυξη του Τουρισμοῦ. Αυτό συνέβη και στά 2 νησιά μέ κάποιες διαφορές.

(10) BL.D.J. GREENWOOD "TOURISM AS AN AGENT...." O.C.σελ. 90.

K.MOORE "MODERNIZATION IN CANARY ISLANDS..." O.C.σελ. 22-23.

NUNEZ "WEEKENDISMO IN MEXICAN VILLAGE....." O.C.σελ. 348.

Στήν μὲν Σέριφο, ντόπιοι ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας (Ἀθηναῖοι κλπ) καθὼς καὶ ξενιτεμένοι Σεριφιῶτες ἤταν αὐτοὶ ποὺ ἄνοιξαν τίς πρῶτες σημαντικὲς τουριστικὲς ἐπιχειρήσεις (3-4 Ταβέρνες, 2-3 πανσιόν καὶ Ξενοδοχεῖα I κατάστημα μὲ τουριστικὰ εἶδη καὶ 2 ντισκο - πάμπ ποὺ λειτουργοῦν τὸ καλοκαίρι) καὶ ἔδωσαν ἔτσι τὸ ἐναυσμα τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης. Οἱ ντόπιοι ἀκολούθησαν μὲ τὰ ἐνοικιαζόμενα δωμάτια καὶ ἀργότερα στράφηκαν σὲ πιο προσοδοφόρες ἐπιχειρήσεις (ταβέρνες - ξενοδοχεῖα).

Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἐξηγεῖται καὶ τὸ ποσοστὸ αὐτῶν ποὺ φαίνονται ἐντυπωσιασμένοι ἀπὸ τὴν σημαντικὴ παρουσία στὴν τουριστικὴ οἰκονομία τοῦ τόπου, ντόπιων ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας. Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ὅτι ἡ παρουσία αὐτῆ εἶναι πράγματι σημαντικὴ (οἱ Σεριφιῖοι ἔχουν περισσότερες ἐπιχειρήσεις) ἀλλὰ ὅτι:

α.- Αὐτὰ τὰ άτομα ἔχουν μερικὲς ἀπὸ τίς μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις.

β.- Ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξη τοῦ νησιοῦ εἶναι μικρὴ καὶ οἱ ἐπιχειρήσεις σχετικὰ λίγες, ὁπότε ἡ συμμετοχὴ "ξένων" εἶναι περισσότερο ἐμφανῆς.

Στὴν Ἴο ἡ πορεία τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης δὲν διαφέρει πολὺ, αὐτὰ ποὺ διαφέρουν εἶναι τὸ εἶδος τῶν "καταλυτῶν" καὶ οἱ ἀντιδράσεις τῶν κατοίκων μετὰ τὴν πρώτη "ἀνακάλυψη". Συγκεκριμένα κάποιοι πλούσιοι Γάλλοι καὶ ἓνας γνωστὸς ζωγράφος Ἕλληνας, (Γαΐτης) ποὺ ἔκτισαν σπίτια στὸ νησί συνέβαλαν ὥστε νὰ γίνῃ γνωστὸ στὸ ἐξωτερικόν. Παράλληλα μὲ αὐτοὺς σχεδόν, ἦρθαν ξένοι ἐπιχειρηματίες (Ἀθηναῖοι κύρια καὶ ἀλλοδαποί) ποὺ ἄνοιξαν τίς πρῶτες σημαντικὲς ἐπιχειρήσεις (ξενοδοχεῖα - μπάρ - ταβέρνες) Αὐτοὺς πάλι ἀκολούθησαν σύντομα ντόπιοι μετανάστες στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἐπέστρεψαν, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ νοικιάζουν δωμάτια. Τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς Ἴου εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι "ἀνταποκρίθηκαν" γρήγορα στὸν Τουρισμὸ καὶ βαθμιαία ἀρχισαν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ ὅλα τὰ εἶδη τουριστικῶν

έπιχειρήσεων. Αυτό πάλι δέν αλλάζει τό γεγονός ότι από τίς πιό προσοδοφόρες έπιχειρήσεις, οί μισές περίπου άνήκουν σέ 'Αθηναίους και 'Αλλοδαπούς.

(2) 'Απόψεις για τήν κρατική βοήθεια στόν

Τ ο υ ρ ι σ μ ό

Η τεράστια πλειοψηφία και στά 2 νησιά (88,7%) πιστεύε. ότι τό κράτος δέν βοηθάει καθόλου ή βοηθάει λίγο.

Διάχυτη είναι ή έντύπωση στους κατοίκους ότι ένώ τό κράτος κερδίζει από τόν Τουρισμό δέν βοηθάει από τήν άλλη πλευρά στήν λύση τών σημαντικών προβλημάτων τών νησιών: Ύδραυση, 'Αποχέτευση, Συγκοινωνίες, Περίθαλψη, 'Εκπαίδευση. Οί απόψεις αυτές ακούγονται πολύ περισσότερο στήν 'Ιο, όπου έντύπωση μάς έκανε και μιá άλλη άποψη πού συχνά ακούσαμε: ότι αν τό νησί αναπτύχθηκε τόσο έντυπωσιακά, αυτό όφείλεται άκριβώς στό γεγονός ότι τό κράτος "δέν έπενέρει".

Η διασταύρωση τών άπαντήσεων μέ τήν ηλικία, τό έπάγγελμα και τήν μόρφωση απέδειξε ότι δέν έπηρεάζονται από αυτούς τούς παράγοντες.

(3) 'Επαγγελματική σχέση μέ τόν Τουρισμό

Οί άπαντήσεις στήν έρώτηση αυτή έδειξαν τήν τεράστια συμμετοχή του Τουρισμού στήν άπασχόληση. Αυτό αναμενόταν για τήν 'Ιο, αλλά όχι και για τήν Σέριφο πού βρέσκειται σ'ένα πρώτο στάδιο τουριστικής ανάπτυξης.

Έδω όμως πρέπει νά γίνει μιá διευκρίνιση: τό ψηλό ποσοστό άπασχόλησης στόν Τουρισμό στήν 'Ιο, άφορã τό σύνολο του νησιού γιατί τά έρωτηματολόγια έγιναν στους δύο ναδικούς οικισμούς (λιμάνι και χώρα) ένώ αντίθετα τό ποσοστό άπασχόλησης στόν Τουρισμό στήν Σέριφο, είναι

(II) 'Ερώτηση 5

μειωμένο κατά 30% ως 40% στο σύνολο του νησιού, γιατί εκτός από το λιμάνι και την Χώρα (πού έγιναν τα ερωτηματολόγια) το νησί έχει και αρκετούς αγροτικούς οικισμούς (Γαλανή, Μεγάλο Λιβιάδι, Μεγάλο Χωριό, Παναγιά)

Δύο θέματα παρουσίασαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις απαντήσεις των ερωτώμενων:

α. Η επιμονή τους να θεωρούν σαν τουριστικά τα επαγγελματά τους. Αυτό έγινε κατά κύριο λόγο -σέ ιδιοκτητες εμπορικών καταστημάτων (Παντοπωλεία, Κρεοπωλεία, Φούρνοι, Περίπτερα, Καφενεῖα) Το κύριο επίχειρημα τους ήταν, ότι το μεγαλύτερο μέρος των κερδών τους προέρχεται από την κίνηση της τουριστικής περιόδου. Τελικά λαμβάνοντας υπόψη τα ποσοστά των κερδών την θερινή περίοδο και τις ιδιαιτερότητες του Τουριστικού Τομέα, σαν άμεσα συνδεδεμένα με τον Τουρισμό, θεωρήθηκαν τα ἔξῃς καταστήματα και επιχειρήσεις:

Ἐστιατόρια - Καφενεῖα - Ζαχαροπλαστεῖα - Τουριστικά Ἐῖδη - Νυχτερινά κέντρα (Μπάρ, Πάμπ, Ντισκοτέκ) Πρακτορεῖα ἑφημερίδων και τσιγάρων - Πρακτορεῖα Πλοίων - Στεγνοκαθαριστήρια - πλυντήρια .

Ἐμμεσα συνδεδεμένα με τον Τουρισμό θεωρήθηκαν τα κατεσοχήν εμπορικά καταστήματα (Παντοπωλεία, Κρεοπωλεία, Ψιλικά, Φούρνοι) Το θέμα πάντως απαιτεί ἔρευνα και ἴσως μιά νέα εἰδική ταξινόμηση. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι πολλοί ἀπό τους ερωτώμενους ἀνέφεραν ὅτι δέν θά ἄνοιγαν τίς επιχειρήσεις τους (ἐμπορικά καταστήματα) ἂν δέν ὑπῆρχε ὁ Τουρισμός.

β. Ἐνα ἄλλο ιδιαίτερα ἐνδιαφέρον θέμα, ἦταν ἡ διπλοασχόληση (π.χ. Τουρισμός και κάτι ἄλλο) ἢ ἡ ἀπόκρυφη τῆς ἀπασχόλησης. Σημαντικό ποσοστό διπλοασχόλησης ἐντοπίστηκε με τόν συνδυασμό τῆς ἐρώτησης 2 (Ἐπαγγελματική Σχέση με τόν Τουρισμό) και τῆς ἐρώτησης 48 (Τί ἐπάγγελμα κάνετε;) θά ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα στήν ἐρώτηση 48.-

Στό σύνολο τοῦ δείγματος μόνον τό 36,1% δηλώνει ὅτι δέν ἔχει σχέση μέ τόν Τουρισμό. Ἀμεση σχέση μέ τόν τουρισμό δηλώνει τό 47,4%. Ὑπενθυμίζεται ὅτι ἡ ἀπασχόληση στό σύνολο τοῦ Τριτογενοῦς ἦταν 48,8% στόν Νομό Κυκλάδων τό 1981.-

Στατιστικά σημαντική διαφορά ἐμφανίζουν οἱ ἀπαντήσεις πού ἀφοροῦν τήν ἰδιοκτησία τουριστικῶν καταστημάτων (πού εἶναι ἄλλωστε καί οἱ πιό προσοδοφόρες ἐπιχειρήσεις). Τό 34,3% στήν Ἰο ἔχει κάποιο κατάστημα ἄμεσα συνδεδεμένο μέ τόν Τουρισμό, ἐνῶ στήν Σέριφο τό ποσοστό εἶναι 19,1% (T-STUDENT = 1,97-S.E.=7,7,D=15,2)

Στήν Ἰο διαφέρει καί τό εἶδος τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων γιατί διαφέρει καί τό στάδιο τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού βρίσκεται. Ἐξί ἄτομα δηλώνουν ἰδιοκτῆτες νυκτερινῶν κέντρων καί ὀκτώ ἄτομα ἰδιοκτῆτες καφενείων καί ἐστιατορίων. Στήν Σέριφο ἀντίθετα ἔξι ἄτομα δηλώνουν ἰδιοκτῆτες καφενείων καί ἐστιατορίων.

Ἡ διαφοροποίηση στά τουριστικά ἐπαγγέλματα φαίνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι στήν Ἰο λειτουργοῦν περίπου 40 νυκτερινά κέντρα (Ντισκοτέκ, Μπάρ, Πάμπ) ἐνῶ στήν Σέριφο ὑπῆρχαν μόνο 3.- Ἡ πλειοψηφία τῶν ἰδιοκτῆτῶν αὐτῶν τῶν μαγαζιῶν στήν Ἰο, εἶναι νέοι, ὡς 35 ἐτῶν ἐνῶ πολλά ἀνήκουν σέ Ἀθηναίους. Ρωτήσαμε ἀρκετούς μέ τί κριτήρια ἀποφάσισαν νά ἀνοίξουν τέτοια ἐπιχείρηση καί ὄχι κάποια ἄλλη. Ἡ πλειοψηφία ἀπάντησε ὅτι αὐτές οἱ ἐπιχειρήσεις ἔχουν πολύ "κίνηση" καί τελικά πολλά κέρδη. Γιά τά κέρδη αὐτῶν τῶν μαγαζιῶν (ἂν καί ἐλάχιστοι μιλοῦσαν γι' αὐτά..) ἀναφέρθηκαν ποσά πού ξεκινοῦσαν ἀπό 1,0 ἑκατομμύριο δρχ. τήν σαιζόν (καθάρᾳ κέρδη) καί ἔγταναν στά 3 ἑκατομμύρια. Τό ὕφος τῶν κερδῶν ἐξηγεῖ βέβαια καί τά ὑπέρογκα νόικια (500 ὡς 700 χιλ.) πού ἀκούσαμε ὅτι ζητοῦν γιά τήν σαιζόν οἱ ἰδιοκτῆτες αὐτῶν τῶν

μαγαζιών. Είναι αναμφισβήτητο ότι στην Ίο αυτός ο τύπος επιχείρησης (μαζί με τα αδήλωτα δωμάτια) συμβάλλει ιδιαίτερα στο γιγάντωμα της τουριστικής παραοικονομίας που βασικά χαρακτηριστικά της είναι: η αγορά-πωλησία ξένου συναλλάγματος και - το κυριώτερο - τα άφορολόγητα κέρη.

(4) 'Απόψεις για τόν Τουρισμό (I2)

Στό σύνολο του δείγματος η πλειοψηφία απαντάει ότι ο Τουρισμός έχει καλές και κακές πλευρές (57,9%) ενώ ένα σημαντικό ποσοστό ερωτώμενων (36,8%) θεωρεί τόν Τουρισμό καλό για τόν τόπο τους. Μικρό είναι τό ποσοστό αυτών που θεωρούν κακό τόν Τουρισμό (4,5%)

Χαρακτηριστικό είναι ότι η μόνη αίτια για τήν όποια θεωρείται καλός ο Τουρισμός είναι τά οικονομικά όφέλη. Η συντριπτική πλειοψηφία (97,6%) δίνει αυτήν τήν απάντηση. Μόνο 3 άτομα (2,4%) στό σύνολο δίνουν άλλη απάντηση ("Ανοίγει τά μάτια" - "Αλλάζει τόν τρόπο ζωής")

Επιχειρήσαμε νά διαπιστώσουμε πού διοχετεύονται τά μεγάλα κέρδη του Τουρισμού. Η μεγάλη πλειοψηφία μās μίλησε για αγορά διαμερισμάτων στην Αθήνα και τόν Πειραιά. Λιγότεροι ήταν αυτοί που ανέφεραν επενδύσεις στις επιχειρήσεις τους ή σε νέες επιχειρήσεις.

Από τίς συζητήσεις που έγιναν πάντως συμπεραίνουμε ότι έχουν δημιουργηθεί μεγάλα περιθώρια αποταμίευσης (κύρια στην Ίο). Μιά σημαντική επίπτωση των κερδών του Τουρισμού είναι και η παράλογη αύξηση ήμερομισθίων στην Ίο, κυρίως στά οικοδομικά επαγγέλματα (οικοδόμοι, ξυλουργοί, αγωγιάτες, σιδεράδες κλπ). Τά μεγάλα αυτά ήμερομισθία αναγκάζουν πολλούς ντόλιους που θέλουν νά κτίσουν ένοικιαζόμενα δωμάτια, νά φέρνουν οικοδομικά συνεργεία από τήν Αθήνα.

(I2 'Ερωτήσεις 6, 6α, 6β.

*Αν τὰ οικονομικά όφέλη, είναι ή μόνη αίτία που ό Τουρισμός θεωρείται Καλός, οί αίτίες για τίς όποί-ες θεωρείται Κακός είναι πολλές: Κατά σειρά δόθηκαν οί έξής άπαντήσεις:

- 1.- Δημιουργεί προβλήματα ήθικης (35,3%)
- 2.- Φέρνει άλητεία (13,7%)
- 3.- Κακή έπιρροή στην Νεολαία (9,8%)
- 4.- Ναρκωτικά (9,8%)
- 5.- Δημιουργεί προβλήματα ύγιεινής και καθαρι-ότητας (7,8%)
- 6.- Άλλάζει τά ήθη και τά έθιμα του τόπου (6,9%)
- 7.- Οί τουρίστες είναι χαμηλής ποιότητας (6,9%)
- 8.- Ο Γυμνισμός (5,9%)
- 9.- Άνεραίνει τό κόστος ζωής και έγκαταλείπεται ή γεωργία (3,9%)

Τίς αίτίες αυτές όμαδοποιήσαμε (για να διευκολύ-νουμε την άνάλυση) ως έξής:

- α) Προβλήματα ήθικης (και Γυμνισμός)
- β) Χαμηλής Ποιότητας Τουρισμός (Άλητεία και κακή έπιρροή στην Νεολαία)
- γ) Κυκλοφορία Ναρκωτικών
- δ) Άλλαγή ήθων και έθιμων
- ε) Προβλήματα ύγιεινής και καθαριότητας
- στ) Άνοδος κόστους ζωής και έγκατάλειψη της γεωργί-ας.

Παράγοντες όπως ή ηλικία, ή μόρφωση και τό έπάγ-γελμα δέν έπηρεάζουν τίς άπόψεις για τόν Τουρισμό.

Οι τεράστιες διαφορές που υπάρχουν στις απαντήσεις στα 2 νησιά, τόσο στις απόψεις για τον Τουρισμό, όσο και στην αιτιολόγηση αυτών των απόψεων, παρατίθεται στους πίνακες που ακολουθούν:

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 6 -

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ Γ Ι Α Τ Ο Ν Τ Ο Υ Ρ Ι Σ Μ Ο			
	ΣΕΡΙΦΟΣ	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΛΟΣ	60,3%	15,7%	T-STUDENT=5,34 S.E.=8,35 D=44,0
ΚΑΛΟΣ ΚΑΙ ΚΑΚΟΣ	30,2%	82,9%	T-STUDENT=6,16 S.E.=8,55 D=52,7

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 7 -

ΓΙΑΤΙ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΚΟΣ Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ;			
ΠΡΟΒΛΗΜ.	ΣΕΡΙΦΟΣ	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΠΡΟΒΛΗΜ. ΗΘΙΚΗΣ & ΓΥΜΝΙΣΜ.	62,1%	32,9%	T-STUDENT=3,4 S.E.=8,6 D=29,2
ΠΡΟΒΛΗΜ. ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΚΛΘΑΡΙΟΤ.	24,1%	1,4%	T-STUDENT=4 S.E.=5,65 D=22,7
ΧΑΜΗΛΗ ΠΟΙΟΤΗΤ. ΤΟΥΡΙΣΜ. ΑΔΗΤΕΙΑ & ΚΑΚΗ ΕΠΙΡΡ. ΝΕΟΛΑΙΑΣ	13,7%	36,9%	T-STUDENT=3, S.E.=7,6 D=23,2
ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ	-	13,4%	
ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΑ ΗΘΗ ΕΘΙΜΑ	-	9,6%	
ΑΝΟΔΟΣ ΚΟΣΤΟΥΣ ΖΩΗΣ & ΕΓΚΑΤΑΛ. ΓΕΩΡΓΙΑΣ	-	5,5%	

Στήν Σέριφο οί περισσότεροι θεωροῦν ὅτι ὁ Τουρισμός εἶναι ὁ τρόπος γιά νά λυθεῖ τό πρόβλημα τῆς φτώχειας καί νά μείνουν οί νέοι στό νησί ἢ νά ἐπιστρέφουν.

Πολλές φορές μᾶς ἀνέφεραν ὅτι "χωρίς τόν Τουρισμό καί οί τελευταῖοι νέοι θά ἔφυγαν γιά τήν Ἀθήνα"

"Ἐτσι ἐξηγοῦν οί ντόπιοι τήν πολύ θετική στάση τους ἀπέναντι στόν Τουρισμό: τόν θεωροῦν - γιά νά χρησιμοποιήσουμε μιά πολύ πετυχημένη ἔκφραση - "τό εἰσιτήριο γιά τήν ἀνάπτυξη"

Τά παραπάνω πάντως δέν ἀναιροῦν ἕναν σκεπτικισμό γιά τόν τύπο τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού θά ὑπάρξει. Οί περισσότεροι κάτοικοι πιστιμοῦν ἕναν μετρημένο τουρισμό μέ τουρίστες "καλῆς ποιότητας" καί ἀναφέρουν σάν παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν τά προρλήματα πού ἔχουν δημιουργηθεῖ σέ κοντινά "τουριστικά" νησιά.

Στήν Ἴο ἀντίθετα τό πολύ φηλό ποσοστό αὐτῶν πού εἶναι σκεπτικιστές ὀφείλεται στά προρλήματα πού ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπό 15 χρόνια ἔντονης τουριστικῆς ἀνάπτυξης. Τά κέρδη ἀπό τόν Τουρισμό στήν Ἴο ὑπάρχουν, δέν εἶναι "ζητούμενο" ὅπως στήν Σέριφο. Πολλοί ντόπιοι μᾶς εἶπαν ὅτι "καί αὔριο ἂν σταματοῦσε ὁ τουρισμός λίγοι κάτοικοι θά ἀντιμετώπιζαν οἰκονομικό πρόβλημα"

Οί ἀπαντήσεις στήν ἐρώτηση πού ἀφορᾷ τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ πιστευομε ὅτι ἐπιβραβεῖν τίς διαπιστώσεις ἄλλων ἐρευνῶν, ὅτι ὁ μαζικός (καί οὐδέτερος) τουρισμός δημιουργεῖ τά μεγαλύτερα προρλήματα σ' ἕνα τό - πο. (13)

Ἄς δοῦμε ἀναλυτικά αὐτές τίς ἀπαντήσεις:

Στήν Σέριφο ἡ μεγάλη πλειοψηφία δίνει τήν γενική ἀπάντηση "Προρλήματα ἡθικῆς καί γυμνισμός" ἐνῶ στήν Ἴο τήν ἴδια ἀπάντηση ἔδωσε πολύ μικρότερο ποσοστό.

(13) Βλ. ΝΟΚΟΝΗΑ0.C. σελ. 3-4 καί 7-8

FOSTER0.C. σελ. 222-226

MOORE0.C. σελ. 27-29 καί

V.SMITH : HOSTS & GUESTS0.C. σελ. 8-13

Ζητήσαμε νά μάθουμε ποιά ήταν ακριβώς αυτά τά προβλήματα. Στην Σέριφο ανέφεραν τόν Γυμνισμό και σέ σχέση μ'αυτόν, τόν φόβο ότι "θά παρασυρθοῦν τά παιδιά τους"

Αντίθετα στην "Ιο οί απαντήσεις ήταν πιό συγκεκριμένες και αναφερόντουσαν σέ διαφορετικά θέματα:

- α) Γυμνισμός και έπιρροή στους νέους
- β) "Ελεύθερη" έρωτική ζωή τῶν ξένων, πού δίνει τό κακό παράδειγμα
- γ) Προκλητικό ντύσιμο τῶν ξένων πού σκανδαλίζει
- δ) Φόβος ότι "παρασύρονται" οί άντρες από τίς ξένες.
- ε) Ασέβεια και κακή συμπεριφορά τῶν ξένων πού δημιουργεῖ αντιπάθειες στους ντόπιους
- στ) Ασέβεια από τους νέους πού οφείλεται κύρια στό γεγονός ότι έχουν πλέον δικά τους χρήματα.

Στήν δεύτερη σέ σημασία απάντηση: "Προβλήματα 'Υγιεινῆς και καθαριότητας" ή Σέριφος έχει πολύ ψηλό ποσοστό απαντήσεων (αντίθετα μέ τήν "Ιο). Λίτιο τοῦ προβλήματος θεωρεῖται ή όλιγωρία τοῦ κράτους νά κατασκευάσει κοινοχρηστους χώρους (τουαλέτες, ντους) γιά τους τουρίστες. Οί ντόπιοι δηλαδή, δέν θεωροῦν ότι γιά τό πρόβλημα εὐθύνονται οί ίδιοι οί τουρίστες.

Στήν τρίτη απάντηση ή "Ιος έμφανίζει πολύ ψηλότερο ποσοστό. Τά τρία θέματα πού αναφέρονται θεωροῦνται στην "Ιο μιά από τίς αρνητικώτερες έπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ, κύρια γιατί συνδέονται άμεσα μέ τήν νεολαία. Στην Σέριφο αυτοί πού απάντησαν έτσι δικαιολογοῦν τήν απάντηση τους λέγοντας ότι "φοροῦνται πώς τά παιδιά τους θά παρασυρθοῦν" καθώς και ότι "ό αλήτικος τουρισμός δέν προσφέρει τίποτα στό νησί"

Από τήν άλλη πλευρά οί ίδιοι έρωτώμενοι δηλώνουν ότι τά προβλήματα τῆς χαμηλῆς ποιότητας τοῦ Τουρισμοῦ και τῆς κακῆς έπιρροῆς στην νεολαία δέν έχουν έμφανισθεῖ μέ ιδιαίτερη όξύτητα.

Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι άντλοῦν παραδείγματα για τὰ παραπάνω ἀπό ἄλλα νησιά.

Στὴν ἴο ἀντίθετα οἱ ἀπαντήσεις για τὸ ἴδιο θέ-
μα εἶναι πολὺ πιὸ συγκεκριμένες. Οἱ ντόπιοι ἀναφέρουν
ὅτι ἓνα σημαντικό τμῆμα τῆς νεολαίας ἀκολουθεῖ τὸν
τρόπο ζωῆς τῶν ξένων τὸ καλοκαίρι, τρόπο ζωῆς ὅμως
πού τὰ χαρακτηριστικά του (ξενύχτι, κατανάλωση οἶνο-
πνευματοδῶν, ἐλεύθερη ἔρωτική ζωή) δέν ἐγκρίνουν οἱ
ἐρωτωμένοι.

Ἀπό τίς συζητήσεις πού κάναμε ἔγινε φανερό ὅτι
ἡ υἱοθέτηση αὐτοῦ τοῦ τρόπου ζωῆς ἀπό τοὺς νέους ἔ-
χει δημιουργήσει πολλές συγκρούσεις ἀνάμεσα σέ γονεῖς
καὶ παιδιά. Οἱ γονεῖς δηλώνουν: ὅτι πολλοὶ νέοι "ζοῦ-
νε περιμένοντας τὸ καλοκαίρι" ἢ δουλεύουν ὅλο τὸ χειμῶ-
να για νὰ ξοδέψουν τὰ λεφτά τους στὰ κέντρα καὶ τίς
ξένες. Πίσω ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἠθικὴς τάξης ἀντίρ-
ρηση τῶν γονιῶν φαίνεται νὰ κρύβεται καὶ ὁ φόρος ὅτι
μειώνεται ἡ ἐξουσία τους καθὼς καὶ ὁ κυρίαρχος ρόλος
τῆς οἰκογενείας στὴν λήψη ἀποφάσεων. Κυριώτερη αἰτία
αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀπόκτηση ἴδιων
πόρων ἀπὸ τοὺς νέους. Χαρακτηριστικὴ σ' αὐτὸ τὸ σημεί-
ο ἦταν ἡ ἀναφορά ἐνὸς μεσήλικα στό θέμα: "Ὁ Τουρισ-
μός ἔφερε πολλὰ λεφτά στό νησί... πῆρε ὅμως ἀπὸ κον-
τά μας τὰ παιδιά μας... δέν ἀκοῦν πιὰ."

Σοβαρές εἶναι οἱ ἀντιρρήσεις τῶν ντόπιων καὶ
για τὸν "ἀλήθικο" τουρισμό πού συχνὰ ἀκούσαμε νὰ ἀπο-
καλοῦν καὶ "τουρισμό τοῦ γιαιουρτιοῦ" (14)

Αὐτός ὁ μαζικός "φτωχικός τουρισμός" θεωρεῖται
ὑπάιτιος για πολλά ἀπὸ τὰ προβλήματα πού ἀναφέραμε.
Οἱ ντόπιοι δηλώνουν ὅτι προτιμοῦν λιγώτερους καὶ "κα-
λύτερους" τουρίστες, γιατί τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ

(14) Βλ. τίς ἀπόψεις τοῦ E. COHEN "NOMADS" ..O.C.
σελ. 102.

μαζικός τουρισμός έχει οδηγήσει σε αύξηση της εγκληματικότητας (κλοπές και βιαιοπραγίες) στην θερινή περίοδο. Το γεγονός αυτό ανάγκασε την Χωροφυλακή να τετραπλασιάσει την δύναμή της στο νησί την τουριστική περίοδο του 1982 με αποτέλεσμα να μπει κάποια τάξη, όπως λένε οι ντόπιοι.

Πρόβλημα που οφείλεται στον Τουρισμό αναμφισβήτητα είναι και τα ναρκωτικά που κυκλοφορούν στην Ίο (ένω στην Σέριφο κανείς δεν ανέφερε κάτι τέτοιο).

Τόσο ο μεγάλος αριθμός των τουριστών όσο και ο τύπος τους (νεανικός και χαμηλής στάθμης τουρισμός) δυσκολεύει οποσδήποτε τον έλεγχο στην διακίνηση των ναρκωτικών. Οι ντόπιοι θεωρούν υπαίτιους τους "άλητο-τουρίστες" και φοβούνται ότι είναι εύκολο να παρασυρθούν τα παιδιά τους.

Τό επίπεδο της τουριστικής ανάπτυξης που βρίσκεται η Ίος καθορίζει και τις άλλες δύο απαιτήσεις που δόθηκαν στο νησί, ένω στην Σέριφο δεν υπήρξαν τέτοιες απαιτήσεις. Την "αλλαγή των ήθων και ενίμων" Οι Νι-ώτες την συνδέουν με την ταχύτητα και τον "ιδιότυπο τρόπο ζωής που επιβάλλει ο Τουρισμός στην περίοδο Μαΐου - Οκτωβρίου. Περιγράφουν αυτήν την κατάσταση λέγοντας "ότι "ο κανένος κοιττάει τό συμφέρον του και την δουλειά του" ή "δέν προλαβαίνουμε να πούμε μια καλημέρα" ή "δέν υπάρχει ή παλιά αλληλεγγύη" "μετράει ό ένας τόν άλλο αναλογα με τό αν έχει λεφτά"

Αναμφισβήτητη είναι στην Ίο και η άνοδος του κόστους ζωής. Στην διάρκεια της παραμονής μας υπολογίσαμε ότι πολλά είδη μπακαλικής είχαν τιμές 50% ως 100% μεγαλύτερες από της Αθήνας.

Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς γεωργίας εἶναι ἓνα παράπονο τῶν πιό ἡλικιωμένων κατοίκων τοῦ νησιοῦ. Ἀναφέρουν ὅτι ἀναγκάζεται τό νησί νά εἰσάγει γεωργικά προϊόντα (λαχανικά καί φρούτα κυρίως) πού παλιότερα παραγόntonταν ἐκεῖ.

Καί στά 2 νησιά τό θετικό στοιχεῖο τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι ἓνα :... φέρνει χρήματα. Οἱ ἀπαντήσεις αὐτές δέν ἐπιβεβαιώνουν τήν ἀποψη ὅσων πιστεύουν ὅτι ὁ Τουρισμός μπορεῖ νά συμβάλει στήν ἀνταλλαγί ἰδεῶν ἀνάμεσα σέ λαούς μέ διαφορετικούς πολιτισμούς καί νά ὀδηγήσει ἔτσι στό "ἀνέρασμα" τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν ντόπιων, (συνήθως λιγώτερο ἀνεπτυγμένων)

Τό γεγονός ἐπίσης ὅτι βρεθηκαμε σέ περίοδο Δημοτικῶν Ἐκλογῶν στά 2 νησιά (στό ἓνα πρίν καί στό ἄλλο μετὰ τίς ἐκλογές) μᾶς βοήθησε ν' ἀντιληφθοῦμε τόν σημαντικό ρόλο πού διαδραματίζει ἡ Τοπική Αὐτοδιοίκηση, σέ σχέση μέ τήν τουριστική ἀνάπτυξη.

Βασικό θέμα τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας στήν Σέριφο ἦταν τό εἶδος τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού θά ἔπρεπε νά ὑπάρξῃ στό νησί. Ἡ μιά παράταξη ἦταν ὑπέρ μιᾶς γρήγορης τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού θά φέρει χρήματα στό νησί, ἐνῶ ἡ ἄλλη παράταξη ἤθελε μιᾶ "μετρημένη" τουριστική ἀνάπτυξη πού θά ἐπεδίωκε τήν προσέλκυση καλῶν τουριστῶν.

Στήν Ἴο πάλι κυριαρχοῦσε τό πρόβλημα τοῦ Τουρισμοῦ μέ ἄλλο τρόπο. Ἡ νέα Δημοτική ἀρχή προσπαθοῦσε νά βρεῖ τρόπο νά εἰσπράξει τόν Δημοτικό φόρο (5% ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων) ἀπό τούς ἐπιχειρηματίες. Τά ἔσοδα ἀπ' αὐτόν τόν φόρο (πού τά προηγούμενα χρόνια εἶχαν εἰσπραχθεῖ μόνο κατὰ ἓνα μέρος, γιατί οἱ ἐπιχειρηματίες δέν τόν κατέβαλαν) θά βοηθοῦσαν στήν κατασκευή πολλῶν ἔργων ὑποδομῆς.

Ὁ τουρισμός λοιπόν φαίνεται ὅτι ἔχει ὀώσει ἓνα εἰδικό βάρος (διαφορετικό σέ κάθε νησί) στόν ρόλο τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης. (15)

(15) Ἐχει ἐπισημανθεῖ καί ἀπό τούς NUNEZ...O.C. σελ. 341-352, GREENWOOD...O.C. σελ. 85 - 86 καί FOSTER ...O.C. σελ. 226.-

(5) Η Στάση τῶν ντόπιων ἀπέναντι στους

Τ ο ὑ ρ ῖ σ τ ε ς (16)

Στό σύνολο τοῦ δείγματος οἱ ἐρωτώμενοι εἶναι ἀρνητικοί (σέ μικρό ἢ μεγάλο βαθμό) στά ζητήματα τῆς συμπεριφορᾶς καί τῆς καθαριότητος τῶν τουριστῶν, καθὼς καί στό ἄν ξεοδεύουν χρήματα. Τά ποσοστά τῶν ἀρνητικῶν ἀπαντήσεων (ὄχι καί μέτρια) πλησιάζουν τό 60% καί στίς 3 παραπάνω ἐρωτήσεις (ψηλότερα τά ποσοστά τῆς ἀπάντησης ΜΕΤΡΙΑ).

Ἡ ἡλικία καί τό ἐπάγγελμα ἀποδείχθηκε ὅτι ἐπηρεάζουν τίς ἀπαντήσεις πού δόθηκαν (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I.-Πίνακες I ὡς 5)

Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι ἡ νεώτερη ομάδα ἡλικιῶν (18-25 χρονῶν) δίνει πολύ θετικές ἀπαντήσεις τόσο στό θέμα τῆς καθαριότητος τῶν τουριστῶν (73,3% ΝΑΙ) ὅσο καί στό θέμα τῆς σωστῆς συμπεριφορᾶς τους (86,7% ΝΑΙ)

Ἡ πιό ἡλικιωμένη ομάδα (56-70 χρονῶν) ἀντίθετα δίνει τίς ἀρνητικώτερες ἀπαντήσεις τόσο στήν καθαριότητα (83,9% ΟΧΙ καί ΜΕΤΡΙΑ) ὅσο καί στήν σωστή συμπεριφορά, (78,2% ΟΧΙ καί ΜΕΤΡΙΑ)

Από τήν ἄλλη πλευρά οἱ ἀσχολούμενοι μέ τουριστικά καί ἐμπορικά ἐπαγγέλματα δίνουν τά ψηλότερα ποσοστά θετικῶν ἀπαντήσεων ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες ἐπαγγελματικές κατηγορίες στά θέματα τῆς καθαριότητος καί τῆς εὐπρέπειας τῶν τουριστῶν καθὼς καί στό ἄν ξεοδεύουν χρήματα: (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I , Πίνακες 2,4,5.)

Ἡ σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων στά 2 νησιά δείχνει στατιστικά σημαντικές διαφορές στίς ἀρνητικές ἀπαντήσεις

(16) Ἐρωτήσεις 7 καί 10

(ΜΕΤΡΙΑ) στά θέματα πού ἀφοροῦν τήν καθαριότητα καί τήν εὐπρέπεια τῶν τουριστῶν. Καί στίς 2 ἐρωτήσεις τό φηλότερο ποσοστό ἀρνητικῶν ἀπαντήσεων παρουσιάζεται στήν 7ο καί ἐπιβεβαιώνει τήν ἀντίθεση τῶν ντόπιων στόν μαζικό τουρισμό πού ἔχει πολλὰ ἀπό τά παραπάνω ἀρνητικά χαρακτηριστικά.

Ἡ συντροφιά τῶν παιδιῶν τους μέ τουρίστες εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα τό ὁποῖο διχάζει τίς (κοινές καί στά 2 νησιά) ἀπαντήσεις. Στόν Πίνακα πού ἀκολουθεῖ παρατίθενται οἱ ἀπαντήσεις.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 8 -

Θά εἶχατε ἀντίρρηση νά ἔκανα τά παιδιά σας συντροφιά μέ τουρίστες ;	
N A I	35,9%
O X I	52,7%
ΥΠΟ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ	II,5%

Οἱ θετικές ἀπαντήσεις εἶναι περισσότερες περιλαμβάνουν ὅμως καί αὐτούς πού ζήτησαν "νά ξέρουν" μέ ποιούς κάνουν παρέα τά παιδιά τους. Ὅσοι πάλι μιλοῦν γιά προϋποθέσεις, ζητοῦν "νά ἔχουν ξανάρθει οἱ τουρίστες καί νά τοὺς γνωρίζουν", "νά εἶναι καλοί ἢ σοβαροί ἄνθρωποι" κλπ. Διαφορές παρουσιάζονται στίς αἰτιολογήσεις τῶν ἀρνητικῶν ἀπαντήσεων πού δίνονται στά 2 νησιά. Στήν Σέριφο αἰτιολογοῦν τήν ἀρνηση τους λέγοντας ὅτι οἱ

τουρίστες είναι "ξένοι" ή "άγνωστοι" ενώ στην "Ιο αναφέρουν τό θέμα τῶν "ἀλητοτουριστῶν" καί τόν φόβο ὅτι θά "μπλέξουν μέ κακές παρέες". Οἱ ἀπαντήσεις δέν ἐπηρεάζονται ἀπό τήν ἡλικία καί τό ἐπάγγελμα τοῦ ἐρωτώμενου.

(6) Ἡ Ἐθνικότητα τῶν τουριστῶν: προτιμήσεις
καί δημιουργία στερεότυπων (17)

Κρίνοντας ἀπό τίς ἀπαντήσεις καί στά 2 νησιά, φαίνεται ὅτι οἱ ξένοι προτιμῶνται ἀπό τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ πολλοί ἀδιαφοροῦν γιά τήν ἐθνικότητα (44,3%) Προτίμηση στοὺς ξένους ἐκφράζει τό 40% τοῦ δείγματος ἐνῶ, ἐνα πολύ μικρό ποσοστό (15%) προτιμᾶει τοὺς Ἕλληνες.

Ἀπό τοὺς ξένους τουρίστες προτιμῶνται (στό σύνολο τοῦ δείγματος) κατὰ σειρά οἱ ἑξῆς λαοί:

Γερμανοί 29%
Γάλλοι 12%
Αγγλοί καί Ἰρλανδοί 11%
Σκανδιναβοί 10%

Ἐνα φηλό ποσοστό καί στά δύο νησιά (21%) δηλώνει ἀδιαφορία γιά τήν ἐθνικότητα τῶν ξένων.

Πολύ χαρακτηριστικές εἶναι οἱ διαφορές που παρουσιάζονται στά 2 νησιά στήν προτίμηση τῆς ἐθνικότητας. Ὁ Πίνακας πού ἀκολουθεῖ παραθέτει τίς ἀπαντήσεις πού δόθηκαν.

(17) Ἐρωτήσεις 8 καί 9.

Γιά τά στερέτυπα βλ. W. LIPPMAN "PUBLIC OPINION" HARCOURT BRACE, 1922 καί P. HOFSTATTER "Εἰσάγωγή στήν Κοινωνική Ψυχολογία" ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ 1978 σελ. 348 ὡς 363.

Ἐνδιαφέρον εἶναι τό γεγονός ὅτι τά στερέτυπα γιά τοὺς τουρίστες ἔχουν ὅλα τῶν χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα: α) εἶναι ἀπλοποιητικά β) γενικευτικά γ) ἀφομοιωτικά. βλ. Ε. Χατζηκωνσταντῆ στήν "Κοινωνιολογία" Ἐκδοση ΟΕΔΒ 1983.

Ἐπροσδιοριστικοί παράγοντες τῆς Κοινωνικῆς Συμπεριφορᾶς σελ. 244-245

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 9 -

ΕΡΩΤΗΣΗ: Π Ο Ι Ο Υ Σ ΤΟΥΤΙΣΤΕΣ Π Ρ Ο Τ Ι Μ Α Τ Ε ;			
ΑΠΑΝΤ.	ΣΕΡΙΦ.	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΛΛΗΝ.	22,2%	8,8%	T-STUDENT=2,16 S.E.=6,2 D=13,4
ΞΕΝΟΥΣ.	20,6%	58,8%	T-STUDENT=4,49 S.E.=8,5 D=38,2
ΑΔΙΑΦΟΡ.	57,1%	32,4%	T-STUDENT=2,87 S.E.=8,6 D=24,7

Οι Νιώτες εξηγούν την σαφή προτίμηση τους προς τους ξένους, λέγοντας ότι "δέν παραπονοῦνται για τὰ δωμάτια ἢ τίς τουαλέτες ὅπως οἱ Ἕλληνες" "ξοδεύουν περισσότερο" καί "εἶναι πιό βολικοί".

Στήν Σέριφο, οἱ ἀπόφεις ὅσων προτιμοῦν τοὺς ξένους εἶναι περίπου ἴδιες.

Τὴν ἀδιαφορία τους γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν τουριστῶν ἐξηγοῦν οἱ Σεριφιῶτες λέγοντας "μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἔρχονται τουρίστες, ὅτι ἐθνικότητας κι' ἂν εἶναι".

"Ὅσοι εἶναι ὑπὲρ τῶν ξένων-καί στά δύο νησιά - δηλώνουν γιὰ τοὺς Ἕλληνες ὅτι "παραπονοῦνται συνεχῶς" "ἔχουν πολλές ἀπαιτήσεις", νομίζουν ὅτι εἶναι στό σπίτι τους" κλπ. Αὐτοί πάλι πού προτιμοῦν τοὺς Ἕλληνες -καί στά 2 νησιά - τὸ αἰτιολογοῦν λέγοντας ὅτι "μπορεῖς νὰ πεῖς μιά κουβέντα μαζί τους", "εἶναι πιό ἡσυχιοὶ ἄνθρωποι εἶναι οἰκογενειάρχες".

Τό φηλό ποσοστό προτίμησης στους ξένους καί ἡ ἀ-
 διαφορία γιά τήν ἐθνικότητα τῶν τουριστῶν σέ συνδυασ-
 μό μέ τίς αἰτίες πού προβαλλονται γι' αὐτά ἐπιβεβαιώ-
 νουν τήν ἐμπορικοποίηση τῆς σχέσης τουρίστα - ντόπιου
 Δέν ἐνδιαφέρει τούς ντόπιους ἂν ὁ τουρίστας εἶναι κα-
 λός ἢ κακός, αὐτό πού ἐνδιαφέρει εἶναι ὁ ἀριθμός τους
 καί τά "ἐμπορικά" χαρακτηριστικά τους δηλαδή, "νά ξε-
 δεύουν" "νά εἶναι βολικοί" "νά μὴν προβάλλουν ἀπαιτήσεις."

Ὁ τουρίστας δηλαδή μετατρέπεται σέ προϊόν "ἀριθ-
 μοποιεῖται" καί εἶναι φανερό ἀπό τίς διαφορές στά 2 νη-
 σιά ὅτι ὅσο τουριστικώτερο εἶναι ἓνα νησί, τόσο καί
 αὐτή ἡ σχέση γίνεται περισσότερο ἀπόσπῃ καί οὐδέτερη.

Ἡ δημιουργία στερεότυπων κατά χώρα πού ἔχει ἐπι-
 σημάνθει ἀπό ἀρκετούς ἐρευνητές (18) ἐπιβεβαιώνεται
 καί στά 2 νησιά. "Οἱ Γερμανοί καί οἱ Σκανδιναβοί ξεοδεύ-
 ουν καί εἶναι εὐγενικοί καί σωστοί στίς συναλλαγές
 τους." "Οἱ Γάλλοι ξεοδεύουν ἀλλά εἶναι συχνά ἀπαιτητι-
 κοί καί ὑπεροπτικοί" ἐνῶ οἱ "Ἀγγλοι, οἱ Ἴταλοί καί
 οἱ Ἰρλανδοί, εἶναι φιλικοί καί γλεντζέδες."

Ἡ ἡλικία, ἡ μόρφωση καί τό ἐπάγγελμα τοῦ ἐρωτώ-
 μενου δέν ἐπηρεάζει τίς ἀπαντήσεις.

(18) BA. UNIVERSITAS UDAYANA AND G. FRANCILLON :
 BALI: TOURISM.....O.C. σελ. 727-728
 ORIOL PI-SUNYER : THROUGH NATIVE EYES...O.C.
 σελ. 154,
 BOISSEVAIN AND INGLOTT "TOURISM IN MALTA"
 O.C. ...σελ. 23.

II. - Γ - ΕΠΙΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ (19)
 ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ
 ΜΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗΝ ΝΕΟΛΑΙΑ

Σκοπός τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου εἶναι νά δεχθεῖ ἂν ὁ Τουρισμός ἔχει ἐπιφέρει ἀλλαγές στίς κοινωνικές ἀξίες τοῦ πληθυσμοῦ καί στά ἤθη καί ἔθιμά του. Ἰδιαίτερη ἔμφαση δόθηκε: στίς διαπροσωπικές σχέσεις, στίς σχέσεις μέσα στήν οἰκογένεια, στούς τρόπους φυγαγωγίας στά κοινωνικά πρότυπα τῆς νεολαίας, στά καταναλωτικά πρότυπα.

(I) Καταναλωτικά πρότυπα καί ἐπίπεδο διαβίωσης(20)

Σάν δείκτες τοῦ ἐπιπέδου διαβίωσης χρησιμοποιήθηκαν

- α) Ἡ ἰδιοκτησία κάποιων βασικῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν (Ψυγεῖο, Πλυντήριο, Ραδιόφωνο, Τηλεόραση, Ἡλεκτρική Σκοῦπα)
- β) Ἡ ἰδιοκτησία κάποιου τροχοφόρου.

Κάτοχοι τροχοφόρου δηλώνουν περίπου ὁ ἓνας στούς τέσσερεις ἐρωτώμενους ἀναλογία πολύ καλύτερη ἀπό τό σύνολο τῆς χώρας (I πρὸς 8), ἐνδειξη τῆς βελτίωσης τοῦ ἐπιπέδου διαβίωσης καί στά 2 νησιά. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό θέμα τῆς κατοχῆς τῶν "πολιτιστικῶν ἀγαθῶν" ὅλοι σχεδόν οἱ ἐρωτώμενοι δηλώνουν ὅτι ἔχουν ψυγεῖο, ραδιόφωνο καί τηλεόραση, ἐνῶ οἱ μισοί περίπου ἔχουν πλυντήριο, καί ἓνα μικρό ποσοστό ἠλεκτρική σκοῦπα. Δηλαδή ὁ οἰκιακός ἐξοπλισμός στά 2 νησιά εἶναι πολύ ἱκανοποιητικός.

Ἐνδεικτικό εἶναι ὅτι ἂν συγκριθεῖ τό ποσοστό κατοχῆς οἰκιακῶν συσκευῶν, μέ τά ἀποτελέσματα ἐρευνας πού

(19) Βλ. γιά ἓναν ὀρισμό τῆς κοινωνικῆς ἀξίας: T. PARSONS "THE SOCIAL SYSTEM" GLENCOE, THE FREE PRESS 1951, σελ 12.

(20) Ερωτήσεις II-16. Ἡ ἐρώτηση I4 παραλήφθηκε γιατί δέν ἔγινε κατανοητή. Μέ ἔννοια κατασκευασμένα στό νησί" ἐννοοῦσαμε παλιά παραδοσιακά ἐπιπλα, πράγμα πού οἱ ἐρωτώμενοι δέν κατάλαβαν.

έγινε (21) για τó ίδιο θέμα σέ οίκιμούς άγροτικούς - ήμισιατικούς και άστικούς, είναι πολύ ικανοποιητικότερο άπ'ότι στους άγροτικούς οίκισμούς και ίδιο περίπου μέ τους ήμισιατικούς οίκισμούς. Θεωρούμε τήν διαφορά αύτή μιά άκόμη ένδειξη τής βελτίωσης του οικονομικού επίπεδου των κατοίκων (πού όφείλεται κύρια στον Τουρισμό) και στά 2 νησιά.

Στήν "Ιο είδικά, δύο έπιπλέον στοιχεία ένισχύουν αύτήν τήν άποψη και τονίζουν και τίς διαφορές (στό επίπεδο διαβίωσης) μέ τήν Σέριφο.

Τά στοιχεία αύτά είναι:

α) Τό πολύ ψηλό ποσοστό αύτων πού φέρονται ίδιοκτητες στερεοφωνικών συσκευών καθώς και συσκευών VIDEO. Πολλοί νέοι κάτοικοι επίσης αγοράζουν, (και πολλές φορές μεταπωλούν) άπό τουρίστες ήλεκτρικές συσκευές (μαγνητόφωνο, στερεο κλπ) Τό εμπόριο αυτό αναπτύσσεται ιδιαίτερα μέ τουρίστες πού έρχονται συχνά και έχουν φίλιες μέ ντόπιους πού τους παραγγέλνουν συγκεκριμένα είδη πού θέλουν.

β) Ένας μεγάλος αριθμός νέων ταξιδεύει τόν χειμώνα στό έξωτερικό για νά έεί φίλους

Στά πρότυπα κατανάλωσης έξετάσθηκαν:

α) ό τρόπος ντυσίματος

β) οί προτιμήσεις στήν διατροφή.

Στό σύνολο του δείγματος, ή συντριπτική πλειοψηφία (90,2%) δηλώνει ότι ντύνεται μέ άπλά συνηθισμένα ρούχα. Σημαντικές διαφορές υπάρχουν στά 2 νησιά σ'αυτούς πού προτιμούν τό μοντέρνο ντύσιμο. Στήν "Ιο είναι πολύ περισσότεροι (12,9%) άπ'ότι στήν Σέριφο (3,2%) (T-STUDENT=2,03 S.E.=4,77, D=9,7) Όλοι όσοι δηλώνουν ότι προτιμούν τό μοντέρνο ντύσιμο στήν "Ιο είναι νέοι και φωνίζουν είτε άπό τήν Αθήνα, είτε - άρκετοί - άπό τό έξωτερικό.

(21) Πολιτιστικές δραστηριότητες στό Πλαίσιο τής Οίκογένειας" υπό Γ.Γκιζέλη-Α Τεπέρογλου, Έπιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών 39-40 σελ. 202, και για τó ίδιο θέμα: Β.Φίλιας "Κατανάλωση Κουλτούρας μέσα στά πλαίσια τής οίκογένειας κάτω άπό συνθήκες τής τεχνολογικο-έπιστημονικής έπαναστάσεως" Έπιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών 28, σελ.394-398

Στό θέμα τῆς διατροφῆς κοινές ἦταν οἱ ἀπαντήσεις καί στά 2 νησιά. Ὅλοι οἱ ἐρωτώμενοι ἐκετλῶνουν τήν προτίμησή τους στά φρέσκα καί παραδοσιακά φαγητά, ἐνῶ ἀντίθετα ἐλάχιστα ἐκτιμῶνται τά κατεψυγμένα, τά τυποποιημένα καί οἱ κονσέρβες. Σέ ἀντίθεση μέ τίς ἀπαντήσεις αὐτές (πού δέν δείχνουν στροφή τῶν προτιμήσεων σέ πιό "μοντέρνα εἶδη διατροφῆς") οἱ συζητήσεις πού κάναμε μέ ἐμπόρους δείχνουν ὅτι ἔχουν ἐπέλθει κάποιες ἀλλαγές (στήν Ἴο περισσότερο, ἀλλά καί στήν Σέριφο) Τά περισσότερα παντοπωλεῖα τῆς Ἴου διαθέτουν μιά τεράστια ποικιλία ξένων προϊόντων (Κονσέρβες, ποτά, τυριά, χυμούς κλπ) πού ὅπως φαίνεται - τά τελευταῖα χρόνια - ἔχουν μπεῖ στό καθημερινό διαιτολόγιο τῶν ντόπιων

Ἀνακεφαλαιώνοντας στό θέμα τῶν καταναλωτικῶν προτύπων καθῶς καί στό θέμα τοῦ ἐπιπέδου διαβίωσης διαπιστώνουμε:

- α. - ὅτι ὁ Τουρισμός ἔχει βελτιώσει τό οἰκονομικό ἐπίπεδο τῶν ντόπιων (πολύ περισσότερο στήν Ἴο)
- β. - ὅτι ὑπάρχουν κάποιες τάσεις "μοντερνοποίησης" στό ντύσιμο καί τήν διατροφή πού ὀφείλονται κατά κύριο λόγο στήν τουριστική ἀνάπτυξη (αὐτό ἰσχύει περισσότερο γιά τούς νέους, κυρίως στήν Ἴο)

(2) Ὁ ἐλεύθερος χρόνος (22)

Ἡ τηλεόραση καί τό καφενεῖο εἶναι οἱ κυριώτερες ἀσχολίες τῶν κατοίκων στόν ἐλεύθερο χρόνο τους (καί στά 2 νησιά). Κατά σειρά οἱ ἀσχολίες πού προτιμοῦν εἶναι οἱ ἐξῆς: Τηλεόραση (38,3%), Καφενεῖο (23%) Σπίτι μέ οἰκογένεια (12,5%) Ἐπισκέψεις σέ φίλους (7,8%) Διάβασμα (7%) Ψάρεμα, Κυνήγι, Χαράφια (11,3%)

Στήν τηλεόραση - πού εἶναι τό δημοφιλέστερο μέσο ψυχαγωγίας - κοινές καί ἐνδεικτικές - εἶναι οἱ προτιμήσεις γιά τίς ἐκπομπές. Αὐτές εἶναι κατά σειρά :

(22) Ἐρωτήσεις 17 - 21

Εϊδήσεις: (87,2%) Έλληνικά σήριαλ (61,5%) Άθλητικές έκπομπές (37,6%) Ξένα σήριαλ (31,6%), Μορφωτικά και ένημερωτικά προγράμματα (19,7%). Η προτίμηση στην τηλεόραση φαίνεται και από τό γεγονός ότι η πλειοψηφία (72,8%) δηλώνει ότι βλέπει 1 - 2 ώρες τήν ήμέρα, και ένα σημαντικό ποσοστό (24,6%) 2 - 4 ώρες τήν ήμέρα.

Στό καφενεϊο πάλι, όπως δηλώνει η συντριπτική πλειοψηφία (85,7%) φαίνεται ότι πηγαίνουν όλες οι ηλικίες.

Μικρές είναι οι διαφορές στην χρήση του ελεύθερου χρόνου στά 2 νησιά. Στην Σέριφο πάντως, φαίνεται ότι ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό (18,3%) προτιμάει ακόμα τις παραδοσιακές του ασχολίες: Ψάρεμα, κυνήγι, χωράφια. Τό αντίστοιχο ποσοστό στην Ίο είναι μόνο 5,7% (T-STU-DENT=2,27, S.E.=5,55, D=12,6)

Όρισμένα ζητήματα πού άφορούν τήν χρήση του ελεύθερου χρόνου έπισημάνθηκαν και από άλλες συζητήσεις πού είχαμε μέ ντόπιους. Τά ζητήματα αυτά είναι τά ακόλουθα:

- 1) Η τηλεόραση είναι και στά 2 νησιά η μόνη πηγή πληροφόρησης και αυτό εξηγεί και τήν φηλή άκροατικότητα τών εϊδήσεων. Έφημερίδες φτάνουν και στά 2 νησιά αλλά μέ καθυστέρηση 1 ως 3 ήμερών και λίγος κόσμος τις άγοράζει.
 - 2) Τό καφενεϊο άποτελεί τήν κυριώτερη διασκέδαση και παράλληλα τόν "προσωπικό" χώρο τών μέσης και μεγάλης ηλικίας άντρών. Τό πρόβλημα είναι ότι η άπομάκρυνση του άντρα από τό σπίτι (πού γινόταν λόγω καφενεϊου) ολοκληρώνεται τώρα μέ τήν τηλεόραση πού έχουν άποκτήσει όλα τά καφενεϊα.
 - 3) Αντίθετα μέ τούς άνδρες, οι γυναϊκες εξακολουθούν στην συντριπτική τους πλειοψηφία (92%) νά
-

νά περνοῦν τόν ἐλεύθερο χρόνο τους στό σπίτι.
Μόνη προσθήκη εἶναι ἡ τηλεόραση.

- 4) Οἱ κάτοικοι ἐπισημαίνουν ὅτι παλιώτερα (πρίν ἔρθει ἡ τηλεόραση) ἀσχολιόντουσαν πολύ περισσότερο μέ τό κυνήγι ἢ τό φάρμα.

Ὁ τουρισμός, συμπερασματικά, δέν φαίνεται νά ἀλλάξε τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων στόν ἐλεύθερο χρόνο τους, ἀσχολίες ποί δέν διαφέρουν ἀπό αὐτές ἄλλων ἀγρο-
τικῶν περιοχῶν τῆς χώρας.

(3) Τρόποι ψυχαγωγίας - Τοπικά ἔθιμα -
Ψυχαγωγία τῶν νέων (23)

Πρίν ἀναφερθοῦμε στήν ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ στά τοπικά ἔθιμα καί στούς τρόπους ψυχαγωγίας, θεωρήσαμε σκόπιμο νά ἐξετάσουμε τούς τρόπους ψυχαγωγίας στά δύο νησιά τήν περίοδο τοῦ χειμῶνα, ὥστε νά ὑπάρξει καί μιᾶ σύγκριση μέ τήν καλοκαιρινή περίοδο.

Στήν Ἴο στήν διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ, λειτουργοῦν 35 - 40 μπάρ καί ντισκοτέκ καί τουλάχιστον 20 ὡς 25 ταβέρνες καί ἐστιατόρια. Στήν Σέριφο, τήν ἴδια περίοδο λειτουργοῦν 3 μπάρ καί ντισκοτέκ καί 7 ταβέρνες.

Ἡ εἰκόνα αὐτῆς τῆς καλοκαιρινῆς περιόδου ὁμως δέν ἔχει καμμιά σύγκριση μέ τόν χειμῶνα πού ὅλα σχεδόν τά κέντρα κλείνουν.

Στήν Σέριφο τόν χειμῶνα τοῦ 1982, λειτουργοῦσαν μόνον 2 ταβέρνες. Σ' αὐτές ἔτρωγαν κύρια οἱ δημόσιοι - ὑπάλληλοι τοῦ νησιοῦ καί ἐλάχιστοι ντόπιοι. Γύρω στίς 10 ἡ ὥρα οἱ ταβέρνες ἐκλείναν συνήθως καί μόνο ἕνα καφενεῖο - ζαχαροπλαστεῖο ἔμενε ἀνοικτό ὡς τά μεσάνυχτα.

(23) Ἐρωτήσεις 41 ὡς 45 καί 34 ὡς 39α.

Έκτός από τις ταβέρνες λειτουργούσαν 2 καφενεϊα στο λι-
μάνι και 2 στην χώρα. Τά καφενεϊα αυτά έκλειναν νωρίς
(ΙΟ - ΙΙ ή ώρα) και κανένα δέν ήταν "στέκι" νέων, για νά
τούς προσφέρει κάποια - ύποτυπώδη έστω - ψυχαγωγία.
Αυτό έξηγεϊ και γιατί ένα από τά παράπονα τών νέων στην
Σέριφο είναι ή έλλειψη κάποιας δικής τους αίθουσας ψυ-
χαγωγίας.

Στήν "Ιο αντίθετα ή εικόνα διέφερε. Τόν χειμώνα
του 1982 λειτουργούσαν 3 ταβέρνες πού έμεναν ανοιχτές
ώς άργά και ήταν κάθε βράδυ γεμάτες ντόπιους. Η μιά
άπ' αυτές τις ταβέρνες μάλιστα, έτοιμαζόταν νά φέρη τρι-
μελή όρχήστρα... Ένα ιδιαίτερα έντυπωσιακό χαρακτηρι-
στικό αυτών τών ταβερνών ήταν τό γεγονός ότι είχαν άπο-
κλειστικά άνδρικό πληθυσμό για πελάτες. Έκτός όμως άπ'
αυτές τις ταβέρνες λειτουργούσαν και 6 καφενεϊα και 2
μαγαζιά μέ ήλεκτρονικά παιχνίδια. Από τά καφενεϊα τά
4 ήταν κλασσικά καφενεϊα, και τά άλλα δύο λειτουργούσαν
σαν καφέ - μπάρ (είχαν και ήλεκτρονικά παιχνίδια) και
ήταν τά στέκια τής νεολαίας, μαζί μέ τά δύο μαγαζιά πού
είχαν τά ήλεκτρονικά). Έκτός από τά καφενεϊα, λειτουρ-
γοούσαν και 2 μπάρ μέ πολύ καλή κίνηση, κύρια νεανική.
Σύντομα δέ θά άνοιγε ένα πολυτελέστατο μπάρ - κωφετέρια
μέ κύριο στόχο τήν ντόπια πελατεία.

Οι σημαντικές αυτές διαφορές όφείλονται άναμφισβή-
τητα στο διαφορετικό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης πού
βρίσκονται τά 2 νησιά και τις αντίστοιχες διαφορετικές
κοινωνικές και οικονομικές έπιπτώσεις αυτής τής ανάπτυ-
ξης. Στο θέμα αυτό θά άναφερθοῦμε, διεξοδικότερα σε
άλλο σημείο του κεφαλαίου.

Θά προσεγγίσουμε τώρα τό θέμα τής επίδρασης του
Τουρισμοῦ στα τοπικά έθιμα και τούς τρόπους ψυχαγωγίας.

Τό είδος τών οίνοπνευματωδών ποτών πού πίνουν οι
κάτοικοι (Έλληνικά ή ξένα) και οι αλλαγές πού έχουν

έπελθει στις προτιμήσεις τους ήταν τό πρώτο θέμα τής ανάλυσής μας.

Στό σύνολο τοῦ δείγματος ἡ πλειοψηφία (75,2%) ἀναφέρει ὅτι πίνει ἀλκοολούχα ποτά ἐνῶ ἕνα μεγάλο ποσοστό (80%) δηλώνει ὅτι δέν ἔχει ἀλλάξει προτιμήσεις στά ποτά πού ἔπινα πρίν ἀπό 20 χρόνια καί σ'αὐτά πού πίνει τώρα. Ἀπ'αὐτούς πάλι πού δηλώνουν ὅτι ἔχουν ἀλλάξει προτιμήσεις τό 70% στράφηκε σέ ξένα ποτα (γενικά, δέν τά ὀνομάζει ..), WISKEY καί VOTKA.

Ἀπό τήν σύγκριση τῶν ἀπαντήσεων στά 2 νησιά παρατηροῦμε ὅτι στήν Ἴο εἶναι πολύ περισσότεροι (82,9%) αὐτοί πού πίνουν ἀλκοολούχα ποτά, ἀπ'ὅσοι εἶναι στήν Σέριφο (66,7%) (T-STUDENT=2,16, S.E.=7,47, D=16,2) Στήν Ἴο ἐπίσης περισσότεροι (78,2%) στράφηκαν στά ξένα ποτά ἀπ'ὅτι στήν Σέριφο (45,2%) (T-STUDENT = 3,93, S.E. =8,4, D = 33) Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι στήν Ἴο ἀπό αὐτούς προτιμοῦν τά ξένα ποτά τό 71,5% ἔχει ἡλικία ὡς 35 χρονῶν. Τό ἀντίστοιχο ποσοστό στήν Σέριφο εἶναι 25%.

Στό σύνολο τοῦ δείγματος οἱ προτιμήσεις τῶν ἐρωτώμενων στήν διασκέδαση, ἦταν κατ'επιπέδου οἱ ἑξῆς: Γλέντι σέ ταβέρνα μέ καρέα (51,1%), Ντόπιο γλέντι (32,1%) Ψάρεμα, κυνήγι, ταξίδια, ἐκδρομές (12,2%) Βαί - γυναῖκες (1,5%) Οἰκογένεια (1,5%) Μπάρ - ντισκοτέκ (0,8%), Χαρτιά (0,8%)

Οἱ σημαντικές διαφορές στις προτιμήσεις στήν διασκέδαση στά 2 νησιά ἐκτίθενται στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ, :

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι Ο -

ΕΡΩΤΗΣΗ	Η Ω Σ ΣΑΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΔΙΑΣΚΕΔΑΖΕΤΕ ;		
ΑΠΑΝΤ.	ΣΕΡΙΦ.	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΓΛΕΝΤΙ ΣΕ ΤΑΒΕΡΝΑ ΜΕ ΠΑΡΕΑ	40,3%	60,9%	T-STUDENT=2,34,S.E.=8,65,D=20,3
ΝΤΟΠΙΟ ΓΛΕΝΤΙ	50 %	15,9%	T-STUDENT=4,22,S,E.=8,1,D=34
ΨΑΡΕΜΑ - ΚΥΝΗΓΙ ΤΑΞΙΔΙΑ ΕΚΔΡΟΜΕΣ	8 %	15,9%	
Φαΐ - ΓΥΝΑΙΚΕΣ		2,9%	
ΟΙΚΟΓΛΝΕΙΑ		2,9%	
ΜΙΑΡ ΝΤΙΣΚΟ		1,4%	
ΧΑΡΤΙΑ	1,6%		

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα, στην Σέριφο προτιμάται κυρίως το ντόπιο γλέντι ενώ στην Ίο η πλειοψηφία προτιμάει το γλέντι σε ταβέρνα με παρέα και στο ίδιο νησί, μόνον το 15,9% δηλώνει ότι προτιμάει το ντόπιο γλέντι. Υπάρχει δηλαδή στην Ίο μιά στροφή από

τίς τοπικές μορφές διασκέδασης σέ μορφές διασκέδασης περισσότερο "άστικές" (ταβέρνα). Τό ίδιο φαινόμενο (άλλά σέ μικρότερο βαθμό) παρατηρεῖται καί στήν Σέριφο. Τό θέμα άποχτάει ιδιαίτερο ένδιαφέρον άν ληφθεῖ ύπόψη πόσο μεγάλη παράδοση έχει ή περιοχή στά τραγούδια, τόν χορό καί τήν μουσική.

Σαφής είναι ή επίδραση τοῦ τουρισμοῦ σέ όρισμένες άπαντήσεις (Φαῖ - γυναῖκες) (Μπάρ - Ντίσκο) πού δόθηκαν μόνον στήν Ίο από νέους. Στο θέμα αυτό θά άναφερθοῦμε διεξοδικότερα σ' άλλο σημεῖο τοῦ κεφαλαίου πού διαπραγματευόμαστε συνολικά τό θέμα τῶν επιπτώσεων τοῦ τουρισμοῦ στους νέους.

Οί έρωτήσεις πού άφοροῦσαν τά τοπικά γλέντια, τίς γιορτές καί τά πανηγύρια έπιβεβαίωσαν ότι οί κάτοικοι δέν ένδιαφέρονται πλέον ιδιαίτερα γι' αυτά. Συγκεκριμένα οί κάτοικοι δηλώνουν (καί στά 2 νησιά) ότι γίνονται γλέντια, πανηγύρια, γιορτές καί γιορτάζονται: οί όνομαστικές γιορτές. Τό σύνολο δέ τῶν έρωτώμενων δήλωσε ότι πηγαίνει σ' αυτά. θά περίμενε λοιπόν κανείς ότι ό κόσμος πού πηγαίνει στά πανηγύρια καί τά γλέντια είναι ίδιος μέ παλιά, αλλά οί έρωτώμενοι δηλώνουν ότι είναι λιγώτερος (57,1% στό συνολικό δείγμα). Οί κύριες αίτίες πού συμβαίνει αυτό είναι:

Ή άλλαγή τοῦ τρόπου ζωής (γρηγορότερος ρυθμός, ά-διαφορία κόσμου, άλλαγή τρόπου διασκέδασης) (55,3%)

Οικονομικοί λόγοι (μεγάλο κόστος μετάβασης σέ συνδυασμό μέ ότι γίνονται καλοκαίρι καί χάνονται μεροκάματα) (21,1%)

Μείωση τοῦ πληθυσμοῦ (17,1%)

Πηγαίνουν λιγώτεροι νέοι (5,3%)

Ἡ ἐπίδραση τῆς μετανάστευσης (Σέριφος) καί τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης (Ἴος) φαίνονται στίς σημαντικῆς διαφορῆς ἀνάμεσα στά 2 νησιά σέ συγκεκριμένα αἷτια.

Μόνο στήν Σέριφο ἀναφέρουν τήν μείωση τοῦ πληθυσμοῦ ἐνῶ τούς οἰκονομικούς λόγους (ψηλὸ κόστος μετάβασης, σέ συνδυασμὸ μέ τὸ γεγονὸς ὅτι γίνεται καλοκαίρι καί χάνονται μεροκάματα) προβάλλει τὸ 35,7% στήν Ἴο καί μόνον τὸ 2,9% στήν Σέριφο (T-STUDENT=4,72, S.E. = 6,94, D = 32,8)

Κάναμε πολλῆς συζητήσεις καί στά 2 νησιά τόσο γιά τήν ἀδιαφορία τῶν κατοίκων στά ντόπια γλέντια, ὅσο καί γιά τήν στροφή (σὴν Ἴο περισσότερο) σέ τρόπους διασκέδασης περισσότερο "ἀστικούς" (ταβέρνα ἀντὶ ντόπιο γλέντι.) Παραθέτουμε στήν συνέχεια ὀρισμένες χαρακτηριστικῆς ἀπαντήσεις κατοίκων τῶν δύο νησιῶν.

"Τὸ ντόπιο γλέντι μάζευε ὅλο τὸν κόσμο καί κανεῖς δέν σκεφτόταν τήν ὥρα... τώρα, ὅλοι λένε ὅτι ἔχουν δουλειές " (Ἴος)

"Ἀν ὑπῆρχαν νέοι.. τὰ ντόπια πανηγύρια θά εἶχαν κόσμο" (Σέριφος)

"Ποιὸς νά τρέχη τώρα σέ πανηγύρια καί γλέντια; Τὰ περισσότερα γίνονται καλοκαίρι... θά παρατήσουμε τίς δουλειές μας νά τρέχουμε" (Ἴος)

"Τὰ γλέντια εἶναι εὐκαιρία νά βρισκόμαστε ξανά ὅλοι : ἐμεῖς καί αὐτοὶ πού μένουν στήν "Ἀθήνα" (Σέριφος)

"Αὐτὰ τὰ πανηγύρια καί τὰ γλέντια ἦταν γιά τούς παλιούς... ὁ τουρίστας τώρα μπαίνει στό μαγαζὶ καί θέλει νά φάει, θά τοῦ πῶ περίμενε γιὰτί πάω στό γλέντι;"

"Το καλοκαίρι δουλεύουμε ἀπὸ τὸ πρωτὶ ὡς τὸ βράδυ οἱ παλιώτεροι εἶχαν χρόνο, ἐμεῖς πού νά τὸν βροῦμε;" (Ἴος)

"Ἡ νέα γενιά ἐνδιαφέρεται ὀπωσδήποτε λιγώτερο γιά τὰ τοπικά ἔθιμα... ἀλλάξε ἡ ζωὴ πιά: βιασύνη καί ἀδιαφορία" (Σέριφος)

"Στήν ταβέρνα ἐκτός πού γλεντᾶς, μπορεῖς νά συζη-
τήσεις καί γιά καμμιά δουλειά" ("Ιος)

"Καί παλιά ὑπῆρχαν 2 - 3 ταβέρνες καί μαγέρικα,
ἀλλά μόνον μετά πού ἦρθε ὁ Τουρισμός κι' ἔφερε
χρῆμα ἄρχισαν οἱ ἄντρες νά πηγαίνουν τόσο συχνά"
("Ιος).

Ἀνακεφαλαιώνοντας θά ἐκθέσουμε τά κυριώτερα συμπε-
ράσματα καί παρατηρήσεις γιά τήν επίδραση τοῦ Τουρισμοῦ
στήν πολιτιστική ζωή τῶν νησιῶν ὅπως αὐτή ἐμφανίζεται μέ-
σα ἀπό τούς τρόπους φυχαγωγίας καί τά τοπικά ἔθιμα. Θά
ἐπεκταθοῦμε ἐπίσης καί σ' ὀρισμένα φαινόμενα πού συνδέονται
μέ τήν "σχέση ἐξυπηρέτησης" πού δημιουργεῖ ὁ Τουρισμός.
Ἐπισημαίνουμε ὅτι ἐκτός τῶν ἀπαντήσεων στό ἐρωτηματολό-
γιο σημαντική ἦταν ἡ συμβολή πολλῶν συζητήσεων πού κάναμε
(κυρίως μέ νέους) στήν διαμόρφωση μιᾶς πληρέστερης εἰκό-
νας γιά τό θέμα.

I.- Ὁ τουρισμός (μέσω τῆς λειτουργίας τοῦ DEMON-
STRATION EFFECT)(24) φαίνεται νά ἄλλοτριώνει καί νά ἄσ-
τικοποιεῖ τήν πολιτιστική ζωή στά νησιά. Ἐχει ἄλωςτε ἐ-
πισημανθεῖ ὅτι ὁ Τουρισμός ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στήν
χώρα μας στήν ἐπιβολή τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ στόν ἀγροτι-
κο τομέα (25). Ἡ ἄλλοτρίωση αὐτή εἶναι πολύ μεγαλύτερη
στήν Ἴο καί ὀφείλεται στήν μακροχρόνια καί μαζική τουρισ-
τική ἀνάπτυξη. Ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς ἄλλοτρίωσης εἶναι:

α.- ἡ ἀδιαφορία γιά τά ντόπια πανηγύρια καί γιορτές
καθώς καί οἱ αἰτίες πού προβάλλονται γι' αὐτό
(ἀναφερθήκαμε προηγούμενα στό θέμα)

β.- ἡ προτίμηση τῆς ταβέρνας (διασκέδαση πιό ἄστι-
κή καί οὐδέτερη) πού ἄρχισε νά γίνεται δημοφι-
λῆς μετά τήν τουριστική ἀνάπτυξη) ἀπό τό γλέντι

(24) Γιά τήν λειτουργία του DEMONSTRATION EFFECT βλ. KADT.E.
TOURISM ...O.C. σελ. 64 - 66
JAFARIO.C: σελ. 250 - 251
IYOTOO.C. σελ. 33-34
GREENWOOD ...O.C. σελ. 90

(25) Βλ. Β.Καραποστόλης "Ἡ καταναλωτική συμπεριφορά..."
O.C. σελ. 254 - 255.-

γ) η στροφή που σημειώνεται στην Ίο σε μορφές διασκέδασης που έδραιώθηκαν και αναπτύχθηκαν με τον έρχομό των τουριστών: αναφερόμαστε στα ΜΗΑΡ.

2.-Σύνθετες είναι οι έπιπτώσεις του Τουρισμού στους τρόπους ψυχαγωγίας (άλλα και στα κοινωνικά πρότυπα που συνδέονται μ' αυτούς) των νέων. Αναφερθήκαμε προηγούμενα στην ανάλυσή μας στις μεγάλες διαφορές που υπάρχουν στους τρόπους διασκέδασης των νέων της Ίου (Μπάρ, Καφέ - Μπάρ, Ηλεκτρονικά) απ' αυτούς των νέων της Σερίφου. Αυτοί οι τρόποι διασκέδασης συναντώνται πολύ περισσότερο σε αστικά κέντρα στην χώρα μας παρά σε αγροτικούς οικισμούς (η Ίος έχει 1400 κατοίκους).

Η στροφή σ' αυτούς τους τρόπους ψυχαγωγίας δεν οφείλεται βέβαια αποκλειστικά στον Τουρισμό, αυτός όμως βοήθησε στην έπιβολή και έδραιώσή αυτού του πιο "μντέρνου" και "αστικού" πρότυπου διασκέδασης που οι νέοι βλέπουν να κυριαρχεί σε όλη την διάρκεια του καλοκαιριού.

Χαρακτηριστικό αυτού του πρότυπου διασκέδασης είναι τό "σκότωμα" του χρόνου, η κατανάλωση οίνοπνευματωδών και ο αποκλεισμός των γυναικών απ' αυτήν (τήν διασκέδαση).

Αυτός ο τρόπος διασκέδασης οδηγεί σταδιακά τους νέους της Ίου στην άδιαφορία... Είναι χαρακτηριστικό ότι ναυάγησε (λόγω ακριβώς αυτής της άδιαφορίας) η προσπάθεια λίγων νέων να δημιουργήσουν ένα πολιτιστικό σύλλογο στο νησί.

Στην Ίο ένα μεγάλο τμήμα της νεολαίας (κύρια όσοι έχουν άμεση σχέση με τον τουρισμό) δείχνει ιδιαίτερα έπηρεασμένο από τα πολιτιστικά, καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα των τουριστών. Η έπιρροή αυτή εκφράζεται με τον άνεπιφύλακτο θαυμασμό τους για τον πολιτισμό των ξένων χωρών, που εκφράζεται όμως με την αποκλειστική σχεδόν άναφορά τους στα καταναλωτικά πρότυπα και τέ καλό οικονομικό επίπεδο των χωρών αυτών.

Από τήν ἄλλη πλευρά ἀπορρίπτον τήν τοπική πολιτιστική παράδοση λέγοντας χαρακτηριστικά ὅτι "αὐτά εἶναι γιά τούς γέρους". . . . Χαρακτηριστικό τοῦ θαυμασμοῦ τῶν νέων γιά τά πολιτιστικά πρότυπα τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, εἶναι ὅτι θεωροῦν πῶς αὐτά τά πρότυπα εἶναι ἀνώτερα ἀπό τά ἐλληνικά (πού εἶναι καθυστερημένα..) ἀπλῶς γιατί εἶναι πιό "μοντέρνα"

Ἐπέκταση αὐτῆς τῆς τάσης ἀπόρριψης τοῦ τοπικοῦ πολιτιστικοῦ προτύπου εἶναι καί ἡ ἐμφάσις ἐνός περιεργου "κοσμοπολιτισμοῦ" στίς συζητήσεις μας μέ νέους στήν Ἰο. Στά πλαίσια αὐτοῦ τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἀπορρίπτεται καί τό ἐθνικό πολιτιστικό πρότυπο πού θεωρεῖται κατώτερο τοῦ "Δυτικοῦ" Τά παραδείγματα πού ἀκολουθοῦν δίνουν μιὰ σαφή εἰκόνα αὐτῆς τῆς τάσης:

- α. Τήν μουσική πού ἀκοῦμε ἐμεῖς ἐδῶ φίλε, ἐσεῖς στήν Ἀθήνα τήν ἀκοῦτε ἕνα χρόνο μετά... Σέ κά-τι τέτοια εἴσατε χωριό...
- β. Βλέπετε καί τῶν Ἀθηναίους καί Θεσσαλονικιοῦς πού παριστάνουν τούς μοντέρνους καί εἶναι ντυμένοι σάν βλάχοι... δέν ξέρουν πῶς ντύνονται ἔξω.
- γ. Διακοπές πᾶμε στήν Ἀγγλία, τήν Ὀλλανδία, τίς Σκανδιναβικές χῶρες... Ποῦ θά πηγαίναμε; στήν Ἑλλάδα;
- δ. Ἄν ἔρχομαι στήν Ἀθήνα τόν χειμῶνα; Τί νά ἔρθω νά κάνω; Πᾶω κατ'εὐθείαν σιά ἔξωτερικό.

Στήν Ἰο λοιπόν, ὁ Τουρισμός φαίνεται ὅτι ἔχει ὀδηγήσει ἕνα σημαντικό τμήμα τῆς νεολαίας σέ μιὰ "πολιτιστική ἐξάρτηση" ἀπό τό κυρίαρχο "δυτικό" πολιτιστικό πρότυπο (26)

Μιὰ ἄλλη ἀρνητική ἐπίδραση τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι καί ἡ ἐμπορικοποίηση τῆς ἐρωτικῆς σχέσης ἀπό τούς γνωστούς "ἐραστές τοῦ καλοκαιριοῦ" (καμάκια) Τό φαινόμενο ἐμφανίζεται καί στά δύο νησιά, ἀλλά στήν Ἰο σέ πολύ μεγαλύτερη ἔκταση.

(26) Γιά τήν λειτουργία τοῦ DEMONSTRATION EFFECT, βλ. προηγούμενο (24)

Μπορεί βέβαια τό φαινόμενο αυτό νά ἀφορᾷ ἕνα τμήμα τῆς νεολαίας στήν Ἰο, ἀλλά ἔγινε φανερό ἀπό τίς συζητήσεις πού κάναμε ὅτι λειτουργεῖ σάν πρότυπο γιά ὄλους σχεδόν τούς νέους (καί κυρίως γιά τούς μικρότερους)

Ἡ μελέτη αὐτοῦ τοῦ θέματος ξεφεύγει ἀπό τά στενά πλαίσια αὐτῆς τῆς ἔρευνας, ἀλλά κρίναμε σκόπιμο νά ἐκθεσομε ὀρισμένες παρατηρήσεις μας:

- α) Ἐνῶ ἀρκετοί νέοι δηλώνουν ὅτι προτιμοῦν τίς ξένες, γιατί εἶναι "ἀνώτερες" καί "μποροῦν νά μιλήσουν μαζί τους" παραδέχονται παράλληλα ὅτι ἀλλάζουν συχνά ἐρωτικές συντρόφους, πράγμα πού φανερώνει τήν ὑποτίμησή τους γι' αὐτές.
- β) Ὁ ἀριθμός τῶν "ἐπιτυχιῶν" ἀνεβάζει τό γόητρο μίσα στήν κοινότητα "τῶν ἐραστῶν τοῦ καλοκαιριοῦ"
- γ) Οἱ περισσότεροι δηλώνουν ὅτι προτιμοῦν νά παντρευτοῦν ντόπια, ἀλλά ἀρκετοί ἀναρωτιοῦνται: θα καταφέρῃ νά μέ κρατήσῃ ;....
- δ) Οἱ γνωρ.μίες αὐτές γίνονται γιά τούς περισσότερους καί αἰτία γιά ταξίδια στό ἐξωτερικό τόν χειμῶνα.

Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς "ἀριθμοποίησης" τῆς ἐρωτικῆς σχέσης θά ἀξιζαν ὀπωσδήποτε μιᾶς εἰδικῆς μελέτης πού θά λάμβανε ὑπόψη τῆς, ὅλους τούς παράγοντες πού συνετέλεσαν στήν δημιουργία τοῦ φαινομένου αὐτοῦ.

(3) Τά θέματα στά ὁποῖα θά ἀναφερθοῦμε τώρα συνδέονται μέ τήν ἀνισι (γιά τόν ντόπιο) σχέση ἐξυπηρέτησης πού ἔχει δημιουργήσει ὁ Τουρισμός στά δύο νησιά (27).

Μιά πλευρά αὐτῆς τῆς σχέσης ἐξυπηρέτησης εἶναι ἡ ἐκμάθηση (κουτσά - στραβά συνήθως) ἀπό τούς κατοίκους (καί ὅλους σχεδόν τούς νέους) μιᾶς ξένης γλώσσας, ἡ συνηθέστερα μερικῶν λέξεων τῆς γιά νά συνεννοοῦνται μέ τούς τουρίστες. Δημιουργεῖται ἔτσι ἕνα περιέργο "καλοκαιρινό" γλωσσικό ἐδίωμα πού εἶναι μιᾶ σύνθεση φτωχῶν ἐλληνικῶν

και ακόμη φτωχότερων αγγλικών και έχει αποκλειστικό σκοπό την υποβοήθηση της συνεννόησης του τουρίστα με τον τόπο.

Για πολλούς νέους στην "Ιο αυτό τό γλωσσικό ιδίωμα καταλήγει να λειτουργεί και σαν "προσωπικός" ειδικός κώδικας συνεννόησης.

Μια άλλη επίπτωση αυτής της "σχέσης εξυπηρέτησης" είναι και οι εκατοντάδες ξενόγλωσσες (συνήθως άνορθόγραφες) έπιγραφές που σκοπός τους είναι να βοηθούν, να έπεξηγούν ή να κατευθύνουν τον τουρίστα. Οι έπιγραφές αυτές συμβάλουν στην δημιοργία μιās ανεπανόρθωτης αίσθητικης ρύπανσης και τείνουν να μετατρέφουν την Χώρα της "Ιου σ' ένα πολύχρωμο ξενόγλωσσο παζάρι. Από την άλλη πλευρά, δεχόμενοι - όπως πετυχημένα έχει είπωθει - (28) ότι πολιτισμός είναι τά πάντα τελικά (άξιες, σύμβολα και συνήθειες της καθημερινής ζωής) ή εξοικείωση των κατοίκων με την ξενόγλωσση διατύπωση των παντων, οδηγεί σίγουρα σε μια πολιτιστική άλλοτρίωση.

Στά πλαίσια αυτής της διαδικασίας ο κουρέας γίνεται BARBER και ο μπαλωματής "SHOES DOCTOR" ενώ τό ζαχαροπλαστείο έχει "ANY KIND OF CAKES" και βέραια ή ταβέρνα λέγεται ZORBA (No 1 και 2) (29)

Αφοῦ παρουσιάσαμε τίς έπιπτώσεις του Τουρισμου στην πολιτιστική ζωή των νησιών θά αναλύσουμε τώρα τίς έπιπτώσεις της Τουριστικ.ανάπτυξης στις κοινωνικές άξιες των κατοίκων.

(28) Βλ. Β.ΦΙΛΙΑΣ : Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις ..σελίς 250.-

(29) Βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.-

(4) Κοινωνικοί Θεσμοί (30α) και
Κοινωνικές 'Αξίες (30β)

Τά θέματα πού εξετάσθηκαν σ' αυτό τό κεφάλαιο ή-
ταν: Οί οίκογενειακές σχέσεις (σύστημα άνατροφής παιδι-
ων) ό ρόλος τής έκκλησίας σέ σχέση μέ τήν οίκογένεια,
τό θέμα του γυμνισμού, ή ανάγκη για εύρύτερη μόρφωση
(διάγραμμα βιβλίων) οί σχέσεις τών 2 φύλων και τό θέμα
τής ισότητας, ή ξενοφοβία και τά στερεότυπα πού αυτή
δημιουργεί (30γ)

Στό σύνολο του δείγματος είναι χαμηλά τά ποσοστά
αυτών πού διαβάζουν ικανοποιητικά όπως φαίνεται και από
τόν πίνακα πού ακολουθεί. (31).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι Ι -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Πόσα βιβλία διαβάσατε τόν τελευ- ταίο χρόνο ;	
ΚΑΝΕΝΑ	62,9%
1 βιβλίο	7,6%
2 - 5 βιβλία	20,5%
5 βιβλία και πάνω	8,3%
ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	0,8%

Οί άπαντήσεις στό θέμα τής έκκλησίας (σύνολο δείγ-
ματος μās έντυκωσίασαν γιατί έδειξαν ότι οί κάτοικοι δέν

(30α) Για ένα όρισμό του Κοινωνικού Θεσμου βλ. HOBHOUSE
"SOCIAL DEVELOPMENT" LONDON, ALLEN AND UNWIN 1924,
σελ. 49, καθώς και τήν άποψη του
T. PARSONS στο "SOCIAL SYSTEM....." θ. C. σελ. 39

(30β) Ερωτήσεις 22 ως 23

(30γ) Άλλωστε όπως έπισημαίνει ό P. HOI STATTER τό στερε-
ότυπο μās άπαλλάσσει από τήν άρεβαιότητα πού μās πε-
ριβάλλει κάθε φορά πού συναντάμε ένα ξένο: "ΕΙ-
ΛΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ" Νέα Συνορα 1978,
σελ. 355.

(31) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ : "ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ"
σελ. 171-181 "Γιατί ό Έλληνας δέν διαβάζει ."

Έχουν ιδιαίτερα αναπτυγμένο τό θρησκευτικό συναίσθημα.
Οι απαντήσεις ακολουθούν στον επόμενο πίνακα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 12 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Πόσο συχνά πηγαίνετε στην εκκλησία;	
I φορά την εβδομάδα	18%
I φορά τον μήνα	15%
Στίς γιορτές	52%
ΠΟΤΕ	15%

Μοιρασμένες ήταν οι απαντήσεις στο ιδιαίτερα "φορτισμένο" - την εποχή που έγινε ή έρευνα - θέμα του πολιτικού γάμου. Οι απαντήσεις παρατίθενται στον πίνακα που ακολουθεί:

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 13 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Ποιά είναι ή γνώμη σας για τον Πολιτικό Γάμο ;	
Είμαι ΥΠΕΡ _____	34,6 %
Είμαι ΚΑΤΑ _____	34,6 %
ΑΔΙΑΦΟΡΟ, ό καθένας νά κάνει ότι θέλει. _____	30,8 %

Περίπου μοιρασμένες επίσης φαίνονται και οι απόψεις των ερωτώμενων (σύνολο δείγματος) στο θέμα της προίκας, όπως φαίνεται και στον ακόλουθο πίνακα:

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 14 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Ποιά είναι ή γνώμη σας για την προίκα ;	
Είνα: αναγκαία ή είναι χρήσιμη _____	46,7%
Πρέπει νά καταργηθεί ή μου είναι αδιάφορη _____	53,3%

Δέν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις απαντήσεις που δόθηκαν στα 2 νησιά στα θέματα του διαβάσματος, της εκκλησίας και του Πολιτικού Γάμου. Μόνον στο θέμα της προίκας εμφανίζονται σημαντικές διαφορές. Στόν Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι απαντήσεις στα 2 νησιά.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 15 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Ποιά είναι η γνώμη σας για τήν προίκα ;			
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
Είναι αναγκαία ή είναι χρήσιμη	30,2%	61,4%	T-STUDENT=3,61 S.E.= 8,6, D=3,12
Πρέπει να καταργηθῆ ἢ μοῦ εἶναι ἀδιάφορη.	69,8%	38,5%	T-STUDENT=3,62 S.E.= 8,6, D=31,2

Στήν Ἴο λοιπόν ἡ μεγάλη πλειοψηφία πιστεύει ὅτι ἡ προίκα εἶναι ἀναγκαία ἢ χρήσιμη ἐνῶ ἀντίθετα στήν Σέριφο οἱ περισσότεροι ἀδιαφοροῦν ἢ ζητοῦν νά καταργηθεῖ. Τίς ἀπαντήσεις σ' αὐτό τό θέμα ἐκτός ἀπό τήν παράδοση καί τίς πολιτικές ἀπόψεις ἐπηρεάζει καί ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ (στήν Ἴο) ὅπως φάνηκε ἀπό συζητήσεις πού κάναμε μέ τούς κατοίκους.

Συγκεκριμένα: ὁ Τουρισμός στήν Ἴο ἔφερε γρήγορη οἰκονομική ἀνάπτυξη καί συνέβαλε στήν δημιουργία μεγάλων περιουσιῶν σέ μικρό χρονικό διάστημα, ἐνῶ παράλληλα ἔδωσε τεράστια ἀξία στήν γῆ (κυρίως στίς περιοχές γύρω ἀπό τήν χώρα ἢ στά παράλια) Ἀκριβῶς αὐτό τό γεγονός (οἰκονομική

εύμάρεια) φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια ίσχυροποιή-
σε τόν θεσμό τῆς προίκας στό νησί.

Οι ἀπαντήσεις στό θέμα τοῦ γυμνισμοῦ (στό σύνολο τοῦ δείγματος) δείχνουν ότι εἶναι ὠριμο τό αἶτημα νά ἐπιτραπεῖ ὁ γυμνισμός σέ συγκεκριμένες περιοχές. Αυτό βεβαίως δέν πρέπει νά ἐκληφθεῖ σάν μιᾶ ἀλλαγὴ στήν κλίμακα τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν τῶν κατοίκων. Συνδέεται ἀπλῶς μέ τό γεγονός ὅτι καί ὁ γυμνισμός εἶναι ἓνα τμήμα τοῦ τουριστικοῦ προϊόντος πού προσφέρουν οἱ Κυκλάδες καί οἱ κάτοικοι τῶν νησιῶν τό ξέρουν αυτό.

Ἐς δοῦμε λοιπόν τίς ἀπαντήσεις: Ἡ μεγάλη πλειοψηφία (76,7%) ζητάει νά ἐπιτραπεῖ ὁ γυμνισμός σέ συγκεκριμένες περιοχές ἐνώ ἓνα ποσοστό 18% ζητάει νά ἀπαγορευθεῖ. Ὑπάρχει καί ἓνα μικρό ποσοστό (5,3%) πού ζητάει νά ἐπιτραπεῖ ὁ γυμνισμός χωρίς περιορισμούς. Οἱ σημαντικές διαφορές στίς ἀπαντήσεις πού δόθηκαν στά δύο νησιά παρουσιάζονται στόν ἀκόλουθο πίνακα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι 6 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Πιστεύετε ὅτι ὁ γυμνισμός πρέπει:			
ΑΙΔΑΝΤΗΛΙΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	ΙΟΣ	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ
Ν' ἀπαγορεύεται	31,7%	5,7%	T-STUDENT=3,9, S.E.=0,55, D=26
Νά ἐπιτρέπεται	4,8%	5,8%	
Νά ἐπιτρέπεται σέ συγκεκριμένες περιοχές.	63,5%	88,6%	T-STUDENT=3,42, S.E.=7,32, D=25,1

Φυσικό εἶναι βέβαια στό τουριστικώτερο νησί οἱ θετικές ἀπαντήσεις νά εἶναι περισσότερες. Τό γεγονός αυτό

συνδέεται με όσα προαναφέραμε (ό γυμνισμός τμήμα του τουριστικού προϊόντος) και εκφράζει ανάγλυφα (ή αποδοχή του γυμνισμού) μία από τις "ανάγκαιες προσαρμογές" που αναγκάζονται να κάνουν οι κάτοικοι για να εξυπηρετήσουν την τουριστική ζήτηση.

Θετικά στοιχεία έχουν οι απαντήσεις των ερωτώμενων (σύνολο δείγματος) στα θέματα που σχετίζονται με την ισότητα των δύο φύλων. Οι πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζουν αυτές τις απαντήσεις:

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι 7 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Πιστεύετε ότι ο άντρας πρέπει :	
Νά βοηθάει στην ανατροφή των παιδιών;....	56,6%
Νά βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού;....	35,1%
Νά βοηθάει όποτε θέλει ;	5,9%
Δέν πρέπει να βοηθάει	1,9%
ΔΕΝ ΛΙΑΝΤΩ	0,5%

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι 8 -

ΕΡΩΤΗΣΗ : Πιστεύετε ότι η γυναίκα πρέπει :	
Νά δουλεύει	19,5%
Νά δουλεύει αν χρειάζεται	69,9%
Δέν πρέπει να δουλεύει	9,8%
ΔΕΝ ΛΙΑΝΤΩ	0,8%

Οι απαντήσεις δείχνουν όπωσδήποτε μία τάση για αλλαγή νοοτροπίας στο θέμα της ισότητας των 2 φύλων. Επισημαίνεται πάντως ότι όσοι απαντούν: ο άντρας πρέπει να βοηθάει στην ανατροφή των παιδιών, ουσιαστικά αποφεύγουν

νά πάρουν θέση γιατί η άνατροφή τῶν παιδιῶν εἶναι αὐτο-
νόητη ὑποχρέωση τοῦ πατέρα καί δέν συνεπάγεται θυσίες.

Αὐτό ὡστόσο δέν ἀλλάζει τήν συνολικά θετική εἰκόνα
τῶν ἀπαντήσεων εἰδικά σέ θέματα "ταμποῦ" γιά τήν ἐπαρχία.

Σημαντικές εἶναι οἱ διαφορές στό θέμα τῆς γυναικεί-
ας ἐργασίας, ἀπό τό ἓνα νησί στό ἄλλο. Στήν "Ιο οἱ περισ-
σότεροι (80%) ἀπαντοῦν ὅτι ἡ γυναίκα πρέπει νά δουλεύει
ἂν χρειάζεται, ἐνῶ στήν Σέριφο τήν ἴδια ἀπάντηση δίνει
τό 58,7% (T-STUDENT = 2,68, S.E. = 7,9 D = 21,3) Στήν Σέ-
ριφο πάλι εἶναι περισσότεροι αὐτοί πού προτιμοῦν ἡ γυναί-
κα νά μή δουλεύει (15,9%) ἀπ' ὅσους εἶναι στήν "Ιο (4,3%)
(T-STUDENT = 2,25, S.E. = 5,14, D = 11,6)

Οἱ διαφορές αὐτές δείχνουν ἀναμφίβολα μιᾶ ἀλλαγή
πρός πιό σύγχρονες ἀπόψεις στήν "Ιο. Εἶναι γεγονός ὅμως
αὐτό; Θά παραθέσουμε στό σημεῖο αὐτό ὀρισμένες παρατη-
ρήσεις μας, τόσο γιά τό θέμα τῆς γυναικείας ἐργασίας ὅ-
σο καί γιά τήν συνολική παρουσία της στήν κοινωνική ζωή
στά δύο νησιά.

Ὁ τουρισμός στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στήν ἄμισθη
γυναικεία ἐργασία. Ἡ θέση ὅμως τῆς γυναίκας δέν φαίνε-
ται νά βελτιώθηκε γιά τούς ἐξῆς λόγους:

- α) Ἐκτός ἀπό τίς "παραδοσιακές" της εὐθύνες: σπίτι,
παιδιά καί πιθανῶς χωράφι, ἡ γυναίκα ἐπιβαρύνθη-
κε καί μέ τήν ἐργασία στά ἐνοικιαζόμενα δωμάτια
(ἀποκλειστικά σχεδόν γυναικεία ἀπασχόληση) ἡ
τήν ἐργασία στήν ἐπιχείρηση τοῦ συζύγου.
 - β) Οἱ γυναῖκες πού ἀσχολοῦνται μέ τουριστικές δου-
λειές (στήν "Ιο ὅλες) ἐργάζονται πολύ περισσό-
τερο, ἀλλά παραμένουν στό σπίτι. Ἀηλαδή ἡ ἀυξη-
μένη σημασία πού ἀπέκτησαν οἱ γυναῖκες στήν
-

οικονομία της κοινότητας δέν μεταφράσθηκε και σε ούσι-
αστικώτερη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή. Αυτό επιβεβαι-
ώνεται και από τους χώρους (και τρόπους) φυγαγωγίας
στην Ίο που παραμένουν αποκλειστικά ανδρικοί.

γ) Η συμμετοχή των γυναικών στην λήψη αποφάσεων
πού άφοροῦν την οίκογένεια φαίνεται ότι περιο-
ρίζεται ακόμη στα θέματα των παιδιών και του
νοικοκυριού. Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε και
ή άρνητική στάση των γυναικών άπέναντι μας
ή ή έπιμονή τους να είναι παρόν και ο σύζυ-
γος όταν τους γινόταν έρωτηματολόγιο.

Κοινές είναι οι άποψεις και στα 2 νησιά στα -
θέματα που σχετίζονται με την ξενοφοβία (μικτοί γάμοι)
και τά στερεότυπα που αυτή δημιουργεί (γένια, μαλλιά)
Η τεράστια πλειοψηφία δηλώνει ότι δέν θά είχε αντίρρηση
νά παντρευτεί τό παιδί τους ένα ξένο, ένω οι μισοί περί-
που ένοχλοῦνται από τά γένια και τά μαλλιά. Οι έρωτώμε-
νοι δέν μπορούν να εξηγήσουν ίκανοποιητικά την θετική
στάση τους άπέναντι στους μικτούς γάμους. ("Ελεγαν π.χ.
Γιατί όχι; ...: "Αν τό παιδί είναι καλό... "Αν τό ξέρου-
με" κλπ.) Στην Ίο πάντως έχουν γίνει μερικοί μικτοί γάμοι
και στην Σέριφο ένας.

Έντυπιακή ήταν ή δημιουργία στερεότυπων από έ-
ρωτώμενους που διαφωνούσαν με τά γένια και τά μαλλιά. Ό-
λοι σχεδόν συσχέτισαν την αντίθεση τους, με τους νεαρούς
τουρίστες που ανέφεραν σαν "μαλλιάδες" ή "άλητοτουρίστες"
στους οποίους δέν θά έπρεπε να μοιάσουμε... Παράλληλα
συσχέτιζαν αυτήν την εμφάνιση (μαλλιά, γένια) με την έλ-
λειψη καθαριότητας.

Οι άπαντήσεις στό θέμα της άνατροφής των παιδιών
(συνολικό δείγμα) παρατίθενται στον έπόμενο πίνακα.

Η Ι Ν Α Κ Α Σ - Ι 9 -

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τί σύστημα άνατροφής προτιμάτε :	
Τό παλιό σύστημα πού τά παιδιά σεβόντουσαν και ύπάκουαν τούς γονεΐς	48,9%
Τό νέο σύστημα πού ύπάρχει δι-άλογος και άλληλοκατανόηση	23,7%
Και τό παλιό και τό νέο συστη-μα άνατροφής	27,5%

Οί νέοι τρόποι άνατροφής δέν φαίνεται νά εκτιμώνται ιδιαίτερα στά 2 νησιά. Οί κάτοικοι προτιμούν άκόμη τό σύστημα άνατροφής πού βασίζεται στόν σερασμό και τήν ύπακοή. Στήν "Ιο μάλιστα επιχειρηματολογούν υπέρ του συστήματος αυτού, λέγοντας ότι "τώρα μέ τόν Τουρισμό τά παιδιά δέν άκούνε χρειάζεται σερασμός" ή "είδαμε τί έγινε μέ τά μεγαλύτερα παιδιά (δέν σεβονται κανένα πιά ...) μόνον αν είμαστε άύστηροί θα συγκρατήσου-με τούς μικρότερους" Παρόμοιες άπόψεις-μέ μικρότερη έν-ταση - άκούγονται και στήν Σέριφο, αλλά ή διαφορά - ό-πως προαναφέραμε - είναι ότι έδω άντλούν τά παραδείγμα-τα έλλειψης σερασμού των νέων, από άλλα νησιά.

Τά παραπάνω έξηγοούν γιατί στήν Σέριφο είναι πολύ περισσότεροι (3δ, 5%) αυτοί πού προτιμούν ένα φιλελεύθε-ρο σύστημα άνατροφής άπ'όσοι είναι στήν "Ιο (13%) (T-STUDENT =3,05, S.E. = 7,36, D =22,5)

Συνοφίζοντας στό θέμα τής επίπτωσης του Τουρισμού στις κοινωνικές αξίες και τά στερεότυπα των έρωτώμενων παρατηρούμε:

- 1.- Στις περισσότερες άπαντήσεις δέν ύπάρχουν στα-τιστικά σημαντικές διαφορές στά 2 νησιά.
- 2.- Η τουριστική ανάπτυξη δέν βελτίωσε ούσιαστικά τήν θέση τής γυναίκας.
- 3.- Η εμφάνιση των τουριστών οδηγεί στήν δημιουρ-γία στερεότυπων από τούς κατοίκους.
- 4.- Ο τουρισμός, ύπάρχουν πολλές ένδείξεις, ότι "συν-τηρητικοποίησε" τίς άπόψεις των κατοίκων σε σημαντικά θέματα: προΐκα, άνατροφή παιδιών

(5) Οί σχέσεις ανάμεσα στους ντόπιους (32)

Η τεράστια πλειοψηφία (64,9% στα 2 νησιά) θεωρεί ότι οι σχέσεις ανάμεσα σούς συγχωριανούς έχουν χειροτερέψη αν τις συγκρίνουμε με 20 χρόνια πριν. Ένα ποσοστό 20,6% θεωρεί ότι οι σχέσεις βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο ενώ ελάχιστοι (13,7%) θεωρούν ότι οι σχέσεις είναι τώρα καλύτερες.

Αιτίες τής χειροτέρευσης τών σχέσεων ανάμεσα στους κατοίκους οι έρωτώμενοι θεωρούν :

- α) Τά οικονομικά συμφέροντα που δημιούργησε ο Τουρισμός έφεραν αντιζηλίες και ανταγωνισμούς ανάμεσα στους κατοίκους.
- β) Λείπει ή καλιά οικειότητα και αλληλεγγύη : ο κανένας κοιτάζει τήν δουλειά του και ύπάρχει αποξένωση ανάμεσα στους συγχωριανούς.

Είναι φυσικό οι παραπάνω αιτίες νά εμφανίζονται με μεγαλύτερη ένταση και όξύτητα στο τουριστικώτερο νησί αφού άλλωστε συνδέονται αναμφισβήτητα με τήν τουριστική ανάπτυξη. Δικαιολογεΐται λοιπόν τό γεγονός ότι στην Ίο είναι αίσθητά περισσότεροι (79,4%) απ'ότι στην Σέριφο (49%) αυτοί που πιστεύουν ότι οι σχέσεις ανάμεσα στους συγχωριανούς έχουν χειροτερέψει συγκρινόμενες με 20 χρόνια πριν (T-STUDLNT =3,66, S.E.=8,25, D = 30,2)

Δικαιολογεΐται επίσης τό γεγονός ότι στην Σέριφο οι μισοί περίπου (50,7%) έρωτώμενοι θεωρούν ότι οι σχέσεις ανάμεσα στους συγχωριανούς είναι ίδιες ή καλύτερες συγκρινόμενες με 20 χρόνια πριν, ενώ στην Ίο τήν απάντηση αυτή δίνει μόνον τό 19%.

Παραθετούμε στην συνέχεια δύο χαρακτηριστικές απόψεις (μία από τήν Ίο και μία από τήν Σέριφο) κατοίκων για τίς αιτίες που όδήγησαν στην χειροτέρευση τών σχέσεων ανάμεσα στους συγχωριανούς:

(32) Έρωτήσεις : 40 - 40α.

*Πρίν νάρθει ὁ Τουρισμός οἱ διαφορές ἦταν γιά μικροπράγματα (χωράφια καί τέτοια...) καί πάντα τά βρῖσκαμε... Μέ τόν Τουρισμό ὅμως καί μιά πέτρα κάνει λεφτά... Αὐτό εἶναι τό ζήτημα. Ἐχουν χαλάσει φιλίες καί μάλωσαν συγγενεῖς γιά τά συμφέροντα" (*Ἴος)

*Παλιά ἦταν καλύτερες (οἱ σχέσεις) γιατί μετράγαμε τόν ἄνθρωπο, ἐνῶ τώρα μετράει τό χρῆμα... Σκέφου ὅτι ἂν αὐτό γίνεται τώρα πού ἔχουμε λίγο τουρισμό τί θά γίνει ἀργότερα...." (Σέριφος)

(6) Ποιά ἀλλαγὴ στό νησί τους - τά τελευταῖα 10 χρόνια - ἔκανε τήν μεγαλύτερη ἐντύπωση στούς ντόπιους . (33)

Οἱ σημαντικώτερες ἀλλαγές κατά τούς ντόπιους - παρουσιάζονται στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ (Σύνολο δείγματος)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 20 -

<u>ΕΡΩΤΗΣΗ</u> :	Πέστε μας ποιές ἀλλαγές στό τόπο σας τά τελευταῖα 10 χρόνια σᾶς ἔκαναν τήν μεγαλύτερη ἐντύπωση καί ποιά εἶναι ἡ γνώμη σας γι' αὐτές.
Τουριστική Ἀνάπτυξη	32,5%
Ἀλλαγὴ ἡθῶν καί ἐθίμων (μέ ἔμφαση στήν ἔλλειψη σερασμοῦ ἀπό τούς νέους).....	29,7%
Ἀνοδος βιοτικοῦ ἐπιπέδου.....	13,5%
Τίποτα δέν ἄλλαξε.....	9,5%
Οἰκοδόμηση	11,2%
Ἀπρογραμμάτιστη οἰκοδομική καί οἰκονομική ἀνάπτυξη	3,3%

(33) Ἐρώτηση 46.-

Διαφορές παρουσιάζονται σέ 2 πολύ χαρακτηριστικές απαντήσεις στα δύο νησιά.

Στήν Σέριφο ένας έρωτώμενος στους πέντε πιστεύει ότι "δέν άλλαξε τίποτε" (21,1%) ένω στήν "Ιο τήν ίδια απάντηση δίνει μόνον τό 1%. Όπως φάνηκε και από τίς συζητήσεις πού είχαμε στα 2 νησιά ή άποψη αυτή υποδηλώνει τήν ύπαρξη τών ίδιων πάντα προβλημάτων ύποουμής (άποχέτευση, συγκοινωνίες, ύδρευση κλπ) αλλά και τήν χαμηλή τουριστική ανάπτυξη στήν Σέριφο (T-STUDENT = 3,78, S.E.=5,31, D=20,1)

Στήν "Ιο πάλι πολύ περισσότεροι (36,9%) είναι, αυτοί πού μιλούν για "άλλαγή ήθών και έθίμων" δίνοντας έμφαση στήν έλλειψη σεβασμού τών νέων. Στήν Σέριφο τήν ίδια απάντηση δίνει τό 21%. Η έλλειψη σεβασμού τών νέων θεωρείται άπόρροια (όπως προαναφέραμε) τής οίκονομικής ανεξαρτησίας πού πρόσφερε ο Τουρισμός στους νέους.

Έντύπωση προκαλεί τό γεγονός ότι τό σύνολο σχεδόν τών απαντήσεων πού δόθηκαν σ' αυτήν τήν έρώτηση συνδέονται άμεσα ή έμμεσα μέ τόν Τουρισμό. Αυτό φανερώνει και τήν καταλυτική παρουσία του φαινομένου στα 2 νησιά. "Άλλιώς βέβαια αντιλαμβάνονται τόν Τουρισμό στό τουριστικώτερο νησί και άλλιώς σ' αυτό πού πρόσφατα άρχισε νά αναπτύσσετε τουριστικά. Χαρακτηριστικές είναι σ' αυτό τό θέμα οί άπόψεις τών κατοίκων :

"Όταν πρωτοήρθε ο Τουρισμός κανείς δέν φανταζότανε τί θά γινόταν Τώρα όλοι έχουν λεφτά και ζοϋν καλύτερα.... Μεταξύ μας όμως τά χαλάσαμε... Αυτό έγινε" ("Ιος)

"Τώρα μέ τόν τουρισμό επέστρεφαν και λίγα παιδιά από τήν Αθήνα... Χωρίς αυτόν σέ λίγα χρόνια θά είχαμε μείνει μόνο έμεις οί γέροι" (Σέριφος)

11. Δ - Ε Π Α Γ Γ Ε Λ Μ Α Τ Ι Κ ΑΕ Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Τά θέματα πού θίγονται σ' αυτό τό κεφάλαιο είναι τά εξής :

- α.- ή σύνθεση κατά ομάδες επαγγελματών του ένεργου πληθυσμού στά 2 νησιά
 β.- ή διπλοαπασχόληση στόν Τουρισμό
 γ.- ή επαγγελματική κινητικότητα τών έρωτώμενων: από άρχικό έπάγγελμα του έρωτώμενου στό τωρινό, από τό έπάγγελμα του πατέρα στό έπάγγελμα του έρωτώμενου.
 δ.- οί άπόψεις τών έρωτώμενων για τά "καλά επαγγέλματα"
 ε.- Τά κοινωνικά χαρακτηριστικά τών τουριστικών επιχειρηματιών.
 στ.- οί έπιθυμίες τών γονέων για τό έπάγγελμα πού θ' άκολουθήσουν τά παιδιά τους.
 ζ.- ή επαγγελματική κινητικότητα και οί τάσεις για μετανάστευση στους νέους.

(I) 'Ο οίκονομικά ένεργός πληθυσμός (34)

Στόν έπόμενο πίνακα παρουσιάζονται τόσο οί έργαζόμενοι όσο και οί άνεργοι στά 2 νησιά (άλλά και στό σύνολο του δείγματος)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 21 -

<u>ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ</u>	<u>ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ</u>	<u>ΣΕΡΙΦΟΣ</u>	<u>Ι Ο Σ</u>
Έργαζόμενοι	81,9%	78 %	85,3%
Άνεργοι (ή ζητούν δουλειά)	1,6%	3,4%	-
Οίκιακά	10,2%	10,2%	10,3%
Συνταξιούχοι	6,3%	8,5%	4,4%

(34) Έρώτηση 48.-

Στήν "Ιο περισσότεροι είναι οι εργαζόμενοι, ενώ δεν υπάρχουν άνεργοι ή άτομα που να ζητούν δουλειά, όπως συμβαίνει στην Σέριφο (3,4%). Το μικρότερο ποσοστό συνταξιούχων στην "Ιο οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι άτομα συντάξιμης ηλικίας εξακολουθούν να εργάζονται.

(2) 'Η Σύνθεση του πληθυσμού κατά ομάδες επαγγελματιών και ή διπλοαπασχόληση στον Τ ο υ ρ ι σ μ ό (35).-

Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζεται:

- α) 'Η σύνθεση των ερωτώμενων κατά ομάδες επαγγελματιών στο σύνολο του δείγματος και στα 2 νησιά χωριστά ('Ερώτηση 48)
β) 'Η απασχόληση των ερωτώμενων στον Τουρισμό ('Ερώτηση 2).

Αυτό γίνεται για να υπάρξουν οι απαραίτητες συγκρίσεις και να δοθεί ή εικόνα της διπλοαπασχόλησης στον Τουρισμό. Στην έξαγωγή των συμπερασμάτων μας, μας βοήθησαν πολύ και οι συζητήσεις που είχαμε στα δύο νησιά.-

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 22 -

'Ερώτηση 48

ΟΜΑΔΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
1-2-3: 'Επιστήμονες-Δημόσιοι 'Υπάλληλοι- 'Υπάλληλοι Γραφείου	7,5%	13,4%	3%
4: 'Εμποροι	17,5%	20,7%	15%
5: Τουριστικά (Ξενοδοχεία - Καφενεϊα - 'Εστιατόρια)	33,3%	24,5%	40,3%
6: Γεωργοκτηνοτρόφοι - 'Αλιεϊς	20,8%	15,1%	25,4%
7-8-9: 'Εργάτες- Οίκοδόμοι - Ναυτικοί - Οδηγοί	20,8%	26,4%	16,4%

(35) 'Ερωτήσεις 48 και 2.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 23 -

Ερώτηση 2.

Ερώτηση: Έχετε επαγγελματική σχέση άμεση ή έμμεση με τόν Τουρισμό ;	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΣΕΡΙΦΟΣ	Ι Ο Σ
1. Κατάστημα (Καφενεϊά, Εστιατόρια, Καφέ Μπάρ, Πρακτορεία Πλοίων και έφημερίδων, Τουρ.στικά είδη)	27,1%	19,1%	34,3%
2. Ένοικιαζόμενα δωμάτια	20,3%	20,6%	20. %
3. Άλλη σχέση (Παντοπωλεία - Κρεοπωλεία -Ψιλικά κ.λπ.)	16,5%	23,8%	10. %
4. ΔΕΝ ΕΛΩ ΣΧΕΣΗ	36,1%	36,5%	25,7%

Από τά στοιχεία τών παραπάνω πινάκων προκύπτουν τά εξής:

1.- Διπλοασχόληση στόν Τουρισμό υπάρχει και στην Σέριφο (17% τών απαντήσεων στην έρώτηση 48) και στην Ίο (6%) Αφορᾶ είτε άτομα πού δήλωσαν σχέση με τόν Τουρισμό στην έρώτηση 2 και δήλωσαν άλλο έπάγγελμα στην έρώτηση 48, είτε άτομα πού δήλωσαν και δεύτερο έπάγγελμα στην έρώτηση 48.

2.- Τό ψηλότερο ποσοστό διπλοασχόλησης στόν Τουρισμό παρουσιάζεται στους γεωργοκτηνοτρόφους. Στην Σέριφο τό 50% τών ασχολούμενων στην γεωργοκτηνοτροφία απασχολείται και στόν Τουρισμό ενώ στην Ίο τό ποσοστό αὐτό είναι 23,5%

3.- Η διπλοασχόληση επιβραβαιώνεται και από τό γεγονός ότι ὅσοι δήλωσαν άμεση σχέση με τόν Τουρισμό και στά 2 νησιά (Έρώτηση 2 : Σέριφος 39,7% και Ίος 54,3%) είναι πολύ περισσότεροι ὅσων δήλωσαν τουριστικό έπάγγελμα στην έρώτηση 48 (Σέριφος:24,5% και Ίος:40,3%)

4.- Από τίς συζητήσεις πού κάναμε μέ τούς ντόπιους συμπεράναμε:

- α.-ότι όσοι διπλοαπασχολούνται στόν Τουρισμό άν-
τλοϋν τά είσοδήματά τους κατά κύριο λόγο από
τήν τουριστική τους άπασχόληση.
- β.-ή δεϋτερη άπασχόληση στόν Τουρισμό άφορα κυρί-
ως ένοικιαζόμενα δωμάτια
- γ.-άπό όσους δηλώνουν γεωργοκτηνοτρόφοι έλάχιστοι
άπασχολούνται συστηματικά μέ την γεωργία και
τήν κτηνοτροφία γιατί τό κύριο τους έπάγγελμα
είναι ό Τουρισμός.

Τά στοιχεΐα τής διπλοαπασχόλησης στά 2 νησιά έπιβε-
βαιώνουν ότι αύτή εμφανίζεται πολύ έντονώτερη σε περιο-
χές πού βρίσκονται σε πρώτα στάδια τουριστικής ανάπτυ-
ξης, (Σέριφος) ένώ όσο ή τουριστική ανάπτυξη προχωρεί
ή άπασχόληση στόν Τουρισμό γίνεται άποκλειστική (Ίος)
και στρέφεται σε πολλούς τομείς: ταβέρνες, τουριστικά
καταστήματα, καφεναεία, ντίσκο, μπάρ κλπ.

Η διπλοαπασχόληση έξηγεΐ επίσης - σε μεγάλο βαθμό-
τήν σύγκλιση του άγροτικού και άστικού καταναλωτικού
πρότυπου πού έχει έπισημανθεΐ τά τελευταΐα χρόνια (36)
Σε πολλές άγροτικές περιοχές ή διπλοαπασχόληση στόν
Τουρισμό γίνεται πηγή ύψηλών πρόσθετων είσοδημάτων.

Έκτός όμως από την διπλοαπασχόληση στόν Τουρισμό, ση-
μαντική πηγή είσοδημάτων για τούς άγρότες πού ζούν σε
τουριστικές περιοχές είναι ή ανατίμηση τής γής, πού ό-
φείλεται στην αύξανόμενη ζήτηση από τούς τουρίστες.
Αύτο έπιβεβαιώνεται άλλωστε (37) και από τό γεγονός ό-
τι από τίς αρχές τής δεκαετίας του 60, πολλαπλασιάστηκαν
οί αγοραπωλησίες παραλιακής γής ένώ παράλληλα ή αξία
των οικόπεδων πού μεταβιβάστηκαν σαν ποσοστό του γεωρ-
γικού είσοδήματος αύξήθηκε από 5,3% τό 1958 σε 16,8%
τό 1971 - 1973.

(36) Βλ. Β. ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ "Καταναλωτικά ...". Ο.Σ.
σελ. 102, 135-136 και 175-176

(37) Όπως αναφέρει ό Β. ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ "Καταναλωτικά..."
Ο.Σ. σελ. 226 - 227

Τό φαινόμενο αυτό τῆς ραγδαίας "εἰσοδηματοποίησης" τῶν ἀγροτῶν παρατηρεῖται μέ μεγαλύτερη ἔνταση στήν Ἰο καί μικρότερη στήν Σέριφο, ἔχει δέ σάν συνέπεια τήν σταδιακή ἐγκατάλειψη τῆς γεωργίας μέ μόνες ἐξαιρέσεις τίς ἐκτατικές καλλιέργειες (πού ἀπαιτοῦν λιγώτερη ἐργασία) καί ὀρισμένους κλάδους τῆς κτηνοτροφίας πού στηρίζονται στήν τουριστική ζήτηση καί ἀφήνουν ἔτσι ὑψηλά κέρδη.

Ἀποτέλεσμα ὧσων προαναφέραμε εἶναι ὅτι ἐνῶ ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐξακολουθεῖ νά δηλώνει ἐπάγγελμα "ἀγροκτηνοτρόφος" στήν πραγματικότητα ζεῖ - συχνά μάλιστα ἀπολαμβάνοντας καί πολύ ὑψηλά εἰσοδήματα - ἀπό τόν Τουρισμό (ἐνοικιαζόμενα δωμάτια, ἐνοικίαση ἀκινήτων, ἐστιατόρια, πώληση ἀγροτεμαχίων).

Συμπερασματικά, θά μπορούσαμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Τουρισμός ἔχει δημιουργήσει ἕναν νέο τύπο "ἀγρότη" πού περιθωριακά μόνον ἀσχολεῖται μέ τήν γεωργική παραγωγή, ἐνῶ τά εἰσοδήματά του προέρχονται κατά κύριο λόγο ἀπό τόν Τουρισμό.

3.- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ :

Τά χαρακτηριστικά τῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ (ΙΟΣ)

Κρίναμε σκόκιμο - ἄν καί ξέφευγε ἀπό τά πλαίσια τῆς ἐργασίας μας - νά ἐξετάσουμε τά ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικά τῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ στήν Ἰο. Θεωροῦμε αὐτή τήν πρώτη προσέγγιση στό θέμα ταυτόχρονα καί μιᾶ ὑπόθεση - ἐργασίας πού ἄλλες ἀναλυτικώτερες ἐρευνες μένει νά ἐπιβεβαιώσουν ἢ νά ἀπορρίψουν. Τό ὑλικό τῶν παρατηρήσεων μας ἀντλήσαμε ἀπό τίς συζητήσεις μέ τοῦς κατοίκους καί τοῦς ἴδιους τοῦς ἐπιχειρηματίες.

Ἐπίθεση μας εἶναι ὅτι οἱ τουριστικοί ἐπιχειρηματίες ἔχουν ὅλα τά χαρακτηριστικά αὐτοῦ πού ὀνομαστήκε "μικροαστικός ἀτομικισμός" (38). Συγκεκριμένα :

I.- Ἀντιοργανωτικότητα πού ὀφείλεται στήν ἐπαγγελματική πολυδιάσπαση καί τά ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντά τους.

Ὅλες οἱ προσπάθειες τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Ἰου νά ἰδρῦσουν ἕναν σύλλογο γιά νά διεκδικήσουν τήν λύση

(38) Βλ. Β. ΦΙΛΙΑΣ "Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις" Ο.Ο. σελ. 243-244

- κοινῶν σέ ὅλους - προβλημάτων ναυάγησαν. Οἱ αἰτίες χαρακτηριστικές καί πάντα ἴδιες : ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα καί ἀδιαφορία ("ὁ καθένας κοιτάζει τήν δουλειά του" "ἀδύνατον νά συμφωνήσουμε ὅλοι...." "ἐδῶ ἰσχύει τό : δύο ἄνθρωποι δύο διαφορετικές ἀπόψεις" "ἐμεῖς δέν συμφωνοῦμε καί τά προβλήματα χρονίζου..")

Ἐνα ἄλλο παράδειγμα εἶναι ἡ μεγάλη δυσκολία (σχεδόν ἀδυναμία..) νά εἰσπραχθεῖ ἀπό τοὺς ἐπιχειρηματίες ὁ Δημοτικός φόρος (5% ἐπί τῶν εἰσπράξεων).

Ὅλοι ἀναγνωρίζουν τήν ἀνάγκη νά ἔχει ἔσοδα ὁ Δῆμος ἀλλά οἱ περισσότεροι βρίσκουν διάφορες δικαιολογίες γιά μὴν δίνουν τό μερίδιο τους ἢ νά δίνουν ἕνα μέρος. Ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀδιαφορίας τους βέβαια εἶναι ὅτι ἡ εἰσπραξη αὐτοῦ τοῦ φόρου θά συνέβαλε σέ ἕνα καταρχάς "νοικοκύρεμα" τοῦ τομέα ἐνῶ παραλληλα θά ἔδινε τήν δυνατότητα νά ὑπολογισθοῦν (ἔστω καί προσεγγιστικά...) τά ἔσοδα τῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ.

2.- Ἀπέχθεια καί ἄρνηση κάθε μουτζουρικῆς δουλειᾶς, καθωσπρεπισμός καί καταναλωτικὴ ἐπίδειξη.

Συνεχεῖς εἶναι οἱ ἀναφορές τῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ στήν βελτίωση τῆς κοινωνικῆς τους θέσης μέ τό ἐπάγγελμα πού κάνουν σέ ἀντίθεση μέ τά ἐπάγγελα τοῦ γεωργοῦ ἢ τοῦ ἐργάτη (ἐπάγγελα πού ἔκαναν ἀρχικά καί οἱ ἴδιοι, πρὶν ἀσχοληθοῦν μέ τόν Τουρισμο)

Ἡ καταναλωτικὴ ἐπίδειξη ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα ἐντονὴ στούς νεώτερους ἐπιχειρηματίες (25 - 40 χρῶν) μέ τίς συχνές ἀναφορές τους στά εἶδη πού ἀγοράσαν (ἢ θά ἀγοράσουν) καί στά ταξίδια πού ἔκαναν στό ἐξωτερικό. Μιά ἄλλη πλευρά αὐτῆς τῆς ἐπίδειξης - πού συνδέεται καί μέ τήν ἀνάγκη νά τονίσουν τήν φηλή κοινωνικοεπαγγελματικὴ τους θέση - εἶναι καί οἱ συζητήσεις

πού κάνουν για τὰ χρήματα πού "έριξαν" ή "θά ρίξουν" σέ κάποια δουλειά.

3.- Η σκοπιμοθηρική σχέση μέ τήν δουλειά.

(Δέν τόν ενδιαφέρει τί κάνει αλλά τί κερδίζει)

Αυτή ή σκοπιμοθηρική σχέση μέ τή δουλειά είναι κάτι πού μάς έντυπώσασε ιδιαίτερα στήν "Ιο." Ενώ ὅλοι μιλοῦν για τὰ προβλήματα και τίς άρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις του Τουρισμού, σάν θετική επίπτωση αναφέρουν μία : τό χρήμα. Οί επιχειρηματίες αναφέρονται μόνον στά κέρδη τους και στήν κούραση πού τους δημιουργεί τό πλήθος τών τουριστών, κανείς δέν μίλησε μέ ιδιαίτερη εκτίμηση για τήν δουλειά του. Δημιουργείται δηλαδή μιá "κυκλοθυμική" σχέση μέ τόν Τουρισμό: από τήν μία πλευρά τους ένοχλοῦν τὰ προβλήματα πού φέρνει, από τήν άλλη όμως κερδίζουν πολλά.

Θεωρούμε - συμπερασματικά - ὅτι ὁ τουριστικός επιχειρηματίας είναι βασικός εκφραστής τῆς "διάχυτης μικρομεσαίας παραοικονομίας" (39) πού άνθει στήν χώρα μας. Η παραοικονομία αυτή στόν Τουριστικό Τομέα χαρακτηρίζεται από:

- α) Μή έλέγξιμες (φορολογικά) επιχειρηματικές δραστηριότητες
- β) Αμμισθη άπασχόληση τών μελών τῆς οίκογένειας
- γ) Άνεξάρτητες μικρές επιχειρήσεις μέ μεγάλα περιθώρια κέρδους (ταβέρνες - μπάρ - καφέ - μπάρ - ντισκοτέκ)
- δ) Στροφή τών κερδών ὄχι σέ επενδύσεις αλλά στήν αγορά σπιτιών και τήν κερδοσκοπία στήν γῆ.

(39) Βλ. Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ " Η δομή τῆς άπασχόλησης και τό μικρομεσαίο θάῦμα " σελ. 21 - 23
ΑΝΤΙ, Τεύχος 260 ΙΙ.5.84.

Ίδιαίτερο ἐνδ'αφέρον παρουσιάζει ἡ μελέτη τῆς ἰδεολογίας πού διέπει αὐτό τό νεοπαγές κοινωνικό στρώμα πού κυριαρχεῖ στήν κοινωνικοοικονομική ζωή τῆς Ἰου (καί λιγώτερο τῆς Σερίφου) καί ἔχει δημιουργήσει μιᾶ νέα στάση ἀπέναντι στήν ἐργασία, ἕνα νέο ἦθος ἐργασίας πού σταδιακά ἐπηρεάζει ὅλο τόν πληθυσμό. Πολύ ἀρνητική ἐμφανίζεται νά εἶναι ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ τοῦ νέου ἦθους ἐργασίας στους νέους, γιατί ὅπως ἔχει εὐστοχα ἐπισημανθεῖ: "τό ἦθος ἐργασίας ἀποτελεῖ, σέ τελευταῖα ἀνάλυση, τόν θεμελιώδη γνώμονα, τέν βασικό στροφέα διαπεδαγωγίης τῶν νεαρῶν ἀτόμων" (40)

Χαρακτηριστικά τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς εἶναι, ὅτι καταρχάς ἡ ἐπιλογή τοῦ ἐπαγγέλματος καί ὁ χαρακτηρισμός του σαν ἐπιτυχημένου ἢ μή, καθορίζεται ἀπό τό ὕψος τῆς χρηματικῆς του ἀπόδοσης ἀλλά καί τοῦ χρόνου ἀπασχόλησης πού προϋποθέτει. Ἔτσι εἶναι φυσικό τά τουριστικά ἐπαγγέλματα νά θεωροῦνται ἰδιαίτερα ἐπιτυχημένα ἀφοῦ ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν ἐργαζόμενων στόν Τουρισμό ἐργάζεται 5 περίπου μήνες τόν χρόνο, κατά τήν διάρκεια τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζει ἕνα πολύ ἱκανοποιητικό ἐτήσιο εἰσόδημα. Τό γεγονός ὅμως ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι στόν Τουρισμό ἔχουν ἀφθονο χρόνο γιά σκόλη καί ψυχασγωγία δέν μπορεῖ νά καλύψει τό ψυχολογικό κενό πού προκαλεῖ ἡ ἔλλειψη κάθε αἰσθητικῆς ἐσωτερικῆς πλήρωσης ἀναφορικά μέ τήν ἐργασία (41) (αὐτή ἡ ἔλλειψη ἐσωτερικῆς πλήρωσης πιστοποιεῖται καί ἀπό τήν χρησιμοθηρικῆ σχέση πού ἔχουν οἱ τουριστικοί ἐπιχειρηματίες μέ τήν δουλειά τους: κανεῖς δέν ἐκτιμᾷ ἰδιαίτερα τήν δουλειά του ἀλλά ὅλοι δηλώνουν ὅτι τήν κάνουν γιατί ἀφήνει πολλά χρήματα.)

Δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό αὐτῆς τῆς νέας ἰδεολογίας εἶναι μιᾶ τάση καταναλωτικῆς ἐπίδειξης καί χρηματικῆς προβολῆς (στό ντύσιμο, στήν διασκέδαση, στά ταξίδια στό ἐξωτερικό, στήν ἀγορά ἀκριβῶν ἠλεκτρικῶν συσκευῶν) πού ἐμφανίζεται πολύ ἔντονα στήν Ἰο, καί

(40) Βλ. Β.ΦΙΛΙΑΣ "Ὁφεις τῆς διατήρησης καί τῆς μεταβολῆς τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος" Τόμος Β σελ. 11.-

(41) Ὅπως ἀναφέρει ὁ Β.Φίλιας στό "Ὁφεις τῆς διατήρησης....." Ὁ.Σ. σελ. 23.

έκτιμᾶται ιδιαίτερα σάν δείγμα ἐπαγγελματικῆς "ἐπιτυχίας". Ἴσως τὰ παραπάνω νά εἶναι μιά ἀκόμη ἐπιβεβαίωση τῆς ἀποφῆς (42) ὅτι "ὁ μικροαστός δίνει τό ὑπόβαθρο τῆς κοινωνίας τῆς κατανάλωσης" ἀφοῦ "ἡ λειτουργία τοῦ καταναλωτικοῦ γοήτρου εἶναι ἀπό ἀποψη οἰκονομική καί κοινωνική πολύ ἀποφασιστικότερης σημασίας στά πλατιά μικροαστικά στρώματα."

Τέλος, χαρακτηριστικό αὐτοῦ τοῦ νέου ἤθους ἐργασίας εἶναι τό γεγονός ὅτι τὰ ὑψηλά εἰσοδήματα πού ἀπολαμβάνουν οἱ ἀσχολούμενοι στόν Τουρισμό καθορίζουν καί τήν στάση τῶν τελευταίων ἀπέναντι στυς τουρίστες.

"Ἐτσι ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἐρωτώμενοι (60% τοῦ συνόλου) εἶναι ἀρνητικοί στά ζητήματα τῆς συμπεριφορᾶς καί τῆς καθαριότητος τῶν τουριστῶν καθώς καί στό ἀνξοδεύουν χρήματα, οἱ ἀπασχολούμενοι στόν Τουρισμό δίνουν τὰ ὑψηλότερα ποσοστά θετικῶν ἀπαντήσεων ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες ἐπαγγελματικές κατηγορίες. (43)

Συμπερασματικά ἡ τουριστική ἀνάπτυξη δείχνει νά ἔχει δημιουργήσει ἕνα νέο ἤθος ἐργασίας πού κύρια χαρακτηριστικά του εἶναι ἡ γρησιμοθηρική σχέση μέ τήν ἐργασία, ἡ ταύτιση τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπιτυχίας μέ τό ὕψος τῶν εἰσοδημάτων καί ἡ ἐμφαση στήν ποσότητα τοῦ ἐλεύθερου χρόνου.

4.- Ἐπαγγελματική κινητικότητα

Ἡ ἐπαγγελματική κινητικότητα ἐξετάστηκε στό σύνολο τοῦ δείγματος τόσο γιά λόγους στατιστικῆς σημαντικότητας, ὅσο καί γιατί ἔχει κοινά χαρακτηριστικά στά δύο νησιά.

(42) Βλ. Β.ΦΙΛΙΑΣ "Δοκίμια Κοινωνιολογίας" Μπουκουμάνης-1976, σελ. 27.

(43) Γιά τίς ἀπαντήσεις δές στό ἴδιο κεφάλαιο, σελ. 187.

Οί επαγγελματικές κατηγορίες περιορίστηκαν σέ 4.-
για νά άπλουστευθεΐ ή στατιστική άνάλυση.

Συγκεκριμένα:

- 1) Έπιστήμονες- Δημόσιοι Έπάλληλοι- Έπάλληλοι Γραφείου.
- 2) Τουριστικά και Έμπορικά επαγγέλματα.
- 3) Γεωργοκτηνοτρόφοι και άλιείς
- 4) Έργάτες - Οίκοδόμοι - Όδηγοί- Ναυτικοί.

Τό πρώτο θέμα πού άναλύθηκε ήταν οί επαγγελματικές μετακινήσεις μέσα στην ίδια γενιά (δηλαδή από τό αρχικό στό σημερινό επαγγελμα του έρωτώμενου). Ο Πίνακας πού άκολουθεΐ παρουσιάζει τά άποτελέσματα.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 24 -

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΕΝΙΑ

Ερώτηση 49

ΕΡΩΤΗΣΗ 48	ΑΡΧΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ	ΕΡΓΑΤΕΣ, ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΟΔΗΓΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
	→	↓				
	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ, ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	77,8%	0	11,1%	11,1%	8,3%
	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ & ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	12, %	48, %	6 %	34 %	45,9%
	ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ	4 %	0	72 %	24, %	22,9%
	ΕΡΓΑΤΕΣ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΟΔΗΓΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ	4 %	4 %	8 %	84 %	22,9%
	ΣΥΝΟΛΟ : 49	13,8%	22,9%	22 %	41 %	100 %

Προκύπτουν τὰ ἑξῆς:

- 1.- Οἱ ἐργαζόμενοι στὰ τουριστικά ἐμπορικά ἐπαγγέλματα παρουσιάζουν πολὺ ψηλὸ ποσοστὸ στασιμότητος (96%) δηλαδή ἐλάχιστοι ἀλλάξαν ἐπάγγελμα πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει ὅτι τὰ ἐπαγγέλματα αὐτὰ εἶναι καί τὰ πιό προσοδοφόρα.
- 2.- Μεγάλῃ στασιμότητῃ (75%) παρουσιάζουν καί οἱ γεωργοκτηνοτρόφοι καί ἀλιεῖς. Εἶναι γεγονός ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπαγγελματικὴ κατηγορία χαρακτηρίζεται ἀπὸ μικρὴ ἐπαγγελματικὴ κινητικότητα. Ὡστόσο στὴν συγκεκριμένη περίπτωσιν λαμβάνοντας ὑπόψιν τὴν διπλοασχόλησιν (ἢ τὴν ἀπόκρυφν τῆς ἀπασχόλησιν) στὸν Τουρισμὸ (πού ἀναλύσαμε προηγουμένα) θεωροῦμε ὅτι τὸ ποσοστὸ, ὅσων παρέμειναν γεωργοκτηνοτρόφοι εἶναι πολὺ μικρότερο τοῦ 75%
- 3.- Σημαντικὴ κινητικότητῃ μέ κατεύθυνσιν κυρίως τὰ τουριστικά ἐμπορικά ἐπαγγέλματα παρουσιάζουν ὅσοι εἶχαν ἀρχικὸ ἐπάγγελμα :
 - α.- Ἐπιστήμονες, Δημόσιοι Ἐπάλληλοι κλπ.
 - β.- Ναυτικοί - Οἰκοδόμοι - Ἐργάτες.
- 4.- Ἀπὸ αὐτοῦ πού ἀσκοῦν τώρα τουριστικο-ἐμπορικά ἐπαγγέλματα οἱ μισοὶ περίπου (48%) ἀσκοῦσαν τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς τους ζωῆς. Ψηλὸ ποσοστὸ εἰσροῆς στὰ τουριστικοεμπορικά ἐπαγγέλματα ὑπάρχει ἀπὸ Ναυτικούς - Οἰκοδόμους - Ἐργάτες κλπ. (34.%)
- 5.- Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία αὐτῶν πού ἀσκοῦν ἐπαγγέλματα ἄλλα πλὴν τῶν τουριστικοεμπορικῶν, ἀσκοῦσε τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα καί ἀρχικά (Ἐπιστήμονες κλπ : 77,8%, Γεωργοκτηνοτρόφοι : 72%, Ναυτικοί - Ἐργάτες κλπ.: 84%)

Συγκρίναμε ἐπίσης:

- α.- τὸ τωρινὸ ἐπάγγελμα μέ τὸ προηγούμενο, καί
- β.- τὸ προηγούμενο μέ τὸ ἀρχικόν.

Ἀποδείχθηκε ὅτι τὸ ἀρχικὸ ἐπάγγελμα μέ τὸ προηγούμενο ταυτίζονται σχεδόν ἀπόλυτα. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἐρωτώμενων δηλαδή, πού ἀλλάξαν ἐπάγγελμα, ἀλλάξαν μιά φορά ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ στὸ σημερινόν. Τὰ ἐπαγγέλματα πρὸς τὰ ὁποῖα κατὰ κύριον λόγον στράφηκαν ὅσοι ἀλλάξαν ἦταν τὰ τουριστικά-ἐμπορικά (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2, ΠΙΝΑΚΕΣ I - 2)

Τό δεύτερο θέμα πού ἐξετάστηκε ἦταν οἱ ἐπαγγελματικές μετακινήσεις ἀπό γενιά σέ γενιά (δηλαδή συγκρίνεται τό πατρικό ἐπάγγελμα μέ αὐτό τοῦ ἐρωτώμενου). Ὁ ἐπόμενος πίνακας παρουσιάζει τά ἀποτελέσματα :

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 25 -

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΓΕΝΙΑ ΣΕ ΓΕΝΙΑ

Ἐρώτηση 51

ΕΡΩΤΗΣΗ 51	ΠΑΤΡΙΚΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΕΠΙΣΤΗΜ. ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛ. ΥΠΑΛΛΗΛ. ΓΡΑΦΕΙΟΥ	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚ. ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΕΙΔΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦ. ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ	ΕΡΓΑΤΕΣ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΟΔΗΓ. ΝΑΥΤΙΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
	ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ					
18						48
	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛ. ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	12,5% 25 %	0 0	50 % 7,7%	37,5% 10 %	7,3%
	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΕΙΔΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	5,8% 75 %	40,4% 87,5%	36,5% 36,5%	17,3% 30 %	47,3%
	ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦ. ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΣ	0 0	4 % 4,2%	76 % 36,5%	20 % 16,7%	22,7%
	ΕΡΓΑΤΕΣ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ	0 0	8 % 8,3%	40 % 19,2%	52 % 43,3%	22,7%
	ΣΥΝΟΛΟ 51	3,6%	21,8%	47,3%	27,3%	100%

Ἀπό τά στοιχεῖα τοῦ πίνακα προκύπτουν τά ἑξῆς:

- I.- Ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τουριστικά καί ἐμπορικά ἐπαγγέλματα εἶχαν γονεῖς πού ἔκαναν συνήθως τό ἴδιο ἐπάγγελμα (40,4%) ἢ ἦταν γεωργοκτηνοτροφεῖ (36,5%)

2.- Οί χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες (Γεωργοκτηνοτρόφοι, Οικόδομοι και Έργάτες..) παρουσιάζουν τήν μεγαλύτερη στασιμότητα.

3.- Τό γεγονός ότι όσοι ανήκουν στις ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες (Τουριστικοεμπορικά και Έπισημονικά επαγγέλματα) είχαν γονείς από τις δύο χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες (σέ ποσοστό από 55% ως 87%) είναι μιά σαφής ένδειξη ότι ή τουριστική ανάπτυξη έδωσε δυνατότητες άνοδικής κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας.

Από τά στοιχεία ώστόσο πού συλλέξαμε στά 2 νησιά για τήν οίκοοομική κατάσταση τών γονιών τών τουριστικών επιχειρηματιών προκύπτει κάτι πού έρχεται σέ σχετική αντίθεση μέ τά παραπάνω.

Συγκεκριμένα: οί τουριστικοί επιχειρηματίες σέ ποσοστό 80% ως 85% προέρχονται από γονείς πού ανήκουν στις ανώτερες-οίκοοομικά-τάξεις τών νησιών (Έμποροι, πλούσιοι κτηματίες, έργολάβοι, κλπ.)

Μπορεί λοιπόν ό Τουρισμός νά έδωσε τήν δυνατότητα σέ άτομα πού προερχόντουσαν από τις κατώτερες επαγγελματικές κατηγορίες νά "άνέβουν" επαγγελματικά και κοινωνικά, από τήν άλλη πλευρά όμως δέν άλλαξε τήν κοινωνική διαστρωμάτωση πού σέ μεγάλο ποσοστό παρέμεινε ίδια. Καί παρέμεινε ίδια, γιατί ή προϋπάρχουσα "άρχουσα τάξη" τών νησιών είχε πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες (κατοχή γής, κυριαρχία στό έμπόριο, μόρφωση) νά εκμεταλευθεϊ τις μεγάλες ευκαιρίες για πλουτισμό πού έδινε ό Τουρισμός. (44)

(44) Παρόμοια είναι τά συμπεράσματα του E.L.MENDOSA από τήν έρευνα στό παραλιακό χωριό Ναζαρέ της Πορτογαλίας. Βλ. E.L.MENDOSA "TOURISM AND INCOME STRATEGIES" στό ANNALS OF TOURISM RESEARCH, VOL.IG, No 2, 1983 σελ. 213 ως 238.-

5.- Ποιά θεωρούνται "καλά" επαγγέλματα

Οι απαντήσεις στο θέμα αυτό δεν είχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Στο σύνολο του δείγματος λοιπόν, πρώτα στις προτιμήσεις των ερωτώμενων έρχονται τα τουριστικά και έμπορικά επαγγέλματα (38,2%). Αντίθετα τα έπιστημονικά δεν φαίνονται να χαίρουν ιδιαίτερης εκτίμησης αφού μόνον τό 25,7% των ερωτώμενων τά θεωρεί καλά. Αρκετοί είναι αυτοί που προτιμούν τά γεωργοκτηνοτροφικά επαγγέλματα (18,8%), ενώ τό ποσοστό αυτών που προτιμούν τό έπάγγελμα του Δημόσιου υπάλληλου και όσων εκτιμούν τά εργατικά και οίκοδομικά επαγγέλματα είναι ίδιο (8,4%).

Παρά τό γεγονός ότι αναφερόμαστε σε νησιά, ένα πολύ μικρό ποσοστό (1,6%) εκτιμάει τό ναυτικό έπάγγελμα.

Η αποδεδειγμένη λοιπόν στην χώρα μας (45) (και είδικότερα στις αγροτικές περιοχές) (46) εκτίμηση στα έπιστημονικά επαγγέλματα (που αξιολογούνται σαν κοινωνικά ανώτερα) δεν φαίνεται να ισχύει στα 2 νησιά.

Αυτό θα πρέπει να θεωρηθῆ μιά σημαντική ένδειξη ότι η τουριστική ανάπτυξη αλλάζει την μέθοδο αξιολόγησης της κοινωνικής θέσης (είσοδημα αντί έπάγγελμα).

As σημειωθεί επίσης ότι οι απαντήσεις που δόθηκαν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές από τις απαντήσεις σε παρόμοια έρευνα που έγινε σε εργαζόμενους στην βιομηχανία τό 1974 (47). Στην έρευνα αυτή τό 71,2% δήλωσε προτίμηση στα έπιστημονικά επαγγέλματα και μόνο τό 28,8% προτιμοῦσε τά μη έπιστημονικά.

(45) Βλ. I.T.SANDERS "RAINBOW IN THE ROCK: THE PEOPLE OF RURAL GREECE" CAMBRIDGE MASS-1962, GUY BURGEL "POBIA ETUDE GEOGRAPHIQUE D'UN VILLAGE CRETOIS" EKKÉ, 1965 - HENRI MENDRAS "SIX VILLAGES D'EPiRE: PROBLEMES DE DEVELOPPEMENT SOCIOECONOMIQUES" PARIS - UNESCO, 1961

(46) *Οπως σημειώνει ο Β.ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ Ο.Σ.σελ.253 "Στους αγρότες η έπιθυμία για κοινωνική άνοδο και συνακόλουθα έξοδο από την ένδεια και τόν αποκλεισμό της χωρικής κοινότητας από τά αγαθά της οίκονομικής προόδου, δεν μπορεί παρά να εκπληρωθῆ με την απόκτηση εκπαίδευσης."

(47) Βλ.Κ.ΜΟΥΣΤΑΚΑ και Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ "Φιλοδοξίες και έπιθυμίες γονέων για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους." Θεσ/νίκη 1979, σελ. 96.-

6.- Οί 'Επιθυμίες τῶν ἐρωτώμενων γιά τό ἐπάγγελμα πού θά ἀκολουθήσουν τά παιδιά τους. (48)

Καί σ'αυτό τό θέμα δέν ὑπῆρχαν σημαντικές διαφορές στίς ἀπαντήσεις στά 2 νησιά καί ἔτσι ἐξετάζεται τό σύνολο τοῦ δείγματος.

Οί περισσότεροι (65,2%) δέν θέλουν τά παιδιά τους ν'ἀκολουθήσουν τό δικό τους ἐπάγγελμα. Μόνον τό 29,8% θέλει τά παιδιά τους ν'ἀκολουθήσουν τό δικό τους ἐπάγγελμα.

'Από αὐτούς πού δηλώνουν ὅτι δέν θέλουν τά παιδιά τους ν'ἀκολουθήσουν τό δικό τους ἐπάγγελμα, οἱ περισσότεροι (65,8%) προτιμοῦν τά παιδιά τους νά κάνουν "ὅποιο ἐπάγγελμα θέλουν", ἐνῶ λίγοι (25,3%) προτιμοῦν τά παιδιά τους "νά μορφωθοῦν"

Οἱ τελευταῖοι αἰτιολογοῦν τήν προτίμησή τους ὡς ἐξῆς:

- α) Τό πτυχίο εἶναι ἀναγκαῖο σήμερα (46,2%)
- β) Θά βροῦν καλύτερη δουλειά (23,1%)
- γ) Εἶναι καλό γιά τόν τόπο (15,4%)
- δ) Εἶναι ἐπάγγελμα πού ἀρέσει στόν ἐρωτώμενο (15,4%)

Στήν ἔρευνα πού ἔγινε σέ ἐργαζόμενους στήν βιομηχανία οἱ ἀπαντήσεις καί πάλι διέφεραν (49). Τό 94% τῶν ἐρωτώμενων, δέν ἠθελαν τά παιδιά τους ν'ἀκολουθήσουν τό δικό τους ἐπάγγελμα. Τό 75% ἠθελε τά παιδιά του ν'ἀκολουθήσουν ἐπιστημονικό ἐπάγγελμα, καί μόνο ἓνα μικρό ποσοστό 5,3% δηλώνει ὅτι θά ἀφήσει τά παιδιά νά κάνουν "ὅποιο ἐπάγγελμα θέλουν" Οἱ αἰτίες πού θέλουν νά μορφωθοῦν τά παιδιά τους εἶναι περίπου ἴδιες με'αὐτές πού ἀναφέρθηκαν στήν Ἴο καί τήν Σέριφο.

(48) Ἐρωτήσεις 53 ὡς 54α

(49) Βλ.Κ.ΜΟΥΣΤΑΚΑ καί Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ Ο.Σ. σελ. 86 - 91

- Από τις απαντήσεις στά 2 νησιά συμπεραίνουμε:
- α.- Τά έπιστημονικά έπαγγέλματα έκτιμῶνται λιγώτερο από παλιά και αυτό είναι ένδειξη ότι τώρα προτιμῶνται τά "άποδοτικώτερα" έπαγγέλματα του Τουρισμού που κυριαρχούν στά νησιά. Όπως προαναφέραμε τό γεγονός αυτό είναι επίσης ένδειξη άλλας τής τής μεθόδου αξιολόγησης τής κοινωνικής θέσης. (50)
- β.- Τό ψηλό ποσοστό (είδικά αν συγκριθεῖ με τήν έρευνα στην βιομηχανία) αυτών που δηλώνουν ότι θα αφήσουν τά παιδιά τους να κάνουν όποιο έπάγγελμα θέλουν είναι δείγμα μιᾶς "φιλελευθεροποίησης" στις σχέσεις των γονιών με τά παιδιά τους.

7.- Η επαγγελματική κινητικότητα σήμερα και η τάση για μετανάστευση στους νέους(5I)

Μόνο τό 10,9% των έρωτώμενων (σύνολο δείγματος) θέλει ν' αλλάξει έπάγγελμα. Συγκρίνοντας τις απαντήσεις στά 2 νησιά βλέπουμε ότι είναι πολύ περισσότεροι (17,2%) στην Ίο αυτοί που θέλουν ν' αλλάξουν έπάγγελμα από όσους είναι στην Σέριφο (3,8%) (T-STUDENT = 2,5, S.E. = 5,4, D=13,4)

Στήν Σέριφο η αλλαγή δουλειᾶς δέν εκ ρᾶζει επαγγελματική κινητικότητα αφού όσους θέλουν κάτι τέτοιο, σκοπό έχουν "νά μορφωθούν" Στήν Ίο αντίθετα επιβεραιώνεται ότι ο Τουρισμός αυξάνει τήν επαγγελματική κινητικότητα.

Συγκεκριμένα από όσους θέλουν ν' αλλάξουν έπάγγελμα τό 66,6% αναζητάει κάτι "πιο ξεκούραστο", τό 22,2% θέλει ν' ασχοληθεῖ με τόν Τουρισμό και τό 11,2% με μιᾶ δουλειᾶ "πιο άποδοτική"

Έντύπωση προκαλεῖ καταρχάς ότι όσους θέλουν κάτι πιο ξεκούραστο, είναι νέοι και ασχολοῦνται άποδοτικά με τόν Τουρισμό. Οι ίδιοι εξηγούν ότι αυτή η ανάγκη τους προκαλεῖται από τήν μεγάλη ένταση και κούραση που δημιουργεῖ ο Τουρισμός σε όσους ασχολοῦνται μ' αυτόν.

(50) Για τό θέμα αυτό βλ. ΝΟΡΟΝΗΑ Ο.Σ. σελ. 8.-
(5I) Έρωτήσεις 55-56 και 59-60

Στίς ἐρωτήσεις πού ἀφοροῦν τήν μετανάστευση ἀπάντησαν ἄτομα ἡλικίας ὡς 30 ἐτῶν. Στό σύνολο τοῦ δείγματος τό 23% θέλει νά ἐγκαταλείψει τό νησί του. Οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἑξῆς κατά σειρά.

- α) νά βροῦν δουλειά
- β) σπουδές
- γ) σπουδές παιδιῶν (Γυμνάσιο - Λύκειο)
- δ) ἄλλους λόγους.

Εἶναι ἐντυπωσιακό ὡστόσο ὅτι σχεδόν ὅλοι ὅσοι θέλουν νά μεταναστεύσουν προέρχονται ἀπό τήν Σέριφο. Τό 41,7% ὅσων ρωτήθηκαν στήν Σέριφο θέλει νά ἐγκαταλείψει τό νησί, ἐνῶ τό ἀντίστοιχο ποσοστό στήν Ἴο εἶναι μόνο 7,1%.

Οἱ αἰτίες πού ἀναφέρουν στήν Σέριφο εἶναι αὐτές πού προαναφέραμε καθώς καί ἡ ἔλλειψη ψυχαγωγίας τόν χειμῶνα. Στήν Ἴο ἀντίθετα οἱ νέοι δέν ἔχουν πρόβλημα μέ τήν ψυχαγωγία ἐνῶ ἡ μεγάλη τουριστική ἀνάπτυξη ἔχει λύσει τό πρόβλημα τῆς ἀπασχόλησης.

II. .E. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΕΣ - ΧΡΗΣΕΙΣ ΓῆΣ.

Στό κεφάλαιο αὐτό θά ἐξετάσουμε τίς χρήσεις γῆς (μέ ἔμφαση στήν ἀγροτική γῆ) τήν ἀνοδο τῆς τιμῆς τῆς γῆς καθώς καί τήν ἀγορά σπιτιῶν ἀπό Ἀθηναίους καί ἀλλοδαπούς.

Σημειώνουμε εἰσαγωγικά ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ ἐρωτώμενοι (98,5%) ἔχουν ἰδιόκτητο σπίτι (.52)

I.- Ἰδιόκτησία ἀγροτικῆς γῆς - Παραγωγή (53)

Οἱ ἀπαντήσεις στό θέμα αὐτό δέν εἶχαν μεγάλες διαφορές καί ἔτσι ἡ ἀνάλυση μας ἀφορᾷ τό σύνολο τοῦ δείγματος.

(52) Ἐρώτηση 68.

(53) Ἐρωτήσεις 69 ὡς 71.

Μόνο ένα ποσοστό 33,3% δηλώνει ιδιοκτησία αγροτικής γης. Τα στοιχεία που συλλέξαμε στα 2 νησιά μας πείθουν ότι οι ιδιοκτήτες αγροτικής γης είναι όπως δήποτε περισσότεροι, ενώ από την άλλη πλευρά οι συστηματικοί γεωργοί είναι λιγώτεροι.

Στα καλλιεργούμενα προϊόντα κυριαρχούν τα όπρωκηπευτικά και ακολουθούν τα σιτηρά (και κριθάρι) και τα άμπέλια.

Η πλειοψηφία (68,3%) δηλώνει ότι πούλησε τό: 0 - 50% της περσινής παραγωγής τους, ενώ τό υπόλοιπο αυτόκατανάλωσε. Ένα σημαντικό ποσοστό 31,7% δηλώνει ότι ή παραγωγή ήταν τόσο λίγη ώστε δέν πούλησε καθόλου.

Τόσο τά παραπάνω στοιχεία όσο και οι συζητήσεις μας μέ τούς κατοίκους έπιβεβαιώνουν ότι ή αγροτική οίκονομία στα νησιά, είναι μιά οίκονομία "συντήρησης".

Η φθίνουσα πορεία της αγροτικής παραγωγής όφείλεται στό γεγονός ότι οι περισσότεροι γεωργοί άπασχολούνται στόν Τουρισμό. Είναι δέ χαρακτηριστικό ότι και τά 2 νησιά άναγκάζονται νά εισάγουν αγροτικά προϊόντα γιά να καλύψουν τίς άνάγκες τών τουριστών.

2.- Άγορά σπιτιών από ξένους και άνοδος της τιμής της γης.- (54)

Κοινές είναι οι άπαντήσεις στα 2 νησιά στό θέμα της άγοράς σπιτιών. Οι περισσότεροι (43,8%) δηλώνουν ότι έχουν άγορασθεϊ "λίγα" και τό 25,8% "πολλά"

Τα στοιχεία τών ύποθηκοφυλακίων δείχνουν τριπλές άγορές από ξένους στην "Ιο άπ'ότι στην Σεριφο.(55)

(54) Έρωτήσεις 72 ως 73α.

(55) Στην Σέριφο πάντως δέν έχει άγορασθεϊ γή από άλλοδαπούς, ενώ αντίθετα στην "Ιο έχουν άγορασθεϊ σημαντικές έκτάσεις στό λιμάνι του νησιοῦ και τόν Μυλοπότα, όσο και στην πίσω άνεκμεταλευτη πρόσ τό παρόν πλευρά του νησιοῦ. Πρέπει πάντως νά διευκρινισθεϊ ότι ή πώληση σπιτιών σε άλλοδαπούς - έκτός του ότι δέν άποκαλύπτεται από τούς κατοίκους - γίνεται και μέ τρόπους που είναι δύσκολο νά άποκαλυφθούν. Συνήθως δηλαδή γίνεται μέ τήν μορφή μιās Α.Ε. ή Ε.Π.Ε. μέ άλλοδαπή προέλευση και έδρα στην χώρα μας.(Βλ.ΤΕΕ "Χωρητικότητα . . ."σελ.31 ΑΝΤΙ Τεῦχος Ι07 έφημερ.ΑΥΓΗ 8/6/1980 και Θερμιώτικα Νέα, Τεῦχος 251) Μέ αυτόν τόν τρόπο έχουν άγορασθεϊ μέχρι και μικρά νησιά κοντά στην Νάξο και Πάρο (Οίκονομικός Ταχυδρόμος Ι236, έτος 1978 σελ. 15)

Ὡστόσο τό σίγουρο εἶναι ὅτι διαφέρουν στά 2 νησιά οἱ ἀγοραστές. Στήν Ἴο οἱ περισσότεροι ἀγοραστές εἶναι ἀλλοδαποί καί Ἀθηναῖοι, ἐνῶ πολλά ἀπό τά σπίτια ἀγοράζονται γιά νά μετατραποῦν σέ τουριστικές ἐπιχειρήσεις (Μπάρ - Ταβέρνες κλπ) Στήν Σέριφο ἀντίθετα οἱ ἀγοραστές εἶναι κυρίως μετανάστες πού ἐπιστρέφουν, καί Ἀθηναῖοι, τά δέ σπίτια προορίζονται ἀποκλειστικά γιά παραθεριστική κατοικία.

Ἀναμφισβήτητη καί στά 2 νησιά εἶναι ἡ ἀνοδος τῆς τιμῆς τῆς γῆς. Αἰτία θεωρεῖται ὁ Τουρισμός (στό σύνολο τοῦ δείγματος 93,3%) πού δημιουργεῖ μεγάλη ζήτηση γῆς.

Σημαντικές εἶναι οἱ διαφορές ἀπόψεων στό θέμα στά 2 νησιά. Στήν Ἴο εἶναι πολύ πρισσότεροι (91,4%) αὐτοί πού πιστεύουν ὅτι ἡ τιμή τῆς γῆς ἀνέβηκε ΠΟΛΥ ἀπ' ὅσοι εἶναι στήν Σέριφο (65,6%) (T-STUDENT = 3,7, S.E.=7, D = 258). Τόν Τουρισμό θεωροῦν σχεδόν ὅλοι (98,4%) αἰτία τῆς ἀνόδου τῆς τιμῆς τῆς γῆς στήν Ἴο, ἐνῶ στήν Σέριφο μόνο τό 85,4% τῶν κατοίκων θεωρεῖ τόν Τουρισμό ὑπεύθυνο. (1-STUDENT = 2,8, S.E.=4,65, D=13)

Οἱ διαφορές αὐτές στά δύο νησιά ἐκφράζουν καί τήν διαφορετική ἐνταση μέ τήν ὁποία ἔχει ἐμφανισθεῖ τό πρόβλημα τῆς ἀνόδου τῆς τιμῆς τῆς γῆς σέ καθένα ἀπ' αὐτά.

Συγκεκριμένα ἀναφερόμαστε στήν τιμή τοῦ τετραγωνικοῦ μέτρου ἡ ὁποία στήν Ἴο ἦταν 4 ὡς 5 φορές ἀκριβότερη ἀπό ὅτι στήν Σέριφο. Οἱ περιοχές πού ἔχουν τήν μεγαλύτερη ζήτηση εἶναι ὅσες προσφέρονται γιά τουριστική ἐκμετάλλευση (παραλίες, λιμάνι, Χώρα). Οἱ κάτοικοι τῆς Ἴου ἀναφερόμενοι στό θέμα λένε εἰρωνικά ὅτι "εἶναι φτηνότερο νά κτίσης ἕνα σπίτι στήν Πλατεία Συντάγμα - τος παρά στήν Ἴο."

Ἰδιαίτερα στήν παραμεθόρια ἐπαρχία Θήρας (πού περιλαμβάνει τά νησιά Σαντορίνη-Ἀνάφη-Ἴος-Σίκι-νος-Ἀμοργός) ὅπου ἀπαγορεύονται οἱ πωλήσεις σέ ξένους ἔχει δημιουργηθεῖ καί ἕνα νέο παρασιτικό ἐπάγγελμα ὁ "μεσολαβητής" πού εἶναι Ἕλληνας ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει μέ ἀδρή ἀμοιβή νά ἀγοράσει σπίτι πού τήν χρήση του ὅμως ἔχει κάποιος ξένος ὁ ὁποῖος πληρώνει βέ-τια καί τήν ἀγορά.

II. ΣΤ . ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ

ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Στό κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στα προβλήματα υποδομής και υπηρεσιών που υπάρχουν στα νησιά. Θα αναλύσουμε επίσης το ζήτημα των παλιννοστούντων μεταναστών δίνοντας έμφαση στην επαγγελματική τους απασχόληση.

Βασικός σκοπός του κεφαλαίου είναι επίσης να εξετάσει αν επαληθεύεται ή αποψη αυτών που πιστεύουν ότι η τουριστική ανάπτυξη οδηγεί σε λύση των προβλημάτων και ελλείψεων που υπάρχουν στην υποδομή και τις υπηρεσίες μιας περιοχής.

I.- Τά σημαντικότερα προβλήματα στα 2 νησιά(56)

Είναι χαρακτηριστικό ότι τα προβλήματα στα όποια αναφέρονται οι κάτοικοι είναι κοινά παρά το διαφορετικό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης των νησιών. Στόν πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι απαντήσεις των κατοίκων (σύνολο δείγματος)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 26 -

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ %	ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ %
ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ (ΠΛΟΙΑ)	44,1%	ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ	31,3%
ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	25,3%	ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ (ΠΛΟΙΑ)	28, %
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ	10,6%	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	26,2%
ΔΕΙΠΟΥΝ Ο Λ Α	17,1%	ΥΔΡΕΥΣΗ	11,4%

(56) Έρωτήσεις 74 και 75.

Δέν επιβεβαιώνεται λοιπόν ότι η τουριστική ανάπτυξη λύνει απαραίτητα τὰ προβλήματα ύποδομής. Οί βελτιώσεις πού υπάρχουν είναι λίγες ενώ οί έλλείψεις είναι οί ίδιες πού υπήρχαν και πριν από 20 ή 25 χρόνια.

Σέ ένα μόνο θέμα υπήρξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στά 2 νησιά. Στην Σέριφο είναι πολύ περισσότεροι (24,7%) απ'ότι στην Ίο (10,8%) αυτοί πού απαντούν ότι τόν χειμώνα "λείπουν τὰ πάντα" (T-STUDENT=2,12, S.E.=6,6, D=13,9)

Είναι αναμφισβήτητο ότι στην Σέριφο ή έλλειψη φυγαγωγίας τόν χειμώνα και ή έλλειψη χώρων πού νά μπορούν νά συναντούνται οί νέοι δημιουργεί ένα πολύ έντονο συναίσθημα απομόνωσης.

2.-'Η περίθαλψη και ή εκπαίδευση στά νησιά (57)

Μέ τίς έρωτήσεις για τήν περίθαλψη και τήν εκπαίδευση θέλαμε νά δοῦμε αν αυτές οί δύο βασικώτατες ανάγκες τών κατοίκων καλύπτονται τουλάχιστον μέσα στά όρια του Νομού. Οί απαντήσεις πού πήραμε και στά δύο νησιά όμως ήταν απογοητευτικές. Όλοι σχεδόν οί έρωτώμενοι (99,2%) δηλώνουν ότι οί κάτοικοι πηγαίνουν στην 'Αθήνα για νοσοκομειακή περίθαλψη.

Και στην εκπαίδευση ή κατάσταση δέν είναι καλύτερη. Τό 85,7% (σύνολο δείγματος) δηλώνει ότι όσοι νέοι θέλουν νά συνεχίσουν στό Γυμνάσιο ή τό Λύκειο πηγαίνουν στην 'Αθήνα και τόν Πειραιά. Έλάχιστοι (9,3%) δηλώνουν ότι πηγαίνουν σέ διπλανό νησί και ακόμη λιγώτεροι αναφέρουν τήν Σύρο (4,9%)

Στην Ίο είναι λιγώτεροι (77%) αυτοί πού αναφέρουν τήν 'Αθήνα απ'όσοι είναι στην Σέριφο (97,5%).
(T-STUDENT =3,48, S.E.=20,5, D=5,9)

(57) Έρωτήσεις 76 - 77

Ὅστος οἱ διαφορές αὐτές δέν ἀναιροῦν τό γεγονός ὅτι ἡ ἔλξη τῆς Ἀθήνας εἶναι καταλυτική γιά τά 2 νησιά Ἐνας ἀπαραίτητος δηλαδή ὄρος γιά νά ὑπάρξει περιφερειακή ἀνάπτυξη, ἡ κάλυψη τῶν βασικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων (περίθαλψη, ἐκπαίδευση) ἀπό τήν πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ δέν ἰσχύει στήν περίπτωση τῶν Κυκλάδων. Καί στά 2 νησιά οἱ κάτοικοι θεωροῦν πρωτεύουσά τους τό δίδυμο Ἀθήνα - Πειραιᾶς.

3.- Μετανάστευση καί Παλιννόστηση (58) .

Ἡ μετανάστευση ἔγινε σέ διαφορετικές περιόδους στά 2 νησιά. Στήν Ἴο οἱ περισσότεροι μετανάστες ἔφυγαν τήν περίοδο 1945-1960. Στήν Σέριφο ἀντίθετα περισσότεροι μετανάστευσαν μετά τό κλείσιμο τῶν μεταλλείων τοῦ νησιοῦ πού ἔγινε τό 1963. Στά μεταλλεῖα αὐτά ἀπασχολοῦνταν ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ πίνακας πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζει τήν πορεία τῆς μετανάστευσης στά 2 νησιά τήν περίοδο 1940 ὡς 1981 (59).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ - 27 -

ΝΗΣΙΑ	Π Λ Η Θ Υ Σ Μ Ο Σ						
	1940	1950	1961	1971	1981		
Ι Ο Σ	2041	1753	1343	1270	1451		
ΣΕΡΙΦΟΣ	2749	1851	1878	1083	1133		
ΝΗΣΙΑ	Μ Ε Ι Ω Σ Η ΠΛΥΘΗΣΜΟΥ (%)						
	1940- 1950	1950- 1960	1961- 1971	1971- 1981	1950- 1971	1950- 1981	1940- 1981
ΙΟΣ	-14,1%	-23,4%	- 5,4%	+14,3%	-27,6%	-17,2%	-28,9%
ΣΕΡΙΦΟΣ	-32,7%	+ 1,5%	-57,7%	+ 4,6%	-44,5%	-38,8%	-58,8%

(58) Ἐρωτήσεις 78 - 81

(59) Βλ. Υ.Χ.Ο.Π. Πρόγραμμα ἀνάπτυξης ...0.Ϟ.σελ.7.

Στήν "Ιο ή σταθεροποίηση και στην συνέχεια ή αύξηση του πληθυσμού (μέ την επιστροφή των μεταναστών) αρχίζει μετά τό ξεκίνημα της τουριστικής ανάπτυξης (αρχές δεκαετίας 60). Στην Σέριφο πάλι - πού οί μετανάστες ήταν πολύ περισσότεροι - ή σταθεροποίηση αρχίζει στό τέλος της δεκαετίας του 70 (έποχή πού έμφανίζεται και ό Τουρισμός στό νησί) Σημαντικό τμήμα των μεταναστών πού επέστρεφαν στην Σέριφο είναι συνταξιούχοι.

Η κατεύθυνση της μετανάστευσης ήταν κοινή και στά 2 νησιά. Τό 95,1% των έρωτώμενων αναφέρει την Αθήνα και τόν Πειραιά. Και οί αίτίες πού έφυγαν οί μετανάστες είναι ίδιες (μέ μικρές διαφορές) στά 2 νησιά. Η κυριώτερη απ' αυτές ήταν "νά βροῦν δουλειά" (75,7%) και ακολουθοῦν οί "σπουδές των παιδιών".

Η παλιννόστηση των μεταναστών άρχισε μετά την ανάπτυξη του Τουρισμού πού πρόσφερε εύκαιρίες για άπασχόληση σέ όσους επέστρεφαν.

Χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός ότι στην "Ιο τό 72% όσων επέστρεφαν άσχολεΐται μέ τουριστικά επαγγέλματα. Σημαντικό μέρος των παλιννοστούντων ήταν ναυτικοί. Στην Σέριφο πάλι τό 39,3% απ' όσους επέστρεφαν άσχολοῦνται μέ τόν Τουρισμό.

Τά διαφορετικά ποσοστά όσων άσχολοῦνται μέ τόν Τουρισμό δικαιολογοῦνται από τό διαφορετικό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης των 2 νησιών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ

ΙΟΣ και ΣΕΡΙΦΟΣ

Σκοπός τῆς ἔρευνάς μας - ὅπως τονίσαμε καί στό εἰσαγωγικό κεφάλαιο - εἶναι νά ὑπάρξουν στοιχεῖα ἀκριβῆ γιά τίς οἰκονομικές καί κυρίως γιά τίς κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ στόν Νομό Κυκλάδων. Ἡ μέθοδος πού ἐπιλέξαμε (ἀφοῦ λάβαμε ὑπόψη τήν ἀδυναμία νά κάνουμε ἔρευνα στό σύνολο τοῦ Νομοῦ) ἦταν ἡ συγκριτική. Συγκρίναμε δηλαδή τίς κοινωνικοοικονομικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ σέ 2 νησιά τοῦ Νομοῦ πού ἐπιλέξαμε μέ βάση ὀρισμένα κριτήρια, ἔτσι ὥστε νά ἔχουν κοινά οἰκονομικά - κοινωνικά - δημογραφικά - πολιτιστικά χαρακτηριστικά, ἀλλά νά διαφέρουν πολύ στό ἐπίπεδο τουριστικῆς ἀνάπτυξης. (Τό ἓνα νησί βρισκεται στό Ἀρχικό Στάδιο Τουριστικῆς ἀνάπτυξης, ἐνῶ τό ἄλλο στό Στάδιο τοῦ Μαζικοῦ Τουρισμοῦ).

Ἀναφορικά μέ τίς οἰκονομικές ἐπιπτώσεις, βασική μας ὑπόθεση εἶναι ὅτι ἡ μεγάλη αὐξηση τῶν εἰσοδημάτων πού ἔφερε ὁ Τουρισμός ὁδὴγησε σέ οὐσιαστική ἀνάπτυξη, ἀφοῦ στό σύνολό τους τά προβλήματα ὑποδομῆς (Ἐκπαίδευση - Περίθαλψη - Συγκοινωνίες - Ὑδρευση - Ἀποχέτευση κλπ.) παραμένουν οὐσιαστικά ἄλυτα.

Στίς κοινωνικές ἐπιπτώσεις - ὅπου κυρίως δόθηκε βάρος ἀπό τήν ἔρευνα - ἐξετάσθηκαν δύο βασικές ὑποθέσεις.

Ἡ πρώτη θεωρεῖ ὅτι ὁ Τουρισμός συμβάλλει στίς ἀναπτυσσόμενες χῶρες στήν ἀνοδο τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπίπεδου τῶν ντόπιων ἀφοῦ ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ ἄτομα ὑψηλότερου πολιτιστικοῦ ἐπίπεδου καί ἡ δεύτερη θεωρεῖ ὅτι ὁ Τουρισμός ἐπιδρᾷ ἀρνητικά στά κοινωνικά πρότυπα, τά ἥθη καί τά ἔθιμα τοῦ τόπου ὑποδοχῆς (εἰδικά ἂν εἶναι ἀναπτυσσόμενη χώρα) κυρίως διατί δημιουργεῖ ἀλληλοσυγκρουόμενα οἰκονομικά συμφέροντα ἐνῶ συμβάλλει στήν ἐπικράτηση τῶν κοινωνικῶν καί καταναλωτικῶν προτύπων τῶν πλουσίων χωρῶν τῆς Δύσης.

*Ένα πρώτο συμπέρασμα σέ σχέση μέ τίς οίκονομικές έπιπτώσεις του Τουρισμού είναι, ότι αυτές είναι περισσότερο θετικές στην Ίο και λιγώτερο στην Σέριφο. *Ιδιαίτερα θετικές είναι στους έξής τομείς : (1)

- α. Στην άπασχόληση
- β. Στην συγκράτηση τής μετανάστευσης, αλλά και στην έπιστροφή τών μεταναστών που σημειώνεται τήν τελευταία δεκαετία
- γ. Στην άπασχόληση σέ άλλους κλάδους (Έμπόριο - Οίκοδομή)

Διαπιστώνουμε παράλληλα ότι οι άρνητικές οίκονομικές έπιπτώσεις του Τουρισμού είναι : (2)

- α. Η τεράστια αύξηση τής τιμής τής γής και ή κερδοσκοπία πάνω στην γή που έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις
- β. Η αύξηση του κόστους ζωής
- γ. Η σταθερά φθίνουσα πορεία του γεωργικού τομέα, προς τόν όποιο ο Τουρισμός δρᾶ άνταγωνιστικά προσφέροντας καλύτερα μεροκάματα.

Εξάλλου συστατικό στοιχείο - ιδιαίτερα άρνητικό - τής τουριστικής ανάπτυξης φαίνεται νά είναι τό γεγονός ότι ο Τουρισμός καταλήγει νά είναι ο μόνος τομέας τής τοπικής οίκονομίας. (3) Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό στην Ίο όπου όλοι οι Τομείς τής οίκονομίας του νησιού συνδέονται (και έξαρτώνται) άμεσα ή έμμεσα μέ τόν Τουρισμό (μέ όλες τίς δυσμενείς έπιπτώσεις που αυτό μπορεί νά έχει σέ μια περίοδο παγκόσμιας οίκονομικής κρίσης)

Σημαντικός παράγοντας έπίσης που μειώνει - ή και άναιρεί - τίς θετικές συνέπειες τής οίκονομικής ανάπτυξης που έφερε ο Τουρισμός στά 2 νησιά (κυρίως στην Ίο) είναι τό γεγονός ότι ή έντυπωσιακή αύξηση τών άτομικών εισοδημάτων, δέν έχει συμβάλει στην λύση ούσιαστικών προβλημάτων ύποδομής: Συγκοινωνίες, Περίθαλψη, Έκπαίδευση, Άποχέτευση, Ύδρευση, Πολιτιστική ζωή. Έπιβεβαιώνεται δηλαδή, ή βασική μας ύπόθεση, ότι ο Τουρισμός έφερε χρήματα, όχι όμως και ανάπτυξη...

(1) Οι θετικές έπιπτώσεις τούς συγκεκριμένους τομείς έπιβεβαιώνονται και από τά πορίσματα άλλων έρευνών, βλ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ I, σελ. 33.-

(2) Έπιβεβαιώνονται και από τά εύρήματα άλλων μελετών, βλ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ I, σελ. 33 ως 35

(3) Τό γεγονός αυτό έχει παρατηρηθεϊ και από άλλες μελέτες σέ μικρές νησιώτικες οίκονομίες (άναπτυσσόμενων κρατών ή περιοχών τους) βλ. "ELEMENTS....." O.C. σελ. 24.

Ένα τρίτο συμπέρασμα - πού επιβεβαιώνει και τὰ εὐρήματα ἄλλων ἐρευνῶν - (4) εἶναι, ὅτι τὰ διαφορετικά στάδια τουριστικῆς ἀνάπτυξης τῶν δύο νησιῶν, ἔχουν καί διαφορετικά χαρακτηριστικά:

- α. Στόν τύπο τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων
- β. Στὴν ἐπαγγελματική κινητικότητα
- γ. Στὴν συμμετοχὴ τῶν "μὴ ντόπιων" στόν Τουρισμό

Στὸ πρῶτο στάδιο τουριστικῆς ἀνάπτυξης (αὐτό πού βρισκόταν ἡ Σέριφος πρὶν 5 χρόνια καί ἡ Ἴος πρὶν 20 χρόνια) εἶναι σημαντικὴ ἡ συμβολὴ τῶν "μὴ ντόπιων" (Ἀθηναῖοι, Ξενιτεμένοι ντόπιοι, Ἀλλοδαποί) στὴν δημιουργία μιᾶς πρώτης ὑποδομῆς στόν Τουριστικὸ Τομέα, ὅπως Ξενοδοχεῖα - Ταβέρνες - Τουριστικὰ καταστήματα. Οἱ ντόπιοι καταρχὰς περιορίζονται στίς ἐπιχειρήσεις ἐνοικιαζόμενων δωματίων.

Στὸ δεύτερο στάδιο τουριστικῆς ἀνάπτυξης (αὐτό πού βρισκόταν ἡ Ἴος πρὶν 10-15 χρόνια καί πού ἐτοιμάζεται νὰ εἰσέλθει ἡ Σέριφος τώρα ...) ἀυξάνεται ἡ ἐπαγγελματικὴ κινητικότητα καί οἱ ντόπιοι στρέφονται πρὸς τίς πιό προσοδοφόρες ἐπιχειρήσεις τοῦ Τουρισμοῦ: Ταβέρνες - Ζαχαροπλαστεῖα - Καφενεῖα - Μπάρ - Ντίσκο - Καταστήματα μὲ τουριστικὰ εἶδη - Καταστήματα τροφίμων κλπ.. Οἱ ντόπιοι καταλήγουν ἔτσι νὰ ἐλέγχουν τελικὰ τίς περισσότερες (ὄχι ὅμως καί τίς πιό προσοδοφόρες) ἐπιχειρήσεις τοῦ Τουριστικοῦ Τομέα.

Στὸ τελευταῖο στάδιο, τῆς μαζικῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης (ἐκεῖ πού βρίσκεται ἐδῶ καί 10 σχεδόν χρόνια ἡ Ἴος ...) οἱ "μὴ ντόπιοι" ἐπανερχονται ἀγοράζοντας ἢ ἀνοίγοντας νέες τουριστικὲς ἐπιχειρήσεις (συνήθως μὲ εἰδικό προσανατολισμό: μπάρ ντίσκο - ἐστιατόρια - FAST-FOOD). Οἱ ντόπιοι ἐξακολουθοῦν καί σ'αὐτό τὸ στάδιο νὰ ἐλέγχουν τὸν Τομέα, ἀλλὰ ἡ συμμετοχὴ τῶν "μὴ ντόπιων" κύρια στίς ἀποδοτικότερες ἐπιχειρήσεις εἶναι σημαντικὴ, μὲ ἀποτέλεσμα ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τῶν κερδῶν τοῦ Τουρισμοῦ (40% ὡς 50%) δέν μένει στόν τόπο.

-
- (4) Βλ. σελ. 58 ὡς 65 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. Τὸ θέμα πάντως τῆς δημιουργίας μιᾶς εὐρύτερα ἀποδεκτῆς τυπολογίας τῶν σταδίων τουριστικῆς ἀνάπτυξης παραμένει ἀνοικτό.

Ένα τέταρτο συμπέρασμα είναι ότι τό στάδιο τοῦ μαζι-
κοῦ τουρισμοῦ χαρακτηρίζεται ἀπό μεγάλη ἐπαγγελματική κινή-
τικότητα. Οἱ ἐπαγγελματικοί κλάδοι πού κατά κύριο λόγο
στρέφονται στόν Τουρισμό είναι:

Οἱ ναυτικοί ,
Οἱ γεωργοί καί
Οἱ εἰδικευμένοι ἐργάτες (συνήθως πρῶην μετανάστες
στήν Ἀθήνα)

Στοιχεῖο πού δείχνει πόσο προσοδοφόρα είναι τά τουρισ-
τικοεμπορικά ἐπαγγέλματα είναι τό γεγονός, ὅτι ὅσοι εἶχαν
τέτοιο ἐπάγγελμα ἀρχικά δέν τό ἐγκαταλείπουν.

Σημαντικό είναι τό ποσοστό τῆς διπλοαπασχόλησης (κυρί-
ως τῶν γεωργοκτηνοτρόφων) στόν Τουρισμό. Τό φαινόμενο αὐτό
δημιουργεῖ ἕνα ἐπαγγελματικό κλάδο πού μόνον κατ' ὄνομα παρα-
μένει ἀγροτικός, ἐνῶ κατ' οὐσίαν, τά εἰσόδημά του προέρχονται
κατά τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἀπό τόν Τουρισμό. Ἐξάλλου φαί-
νεται ὅτι ὁ Τουρισμός - καί στά 2 νησιά - ἄλλαξε καί τήν μέθο-
δο ἀξιολόγησης τῆς κοινωνικῆς θέσης (εἰσόδημα ἀντί ἐπάγγελμα).
Ἐντυπωσιάζει τό γεγονός ὅτι αὐτή ἡ μέθοδος ἀξιολόγησης είναι
διαφορετική ἀπό τήν κρατοῦσα στήν χώρα μας. (ὅπως ἔχει φανεῖ
ἀπό ἀρκετές ἔρευνες καί μελέτες) (5)

Ένα ἄλλο θέμα πού παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον (καί
ἀξίζει μιά εὐρύτερη μελέτη) είναι τά χαρακτηριστικά τοῦ νεοπα-
γοῦς κοινωνικοῦ στρώματος τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρηματιῶν πού
είναι κυρίαρχο στήν κοινωνική ζωή τῶν νησιῶν. Τά χαρακτηρι-
στά αὐτά ταυτίζονται μέ ἐκεῖνα τοῦ "μικροαστικοῦ ἀτομικισμοῦ"
καί συντείνουν στήν δημιουργία ἑνός νέου ἠθους ἐργασίας (πού
βασικό στοιχεῖο του είναι ἡ χρησιμοθηρική σχέση μέ τήν δουλειά)
πού λειτουργεῖ σάν ἀρνητικό πρότυπο γιά τήν νεολαία.

(5) Ἀναφέρομαι στίς μελέτες τῶν Κασιμάτη - Μουστάκα, Καρα-
ποστόλη, SANDERS, BURGEL, MENDRAS. Βλ. στό 4ο κε-
φάλαιο ἀνάλυση τοῦ θέματος σελ. 234 ὡς καί 236.

Τό πέμπτο συμπέρασμά μας είναι ὅτι οἱ κοινωνικές ἐπιπτώσεις τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης εἶναι - στό σύνολό τους σχεδόν - ἰδιαίτερα δυσμενεῖς στήν Ἰο καί ἔχουν ὀμιουργήσει φαινόμενα ἀλλοτρίωσης στήν κοινωνικοοικονομική δομή τοῦ τόπου. Τό κυριώτερο ἀπ' αὐτά τά φαινόμενα εἶναι ἡ στάση τῶν κατοίκων ἀπέναντι στόν Τουρισμό: ἀπό τήν μία πλευρά θεωροῦν ὅτι εὐθύνεται γιά ὅλα τά προβλήματα πού ἔχουν δημιουργηθεῖ καί ἀπό τήν ἄλλη πιστεύουν ὅτι τό ἀντιστάθμισμα τῶν οἰκονομικῶν ὠφελειῶν εἶναι ἀρκετά μεγάλο, ὥστε νά "ξεχνοῦν" ἢ νά παραβλέπουν αὐτά τά προβλήματα.

Τό γεγονός ὅτι οἱ κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ εἶναι ἰδιαίτερα δυσμενεῖς στήν Ἰο ἀποτελεῖ ἐξάλλου καί ἐπιβεβαίωση τῆς δεύτερης ὑπόθεσης ἐργασίας πού ἐξετάσαμε, αὐτῆς πού θεωρεῖ ὅτι ὁ Τουρισμός ἐπιδρᾷ ἀρνητικά - στίς ἀναπτυσσόμενες χῶρες - στά κοινωνικά πρότυπα, τά ἠθη καί τά ἔθιμα τῶν ντόπιων.

Οἱ ἀρνητικώτερες ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ στήν Ἰο, εἶναι :

- α.- Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν τοπικῶν ἐθίμων (πανηγύρια, ντόπια γλέντια) ἀπό τοὺς ντόπιους ἐπειδή τά θεωροῦν ξεπερασμένα καί ἡ υἱοθέτηση ἀστικῶν τρόπων φυγαγωγίας (ταβέρνα - μπάρ) πού θεωροῦνται πιό "μοντέρνα"
- β.- Ἡ ἐμφάνιση τῶν ναρκωτικῶν στό νησί (5α)
- γ.- Τό γεγονός ὅτι ἕνα σημαντικό τμήμα τῆς νεολαίας υἱοθετεῖ ἄκριτα κάποια δυτικά πολιτιστικά πρότυπα (πού συνήθως τά ταυτίζει μέ τά καταναλωτικά πρότυπα τῶν τουριστῶν) καί ταυτόχρονα ἀρνεῖται καί ἀπορρίπτει τήν πλούσια τοπική παράδοση.
- δ.- Ἡ ἀλλοτρίωση τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων (σέ μία κοινωνία πού χαρακτηρίζοταν ἀπό συνοχή καί σχέσεις συνεργασίας) πού ὀφείλεται - ὅπως τό σύνολο τῶν κατοίκων ὁμολογεῖ - στά τεράστια καί ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα πού δημιούργησε ὁ Τουρισμός, μετατρέποντας μία κοινωνία ἀγροκτηνοτρόφων - μέσα σέ 20 χρόνια- σέ κοινωνία ἐμπόρων.

(5α) Ὅπως ἐπιβεβαιώνει καί ἡ τοπική χωροφυλακή

- ε.- Οί σημαντικές ένδειξεις πού υπάρχουν ότι ό Τουρισμός επέδρασε άρνητικά στην έκπαίδευση τών νέων άνδρων, άφοϋ πολλοί σταματοϋν τό σχολειο για νά έργαστοϋν στόν Τουριστικό Τομέα.
- στ.- Η δημιουργία ενός νέου κοινωνικοϋ στρώματος, τών τουριστικών επιχειρηματιών, πού κυριαρχεί στην ζωή τοϋ τόπου και εύθύνεται για τήν δημιουργία μιās έκτεταμένης "παραιοικονομίας" στό νησί, ένω παράλληλα λειτουργεί και σαν άρνητικό πρότυπο "έπιτυχίας" για τούς νεώτερους που ταυτίζονται τήν επαγγελματική έπιτυχία μέ τό ψηλό εισόδημα.
- ζ.- Τό γεγονός ότι οί νέοι υποτιμοϋν τήν γυναίκα-τουρίστρια θεωρώντάς την άποκλειστικά σαν άντικείμενο τής επόμενης έφήμερης έρωτικής τους περιπέτειας, δημιουργεί μιá γενικώτερη στάση ύποτίμησης άπέναντι στην γυναίκα.
- η.- Η δημιουργία στερεότυπων στην σχέση τουρίστα - ντόπιου και ή έμπορικοποίηση αύτης τής σχέσης πού εκφράζεται είτε μέ τήν προτίμηση στους ξένους τουρίστες γιατί είναι "βολικοί" και ξεοδεϋουν περισσότερα (έμπόρευμα μέ καλύτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά) είτε μέ τήν άριθμοποίηση και τήν ούδετεροποίησή τους.
- θ.- Εμφανίζεται έντονα στην "Ιο ή "σχέση έξυπνότητας" μέ τόν τουρίστα. Η σχέση αύτή εκδηλώνεται μέ τήν γενικώτερη στάση τών κατοίκων άπέναντι στόν Τουρίστα πού κάποτε θυμίζει έντονα τήν στάση υπαλλήλου άπέναντι στόν έργοδότη του και έχει πολλές εκφάνσεις μιá από τίς όποϊες είναι ή γενικευση τής πρόχειρης εκμάθησης μιās ξένης γλώσσας (άγγλικών) για τήν συνεννόηση μέ τούς τουρίστες, καθώς και ή πληθώρα τών ξενόγλωσσων έπιγραφών πού στοχεϋουν στην πληροφόρηση ή τήν προσέλκυση τοϋ Τουρίστα.
-

Ἡ ἔρευνά μας δέν ἐπιβεβαίωσε καί τίς θετικές ἐπιπτώσεις (πού ἔχουν παρατηρηθεῖ ἄλλοῦ) (6) τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης στήν συμμετοχή τῆς γυναίκας καί τῶν νέων στήν κοινωνικοοικονομική ζωή. Οἱ γυναῖκες στήν Ἴο ἀναμφισβήτητα συμμετέχουν ἐνεργώτερα στήν οἰκονομία ἀλλά αὐτό δέν τοῦς ἐξασφάλισε καί τήν ἐνεργώτερη συμμετοχή τους στήν κοινωνική ζωή.

Στούς νέους πάλι ὑπάρχουν ἀπλῶς δείγματα κάποιου (7) "ἐκμοντερνισμού" στά καταναλωτικά πρότυπα ἐνῶ ἡ ἀνεξαρτητοποίηση ἀπό τήν οἰκογένεια στηρίζεται ἀπλῶς στό γεγονός ὅτι ἔχουν προσωπικούς οἰκονομικούς πόρους.

Ἀντίθετα ἀπ' ὅτι συμβαίνει στήν Ἴο, στήν Σέριφο ἡ στάση τῶν κατοίκων ἀπέναντι στόν Τουρισμό εἶναι πολύ θετικώτερη καί κατά κάποιο τρόπο θεωρεῖται τό "εἰσιτήριο" γιά τήν ἀνάπτυξη.

Αὐτό ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι πολλές ἀπό τίς παραπάνω κοινωνικές ἐπιπτώσεις δέν ἔχουν ἐμφανισθεῖ καθόλου ἢ ἐμφανίζονται - πρὸς τό παρόν - μέ μειωμένη ἔνταση. Τό γεγονός ἐπίσης ὅτι τό νησί εἶναι φτωχό καί βρίσκεται στό πρῶτο στάδιο τουριστικῆς ἀνάπτυξης ἐξηγεῖ καί τήν μεγάλη ἔμφαση πού δίνεται στά τωρινά - ἀλλά καί τά προσδοκώμενα - οἰκονομικά ὀφέλη.

Συνοφίζοντας μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ὅτι ἐπιρεβαίνονται, πῶς τό Στάδιο τοῦ Μαζικοῦ Τουρισμοῦ ἔχει ἀρνητικώτερες κοινωνικές ἐπιπτώσεις. Εἶναι ράσιμο λοιπόν νά ὑποθέσουμε ὅτι ἀπό τίς τρεῖς κατηγορίες νησιῶν (8) (σέ σχέση μέ τά ΣΤΑΔΙΑ τουριστικῆς ἀνάπτυξης) τοῦ Νομοῦ, αὐτές πού ἔχουν μαζικό τουρισμό ἢ περιοχές μέ μαζικό τουρισμό, ἔχουν ἐξίσου ἀρνητικές κοινωνικές ἐπιπτώσεις. Δέν πρέπει ὁμῶς νά ὑποτιμᾶται καί ἡ γενικώτερη τάση γιά γρήγορη τουριστική

(6) βλ. σελ. 51 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.

(7) βλ. Ρ. καί J. SCHNEIDER καί E. HANSEN "MODERNIZATION & DEVELOPMENT : THE ROLE OF REGIONAL ELITES AND NON CORPORATE GROUPS IN THE EUROPEAN - MEDITERRANEAN" COMPARATIVE STUDIES IN SOCIETY AND HISTORY, 1972, No 14 σελ. 340 ὅπου διαχωρίζουν τίς ἔννοιες τοῦ "ἐκμοντερνισμού" καί τῆς ἀνάπτυξης. Αναφέρουν : "Ὁ ἐκμοντερνισμός εἶναι ἡ διαδικασία μέσω τῆς ὁποίας μιᾶ ὑπανάπτυκτη περιοχή ἀλλάζει, ἀντιδρώντας θετικά σέ εἰσοδές (ἰδεολογίες, κώδικες συμπεριφορᾶς, προϊόντα καί θεσμοθετημένα πρότυπα) ἀπό ἀνάπτυγμένα βιομηχανικά κέντρα, μιᾶ διαδικασία πού στηρίζεται στήν συνεχιζόμενη ἐξάρτηση αὐτῆς τῆς περιοχῆς ἀπό τήν βιομηχανικά ἀναπτυγμένη Μητρόπολη. Ἡ ἀνάπτυξη εἶναι ἡ διαδικασία μέσω τῆς ὁποίας μιᾶ ὑπανάπτυκτη περιοχή ἐπιχειρεῖ νά ἀποκτήσει μιᾶ αὐτόνομη καί διαφοροποιημένη βιομηχανική οἰκονομία μέ δικούς της ὄρους.

(8) βλ. καί προηγούμενη ἀνάλυσή μας σελ. 162.

ανάπτυξη πού υπάρχει στον Νομό και υποβοηθᾶται από τήν κρατική τουριστική πολιτική. Ἐτσι ἀκόμη και τά νησιά πού ἔχουν τώρα λίγο τουρισμό σέ λίγα χρόνια μπορεί νά βρίσκονται στό Στάδιο τοῦ Μαζικοῦ Τουρισμοῦ και ν'ἀντιμετωπίζουν παρεμφερῆ προβλήματα.....

Τέλος πρέπει νά ἐπαναλάβουμε τήν μεγάλη ἀνάγκη νά διερευνηθεῖ πληρέστερα και σφαιρικώτερα τό φαινόμενο τοῦ Τουρισμοῦ, τόσο σέ τοπικό ἐπίπεδο (τουριστικές περιοχές) ὅσο και στό σύνολο τῆς χώρας.

Τόσο ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελετῶν τοῦ Τουρισμοῦ ὅσο και οἱ διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις τοῦ θέματος εἶναι ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιά τήν χάραξη μιᾶς διαφορετικῆς πολιτικῆς στό θέμα.

.....

Γ Ε Ν Ι Κ Α Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ἡ ἀνάλυσή μας ἔδειξε ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Τουρισμοῦ στήν Ἑλλάδα δέν ἦταν τυχαία, ἀλλά ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα ἐπιλογῆς τῶν μεταπολεμικῶν κυβερνήσεων, πού ἀκολουθώντας τίς προτροπές ξένων διεθνῶν ὀργανισμῶν, θεώρησαν τόν Τουρισμό ἕαν εὐκολο τρόπο νά καλυφθοῦν οἱ βραχυπρόθεσμες ἀνάγκες τῆς χώρας σέ συνάλλαγμα. Ἡ τουριστική ἀνάπτυξη στήν χώρα μας ἦταν ἀσυντόνιστη καί ἀπρογραμματιστή, ἀγνόησε δέ τίς περιβαλλοντολογικές καί κοινωνικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ καθώς καί τά χωροταξικά κριτήρια στήν κατανομή τῶν τουριστικῶν περιοχῶν (ζωνῶν ἀνάπτυξης).

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἔλλειψης προγραμματισμοῦ εἶναι νά ἔχει δημιουργηθεῖ μιᾶ ἐκτεταμένη παραοικονομία τοῦ Τουρισμοῦ (φοροδιαφυγή καί διαφυγή συναλλάγματος) καί νά ἀμφισβητεῖται - βάσιμα πλέον - ἀκόμη καί ἂν ὑπάρχει συναλλαγματικό ὄφελος γιά τήν χώρα.

Στίς Κυκλάδες ὁ Τουρισμός θεωρήθηκε ἡ ἀπάντηση στήν φτώχεια καί τήν ὑπανάπτυξη τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς δεκαετίας. Τά 25 χρόνια ραγδαίας τουριστικῆς ἀνάπτυξης τῶν Κυκλάδων μπορεῖ νά βελτίωσαν τά εἰσοδήματα τῶν κατοίκων, ἀλλά δέν ἔλυσαν τά προβλήματα ἀνάπτυξης τοῦ Νομοῦ (τεράστιες ἔλλειψεις σέ ὑποδομή καί ὑπηρεσίες). Ἐπιπλέον τό γεγονός ὅτι ἀκολουθήθηκε πιστά τό κρατικό πρότυπο τῆς ἀσυντόνιστης καί γρήγορης τουριστικῆς ἀνάπτυξης, ὀδήγησε σέ ἴδια προβλήματα: δημιουργία σταδιακά μιᾶς μονοταμειακῆς (ἀποκλειστικά σχεδόν...) τουριστικῆς οἰκονομίας, ἐνσωματωμένης σέ ἕνα παγκόσμιο σύστημα οἰκονομικό (ἄλλοδακός τουρισμός), γεγονός πού εἶναι ἰδιαίτερα προβληματικό σέ περίόδους κρίσης ἢ ἀστάθειας - παράλληλη ἀνάπτυξη μιᾶς τεράστιας παραοικονομίας τοῦ Τουρισμοῦ - αἰσθητική καί περιβαλλοντολογική μόλυνση - μεγάλα κοινωνικά προβλήματα.

Σκοπός τῆς ἔρευνας μας ἦταν ἀκριβῶς νά μελετήσουμε αὐτά τά κοινωνικά προβλήματα πού δημιουργήθηκαν ἀπό τόν Τουρισμό, σέ δύο περιοχές πού βρίσκονται σέ διαφορετικό στάδιο ἀνάπτυξης. (Ἀρχικό Στάδιο Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης - Στάδιο Μαζικοῦ Τουρισμοῦ).

Ἡ ἔρευνα μας ἀπέδειξε ὅτι οἱ κοινωνικοοικονομικές ἐπιπτώσεις τοῦ Τουρισμοῦ στήν περιοχή (ΣΕΡ1Φ0Σ) πού βρίσκεται στό ΑΡΧΙΚΟ Στάδιο Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης, διαφέρουν, εἶναι ἡπιώτερες, ἀπό τήν περιοχή (Ι0Σ) πού βρίσκεται στό Στάδιο τοῦ ΜΑΖΙΚΟΥ Τουρισμοῦ.

Στήν "Ιο είναι έντυπωσιακή ή όμοιότητα τών κοινωνικοοικονομικών έπιπτώσεων μέ αυτές πού άπεκάλυψαν άλλες έρευνες σέ χώρες τής Μεσογείου και άναπτυσσόμενες χώρες του Τρίτου Κοσμου, πολλές μάλιστα νησιωτικές, πού βρίσκονται στό ίδιο στάδιο Τουριστικής "Ανάπτυξης (Μαζικός Τουρισμός). (I)

Συγκεκριμένα:

- Έγκατάλειψη όλων τών άλλων κλάδων τής οίκονομίας και στροφή στόν Τουρισμό.
- Μεγάλη έπαγγελματική κινητικότητα και άλλαγή του τρόπου μέτρησης τής κοινωνικής θέσης(είσόδημα αντί έπάγγελμα)
- Δημιουργία στερεότυπων για τους τουρίστες πού θεωροϋνται "έμπόρευμα" και έμφάνιση μέ πολλούς τρόπους τής "σχέσης έξυπηρέτησης" του τουρίστα από τον ντόπιο.
- "Υιοθέτηση από ένα σημαντικό τμήμα τής νεολαίας τών "Δυτικών" πολιτιστικών και καταναλωτικών προτύπων, και άπόρριψη τής τοπικής παράδοσης (πού θεωρείται παρωχημένη....)
- "Σπάσιμο" τής συνοχής τής κοινότητας και τών σχέσεων συνεργασίας ανάμεσα στους κατοίκους λόγω άλληλοσυγκρουόμενων οίκονομικών συμφερόντων πού έχουν δημιουργηθεί.
- Στροφή προς ένα περισσότερο "άστικό" τρόπο φυγαγωγίας και άδιαφορία για τά τοπικά έθιμα.
- Οίκονομική ανεξαρτησία τών νέων πού δημιουργεί συγκρούσεις μέσα στην οίκογένεια.
- Κυκλοφορία ναρκωτικών και έμφάνιση τών "έραστών του καλοκαιριού"

Από τά άποτελέσματα τής έρευνας αλλά και από την άνάλυση τής Παγκόσμιας και Έλλαδικής τουριστικής άνάπτυξης πού προηγήθηκε καταλήγουμε στα έξής γενικότερα συμπεράσματα:

- (A) Ο Τουρισμός δέν λύνει παρά τά βραχυπρόθεσμα συναλλαγματικά προβλήματα τών άναπτυσσόμενων "τουριστικών" χωρών, ένω μακροπρόθεσμα έξαρτά τις οίκονομίες τους από ένα Παγκόσμιο Οίκονομικό Σύστημα πού δέν έλέγχουν, μέ άποτέλεσμα ή άνάπτυξης τους νά γίνεται έπισφαλής ή νά δημιουργεί άπλως την βάση τής επέκτασης του Τουριστικού Τομέα, χωρίς νά συμβάλει στην συνολική άνάπτυξη τής χώρας.

(I) Συγκεκριμένα : 'Ισπανία, Μάλτα, Πορτογαλία, Γαλλία, Τυνησία, Μεξικό, 'Ινδονησία, Ταϊλάνδη, Πολυνησία, Σεϋχέλλες Μπαχάμες. Βλ. και άνάλυσή μας σελ. 2I - 47.

Β

Ἡ κρατική πολιτική στὶς ἀναπτυσσόμενες χῶρες ἐνισχύει καὶ ἐνθαρρύνει τὴν γρήγορη μετάβαση στὸ Στάδιο τοῦ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ πού ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ ἐλέγχεται πλήρως ἀπὸ τὶς ἀναπτυγμένες χῶρες καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἔχει τὶς δυσμενέστερες κοινωνικοοικονομικὲς ἐπιπτώσεις στὶς περιοχὲς πού ἀναπτύσσεται.

Γ

Ὁ Τουρισμὸς συμβάλλει, μὲ τὴν προβολὴ τῶν πολιτιστικῶν καὶ καταναλωτικῶν προτύπων τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν - ἀποστολῆς τουριστῶν, στὶς ἀναπτυσσόμενες χῶρες-ὑποδοχῆς τουριστῶν, στὴν πολιτιστικὴ ἐξάρτηση τῶν τελευταίων, πού συμπληρώνει κατ'αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν οἰκονομικὴ τους ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ κυρίαρχο πολιτισμικὸ πρότυπο τῶν πλουσίων χωρῶν τοῦ κόσμου.

Ὅπως τονίσαμε καὶ στὴν εἰσαγωγή μας, μιὰ ἔρευνα σὰν τὴν δική μας ἔχει κάποιους ἀναγκαίους περιορισμούς, τόσο ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ μελετώμενου δείγματος, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν διαφόρων παραμέτρων πού ἐξετάζονται.

Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητο νά γίνουν πληρέστερες καὶ μεγαλύτερες ἔρευνες τῶν ἐπιπτώσεων τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ θέματα πού θά ἔπρεπε, κατὰ τὴν γνώμη μας, νά μελετηθοῦν εἶναι :

- α. Ὁ ρόλος τῶν "καταλυτῶν" στὴν τουριστικὴ ἀνάπτυξη.
- β. Ἡ σύγκριση τῶν ἐπιπτώσεων τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης μ' ἓναν ἄλλο τύπο ἀνάπτυξης, π.χ. Βιομηχανική.
- γ. Ἡ δυνατότητα "διορθωτικῶν παρεμβάσεων" σὲ περιοχὲς μὲ δυσμενεῖς κοινωνικοοικονομικὲς ἐπιπτώσεις ἀπὸ τὴν τουριστικὴ ἀνάπτυξη.
- δ. Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης στὴν νεολαία καὶ τὶς γυναῖκες.
- ε. Ἡ δημιουργία μιᾶς εὐρύτερης τυπολογίας τῶν σταδίων τουριστικῆς ἀνάπτυξης.

Τέλος, θά πρέπει νά ἀναφέρουμε ὅτι θά θεωρούσαμε πὼς οἱ στόχοι τῆς ἔρευνας μας ἐπιτεύχθηκαν ἔάν αὐτὴ μπορούσε μελλοντικὰ νά συμβάλει, ἀφενὸς στὴν πληρέστερη μελέτη καὶ ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιπτώσεων τοῦ Τουρισμοῦ στὴν χώρα μας καὶ ἀφετέρου στὴν μακροπρόθεσμη ἀντιμετώπιση τῶν ἀρνητικῶν του ἐπιδράσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

ΕΠΙΠΕ- ΔΟ	ΕΠΙΦΑ- ΝΕΙΑ σέ Km 2	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (μεταπολεμική εξέλιξη)				ΑΥΞΟΜΕΙΩΣΗ ΠΛΗ- ΘΥΣΜΟΥ (ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ σέ %)				ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ Km2 ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ)			
		1951	1961	1971	1981	1951 1961	1961 1971	1971 1981	1951 1961	1961 1971	1971 1981		
ΕΛΛΑΔΑ	131990	7632801	8388553	8768641	9740417	+9,9	+4,5	+11,1	57,8	63,6	66,4	73,8	
ΕΛΛΑΔΑ ΠΛΗΝ ΑΘΗΝΑΣ	131562	6254215	6535844	6228400	6713086	+4,5	-4,7	+ 7,8	47,5	49,6	47,3	51	
ΑΘΗΝΑ	428	1378586	1852709	2540241	3027331	+34,4	+37,1	+19,2	3221	4329	5935	7073	
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ	9113	528766	477476	417813	428533	-9,7	-12,5	+ 2,6	58	52,4	45,8	47	
ΚΥΚΛΑΔΕΣ	2572	125959	99959	86337	88458	-20,6	-13,6	+ 2,5	49	38,9	33,6	34,4	
ΠΕΡΙΦΕ- ΡΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙ- ΚΗΣ ΣΤΕ- ΡΕΑΣ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ	21033	2192840	2685879	3389666	3995866	+22,5	+26,2	+17,9	104,3	127,7	161,2	190	

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ομάδες ηλικιών σε % του συνολικού πληθυσμού

ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ	ΕΠΙΠΕΔΟ	ΑΝΤΡΕΣ		ΓΥΝΑΙΚΕΣ		ΣΥΝΟΛΟ	
		1961	1971	1961	1971	1961	1971
0-4 ετών	ΕΛΛΑΔΑ	10,5	9,45	9	8,53	9,4	9
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	10,3	9,5	9,3	8,7	9,5	9,1
5-14 ετών	ΕΛΛΑΔΑ	19	17,2	16,5	15,6	17,1	16,4
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	20,7	18	17,7	16,4	18,5	17,2
15-44 ετών	ΕΛΛΑΔΑ	42,1	42,7	44,8	42,2	42	42,5
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	35,4	33,9	38,7	38,1	36	36
45-64 ετών	ΕΛΛΑΔΑ	20,7	20,8	20,6	21,6	20	21,2
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	21,9	24	22,3	21,8	21,4	22,9
65 και άνω	ΕΛΛΑΔΑ	7,5	9,8	9,1	12	8,1	10,9
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	11,6	14,4	11,2	15	11,4	14,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

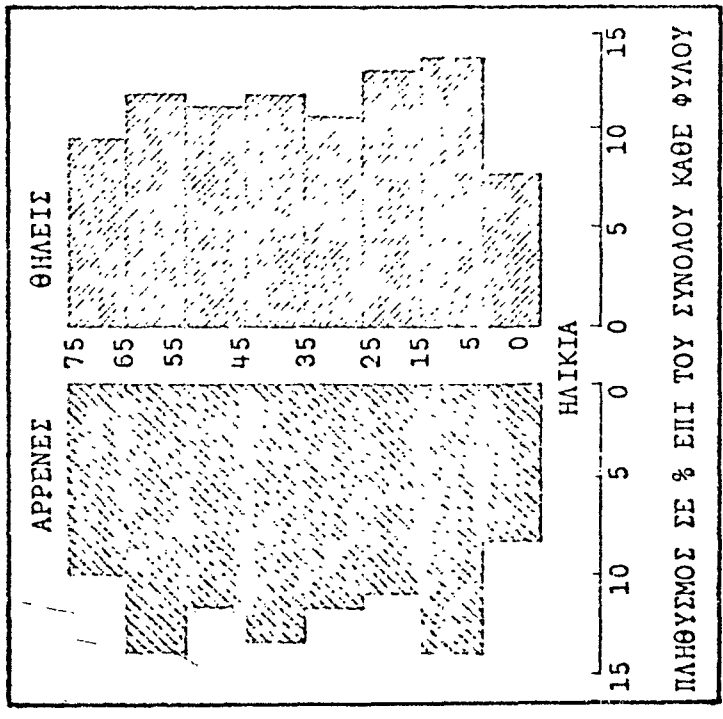
Ομάδες ηλικιών (σε % ποσοστά του συνόλου)				
ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ	ΕΠΙΠΕΔΟ	1951	1961	1971
0-14 ετών	ΕΛΛΑΔΑ	28,6	26,5	25,4
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	28,4	28	26,3
65 ετών και άνω	ΕΛΛΑΔΑ	6,7	8,1	10,9
	ΚΥΚΛΑΔΕΣ	8,1	11,4	14,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

Αστικός-ημιαστικός-αγροτικός πληθυσμός (%)							
	ΕΤΟΣ 1951 ΕΛΛΑΔΑ	ΕΤΟΣ 1961 ΕΛΛΑΔΑ	ΕΤΟΣ 1961 ΚΥΚΛΑΔΕΣ	ΕΤΟΣ 1971 ΕΛΛΑΔΑ	ΕΤΟΣ 1971 ΚΥΚΛΑΔΕΣ	ΕΤΟΣ 1981 ΕΛΛΑΔΑ	ΕΤΟΣ 1981 ΚΥΚΛΑΔΕΣ
ΑΣΤΙΚΟΣ	37,7%	43,3%	16,4%	53,2%	18,6%	58,1%	18,8%
ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΣ	14,8%	12,9%	5,6%	11,7%	11,4%	11,6%	18,1%
ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ	47,5%	43,8%	77,9%	35,1%	70%	30,3%	63,1%

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

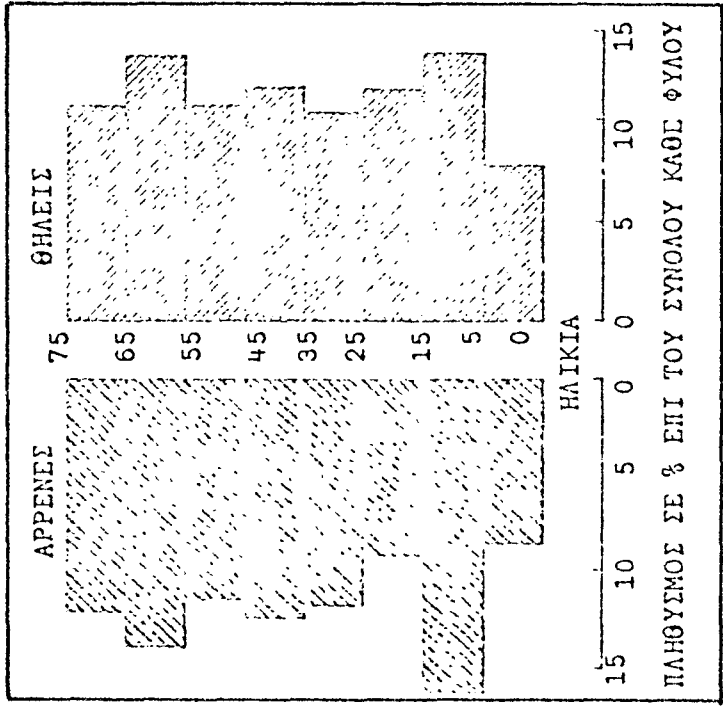
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ
ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΗΛΙΚΙΩΝ - 1976 -

ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΕ % ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΚΑΘΕ ΦΥΛΟΥ

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ - ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ -
ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΗΛΙΚΙΩΝ - 1974 -

ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΣΕ % ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΚΑΘΕ ΦΥΛΟΥ

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΦΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

ΙΠΕΔΟ	ΓΑΜΟΙ		ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΖΩΝΤΩΝ		ΘΑΝΑΤΟΙ		ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΝΕΚΡΩΝ		ΘΑΝΑΤΟΙ ΒΡΕΦΩΝ ΚΑΤΩ ΤΟΥ 1 ΕΤΟΣ											
	1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971										
	Από- αυτοί Αριθ- μοί κιν	Επί 1000 κα- τοί- κιν	Από- αυτοί Αριθ- μοί κιν	Επί 1000 κα- τοί- κιν	Από- αυτοί Αριθ- μοί κιν	Επί 1000 κα- τοί- κιν	Από- αυτοί Αριθ- μοί κιν	Επί 1000 γεννη- θέντων	Από- αυτοί Αριθ- μοί κιν	Επί 1000 γεννη- θέντων										
ΑΔΑ	70914	8,45	73350	8,36	150716	17,96	141126	16,1	63955	7,02	73819	8,42	2042	13,55	1920	13,00	6006	39,85	3797	26,9
ΑΔΑ-ΑΘΗΝΑ	53560	8,19	49448	7,93	122282	18,7	99064	15,90	50599	7,74	54373	8,72	1437	11,75	1362	13,74	4984	40,75	2565	25,8
ΜΑ	17354	9,36	23902	9,40	28434	15,34	42062	16,55	13356	7,20	19446	7,65	605	21,27	558	13,26	1022	35,94	1232	29,2
ΙΑ ΑΙ- ΟΥ	3535	7,4	3316	7,93	7842	16,42	6295	15,06	4766	9,98	4640	11,10	77	9,81	77	12,23	348	44,37	159	25,2
ΑΛΛΕΣ	805	8,05	641	7,74	1644	16,45	1279	15,45	980	9,8	902	10,9	10	6	12	9,40	83	50,5	37	28,9

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.

(ΕΤΟΣ 1971) ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ		
ΕΠΙΠΕΔΟ	ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΝΑΠΑ- ΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΣΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΑΝΑ ΓΥΝΑΙΚΑ
ΕΛΛΑΔΑ	65,58	2,29
ΕΛΛΑΔΑ-ΑΘΗΝΑ	67,96	2,37
ΑΘΗΝΑ	60,56	2,12
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ	67,99	2,37
ΚΥΚΛΑΔΕΣ	67,37	2,35

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΕΤΗ	Μετανάστες από Ελλάδα και Κύκλαδες κατά φύλο και έτος μεταναστεύσεως						Προσωρινά Μεταναστεύσαντες					
	Μόνιμα Μεταναστεύσαντες			ΚΥΚΛΑΔΕΣ			ΕΛΛΑΔΑ			ΚΥΚΛΑΔΕΣ		
	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
1959	14044	9640	23684	71	22	93	26981	473	1734	15	17496	
1960	33278	14940	48218	60	31	91	25817	851	2013	8	26668	
1961	36209	22628	58837	67	44	111	34598	839	2480	10	25437	
1962	51868	32186	84054	125	61	186	46437	1179	3247	18	47626	
1963	61966	38106	100072	83	47	130	57645	1596	3315	25	59060	
1964	66265	39304	105569	103	56	159	59829	1689	3096	15	61524	
1965	65341	51826	117167	116	63	179	58310	1422	2803	15	59742	
1966	46369	40527	86896	126	49	175	63245	813	2865	6	64063	
1967	22885	19845	42730	109	72	181	69080	1490	2492	7	71572	
1968	27232	23634	50866	74	75	149	73305	1924	2366	23	75674	
1970	53030	39651	92681	79	75	154	70908	1833	2454	18	72362	
1971	33935	27810	61745	93	66	159	83417	1699	2380	17	85106	
1972	24470	18927	43397	61	61	122	90622	1973	2502	14	92624	
1973	14753	12772	27525	49	35	84	77823	2526	2160	23	79983	
1974	13223	11225	24448	38	34	72	82159	2737	2078	15	84974	
1975	11718	8612	20330	34	30	64	63655	1957	1460	11	65612	
1976	12349	8025	20374	50	28	78						
1977	10215	6295	16510	28	9	37						

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Αναχωρήσαστες και εγκαταστάσεντες στην αστική, ημιαστική ή αγροτική περιοχή του Νομού Κυκλάδων κατά φύλο και ηλικία (ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971)

Αναχωρήσαστες και εγκαταστάσεντες στην αστική, ημιαστική ή αγροτική περιοχή του Νομού Κυκλάδων κατά φύλο και ηλικία (ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971)	ΕΥΝΟΛΟ (και από τα 2 φύλα)	Είδος ή περιοχή του Νομού προς ή από την οποία έγινε η μετακίνηση							
		ΑΣΤΙΚΗ		ΗΜΙΑΣΤΙΚΗ		ΑΓΡΟΤΙΚΗ			
		Άρρε- VES & Εθέλεις	Άρρε- VES & Εθέλεις	Άρρε- VES & Εθέλεις	Εθέλεις	Άρρε- VES & Εθέλεις	Εθέλεις		
Α. Αναχωρήσαστες	12300	740	830	1720	500	820	9020	620	4400
Από αυτούς ηλικίας:									
ως 19 ετών	3920	140	40	620	380	240	3120	1700	1360
20-44 ετών	5580	360	480	740	340	400	4000	1960	2040
45-64 ετών	2000	400	200	280	140	140	1260	660	600
65 ετών & άνω	800	140	100	80	40	40	640	240	400
Β. Εγκαταστάσεντες στην αστική, ημιαστική ή αγροτική περιοχή του Νομού	8980	560	700	1340	740	600	6320	3120	3200
σε αστικές κερ. Νομού	180						180	100	60
σε ημιαστικές κερ. Νομού	520			40	40		480	180	300
σε αγροτικές κερ. Νομού	1320	60	80	140	40	100	1040	520	520
στην υπάκουη περιοχή	1360	120	40	200	60	120	1000	700	300
Γ. Εγκαταστάσεντες στην αστική, ημιαστική ή αγροτική περιοχή του Νομού	4860	400	420	1340	680	660	2700	1360	1340
Καθαρή με- ταβολή	-7500	-340	-460	-380	-220	-160	-6320	-3260	-3060

ΠΗΓΗ: Ε.Γ.Υ.Λ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

ΕΙΣΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

52000 άτομα που έμεναν τó 1955 στα νησιά του Αιγαίου, τó 1961 είχαν μεταναστεύσει στα εξής Γεωγραφικά Διαμερίσματα :		45200 άτομα που έμεναν το 1965 στα Νησιά του Αιγαίου είχαν μεταναστεύσει το 1971 στα εξής Γεωγραφικά Διαμερίσματα :	
Απόλυτος αριθμός	Ποσοστά	Ποσοστά	Απόλυτος αριθμός
28100	54 %	56 %	25312
1300	2,5%	4 %	1808
900	1,6%	2,7%	1220
100	0,2%	0,4%	180
100	0,2%	0,3%	136
200	0,4%	0,3%	136
1000	1,9%	4 %	1808
1000	1,9%	0,5%	226
600	1,1%	1,5%	678
18000	36,3%	30,3%	13695
		ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ	
		ΑΘΗΝΑ	
		ΔΟΔΗ ΣΤΕΡΕΑ & ΕΥΒΟΙΑ	
		ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	
		ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	
		ΗΠΕΙΡΟΣ	
		ΘΕΣΣΑΛΙΑ	
		ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	
		ΘΡΑΚΗ	
		ΚΡΗΤΗ	
		ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ	

ΠΙΝΑΚΑΣ 13
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΕΤΗ	ΟΜΑΔΕΣ ΚΛΑΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ									
	ΣΥΝΟΛΟ Οικονομικά Ενεργών	Γεωργία Κτηνοτροφία Δάση Αλιεία	Ορυχεία Μεταλλεύματα Αλυκές	Βιομηχανία Βιοτεχνία	Ηλεκτρισμός Φωτισμός Αιμός	Οικοδομές Δημόσια Έργα	Εμπόριο Ξενοδοχεία Τραπεζές Ασφάλειες	Μεταφορές Αποθηκεύσεις Επικοινωνίες	Υπηρεσίες	Μη Δηλωσάμενες Δραστηριότητες
1951	2839481 100%	1367271 48,2%	13263 0,5%	450424 15,9%	11212 0,4%	74959 2,6%	219903 7,7%	138025 4,9%	387622 13,7%	176422 6,2%
1961	3663100 100%	1955000 53,4%	21300 0,6%	481000 13,1%	21100 0,6%	166800 4,6%	263600 7,2%	159300 4,4%	443000 12,1%	64400 1,8%
1971	3234996 100%	1312600 40,6%	21096 0,7%	554380 17,2%	24816 0,8%	256424 7,9%	440548 13,6%	211672 6,5%	349104 10,8%	64356 2%

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

ΕΤΗ	ΟΜΑΔΕΣ ΚΛΑΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ Οικονομικά Ένεργών	Γεωργία Κτηνοτροφία Δάση Αλιεία	Ορυχεία Μεταλλεία Αλυκές	Βιομηχανία Βιοτεχνία	Ηλεκτρισμός Φωτάνοι Ατμός	Οικοδομές Δημόσια Έργα	Εμπόριο Ξενοδοχεία Τράπεζες Ασφάλειες	Μεταφορές Αποθηκεύσεις Επικοινωνίες	Υπηρεσίες	Μη Δηλώσαντες Δραστηριότητες
1951		43228 100%	19925 46,1%	1546 3,6%	7556 17,5%	79 0,2%	718 1,7%	2705 6,3%	2391 5,5%	4954 11,5%	3354 7,8%
1961		33145 100%	16836 50,8%	1697 5,1%	4595 13,9%	196 0,6%	1684 5,1%	2288 6,9%	2199 6,6%	3622 10,9%	28 0,1%
1971		28488 100%	12528 44%	1112 3,9%	3496 12,3%	236 0,8%	2312 8,2%	2900 10,2%	2852 10%	2536 8,9%	516 1,8%

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

ΔΕΙΚΤΕΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ - ΚΑΙΝΕΣ

	1961		1971		1977		1980			
	ΝΟΣΟ- ΚΟ- ΜΕΙΑ (και κλι- νικές)	ΚΑΙΝΕΣ	ΝΟΣΟ- ΚΟ- ΜΕΙΑ (και κλι- νικές)	ΚΑΙΝΕΣ	ΝΟΣΟ- ΚΟ- ΜΕΙΑ (και κλι- νικές)	ΚΑΙΝΕΣ	ΚΑΤΟΙ- ΚΟΙ ΑΝΑ ΚΛΙΝΗ	ΚΑΙΝΕΣ	ΚΑΤΟΙ- ΚΟΙ ΑΝΑ ΚΛΙΝΗ	
ΕΛΛΑΔΑ	1058	48239	852	54663	719	59117	157	60067	162	
ΑΘΗΝΑ	264	24950	217	27262	170	28706	94	29060	104	
ΚΥΚΛΑΔΕΣ	14	315	8	275	7	152	532	7	160	
										553

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

ΔΕΙΚΤΕΣ ΥΓΕΙΑΣ: ΓΙΑΤΡΟΙ - ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ ΓΙΑΤΡΟ

	1961		1971		1977		1980	
	ΓΙΑΤΡΟΙ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ ΓΙΑ- ΤΡΟ	ΓΙΑΤΡΟΙ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ ΓΙΑ- ΤΡΟ	ΓΙΑΤΡΟΙ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ ΓΙΑ- ΤΡΟ	ΓΙΑΤΡΟΙ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΝΑ ΓΙΑ- ΤΡΟ
ΕΛΛΑΔΑ	10424	805	14263	615	20484	452	23469	415
ΑΘΗΝΑ	5726		7507	339	11818	228	13408	226
ΚΥΚΛΑΔΕΣ	69	1448	92	938	72	1125	70	1263

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΚΤΙΡΙΑ-ΜΑΘΗΤΕΣ)
Κ Υ Κ Λ Α Δ Ε Σ

	Το 1969-1970 ΥΠΗΡΧΑΝ		Το 1978-1979 ΥΠΗΡΧΑΝ	
	ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΑ	ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΑ
ΚΤΙΡΙΑ	6	184	31	172
ΜΑΘΗΤΕΣ	278	10166	774	8068
				ΓΥΜΝΑΣΙΑ
				25
				3541

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΕΛΛΑΔΑ-ΚΥΚΛΑΔΕΣ

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΦΥΛΟ	ΕΛΛΑΔΑ 1961		ΕΛΛΑΔΑ 1971		ΚΥΚΛΑΔΕΣ 1961		ΚΥΚΛΑΔΕΣ 1971	
		ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟ- ΣΤΟ	ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟ- ΣΤΟ	ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟ- ΣΤΟ	ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟ- ΣΤΟ
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑ- ΤΟΙΚΩΝ ΠΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥΝΤΑΙ ΜΟΡΦΩΣΗ	ΑΝΤΡΕΣ	3332800	100%	3041492	100%	39800	100%	31496	100%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	3555300	100%	3266904	100%	42000	100%	32928	100%
	ΣΥΝΟΛΟ	6888100	100%	6308396	100%	81800	100%	64424	100%
ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	ΑΝΤΡΕΣ	97600	2,9%	149884	4,9%	800	1,9%	772	2,4%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	31400	0,9%	60220	1,8%	300	0,7%	276	0,8%
	ΣΥΝΟΛΟ	129000	1,9%	210104	3,3%	1100	1,3%	1048	1,6%
ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΑΝΤΡΕΣ	294600	8,8%	353260	11,6%	1400	3,5%	1968	6,2%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	221600	6,2%	330328	10,1%	1300	3,1%	1352	4,1%
	ΣΥΝΟΛΟ	516200	7,5%	683588	10,8%	2700	3,3%	3320	5,2%
ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	ΑΝΤΡΕΣ	1696800	50,9%	1609956	52,9%	18400	46,2%	16096	51,1%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	1294400	36,4%	1421864	43,5%	16000	38,1%	15852	48,1%
	ΣΥΝΟΛΟ	2991200	43,4%	3031820	48,1%	34400	42,1%	31948	49,6%
ΔΕΝ ΤΕΛΕΙ- ΩΣΑΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟ	ΑΝΤΡΕΣ	1243900	37,3%	928392	30,5%	19200	48,2%	12660	40,2%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	2007900	56,5%	1454492	44,5%	24400	58,1%	15448	46,9%
	ΣΥΝΟΛΟ	3251800	47,2%	2382884	37,8%	43600	53,3%	28108	43,6%
ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣ ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΙ	ΑΝΤΡΕΣ	250000	7,5%	216940	7,1%	6100	15,3%	4548	14,4%
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	970000	27,3%	798240	24,4%	10600	25,2%	7696	23,4%
	ΣΥΝΟΛΟ	1220000	17,7%	1015180	16,1%	16700	20,4%	12244	19%

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 20

ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΗΣΙΟΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

ΙΑ	ΕΚΤΑΣΗ (Km ²)	ΚΑΤΟΙΚΟΙ (Απογραφή 1981)	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ανά Km ² (Απογραφή 1981)	ΓΕΩΡΓΟΚΗΝΟΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΑΙΛΕΙΣ - Ποσοστό στους Οικογενειακούς Εργασμούς (Απογραφή 1971)	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙΝΕΣ (1981)	ΔΙΑΝΥΣΤΕΡΕΥΣΗ (Απογραφή 1980)	ΑΦΙΣΤΕΡΕΥΣΗ (Απογραφή 1980)	ΝΗΣΙΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ 1 ΚΑΙΝΕΣ ΑΝΑ 1000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ 2 ΔΙΑΝΥΣΤΕΡΕΥΣΗ ΑΝΑ Km ² ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΔΕΙΚΤΗΣ 3 ΔΙΑΝΥΣΤΕΡΕΥΣΗ ΑΝΑ Km ² ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΔΕΙΚΤΗΣ 4 ΑΦΙΣΤΕΡΕΥΣΗ ΑΝΑ ΚΑΤΟΙΚΟ
ΙΑΔΩΝ	2573	88458	34.4	43.5%	20798	64429	155829	ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	235	7.3	250.6	1.8
Σ	194.5	7881	40.5	55.3%	3702	74813	19563	Μήλιος	470	12	487.5	2.5
Σ	85.5	5530	64.7	37.1%	3525	207683	41377	Μύκονος	637	37.5	2429	7.5
Σ	194.2	7731	39.8	46.8%	2589	72240	27393	Τήνος	335	9.3	371.2	3.5
Σ	75.8	7328	96.7	60.6%	2392	62857	17759	Σίφνος	326	8.6	855.6	2.4
Σ	428	14037	32.8	57.4%	1976	66376	16025	Ρόδος	141	4.7	155.1	1.1
Σ	107.8	1451	13.5	48.3%	1435	17835	3539	Ιος	987	12.3	165.4	2.4
Σ	379.8	9020	23.7	49.1%	957	21329	4859	Αυδός	106	2.4	56.1	0.5
Σ	83.6	19669	235.3	16.8%	832	46959	16537	Σύρος	42	5.3	561.2	0.8
Σ	34.7	635	18.3	66.4%	551	3340	3008	Αυτίναδος	868		96.2	
Σ	150.6	4556	30.3		530			Μήλος	116	3.9		
Σ	99.2	1502	15.1	72.8%	520	5899	2347	Κύβος	346	4.9	59.5	1.1
Σ	73.2	2087	28.5	38.6%	478	10130	1623	Είψος	229	6.4	138.4	1
Σ	130.6	1652	12.6	63.4%	406	10492	753	Κέα	246	2.7	80.3	0.7
Σ	73.2	1133	15.5	50.8%	291	3081		Σέριφος	257		42.1	
Σ	421	1722	4.2	62.4%	270			Αμοργός	157			
Σ	41	290	7.1					Εφύπλιος				
Σ	32	567	17.7					Πολύτηνος				
Σ	38.3	292	7.6					Ανάθη				
Σ	35.7	787	22					Κίσηλος				
Σ	10.1	237	23.5					Κουφονησία				
Σ	7.8	140	17.9					Εχολούσα				
Σ	13.5	116	8.6					Δουρούσα				
Σ	17.6	95	5.4					Ψακκλείδι				

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 1 .

=====

- 1) Διασταυρώσεις: Q7A με Q63.-
- 2) Διασταυρώσεις: Q7A με Q48.-
- 3) Διασταυρώσεις: Q7B με Q63.-
- 4) Διασταυρώσεις: Q7B με Q48.-
- 5) Διασταυρώσεις: Q7C με Q48.-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 1 .

ΔΙΑΣΤΥΡΩΣΕΙΣ Q7A ΜΕ Q63 .

Q63

Q7A

1

ΚΑΘΑ- ΡΙΟ- ΤΗΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	ΗΑΙΚΙΑ	18-25 ΧΡΟΝΩΝ	26-40 ΧΡΟΝΩΝ	41-55 ΧΡΟΝΩΝ	56-70 ΧΡΟΝΩΝ	Σ Υ Ν Ο Λ Ο
ΝΑΙ		25,6%	23,3%	39,5%	11,6%	33,1%
ΟΧΙ		73,3%	24,4%	39,5%	16,1%	18,5%
ΜΕΤΡΙΑ		8,3%	33,3%	33,3%	25 %	
		13,3%	19,5%	18,6%	19,4%	
		3,2%	36,5%	28,6%	31,7%	
		13,3%	56,1%	41,9%	64,5%	48,5%
ΣΥΝΟΛΟ : 63		11,5%	31,5%	33,1%	23,8%	100 %

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 1 .

ΔΙΑΓΩΓΕΣ 07Α με Q48

Q48

2

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Επιστημονες Δημόσιοι Υπάλληλοι Υπάλληλοι Γραφείου	Τουριστικά & Εμπο- ρικά επαγγέλ- ματα	Γεωργο- κτήνο- τρόφοι και αλλεϊς	Εργάτες Οικοδό- μου Οδηγός Ναυτικός	Σ Υ Ν Ο Λ Ο
ΚΑ- ΘΑΡΙ- ΟΤΗΤΑ ΤΟΥΡΙΣ- ΤΩΝ	8,1%	64,9%	13,5%	13,5%	33,9%
ΝΑΙ	37,5%	46,2%	20,8%	20 %	
ΟΧΙ	10 %	65 %	0	25 %	18,3%
ΜΕΤΡΙΑ	5,8%	28,8%	35,5%	28,8%	47,7%
ΣΥΝΟΛΟ : 48	7,3%	47 %	22 %	22,9%	100 %

Q7A

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . Ι .

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ Q7B με Q63

Q63

Q7B

3

ΗΛΙΚΙΑ ΕΥΡΕ - ΚΕΙΑ ΤΟΥΡΙ- ΣΤΩΝ	18-25 ΧΡΟΝΩΝ	26-40 ΧΡΟΝΩΝ	41-55 ΧΡΟΝΩΝ	56-70 ΧΡΟΝΩΝ	Σ Υ Ν Ο Λ Ο
ΝΑΙ	25,2%	21,4%	42,9%	12,5%	42,4%
ΟΧΙ	86,7%	28,6%	55,8%	21,9%	
	5,9%	47,1%	29,4%	17,6%	12,9%
	6,7%	19 %	11,5%	9,4%	
ΜΕΤΡΙΑ	1,7%	37,3%	23,7%	37,3%	44,7%
	6,7%	52,4%	32,6%	68,8%	
ΣΥΝΟΛΟ : 63	11,4%	31,8%	32,6%	24,2%	100 %

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . Ι .

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΙΣ ΟΥΒ ΜΕ Ο48

Q48

4

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Επιστή- μονες	Τουρι- στικά καί Εμπορι- κά επαγ- γέλματα	Γεωργο- κτηνο- τρόφοι καί αλλελοι	Εργάτες Ουχο- δόμου Οδηγός Ναυτι-	Σ Υ N 7B Ο Λ Ο
ΕΥ- ΠΡΕ- ΠΕΙΑ ΤΟΥΡΙ- ΣΤΩΝ	8,5%	63,8%	14,9%	12,8%	42,3%
ΝΑΙ	44,4%	57,7%	28 %	24 %	
ΟΧΙ	13,3%	60 %	0	25,7%	13,5%
	22,2%	17,3%	0	16 %	
ΜΕΤΡΙΑ	6,1%	26,5%	36,7%	30,6%	44,1%
	33,3%	25 %	72 %	60 %	
ΣΥΝΟΛΟ : 48	8,1%	46,8%	22,5%	22,5%	100 %

Q7B

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 1 .

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ Q7C ΜΕ Q4B.

Q48

Q7C

5

ΕΠΙΓΡΑΦΗ	Επιστη- μονες	Τουρι- στικά καὶ Εμπορι- κὰ ἐπιγ- υλάματα	Γεωργο- κτηνο- τρόφου καὶ αλιείας	Εργάτες Οικο- δόμου Οδηγού Ναυτο- κού	Σ Υ Ν Ο Λ Ο
ΕΟ- ΔΕΥ- ΟΥΝ ΧΡΗΜΑΤΑ ΟΙ ΤΟΥ- ΡΙΣΤΕΣ	10,2%	61,2%	10,2%	18,4%	44,1%
ΝΑΙ	55,6%	57,7%	20 %	36 %	
ΟΧΙ	9,1%	54,5%	18,2%	18,2%	9,9%
	11,1%	11,5%	8 %	8 %	
ΜΕΤΡΙΑ	5,9%	31,4%	35,3%	27,5%	45,9%
	33,3%	30,6%	72 %	56 %	
ΣΥΝΟΛΟ : 48	8,1%	46,8%	22,5%	22,5%	100 %

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 2 .

=====

- 1) Διασταυρώσεις: Q50 μέ Q48.-
- . 2) Διασταυρώσεις: Q50 μέ Q49.-

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α . 2 .

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΕΙΣ Q50 μέ Q48

Q50

Q48

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΠΑΓΓΕΛ- ΜΑ	Εκπαι- στική- μόνες Δημόσιοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Γραφεί- ου	Τουρι- στικά καί Εμπορι- κά Επαγγελ- ματα	Γεωργο- κτηνο- τρόφου καί αλιεί- ας	Εργάτες Οικοδό- μου Οδηγού Ναυτικού	Σ Υ Ν Ο Λ Ο
ΤΩ ΡΙΝΟ ΕΠΑΓ- ΓΕΛΜΑ	Εκπαι- στική- μόνες Δημόσιοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Γραφεί- ου	0	16,7%	0	5,7%
Εκπαι- στική- μόνες Δημόσιοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Υπάλλη- λοι Γραφεί- ου	83,3%	0	16,7%	0	5,7%
Τουριστικά και Εμπορικά Επαγγέλματα	41,7%	0	3,8%	0	
Τουριστικά και Εμπορικά Επαγγέλματα	14 %	46 %	10 %	30%	47,6%
Γεωργοκτηνοτρόφου καί αλιεί- ας	58,3%	95,8%	19,2%	34,9%	
Εργάτες, Οικοδό- μου, Οδηγού Ναυτικού	0	0	75 %	25 %	22,9%
Εργάτες, Οικοδό- μου, Οδηγού Ναυτικού	0	0	69,2%	14 %	23,8%
Εργάτες, Οικοδό- μου, Οδηγού Ναυτικού	0	4 %	8 %	88 %	23,8%
Εργάτες, Οικοδό- μου, Οδηγού Ναυτικού	0	4,2%	7,7%	51,2%	23,8%
ΣΥΝΟΛΟ : 50	11,4%	22,9%	24,8%	41 %	100 %

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ . 2 .

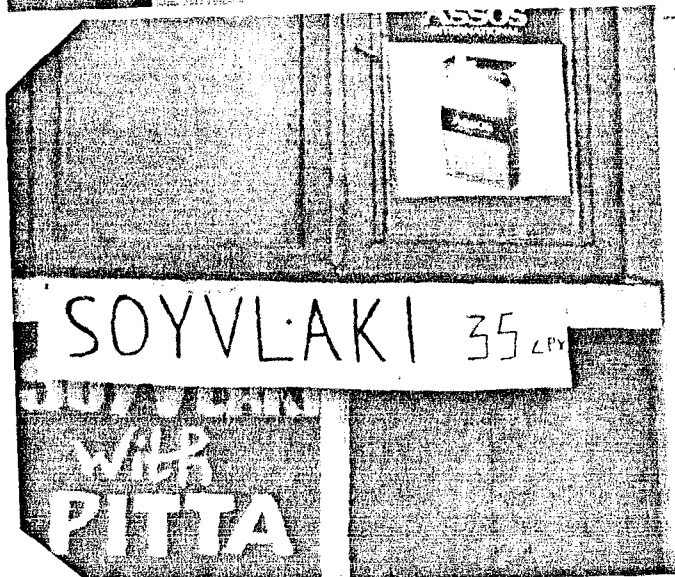
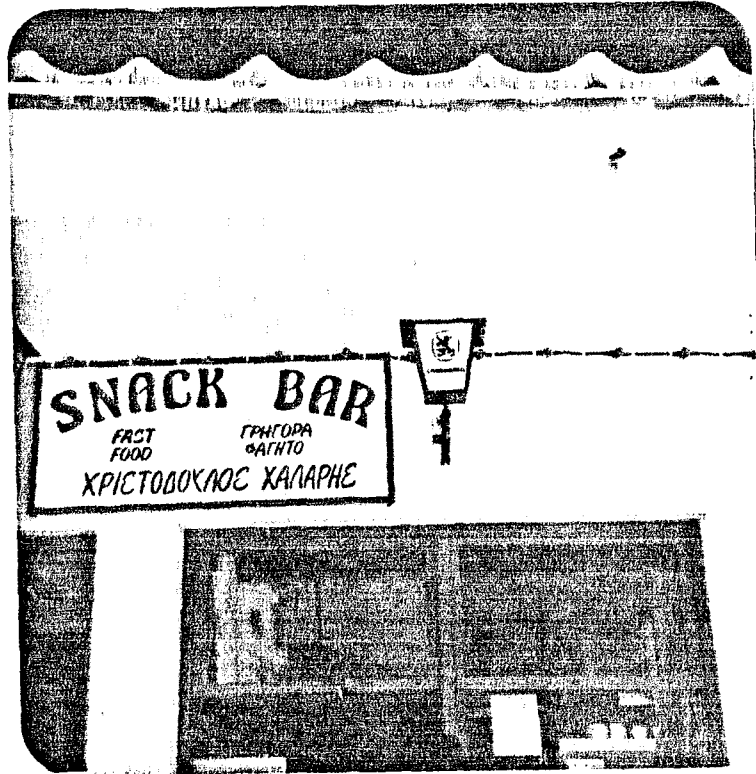
ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΙΣ Q50 μέ Q49

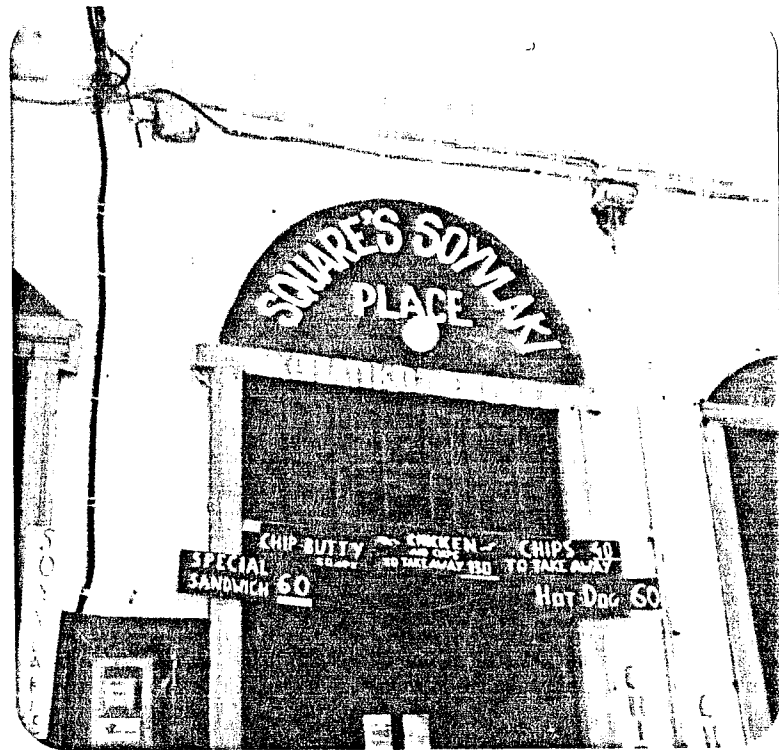
2

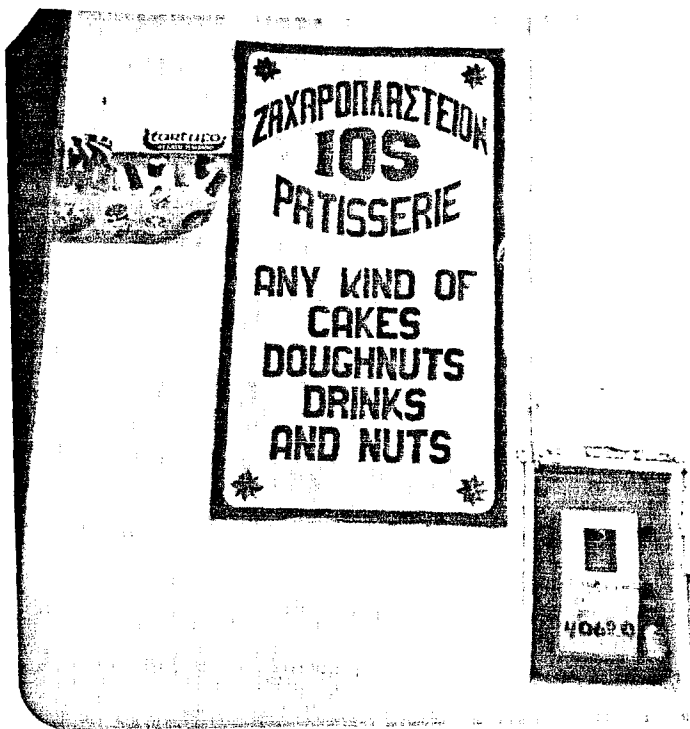
Q50

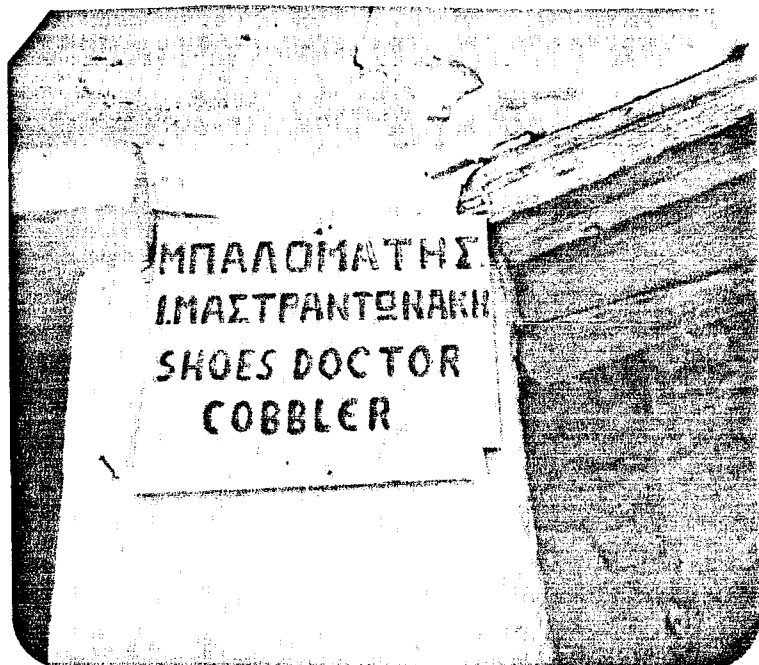
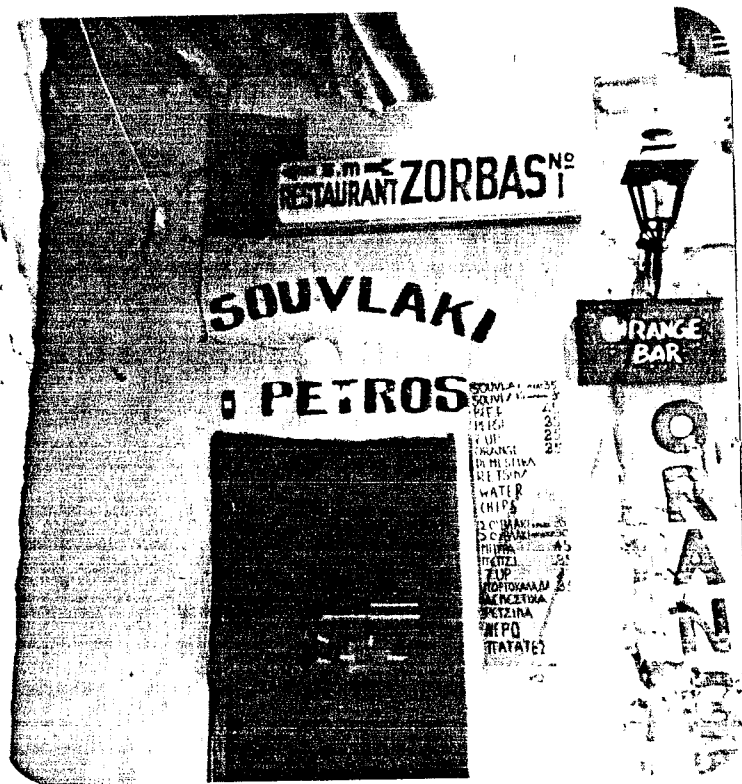
Q49

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ↗ ΑΡ- ΧΙΚΟ ΕΠΑΓ- ΓΕΛΜΑ ↘	Επιστη- μονες Δημόσιου Υπάλλη- λου Υπάλλη- λου Γραφείου	Τουρι- στικά Εμπο- ρικά Επαγγελ- ματα	Γεωργο- κτηνο- τράφου και αλιείς	Εργάτες Οικοδό- μολ Οδηγού Ναυτι- κού	Σ Υ Ν 49 Ο Λ Ο
Επιστημονες Δημόσιου Υπαλλήλου	86,7%	0	6,7%	6,7%	13,5%
Υπάλληλου Γραφείου	92,9%	0	4%	2,1%	
Τουριστικά και και Εμπορικά Επαγγέλματα	0	95,8%	4,2%	0	21,6%
Εμπορικά και Επαγγέλματα	0	95,8%	4%	0	
Γεωργοκτηνοτροφου και αλιείς	0	0	100%	0	20,7%
Εργάτες Οικοδόμου Οδηγού Ναυτικού	2%	2%	0	95,9%	44,1%
ΣΥΝΟΛΟ : 50	12,6%	21,6%	22,5%	43,2%	100%

- Α - ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ, Θ.ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΘΗΝΑ.
ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ, Γ.ΔΡΑΚΟΣ - ΣΤ. ΚΑΡΑΜΠΕ-
ΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΕΙΡΑΙΑΣ - 1971
- ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ, Δ.ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ - ΠΑΠΑ-
ΖΗΣΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1973.
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ, Α.ΛΑΖΑΡΗΣ - ΑΘΗΝΑ 1976.
- ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΚΛΑΔΟΙ, Α.ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΕΙΡΑΙΑΣ -
ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ - 1975.
- Η ΣΥΣΣΩΡΕΥΣΗ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΑΙΜΑΚΑ, Σ.ΑΜΙΝ -
ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ .
- Η ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Σ.ΑΜΙΝ - ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1976.
- ΠΑΤΕΡΝΑΛΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ, Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ - ΚΑΡΑΝΑ-
ΣΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1974.
- Η ΑΝΙΣΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ, Α.ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ - ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1980.
- ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ, Β.ΦΙΛΙΑΣ -
ΑΘΗΝΑ - 1967.
- ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ, ΜΗΑΡΑΝ ΚΑΙ ΣΟΥΖΥ - GU-
TENBERG - ΑΘΗΝΑ - 1975.
- ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ, ΑΙΜ.ΖΑΧΑΡΕΑΣ - ΗΡΙΔΑΝΟΣ
1973.
- ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ, Μ.ΝΤΟΜΠ - ΑΘΗΝΑ-
GUTENBERG - 1976.
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΥΠΑΝΑΠΤΥΚΤΕΣ ΧΩΡΕΣ, Μ.ΝΤΟΜΠ -
ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ - 1972.
- Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ,
Π.ΜΗΑΡΑΝ - ΚΑΛΒΟΣ - ΑΘΗΝΑ - 1980.
- ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΝΟΜΟΙ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ,
Ζ.ΜΗΑΜΠΥ - ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ - 1972.
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ, Α.ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1974-ΑΘΗΝΑ.
- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Σ.ΘΕΟΦΑΝΙΔΗΣ -
ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1973 - ΑΘΗΝΑ.
- ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ : ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ
ΚΡΑΤΟΥΣ, Δ.ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ - ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1978.

- ASIAN DRAMA AN INQUIRY INTO THE POVERTY OF NATIONS,
G.MYRDAL - PANTHEON - NEW YORK - 1968.
- PROBLEMS OF CAPITAL FORMATION IN UNDERDEVELOPED COUN-
TRIES, P. NURSKÉ - 1953 - OXFORD PRESS.
- Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Η.ΜΙΛΑΡΑΝ -
ΚΑΛΒΟΣ - 1977.
- STAGES OF ECONOMIC GROWTH, W.W. ROSTOW, CAMBRIDGE
MASSACHUSETTS - 1962.
- THE DEVELOPMENT OF UNDERDEVELOPMENT, A.G.FRANK, ΣΤΟ
LATIN AMERICA: UNDERDEVELOPMENT OR REVOLUTION -
-NEW YORK - MONTHLY REVIEW PRESS - 1969.
- ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΩΡΙΣ ΠΡΟΣΩΜΕΙΟ, ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ -
ΚΑΛΒΟΣ - 1980.
- CAPITALISM AND UNDERDEVELOPMENT IN LATIN AMERICA,
A.G.FRANK -HARMONDSWORTH - PENGUIN - 1973.
- L'ANALYSE SPATIALE EN SCIENCE ECONOMIQUE, P.MORAN -
EDITIONΣ CUJAS - PARIS - 1965.
- PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMIC PLANNING, J.BOUDEVILLE-
EDINBURG UNIVERSITY PRESS - 1966.
- AN INTRODUCTION TO REGIONAL PLANNING, J.GLASSON -
HUTCHINSON EDUCATIONAL - LONDON - 1974.
- REGIONAL ECONOMIC POLICY, F.STILWELL - MACMILLAN -
LONDON - 1972.
- AN INTRODUCTION TO REGIONAL ECONOMICS, E. HOOVER-
AD. KNOFF - NEW YORK - 1971.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, Η. RICHARDSON - ΠΑΡΑΧΩΣΗΣ -
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΑΝΤ. ΤΡΙΤΣΗΣ - ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΕΡΙΦΕ-
ΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΠΑΣΕΠΕ - 1979.
- ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, Η. ΛΟΥΚΑΚΗΣ - ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΕΡΙΦΕ-
ΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΠΑΣΕΠΕ - 1979.
- AMENAGEMENT DU TERRITOIRE ET POLARISATION, BOUDEVILLE -
J.R. EDITIONS GENIN - PARIS 1972.
- LES POLES DU DEVELOPPEMENT ET L'ECONOMIE INTERNATIONA-
LE, F.PERROUX - P.U.F. - PARIS - 1957
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ, Β.ΦΙΛΙΑΣ (ΤΟΜΟΙ 2) - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ -
1978.
- ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ, Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ
-(ΤΟΜΟΙ 2) ΘΕΜΕΛΙΟ - 1975.

- ΜΑΞ ΒΕΜΠΕΡ : ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ, Β.ΦΙΛΙΑΣ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - 1980.
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, Δ.ΤΣΑΟΥΣΗΣ - ΑΘΗΝΑ -1979.
- ΜΑΞ WEBER : SOCIAL AND ECONOMIC ORGANIZATION, T . PARSONS.
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ, Ρ.ΗΟFSTATER - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - 1978.
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ, ΤΙΜΑΣ HEFF & ΤΗΟ-DORSON - GUTENBERG - 1980.
- TRADITION, CHANGE AND MODERNITY, S.N.EISENSTADT - JOHN WILEY AND SONS - 1973.
- ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL CHANGE, THE MODERNIZATION OF VILLAGE COMMUNITIES, GEORGE DALTON, EDITOR - THE NATURAL HISTORY PRESS, 1971.
- PATTERNS AND PROCESSES -AN INTRODUCTION TO ANTHROPOLOGICAL STRATEGIES FOR THE STUDY OF SOCIOCULTURAL CHANGE R.L.BEE - THE FREE PRESS - 1974.
- THE SOCIOLOGICAL STUDY OF SOCIAL CHANGE TRANSACTIONS OF THE THIRD WORLD CONGRESS OF SOCIOLOGY, AMSTERDAM 1956 -ARENSBERG C. AND NIEROFF A.M. - INTRODUCING SOCIAL CHANGE - CHICAGO -ALDINE - 1964.
- CAPITAL, CREDIT AND SAVINGS IN PEASANT SOCIETIES, CHICAGO - ALDINE - 1964 ΥΠΟ ΕΚΔΟΣΕΩΝ R. AND YAMEY B.
- SOCIAL CHANGE, HOGBIN IAN - 1958 - WATTS.
- ECONOMIC ANTHROPOLOGY ; READINGS IN THEORY AND ANALYSIS, ED. E.LE CLAIR AND H.K.SCHNEIDER -1968-N.YORK.
- A HISTORY OF SOCIOLOGICAL ANALYSIS, T.BOTTOMORE AND H.NISBET - LONDON -HEINEMANN - 1978.
- PROPHECY AND PROGRESS : THE SOCIOLOGY OF INDUSTRIAL AND POST-INDUSTRIAL SOCIETIES, K.KUMAR -HARMONDS - WORTH - PENGUIN - 1978.
- BECOMING MODERN, INDIVIDUAL CHANGE IN SIX DEVELOPING COUNTRIES, ALEX INKELES.
- Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΡΟΣΧΟΛΗΣ ΤΑΞΗΣ, ΒΕΜΠΛΑΕΝ Θ. - ΚΑΑΒΟΣ - 1982.
- ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, T.BOTTOMORE - GUTENBERG - 1974.
- THE DYNAMICS OF CULTURE CHANGE, BR.MALINOWSKI - YALE UNIVERSITY PRESS - 1945.

- THE GIFT : FORMS AND FUNCTIONS OF EXCHANGE IN ARCHAIC SOCIETIES, MAUSS MARCEL - GLENCOE - THE FREE PRESS - 1954.
- AN ANALYSIS OF SOCIAL CHANGE, WILSON G. & WILSON M. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS - 1954.
- THEORY OF CULTURE CHANGE, STEWARD J.H. - 1955 - URBANA UNIVERSITY OF ILLINOIS PRESS.
- ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, M. DUVERGER - ΑΘΗΝΑ - ΕΚΚΕ - 1978.
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ - ΕΠΟΜΤΕΙΑ Β.ΦΙΛΙΑΣ - GUTENBERG - ΑΘΗΝΑ - 1977.
- RESEARCH METHODS IN SOCIAL RELATIONS, YHO C. SELLTIZ- M. JAHODA- M. DEUTSCH -ST.H. COOK - METHKEN - NEW YORK - 1959.
- RESEARCH METHODS IN THE BEHAVIORAL SCIENCES, L. FESTINGER AND D.KALTZ EDITORS - DRYDEN PRESS - NEW YORK - 1953.
- THEORY AND METHODS IN THE SOCIAL SCIENCE, OXFORD PRESS 1954 YHO A.M. ROSE.
- QUESTIONNAIRE DESIGN AND ATTITUDE MEASUREMENT, YHO A.N.OPPENHEIM - HEINEMANN - LONDON - 1968.
- SOCIOLOGICAL METHODS -A.SOURCEBOOK, YHO K.DENZIN - BUTTERWORTHS - LONDON - 1970.
- SOCIAL SCIENCE RESEARCH METHODS, YHO W.GEE - NEW YORK 1950.
- SURVEY DESIGN AND ANALYSIS : PRINCIPLES, CASES AND PROCEDURES, YHO H.H.HYMAN - FREE PRESS OF GLENCOE- 1955.
- SAMPLING OPINION : AN ANALYSIS OF SURVEY PROCEDURE, NEW YORK - 1958 - YHO F.F.STEPHAN & P.J. MCCARTHY WILEY AND SONS.
- GOODE W.J.& HATT R.K. METHODS IN COSIAL RESEARCH- MCGRAW HILL - 1952.
- THE FOCUSED INTERVIEW, R.MERTON - M.FISKE AND P.L. KENDALL - 1956 - FREE PRESS.
- THE ART OF ASKING QUESTIONS, PAYNE S.L. - 1951 - PRINCETON UNIVERSITY.
- SAMPLING STATISTICS AND APPLICATIONS, SMITH J.G. AND A.J.DUNCAN - 1945 MCGRAW - HILL.

AN ESSAY ON COMPARISON AS A METHOD IN SOCIAL
SCIENCES, ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ 29.
Μ.ΝΙΚΟΛΑΪΝΑΚΟΣ.

A RECONSIDERATION OF THEORIES OF SOCIAL CHANGE,
BY W.F. MOORE - AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW,
VOL.25 - No 6 -DECEMBER 1960 -σελίδες 810-818

SOCIAL CHANGE, BY M.GINSBERG- BRITISH JOURNAL
OF SOCIOLOGY - IX (3) - 1958.

MAKING MEN MODERN : ON THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF
INDIVIDUAL CHANGE IN SIX DEVELOPING COUNTRIES,
A. INKELES - AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY 78 -
ΣΕΛ.208 - 225 / 1969.

- B - Ε Λ Λ Α Δ Α

AN

ECONOMETRIC MODEL OF THE GREEK ECONOMY,
D.SUITS - ΚΕΜΕ - 1963.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΙΣΡΟΩΝ-ΕΚΡΟΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
1958, 1963, 1966, 1969, Θ.ΣΚΟΥΝΤΖΟΣ-ΚΕΜΕ-1980.

ΠΑΡΘΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ, Ε.ΖΟΥΛΤΑΣ -
ΑΘΗΝΑ - 1978.

ΕΛΤΑΝΑΛΩΣΙΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΙΣΟΡΡΟΦΙΑ,
Ε.ΖΟΥΛΤΑΣ - ΑΘΗΝΑ - 1977.

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 1830-
1972, Π.ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΘΗΝΑ - 1973.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ,
Γ.ΚΟΡΔΑΤΟΣ - ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΚΗΣ - 1973.

ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ (1950-1970)
Β.ΝΕΦΕΛΟΥΔΗΣ - ΑΡΜΟΣ - ΑΘΗΝΑ - 1973.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΞΑΣΑ ΕΚΑΤΟΝ-
ΤΑΕΤΙΑ (1833-1933), Γ.ΣΙΔΕΡΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1933.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, Γ.ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1927.

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΑΤΜΟΚΙΝΗ-
ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ, Α.ΜΑΝΣΟΥΛΑΣ-ΑΘΗΝΑ.
1876.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Χ.ΕΥΕΛ-
ΠΙΔΗΣ - 1950 - ΑΘΗΝΑ.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ, Ε.ΖΟΥΛΤΑΣ -
ΑΘΗΝΑ - 1926.

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ, Μ.ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ.

Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
1960 - 1975, Β.ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ - ΑΘΗΝΑ 1983 -ΕΚΚΕ--

Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,
B.WARD - ΚΕΜΕ - 1963.

ΤΑΣΕΙΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗ-
ΧΑΝΙΑ, Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ - ΕΚΚΕ - 1980.

Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Α.ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ -
ΑΘΗΝΑ - 1984.

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ, Π.
ΑΒΔΕΛΙΔΗΣ - Δ.ΨΥΧΟΓΙΟΣ κ.ά. -ΕΚΚΕ - 1981.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, Μ.ΝΕΓΡΕΜΟΝΤΗ - ΔΕ-
ΛΙΒΑΝΗ - ΠΑΡΑΖΗΣΗΣ - 1979.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΥΡΙΟ, Θ.ΚΑΝΕΛΛΟ-
ΠΟΥΛΟΣ - ΚΑΚΤΟΣ - 1980.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΕΠΙΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ,
ΜΠΑΜΠΑΝΑΣΗΣ ΚΑΙ ΣΟΥΛΑΣ - ΘΕΜΕΛΙΟ - 1976.

- ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Α.ΠΕΠΕΛΑΣΗΣ - ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1976
- ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΑΝΩ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Σ.ΠΑΠΑΣΠΗΛΙ-ΟΠΟΥΛΟΣ (ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ) - ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1978.
- ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Η.ΣΑΜΑΡΑΣ-ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ - 1978.
- ΑΓΡΟΤΙΚΑ, Κ.ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ - ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1978.
- ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Κ.ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΞΑΝΤΑΣ - 1975.
- ΕΘΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Κ.ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΞΑΝΤΑΣ - 1978.
- ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, Μ.ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΣ - ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1974.
- Η ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Τ.ΜΠΕΝΑΣ-ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1978.
- ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Π. ΑΒ-ΔΕΛΙΔΗΣ - ΠΑΡΑΧΗΣΗΣ - 1976.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, Τ.ΤΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΥΜΦΗ - 1979.
- ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Α.ΚΑ-ΜΑΡΙΝΟΥ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - 1978.
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ) ΚΑΛΒΟΣ - 1974.
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ, Γ.ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ - (3 ΤΟΜΟΙ) - ΑΘΗΝΑ - 1974
- ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ, Ε.ΖΟΛΩΤΑΣ - ΑΘΗΝ Α - 1966.
- Η ΒΑΡΙΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Δ.ΜΠΑΤΣΗΣ - ΚΕΡΑΟΣ - 1977.
- ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΟΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Π. ΝΤΟΥΣΚΟΣ - ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ - 1977.
- Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Π.ΑΒΔΕΛΙΔΗ - GUTENBERG-1975.
- ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ, Κ. ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ - ΕΞΑΝΤΑΣ - 1978.
- Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙ-ΟΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 1961 - 1971, Π.ΡΕΨΙΑΣ - ΑΘΗΝΑ - 1978 - Α.Τ.Ε.
- ΑΝΑΔΙΑΡΘΩΣΗ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, Σ.ΑΠΕΡΓΗΣ (Α.Τ.Ε.) ΑΘΗΝΑ - 1978.
- ΜΕΓΕΘΟΣ ΠΟΛΥΤΕΜΑΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ, ΛΕΒΕΝΤΗΣ ΚΑΙ ΣΑΚΕΛΗΣ (Α.Τ.Ε.) ΑΘΗΝΑ - 1978.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Ν.ΓΙΑΤΡΑΚΟΣ-
ΑΘΗΝΑ - 1980.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ, Δ.ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ-ΑΘΗΝΑ-1962.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Ν.ΚΟΝΣΟΛΑΣ-ΑΘΗΝΑ -
1979.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ, Ν.ΚΟΝΣΟΛΑΣ-1974 ὡς 1978
(6 ΤΕΥΧΗ) - ΑΘΗΝΑ.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ, Ν.Β.ΧΑΤΖΗΜΙ-
ΧΑΛΗ καὶ Κ.ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ - ΕΞΑΝΤΑΣ - 1979.

REGIONAL EMPLOYMENT IN GREECE, Κ.ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ -
ΕΚΚΕ -1973.

Ε.Ο.Κ. - ΕΛΛΑΔΑ - ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ) - ΝΕΑ ΣΥΝΟ-
ΡΑ - 1978.

Ε.Ο.Κ.: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, Ν.ΜΟΥΣΗΣ-
ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1978.

Ε.Ο.Κ.: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗ-
ΡΩΣΗΣ ΣΤΗΝ Δ.ΕΥΡΩΠΗ, Π.ΚΑΖΑΚΟΣ - ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ -1978.

Ε.Ο.Κ. ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ - ΑΡΝΗΣΗ Η ΑΠΟΔΟΧΗ, ΕΚΔ.ΑΝΤΙ -1976.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ, Ε.ΖΟ-
ΛΩΤΑΣ - ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ - 1978.

Η ΕΛΛΑΣ ΣΤΗΝ Ε.Ο.Κ.-Ε.ΖΟΛΩΤΑΣ -ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
1976.

ΤΑ ΓΡΑΝΑΖΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, ΕΜ.ΝΟΕΛ - ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ- 1978.

Η ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ, (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ)
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ - 1981.

Η Ε.Ο.Κ. ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, JAUMONT-LENEGRE -
ROCARD - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - 1976.

Η Ε.Ο.Κ. ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ, ΕΡ. ΜΑΝ-
ΤΕΛΑ - ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - 1975.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑ, ΕΚΔΟ-
ΣΗ Σ.Ε.Β. - 1976.

ΠΟΛΥΘΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ & ΥΠΕΡΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ - ΥΠΟ -
ΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ, Π.ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1978.

SURPLUS LABOUR IN GREEK AGRICULTURE 1953-1960,
ΑΘΗΝΑ - 1962.

ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ,
ΚΕΠΕ - 1967.

ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
(1966-1970) ΚΕΠΕ - ΑΘΗΝΑ - 1965.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1960-1972,
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ - ΑΘΗΝΑ - 1968.

- ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ 1978-1982, ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΑ - ΑΘΗΝΑ - 1979.
- ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 1983-1987, ΣΧΕΔΙΟ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΙΣΗΓΗΣΗΣ - ΑΘΗΝΑ - 1984.
- ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ, ΚΕΠΕ - 1976.
- ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ 5ετοῦς ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ, ΚΕΠΕ - 1976.
- ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1978, ΕΣΥΕ - 1979.
- ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΑΓΟΡΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ, ΕΤΒΑ - 1976.
- ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ, ΕΚΔΟΣΗ ΑΤΕ - 1976.
- ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΗΣ ΘΑΛΑΣΣΙΑΣ ΑΛΙΕΙΑΣ ΜΕ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΑ ΣΚΑΦΗ, ΕΣΥΕ - 1976.
- ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΝΑΥΤΙΑΙΑΣ, ΕΣΥΕ - 1979.
- ΕΣΥΕ - ΕΠΕΤΗΡΙΔΕΣ
- ΕΣΥΕ - ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ
- ΕΣΥΕ - ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
- Σ Ε Β - Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ (Διάφορα έτη)
- ΕΞΑΡΤΗΣΗ & ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ: Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΡΜΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1830-1922), Κ.ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ - ΘΕΜΕΛΙΟ - 1979.
- ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΡΠΙΣΗ, (ΔΙΑΦΟΡΟΙ) ΜΕΤΩΝΗ - 1979.
- ΔΟΚΙΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, Β.ΦΙΛΙΑΣ - ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗΣ-1976.
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Κ.ΜΟΣΚΩΦ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - 1979.
- ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΜΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ Β.ΚΑΥΣΕΡ - ΕΚΚΕ - 1968
- ESSAI SUR L'EMIGRATION GRECQUE, N.POLYZOS -1946.
- LA POPULATION DES ILES DE LA GRECE (3 TOMOI) Ε.ΚΟΛΟ-DNY -EDISUD - AIX EN PROVENCE - 1975.
- EXODE RURAL ET ATTRACTION URBAINE EN GRECE, KAYSER-PÉCHOUX - SIVIGNON - ΕΚΚΕ - 1971
- ΑΠΟΔΗΜΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΣΟΡΩΚΟΣ-ΜΑΓΓΑΝΑΡΑΣ-ΕΚΚΕ-1972.
- REGIONAL VARIATION IN MODERN GREECE AND CYPRUS:TOWARD A PERSPECTIVE OF THE ETHNOGRAPHY OF GREECE,MURIEL DIMEN-ANNALS OF THE NEW YORK ACADEMY OF SCIENCES.
- THE METAMORPHOSIS OF GREECE SINCE WORLD WAR II, UNIVERSITY OF CHIKAGO-WILLIAM HARDY MCNEIL -1976.

- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ (1267-1909) Θ.ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ-ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ-1975.
- ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, Δ.ΤΣΑΟΥΣΗΣ-
GUTENBERG - 1971
- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ, Σ.ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ-ΑΘΗΝΑ-1975.
- Η ΞΕΝΙΚΗ ΕΞΑΡΤΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΚΡΑΤΟΥΣ (1821-1945) Τ. ΔΙΓΝΑΔΗΣ.
- ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1950-1980)
Γ.ΣΙΑΜΠΟΣ.
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ, Γ.ΚΟΡΔΑΤΟΣ -
ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗΣ - 1973.
- ΟΦΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, Β.ΦΙΛΙΑΣ (ΤΟΜΟΙ 2) ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ-1979.
- ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, Ν.ΣΒΟΡΩΝΟΣ -
ΘΕΜΕΛΙΟ- 1976.
- ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Β.ΦΙΛΙΑΣ -
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ - 1974.
- ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΜΕΤΑΣΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ, Β.ΦΙΛΙΑΣ-
ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ - 1974.
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ, Β.ΦΙΛΙΑΣ-ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ-1983.
- ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ, Κ.ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ-ΘΕΜΕΛΙΟ-1981
- ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗ
ΤΗΣ 5ης ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1981, ΑΘΗΝΑ-1982-ΕΣΥΕ.
- Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Δ.ΦΡΑΓΚΟΣ
ΕΚΚΕ - 1980.
- ΟΙ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΥ
ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Δ.ΦΡΑΓΚΟΣ -ΕΚΚΕ- 1983.
- SOCIAL PLANNING AND POLICY ALTERNATIVES IN GREECE,
D.IATRIDES - ΕΚΚΕ - 1980:
- Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ, ΚΕΜΕ-
ΑΘΗΝΑ - 1979.
- ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ, Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ-ΕΚΚΕ- 1984.
- ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙ-
ΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ: ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΑ
ΣΧΗΜΑΤΑ, ΓΚΙΖΕΛΗΣ, ΚΑΥΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ, ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ, ΦΙΛΙΑΣ,
ΕΚΚΕ - 1984.-
- RAINBOW IN THE ROCK : THE PEOPLE OF RURAL GREECE, I.T.
SANDERS-CAMBRIDGE MASSACHUSETTS - 1962.
- ΡΟΒΙΑ: ΕΤΥΔΕ ΓΕΟΓΡΑΦΙΚΗ Δ'UN VILLAGE CRÉTOIS, GUY
BURGEL - ΕΚΚΕ - 1965.
- ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΟΦΕΙΣ ΥΜΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Ν.ΜΟΥΖΕΛΗΣ-
ΕΞΑΝΤΑΣ - 1974.

SIX VILLAGES D'EPHRE: PROBLEMES DE DEVELOPPEMENT SO-
SIOECONOMIQUES, HENRI MENDRAS-PARIS-UNESCO-1962.

ΓΚΑΣΤΑΡΜΑΙΤΕΡ, Γ.ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΗΣ-ΑΘΗΝΑ-1976.

THE RETURN HOME, Γ, ΚΟΛΛΑΡΟΣ-Ι.ΜΟΥΣΣΟΥΡΟΣ -
CENTER FOR MIGRANT WORKERS - 1978.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕ-
ΝΕΙΑΣ, ΥΠΟ Γ.ΚΡΙΖΕΛΗ-Α.ΤΕΠΕΡΟΓΑΟΥ κ.α. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ - 39-40 σελ.202.

ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΚΟΥΑΤΟΥΡΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙ-
ΑΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ-ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ 28,
σελ. 394-398.

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΟ ΘΑΥΜΑ,
Κ.ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ - ΑΝΤΙ - 260 - ΙΙ.5.1984

THE ECONOMIC AUTONOMY OF RURAL WOMEN : A SURVEY OF
THE MEDITERRANEAN WITH SPECIFIC REFERENCE TO THREE
GREEK I. LANDS, ΜΑΡΙΝΑ ΠΕΤΡΟΝΟΤΙ- Ε.ΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙ-
ΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ - Ν ο 41 - 1981

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΟΥΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ 1920-1975, Α. ΦΡΕΡΗΣ -
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ 1170.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Τ.ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ -
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ Νο 1 - 1979.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Δ.ΙΑΤΡΙΔΗΣ-ΟΙΚΟΝΟ-
ΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ Νο 7 - 1979.

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, Δ.ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ-
ΠΟΛΙΤΗΣ Νο 16 - 1978.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, Δ.Π.ΜΕΡΛΟΜΟΥΛΟΣ-
ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΤΕΥΧΟΣ 6, 1966.

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ, Κ.ΚΑΣΙΜΑΤΗ-
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ 2.

ΑΠΕΙΛΑΙΤΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΥΠΑΡΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΔΜΑΤΩΔΗ ΓΗΡΑΝ-
ΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Ν.ΠΟΛΥΖΟΣ - ΟΙΚΟ-
ΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ - 12/2/1974.

REGIONAL DEVELOPMENT CORE-PERIPHERY RELATIONS: THE
GREEK CASE, Μ.ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΙΔΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡ.Κ.ΕΡΕΥΝ.24-1975.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩ-
ΡΟΥ, Η.ΛΟΥΚΑΚΗΣ-ΠΟΛΙΤΗΣ 3-4, 1976.

Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, Σ.ΤΣΙΑΛΕΝΗΣ-
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ 6 - 1979.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, Μ.ΜΟΔΙΝΟΣ-ΠΟΛΙ-
ΤΗΣ 46 - 1981

ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ, Η.ΛΟΥΚΑΚΗΣ-
Β.ΚΙΖΗΛΟΥ - ΠΟΛΙΤΗΣ 46 - 1981.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΝΟΤΙΟΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ

ΧΩΡΩΝ, Α. & Μ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ - ΠΟΛΙΤΗΣ 9 - 1977.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ, Β. ΚΙΖΗΛΟΥ -
ΠΟΛΙΤΗΣ 10 - 1977.

ΤΟ ΑΘΗΝΑΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΞΟΔΟΙ, Γ. ΠΡΕ-
ΒΕΛΑΚΗΣ - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ 3 - 1978.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ 4 - 1979.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ, ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ι ως 3 - 1982.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΘΗ-

ΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ: ΚΟΙΝΗ ΟΜΑΔΑ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΕΕ - ΕΚΚΕ - ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

33 - 1978.

ΕΡΓΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΛΥΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ,

Α. ΒΑΛΙΑΝΤΖΑ-Α. ΜΗΛΑΤΣΗ-Σ. ΜΑΜΑΓΡΗΓΟΡΙΟΥ - ΣΥΓΧΡΟΝΑ

ΘΕΜΑΤΑ 7 - 1979.

- Γ -

Τ Ο Υ Ρ Ι Σ Μ Ο Σ

- Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΣΤ' ΣΥΝΕΔΡΙΟ - ΡΟΔΟΣ - 1975.
 ΠΡΑΚΤΙΚΑ
- ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΛΛΟΔΑΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΑΦΙΚΝΟΥΜΕΝΩΝ ΔΙΑ
 ΗΤΗΣΕΩΝ ΤΣΑΡΤΕΡΣ - 1973 - ΕΟΤ.
- AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL TOURISM,
 Γ.ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ - 1977 (ΚΕΜΕ)
- ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΡΗΤΗΣ - Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ
 ΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ - ΗΡΑΚΛΕΙΟ - 1977.
- ΚΗΑΝΙΑ GREATER AREA : TOURIST DEVELOPMENT PLAN, BY
 TH.ARGYROPOULOS AND ANTONIS TRITSIS - 1967.
- TOURISM AS A LEADING SECTOR IN ECONOMIC DEVELOPMENT:
 A CASE STUDY OF GREECE, UNIVERSITY OF KENTUCKY -
 1978 - Ν.ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗΣ.
- ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ, ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ
 ΖΩΝΩΝ - ΕΟΤ.
- INTERNATIONAL TOURISM; ITS SIGNIFICANCE AND POTENTIAL
 AS AN INSTRUMENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF
 GREECE, UNIVERSITY OF KANSAS - Β.ΚΑΝΕΛΛΑΚΗΣ-1978.
- ΔΟΚΙΜΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΑΣΚΑΡΑΤΟΣ.
 TOURISM AND ENVIRONMENT IN CONFLICT; THE CASE STUDY
 OF THE GREEK ISLAND OF MYKONOS, F.LOUKISSAS -
 PENNSYLVANIA - 1977.
- REVIEW OF THE SOCIOLOGICAL LITERATURE ON TOURISM,
 έπιμέλεια Η. ΝΟΡΟΝΗΑ - WORLD BANK - 1975.
- ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΕΡΙΦΕ-
 ΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.
- INTERNATIONAL TOURISM AND THE ECONOMY OF DEVELOPING
 COUNTRIES, OECD - ERBES ROBERT EDITOR - PARIS-
 1973.-
- TOURISM IN GREECE , HELLENEWS ('Αλμανάκ) Έτη 1962,
 1966,1967,1968, 1971,1972, 1973, 1974.
- TOURISM :PASSPORT TO DEVELOPMENT, Σεμινάριο UNESCO
 και WORLD BANK - 1976.
- TOURISM: PLATFORM OF THE DEVELOPING COUNTRIES,
 ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ - 1972.
- TOURISM, PRINCIPLES, PRACTICES AND PHILOSOPHIES, MC-
 INTOSH - 1972 - OHIO.
- TOURISME, PARIS : COMISSARIAT GENERAL DU PLAN 1971-
 1975.
- TOURISME EN ESPACE CONCRTE, TOURISME EN ESPACE RU -
 RAL - FRANCE - 1974.
- LE TOURISME ET L'ACTION DE L'ETAT, L.M.JOCARD - PA-
 RIS - 1965.
- TOURISME ET TRANSPORT EN MEDITERRANEE OCCIDENTALE,
 PARIS - 1964.
- TOURISME ET MARKETING, ΑΥΣΤΡΙΑ - 1973.

- LE TOURISM SOCIAL, ΒΕΡΝΗ - 1951.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ , ΚΕΛΕ - 1976.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ, 1963- Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ.
- Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1970 - Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ.
- Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ, 1961 - Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ.
- TOURISM IN ISRAEL, 1968.
- TOURIST TRADE - THE MANAGEMENT OF TOURISM - BURKART A. ETBA (Διεύθυνση Μελετών): ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΑΘΗΝΑ - 1976.
- INTERNATIONAL TOURISM: THE ECONOMICS AND DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL TOURIST TRADE - ΛΟΝΔΙΝΟ-1969.
- ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ - 1967.
- AN INTRODUCTION TO THE SCIENTIFIC STUDY OF TOURISM MANAGEMENT - 1975- SALAH ELDIN-ABDEL.
- THE IMPACT OF INTERNATIONAL TOURISM ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE DEVELOPING COUNTRIES - GENEVA-1970 - 1975.
- SYMPOSIUM OF THE PLANNING AND DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY IN THE ECE REGION, DUBROVNIK - YUGOSLAVIA - 1975.
- Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Α. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ - ΑΘΗΝΑ - 1975.
- ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΟΚ, Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ - 1963.
- ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΙΥΟΤΟ.
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ, Γ. ΧΑΛΜΟΥΚΟΣ - 1974.
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, Σ. ΚΑΛΦΙΩΤΗΣ - 1972.
- ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, Σ. ΚΑΛΦΙΩΤΗΣ - 1976.
- ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE: PLANNING AND DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY: IN THE E.C.E. REGION.
- ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Συγκριτική μελέτη διαφόρων 'Εθνικών 'Οργανισμών Τουρισμού για 'Εφαρμογή πολιτικής.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ.
- ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗΣ, Μ. ΛΟΓΘΕΤΗΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, Π. ΨΑΡΡΗΣ.
- ΔΙΑΚΑΙΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, Φ.ΤΣΕΤΣΕΚΟΣ - ΑΘΗΝΑ - 1976.
- TOURIST TRADE STATISTICS: ITALY (PRONTUARIO ECONOMICO DEL TOURISTA) έτη 1970 έως και 1974.
- TOURIST TRADE: UNDERDEVELOPED AREAS, UNITED NATIONS-NEW YORK - 1973.
- TOURIST TRADE: UNITED STATES AND CANADA - 1971.
- SINGH BRIJ PAL, 'Επιπτώσεις του Τουρισμού στο 'Ισοζύγιο Πληρωμών της 'Ελλάδας: Τό άμεσο συναλλαγματικό κόστος, ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΑΣΘΕΕ - 1980.

- BERRIANE MOHAMED: L'ESPACE TOURISTIQUE MAROCAIN,
CNRS- UNIVERSITE DE TOURS (CENTRE UNTERUNIVERSI-
TAIRE D'ETUDES MEDITERRANEENES - POITIERS) 1980.
- ANTHONY EDWARDS: INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT
FORECASTS TO 1990, ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT LTD.
SPECIAL REPORT No 62.
- L'IMPACT DU TOURISME SUR L'ENVIRONNEMENT, RAPPORT GE-
NERAL - OECD - PARIS - 1980.
- TURNER, LOUIS & ASH JOHN : THE GOLDEN HORDES: INTER-
NATIONAL TOURISM AND THE PLEASURE PERIPHERY, CON-
STABLE, LONDON - 1975.
- INTERNATIONAL UNION OF OFFICIAL TRAVEL ORGANIZATIONS:
ECONOMIC REVIEW OF WORLD TOURISM (BI-ANNUAL)
- EM. DE KADT (EDITOR): TOURISM PASSPORT TO DEVELOP-
MENT ? PERSPECTIVES ON THE SOCIAL AND CULTURAL
EFFECTS IN DEVELOPING COUNTRIES, NEW YORK -
OXFORD UNIVERSITY PRESS - 1979.
- DOSWELL R. CASE STUDIES IN TOURISM, LONDON - BARRIE
AND JENKINS - 1978.
- BARETJE R. AND P. DEFERT , ASPECTS ECONOMIQUES DU
TOURISME, PARIS - BERGER -LEVPAULT - 1972.
- DUMADEZIER J. SOCIOLOGY OF LEISURE, NEW YORK -
ELSEVIER - 1974.
- EUROPEAN TRAVEL COMMISSION, EUROPE'S NEW TOURISM :
A LOOK AT PROSPECTS IN THE 1980, DUBLIN -
IRELAND - 1980.
- MATHEWS H.G. : INTERNATIONAL TOURISM: A POLITICAL
AND SOCIAL ANALYSIS, CAMBRIDGE-MASSACHUSETTS -
SCHEKMAN PUBLISHING CO. - 1978.
- MONTEN C. : EFFECTS OF TOURISM ON THE RECEIVING COUN-
TRY, UPPSALA - DAG HAMMARSKJOLD FOUNDATION - 1972.
- FRASER R. TAJOS: THE STORY OF A VILLAGE ON THE COSTA
DEL SOL, NEW YORK - PANTHEON - 1973.
- THUROT J.M. ET ALL : LES EFFETS DU TOURISME SUR LES
VALEURS SOCIOCULTURELLES, LES CAHIERS DU TOURISME-
(AIX - EN - PROVENCE) SERIE C. No 34 - 1976.
- UNCTAD : ELEMENTS OF TOURISM POLICY IN DEVELOPING
COUNTRIES, NEW YORK - UNITED NATIONS - 1973.
- VANHOVE N. : LE MULTIPLICATEUR TOURISTIQUE: (ZITI-
QUES, LES CAHIERS DU TOURISME (AIX EN PROVENCE)
SERIE C. No 29 - 1975.

SEMINAR ON TOURISM AND DEVELOPMENT - MALTA 21-26 MARCH
1977.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ:

1. J.GALEA : TOURISM IN MALTA: ITS ARCHITECTURE AND IMPACT ON THE LANDSCAPE.
2. A.SESSA : THE MACRO-BENEFITS OF TOURISM DEVELOPMENT.
3. J.BOISSEVAIN : TOURISM AND DEVELOPMENT IN MALTA.
4. H.FRENDO: TOURISM : NEOCOLONIALISM ?
5. ANNABEL BLACK AND P.S. GASSIA : TOURISM AS AN ANTIDOTE TO UNDERDEVELOPMENT - THE IMPLICATIONS.

HOSTS & GUESTS, THE ANTHROPOLOGY OF TOURISM, V.L.SMITH
EDITOR, Περιλαμβάνει :

1. N.K.H. GRABURN : TOURISM THE SACRED JOURNEY.
2. D.NASH : TOURISM AS A FORM OF IMPERIALISM.
3. VAL.E.SMITH : ESKIMO TOURISM : MICRO MODELS AND MARGINAL MEN.
4. MARG. B. SWAIN : CUNA WOMEN AND ETHNIC TOURISM: A WAY TO PERSIST AND AN AVENUE TO CHANGE.
5. CH.F. URBANOWICZ : TOURISM IN TONGA: TROUBLED TIMES.
6. PH. FR. MCKEAN : TOWARDS A THEORETICAL ANALYSIS OF TOURISM : ECONOMIC DUALISM AND CULTURAL INVOLUTION IN BALI.
7. ER. CRYSTAL : TOURISM IN TORAJA (SULAWESI- INDONESIA)
8. D.J. GREENWOOD : CULTURE BY THE POUND: AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON TOURISM AS A CULTURAL COMMODITIZATION.
9. RAYNA R. REITER : THE POLITICS OF TOURISM IN A FRENCH ALPINE COMMUNITY.
10. ORIOL PI-SUNYER : THROUGH NATIVE EYES : TOURISTS AND TOURISM IN A CATALAN MARITIME COMMUNITY.
11. J.GR. PECK AND AL.SH. LEPIC : TOURISM AND DEVELOPMENT IN THREE NORTH CAROLINA COASTAL TOWNS.
12. L.I.DEITCH : THE IMPACT OF TOURISM UPON THE ARTS AND CRAFTS OF THE INDIANS OF THE SOUTH - WESTERN UNITED STATES.
13. L.D.LOEB : CREATING ANTIQUES FOR FUN AND PROFIT : ENCOUNTERS BETWEEN IRANIAN JEWISH MERCHANTS AND TOURING CORELIGIONISTS.
14. M.E. STANTON : THE POLYNESIAN CULTURAL CENTER: A MULTI-ETHNIC MODEL OF SEVEN PACIFIC CULTURES.
15. TH. NUNEZ : TOURISTIC STUDIES IN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES.

UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA PRESS - 1977.

- FRANCILLON G.1974:BALLI:TOURISM CULTURE AND ENVIRONMENT, RLPORT No SCC-75/WS/I7 BALI:INDONESIA AND PARIS: UNIVERSITAS UDAYANA AND UNESCO.
- MAC CANNEL D.THE TOURIST: A NEW THEORY OF THE LEISURE CLASS,NEW YORK:SCHOCKEN BOOKS -1976
- ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΕΣΥΕ -1981
- ΑΔΙΑΣΚΕΨΗ "ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 84"ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΓΙΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΕΟΤ - ΚΡΗΤΗ ΡΕΘΥΜΝΟ, ΜΑΡΤΙΟΣ 1984.
- ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ, Α.ΣΗΡΑΤΙΑΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ - 1969.
- TOURISM AND DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF THE COMMONWEALTH CARIBBEAN,NEW YORK- CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS- 1973.
- ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΗΠΙΚΟΤΗΤΑ, ΤΕΕ - 1978.
- ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΥΣ, ΑΔ.ΜΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ-ΕΚΔ. ΤΥΡΟΒΟΛΑΣ - 1978.
- TOURISME ET DEVELOPPEMENT DES COLLECTIVITES - NORD-SUD PARIS - 1981.
- THE WORLD TRAVEL MARKET, ROBERT SENIOR -MONITOR PUBLICATIONS - LONDON 1982.
- TOURISM POLICY AND INTERNATIONAL TOURISM IN OECD MEMBER COUNTRIES, OECD- PARIS- 3τη από 1953 ως 1983.
- INTERNATIONAL TOURISM STATISTICS: METHODOLOGY OF COLLECTION,PRESENTATION ANALYSIS AND FORECASTING OF THE STATISTICAL SERIES, GENEVE - 1975.
- TOURIST TRADE THE IMPACT OF TOURISM ON REGIONAL DEVELOPMENT COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GREEK ISLANDS, PH.LOUKISSAS - PH.D. - CORNELL -UNIVERSITY - 1977.
- AN ARCHITECTURAL APPROACH TO TOURISM IN THE CARIBBEAN BETANCOURT R.A. - FIRST SPECIAL INTER AMERICAN TRAVEL CONGRESS.
- DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE COMMONWEALTH OF PUERTO RICO, STANFORD RESEARCH INSTITUTES - 1968.

- Δ - TOYPIEMOZ - A P Θ P A

- AIREY D.: TOURISM AND THE BALANCE OF PAYMENT,
TOURISM INTERNATIONAL RESEARCH : EUROPE
(THIRD QUARTER): I - I6 - I978.
- AKOGLU T. TOURISM AND THE PROBLEM OF ENVIRONMENT RE-
LATIONS BETWEEN ENVIRONMENT, NATURE AND
TOURISM, THE TOURIST REVIEW 26 (I):I8-20
I97I.
- BALL D.A. PERMANENT TOURISM : A NEW EXPORT DIVERSIFI-
CATION FOR LESS DEVELOPMENT COUNTRIES,
INTERNATIONAL DEVELOPMENT REVIEW I3 (4)
20 - 23 - I97I.
- BARETJE RENE : TOURISM EXTERNAL ACCOUNT AND THE BA-
LANCE OF PAYMENTS, ANNALS OF FOURISM RE-
SEARCH 9 (I) - I982.
- BARNET E.M.: THE IMPACT OF INFLATION ON THE TRAVEL
MARKET, THE TOURIST REVIEW 30 (I)
2 - 5 I975.
- BAUMGARTNER F.: LE TOURISME DANS LE TIERS MONDE, CON-
TRIBUTION AU DEVELOPPEMENT ? , REVUE DE
TOURISME 33 (I) I4-I8 - I978.
- BELISLE J.F. TOURISM AND FOOD PRODUCTION IN THE CAR-
RIBEAN, ANNALS OF TOURISM RESEARCH IO (4)
I983.
- BHAGAT H.: TOURISM AND NATIONAL DEVELOPMENT IN TANZA-
NIA, INTERNATIONAL TOURISM QUARTERLY (3)
I974.
- BLAKE E.W.: STRANGER IN PARADISE, CARRIBEAN REVIEW 6-
9 - I2 - I974.
- BOISSEVAIN J. TOURISM AND DEVELOPMENT IN MALTA,
PAPER READ AT THE SYMPOSIUM ON TOURISM AND
CULTURE CHANGE, AMERICAN ANTHROPOLOGISAL
ASSOCIATION, I8 NOVEMBER I976.WASHINGTON D.C.
- BOISSEVAIN J. THE IMPACT OF TOURISM ON A DEPENDENT
ISLAND : GOZO, MALTA, ANNALS OF TOURISM
RESEARCH VI (I) 76 - 90- I979.
- BORNET B.: TOULISME ET ENVIRONNEMENT :FAUT-IL SOUHAI-
TER UNE CONCENTRATION OU UNE DECONCENTRATION
TOURISTIQUE? LES CAHIERS DU TOURISME (AIX
EN PROVENCE) SERIE C. No 20 - I974.

- BRITTON R.A.: MAKING TOURISM MORE SUPPORTIVE OF SMALL STATE DEVELOPMENT : THE CASE OF ST.VINCENT, ANNALS OF TOURISM RESEARCH IV.(5) :268-278
- BRITTON S.G.: THE POLITICAL ECONOMY OF TOURISM IN THE THIRD WORLD, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9, (3) - 1982.
- BROWNRIG M. DIFFERENTIAL MULTIPLIERS FOR TOURISM, SCOTTISH JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY 22 (3) 261 - 275 - 1975.
- BURNET M.L. PAYS EN VOIE DE DEVELOPPEMENT ET TOURISME, BULLETIN DE L'ASSOCIATION DES GEOGRAPHES FRANCAIS (377-378) : 15-30, 1970.-
- BUTLER R.W.: SOCIAL IMPLICATIONS OF TOURISM DEVELOPMENT, ANNALS OF TOURISM RESEARCH II (2) IIO - III - 1974.
- CAZES G.:LE ROLE DU TOURISME DANS LA CROISSANCE ECONOMIQUE, THE TOURIST REVIEW 27 (4)I44-I48-1972.
- CHONG TONG WU.: ISSUES OF TOURISM AND SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (3) - 1982.
- COHEN E.:ARAB BOYS AND TOURIST GIRLS IN A MIXED JEWISH/ARAB COMMUNITY, INTERNATIONAL JOURNAL OF COMPARATIVE SOCIOLOGY 12 (4)217-233- 1971.
- COHEN E.:TOWARDS A SOCIOLOGY OF INTERNATIONAL TOURISM, SOCIAL RESEARCH 39 (1) 164-182 - 1972.
- COHEN E.:NOMADS FROM AFFLUENCE : NOTES ON THE PHENOMENON OF DRIFTER- TOURISM, INTERNATIONAL JOURNAL OF COMPARATIVE SOCIOLOGY 14 (1-2) 89 - 103 - 1973.
- COHEN E.:RETHINKING THE SOCIOLOGY OF TOURISM, ANNALS OF TOURISM RESEARCH VI (1) 18-35 - 1979.
- COHEN E.:IMPACT OF TOURISM ON THE PHYSICAL ENVIRONMENT, ANNALS OF TOURISM RESEARCH V(2) 215 - 237 - 1978.
- COHEN E.: THAI GIRLS AND FARANG MEN: THE EDGE OF AMBIGUITY, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (3) 1982.
- COHEN E.: MARGINAL PARADISES : BUNGALOW TOURISM OF THE ISLANDS OF SOUTHERN THAILAND, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (2) - 1982.

- DELOBELLE A.: THESES ET HYPOTHESES SUR LE TOURISME, RECHERCHES SOCIOLOGIQUES 48 (2) 210-227-1976.
- DESPLANQUES H.: UNE NOUVELLE UTILIZATION DE L'ESPACE RURALE EN ITALIE: L'AGRITOURISME, ANNALES DE GEOGRAPHIE 82 (450): 151 - 168 - 1973.
- DIAMOND J.: TOURISM'S ROLE IN ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE RE- EXAMINED, ECONOMIC DEVELOPMENT AND CULTURAL CHANGE, 25 (3) 539-553 - 1977.
- DUBISH J. MODERNIZATION IN RURAL SPAIN: EMIGRATION, TOURISM AND CHANGING VALUES, PEASANT STUDIES 6 (4) : 147 - 148.
- DUNNING J.M.MCQUEEN.: MULTINATIONAL CORPORATIONS IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (1) 1982.
- EDELMAN K.M.F.: MAJOR PROBLEMS OF TOURISM GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH III (1): 133 - 142.
- ELKAN W.: THE RELATION BETWEEN TOURISM AND EMPLOYMENT IN KENYA AND TANZANIA, JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES: 123 - 130 - 1975.
- ERISMAN M.: TOURISM AND CULTURAL DEPENDENCY IN THE WEST INDIES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 10 (3) - 1983.
- FARRELL B.H.: TOURISM'S HUMAN CONFLICTS: CASES FROM THE PACIFIC, ANNALS OF TOURISM RESEARCH VI-(2): 122-136 - 1979.
- FLETCHER T.R.G.: FORMULATION ET MISE EN APPLICATION D'UNE POLITIQUE NATIONALE DU TOURISME, TOURISME MONDIAL, MAY- JUNE - 1976.
- FORSTER J.: THE SOCIOLOGICAL CONSEQUENCES OF TOURISM, INTERNATIONAL JOURNAL OF COMPARATIVE SOCIOLOGY 5 : 217-227 - 1964.
- FRIEDL J.: CHANGING ECONOMIC EMPHASIS IN AN ALPINE VILLAGE, ANTHROPOLOGICAL QUARTERLY 43 (3) 145 - 147 - 1972.
- GOELDNER C.R.: SOURCES FOR TOURISM RESEARCH, ANNALS OF TOURISM RESEARCH III (2): 78-88 - 1975.
- GRABURN N.H.H.: THE ANTHROPOLOGY OF TOURISM, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 10 (1) - 1983.
- GREENWOOD D.J.: TOURISM AS AN AGENT OF CHANGE: A SPANISH BASQUE CASE, ETHNOLOGY II: 80-91 -1972.

- HENDEE J.C. SOCIOLOGY AND APPLIED LEISURE RESEARCH, ANNALS OF TOURISM RESEARCH II (3): 155-162-1975.
- HILLS T.L. & LUNDREN J.: THE IMPACTS OF TOURISM IN THE CARRIBEAN: A METHODOLOGICAL STUDY, ANNALS OF TOURISM RESEARCH IV (5): 248 - 267 - 1977.
- HUDMAN L.E.: TOURIST IMPACTS: THE NEED FOR REGIONAL PLANNING, ANNALS OF TOURISM V (1)112-125 1978.
- I.T.Q.: ROLE OF TOURISM IN ECONOMIC DEVELOPMENT: IS IT A BENEFIT OR A BURDEN ? , INTERNATIONAL TOURISM QUARTERLY (2): 53 - 68 - 1973.
- I.T.O.: TOURISM IN DEVELOPING COUNTRIES, INTERNATIONAL TOURISM QUARTERLY (2): 35 - 47 [1977]
- JAFARI J.: SOCIO-ECONOMIC COSTS OF TOURISM TO DEVELOPING COUNTRIES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH I (3): 73 - 89 - 1974.
- JENKINS C.L. & B.M. HENRY: GOVERNMENT INVOLVMENT IN TOURISM IN DEVELOPING COUNTRIES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (4) - 1982.
- JUD G.D.: TOURISM AND CRIME IN MEXICO, SOCIAL SCIENCE QUARTERLY 56 (2): 324 - 344 - 1975.
- JUD G.D.: TOURISM AND ECONOMIC GROWTH IN MEXICO SINCE 1950., INTERNATIONAL ECONOMIC AFFAIRS 28 (SUMMER) 19 - 43.1974.
- KASPER C.: TOURISME ET AGRICULTURE DE MONTAGNE: PARTENAIRE ECONOMIQUE NATUREL DANS LES ALPES, L 'EXEMPLE DE LA SUISSE, THE TOURIST REVIEW 33 (1) 12 - 14.1978.
- KOBASIC A.: PROJECT: THE EFFECT AND CONSEQUENCES OF THE SOCIO-ECONOMIC CHANGES WHICH OCCUR UNDER THE IMPACT OF TOURISM ON THE ADRIATIC COAST, THE TOURIST REVIEW 32 (3): 20 - 21.1977
- LA FLAMME A.G.:THE IMPACT OF TOURISM: A CASE FROM THE BAHAMA ISLANDS, ANNALS OF TOURISM RESEARCH VI (2): 137 - 148.
- LEARCE PH.:PERCEIVED CHANGES IN HOLIDAY DESTINATIONS, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (2) - 1982.
- LOUKISSAS P.J.: TOURISM AND ENVIRONMENTAL CONFLICT: THE CASE OF A GREEK ISLAND OF MYRONOS, PAPER READ AT THE SYMPOSIUM ON TOURISM & CULTURE CHANGE, AMERICAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION, DECEMBER 1975 SAN FRANCISCO - CALIFORNIA.

- LOUKISSAS PH.J.: TOURISM'S REGIONAL DEVELOPMENT IMPACTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GREEK ISLANDS, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (4) - 1982.
- MC KANNEL D.: STAGED AUTHENTICITY ARRANGEMENTS OF SOCIAL SPACE IN TOURIST SETTINGS, AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY 79 (3): 589 - 603. 1973
- MC NAUGHT TIMOTHY : MASS TOURISM AND THE DILEMMAS OF MODERNIZATION IN PACIFIC ISLAND COMMUNITIES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (3) - 1982.
- MENDONSA EUG.: TOURISM AND INCOME STRATEGIES IN NAZARE, PORTUGAL, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 10 (2) 1983.
- MIOSSEC J.M.: L'ESPACE TOURISTIQUE ET SON INSERTION REGIONALE EN PAYS SOUS-DEVELOPPE: L'EXEMPLE DE LA TUNISIE, TRAVAUX D'INSTITUT DE GEOGRAPHIE (13 - 14): 53 - 63 - 1973.
- MOERAN B. : THE LANGUAGE OF JAPANESE TOURISM, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 10 (1) - 1983.
- MOORE K.: MODERNIZATION IN A CANARY ISLAND VILLAGE: AN INDICATOR OF SOCIAL CHANGE IN SPAIN, JOURNAL OF THE STEWART ANTHROPOLOGICAL SOCIETY 2 : 19-34 - 1970.
- NUNEZ T.A.: TOURISM TRADITION AND ACCULTURATION: WEEKENDISM IN A MEXICAN VILLAGE, ETHNOLOGY 2 : 347 - 352 - 1963.
- PEREZ L.A.: ASPECTS OF UNDERDEVELOPMENT : TOURISM IN THE WEST INDIES, SCIENCE AND SOCIETY 37 : 473-480 - 1973.
- PI-SUNYER ORIOL.: TOURISM AND ITS DISCONTENTS: THE IMPACT OF A NEW INDUSTRY ON A CATALAN COMMUNITY, STUDIES IN EUROPEAN SOCIETY II, : II-20-1973.
- RENAUD B.: THE INFLUENCE OF TOURISM GROWTH ON THE PRODUCTION STRUCTURE OF ISLAND ECONOMICS, REVIEW OF REGIONAL STUDIES 2 (3):41-56 - 1972.
- ROSENBERG HARRIET, RANDY & RAYNA R. REITER.: RURAL WORKERS IN FRENCH ALPINE TOURISM: WHOSE DEVELOPMENT ? , STUDIES IN EUROPEAN SOCIETY I (1): 21 - 38 - 1973.
- SESSA A.: L'APPORT ECONOMIQUE DU TOURISME DANS LES PAYS EN VOIE DE DEVELOPPEMENT, REVUE DE TOURISME 25 (3 και 4) - 1970.

- THUROT J.M. & THUROT G.: THE IDEOLOGY OF CLASS AND TOURISM, CONFRONTING THE DISCOURSE OF ADVERTISING, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 10 (1) - 1983.
- TURNER L.: TOURISM AND THE SOCIAL SCIENCES: FROM BLAKPOOL TO BENIDORM AND BALI, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 1 (6): 186-205 - 1974.
- TURNER L.: THE INTERNATIONAL DIVISION OF LEISURE : TOURISM AND THE THIRD WORLD, ANNALS OF TOURISM RESEARCH IV (1): 12-24 - 1976.
- UNESCO.:THE EFFECTS OF TOURISM ON SOCIO-CULTURAL VALUES, ANNALS OF TOURISM RESEARCH IV (2) 74 - 105 - 1976.
- VERGNIOU M.G.: MYTHES ET REALITES ECONOMIQUES DU TOURISME INTERNATIONAL DANS LES PAYS PAUVRES, THE TOURIST REVIEW 32 (1): 8 - 13 - 1977.
- WHITE K. & WALKER M.B.: TROUBLE IN THE TRAVEL ACCOUNT, ANNALS OF TOURISM RESEARCH 9 (1) - 1982.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, Γ.ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ - ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ - ΤΕΥΧΟΣ 4 - 1976.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ, Χ.ΜΗΟΥΡΑΣ - ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8 - 1974.
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΑΡ.ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ -ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 1 - 1967
- ΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΕΗ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΑΘΗΡΗΤΕΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ,Α.ΜΗΟΥΡΑΣ -ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 8- 1974.
- Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΔΕΝ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΕΗ, -ΚΕΡΕ -ΑΡΘΡΟ ΣΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ ΩΣ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1984.
- ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΔΥΝΑΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ, 'Ομάδα εργασίας ΕΟΤ - ΚΕΡΕ -"Άρθρο στο ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1982.
- ΦΡΙΚΤΑ ΠΑΡΑΘΟΝΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ καί ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - 1983.
- ΤΡΑΓΙΚΗ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΑΔΙΑΩΤΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - 1982.
- ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΕΟΚ - ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ Νο 4 - 1977. Γ.ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΥ ΤΟΥ-
ΡΙΣΜΟΥ, ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ Νο4 - 1977.

Γ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΗΜΕΡΑ - ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ Νο 4-
1979. Γ.ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

- F -

ΕΙΔΙΚΑ ΓΙΑ ΚΥΚΛΑΔΕΣ

- ΕΙΔΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΝΟΜΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ 1979 - 1982,
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ.
ΕΠΕΤΗΡΙΔΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ από 1961 ως και
1977.
ΚΥΚΛΑΔΕΣ , ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΣ - 1978.
ΑΜΟΡΓΟΣ- ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ, Ι.ΒΟΓΙΑΤΖΙ-
ΔΗΣ - 1918.
STATISTIQUE DE TINOS , J.VLASSOPOULOS - 1861.
ΣΙΚΙΝΟΣ, Ζ.Δ. ΓΑΒΑΛΑΣ - 1920.
ΣΕΡΙΦΟΣ, Φ. ΓΑΛΑΝΟΣ - 1962.
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΙΦΝΟΥ , Κ.ΓΚΡΙΩΝ - 1876.
Η ΚΥΘΟΣ: ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΗΘΗ, ΕΘΙΜΑ.-1938-ΓΟΥΝΑΡΗΣ
ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ, Μ.ΔΑΝΕΖΗΣ - 1940.
ΓΕΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΘΗΡΑΣ, Ι.ΔΕΚΙΓΑΛΛΑΣ - 1850.
ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ , Γ. ΚΟΡΡΕΣ - 1972
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ, ΔΗΜΕΛΑΣ Τ. ΣΥΡΟΣ - 1874.
Η ΣΥΡΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ , Α.Θ.ΔΡΑΒΑΚΗΣ -1948.
Η ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΣ, Χ.ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ - 1886.
Η ΜΥΚΟΝΟΣ, Τ.ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - 1912.
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ, Π.ΖΩΝΤΑΝΟΣ - 1960.
Η ΔΑΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΘΗΡΑΣ, Ι.ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ-1960.
ΚΥΚΛΑΔΙΚΑ, ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ Α. - 1877.
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΑ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ,
ΑΘΗΝΑ - 1901.
Η ΑΝΔΡΟΣ: "Ήτοι 'Ιστορία τῆς νήσου "Ανδρου από τῶν ἀρ-
χαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. I-II - ΑΘΗΝΑ
1925 - 1927 - Δ.ΠΑΣΧΑΛΗΣ.
ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ, Δ.ΠΑΣΧΑΛΗΣ - 1934.
ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟ-
ΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1537 - 1828), 'Αρχεῖο Κοι-
νωνικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν. -Δ.ΠΑΣΧΑΛΗΣ-1935.
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΜΗΛΟΥ, Ι. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ - 1927.
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΕΑΣ, Ι. ΨΥΛΛΑΣ - 1920.
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ -
Τ.Ε.Ε. - 1977
ΚΟΥΡΣΕΑΡΟΙ ΚΑΙ ΣΚΛΑΒΟΙ - ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΜΥΚΟΝΙΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΡΙΑ-
ΝΑ ΕΓΓΡΑΦΑ, ΣΥΡΟΣ - 1948 - Α.Φ.ΚΑΤΟΥΡΟΣ.
ΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΕΝΕ-
ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥΣ (1644-1669 καὶ 1684-1699), Δ.ΠΑΣΧΑΛΗΣ-
1934.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΑΥ-
ΤΩΝ, Α. ΦΡΑΓΚΙΔΗΣ - 1902.
ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ,
ΑΝΔΡΙΑΔΑ ΧΡΟΝΙΑ (1948) Δ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ.
Η ΑΙΓΑΙΟΜΕΛΛΑΓΙΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ.-1979.
ΑΙ ΠΛΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΝΔΡΟΥ, Ε.ΜΟΥΣ-
ΤΑΚΑΣ - 1924.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΙΓΑΙΟΜΕΛΛΑΓΙΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - Δ.ΒΑΣΙΛΕΙ-
ΑΔΗΣ - 1954.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΑΗΤΥΕΗΣ 1983 - 1987: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ-
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ, Τόμοι 2 - Υ.Χ.Ο.Π. - 1982.
ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙ-
ΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ, ΑΘΗΝΑ - ΥΠΟΥΡ-
ΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ - ΑΘΗΝΑ 1982.
ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΣΥΡΟ: Β ΚΑΡΔΑΣΗΣ -
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ - 1982.
ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΥ ΒΑΘΜΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ
ΑΕΙΟΛΟΓΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ Η ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΑΥΤΩΝ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ Ε-
ΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΥΚΛΑΔΕΣ: ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 66, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 9-1975.
ΑΙΩΝΙΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, Ν. ΤΟΜΗΑΣΗΣ - ΑΡΧΙ -
ΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 3 - 1969.
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΝΗΣΙΩΝ ΝΑΞΟΥ, ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ, ΚΡΑΣ, ΣΙΦΝΟΥ,
ΕΚΔ. ΜΕΛΙΣΣΑ.
ΚΑΛΛΙΓΑΣ Α. Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ι. ΠΟΛΙΤΗΣ, Α. ΡΩΜΑΝΟΣ,
ΜΥΚΟΝΟΣ - ΔΗΛΟΣ - ΡΙΝΕΙΑ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΚΗ - ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ
ΜΕΛΕΤΗ, 4 ΤΟΜΟΙ, ΑΘΗΝΑ - 1972
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗ

I.- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

- 1.- (1) Οί τουριστικές επιχειρήσεις στό νησί σας σέ ποιούς κύρια ανήκουν;
1. Ντόπιους
 2. Έλληνες από άλλες περιοχές τής χώρας
 3. Ξένους
 4. Δέν ξέρω
- 2.- (2) Έχετε επαγγελματική σχέση (Άμμεση ή έμμεση μέ τόν Τουρισμό;
1. Κατάστημα
 2. Ένοικιαζόμενα δωμάτια
 3. Άλλη σχέση (άναφέρατε)
 4. Δέν έχω σχέση
 5. Δέν άπαντώ
- 3.- (3) Μέ τί είδους τουριστικές επιχειρήσεις άσχολούνται κύρια οί ντόπιοι;
1. Ίδιοκτήτες ένοικιαζόμενων δωμάτων
 2. Ίδιοκτήτες επιχειρήσεων φυγαγωγίας και διατροφής (Ταβέρνες, Μπάρ, ζαχαροπλαστεία)
 3. Ίδιοκτήτες άλλων επιχειρήσεων (άναφέρατε)
 4. Υπάλληλοι τουριστικών επιχειρήσεων
 - 5.- Δέν ξέρω.
- 4.- (4) Τί είδους καταλύματα υπάρχουν κύρια στό νησί;
1. Ένοικιαζόμενα δωμάτια
 2. Ξενοδοχεϊα
 3. CAMPINGS
 4. Άλλα
 5. Δέν ξέρω
- 5.- (5) Πιστεύετε ότι τό κράτος βοηθάει στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού σας;
1. Καθόλου
 2. Λίγο
 3. Πολύ
 4. Δέν άπαντώ
- 6.- (6) Πιστεύετε ότι ό Τουρισμός είναι για τόν τόπο σας :
1. Καλός
 2. Κακός
 3. ΑΔΙΑΦΟΡΟΣ
 4. Δέν ξέρω
- 6.α. (6α) ΓΙΑΤΙ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣ ;

ΚΩΔΙΚΟ -
ΓΡΑΦΜΗ

6.β. (6β) ΓΙΑΤΙ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΚΟΣ ;

LI

7.- (7) ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΣΑΣ ΕΙΝΑΙ :
(1) (2) (3)

ΝΑΙ - ΟΧΙ - ΔΕΝ ΑΜΑΝΤΩ

α. Καθαροί

β. Εύπρεπεῖς (μέ καλή συμπεριφορά)

γ. Ξοδεύουν χρήματα

LI

LI

LI

8.- (8) ΠΟΙΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ ΠΡΟΤΙΜΑΤΕ :

LI

1. Έλληνες

2. Ξένους

3. Δέν άπαντῶ

9.- (9) ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ ΠΟΙΟΥΣ ΠΡΟΤΙΜΑΤΕ :
(έως 2 χῶρες)

LI

1. Άγγλους

2. Γάλλους

3. Γερμανούς

4. Αμερικανούς

5. Άλλους

6. Αδιάφορο

7. Δέν άπαντῶ

10.- (10) Θά είχατε αντίρρηση νά έκανανα τά
παιδιά σας συντροφιά μέ τουρίστες ;

LI

1. ΝΑΙ

2. ΟΧΙ

3. ΔΕΝ ΑΜΑΝΤΩ

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

11. (1) Στο σπίτι σας έχετε ένα από τὰ παρακάτω είδη (κάποια ή όλα)
1. Ηλεκτρικό φυγείο
 2. Ηλεκτρικό πλυντήριο
 3. Τηλεόραση
 4. Ηλεκτρική σκούπα
 5. Ραδιόφωνο
12. (2) Ποιό από τὰ παραπάνω αντικείμενα που δέν έχετε θά θέλατε νά αποκτήσετε κατά προτεραιότητα ;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
13. (3) Είσατε ιδιοκτήτης ενός από τὰ παρακάτω τροχοφόρα ;
(1)	(2)	(3)
ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΔΕΝ ΑΙΔΑΝΤΩ
- α. Αυτόκίνητο έπιβατικό
 - β. Αυτόκίνητο άγροτικό
 - γ. Μοτοσυκλέττα
14. (4) Τά έπιπλα μέ τὰ όποία έχετε έπιπλώσει τό σπίτι σας :
1. είναι κατασκευασμένα έξω από τό νησί
 2. κατασκευασμένα στό νησί
 3. Δέν άπαντῶ
15. (5) Πώς σας άρέσει νά ντύνεστε ;
1. μέ άπλά συνηθισμένα ρούχα
 2. Μέ μοντέρνα ρούχα
 3. Δέν μ'ένδιαφέρει πώς
 4. Δέν άπαντῶ
16. (6) ΤΙ ΑΙΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΦΑΓΗΤΑ ΤΡΩΤΕ ;
(1)	(2)	(3)
ΛΙΓΟ	ΠΟΛΥ	ΚΑΘΟΛΟΥ
- α. ΦΡΕΣΚΑ
 - β. ΚΑΤΕΨΥΓΜΕΝΑ
 - γ. ΚΟΝΣΕΡΒΕΣ
 - δ. ΤΥΠΟΠΟΙΗΜΕΝΑ
 - ε. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΦΑΓΗΤΑ

L I I I

L I I

L I

L I

L I

L I

L I

L I

L I

L I

L I

L I

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 17.- (7) Πώς περνάτε τρεις ελεύθερες ώρες σας ;
(έως 2 - 3 ασχολίες)
1. Καφενεπιο
 2. Τηλεόραση
 3. Σπίτι (κεντῶ-πλέκω- καθομαι μέ τήν οίκογένεια)
 4. 'Επισκέφεις σέ φίλους (βόλτες ἢ ἐκδρομές)
 5. Διάβασμα
 6. Άλλο (ἀναφέρατε)
 7. Δέν ἀπαντῶ.
- 18.- (8) Πόσες ώρες τήν ἡμέρα βλέπετε τηλεόραση
(για ὅσους ἔχουν)
1. 1 - 2
 2. 3 - 4
 3. Παραπάνω (πόσο περίπου)
 4. Δέν ἀπαντῶ
- 19.- (9) 'Από τά παρακάτω τηλεοπτικά προγράμματα
ποιά σᾶς ἐνδιαφέρουν καί πόσο ;
- (1) (2) (3) (4)
ΛΙΓΟ - ΜΕΛΥ-ΚΑΘΟΛΟΥ-ΔΕΝ ΑΙΔΑΝΤΩ
- α. Εἰδήσεις
 - β. 'Αθλητικά
 - γ. 'Ενημερωτικά καί μορφωτικά
 - δ. 'Ελληνικά σήριαλ
 - ε. Ξένα σήριαλ
- 20.- (10) Στό καφενεῖο ποιοί κυρίως πᾶνε ;
1. Νέοι
 2. Ηλικιωμένοι καί μεσήλικες
 3. Όλοι
 4. Δέν ἀπαντῶ
- 21.- (11) Τί παίξουν στό καφενεῖο ;
1. Χαρτιά
 2. Τάβλι
 3. Δέν ἀπαντῶ
- 22.- (12) Πόσα βιβλία διαβάσατε τόν τελευταῖο
χρόνο ;
1. Κατένα
 2. Ἐνα
 3. 2 - 5
 4. 5 - 10
 5. 10 καί πάνω
 6. Δέν ἀπαντῶ

IIII

II

II
II
II
II
II

II

III

II

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 23.- (I3) Πόσο συχνά πηγαίνετε στην εκκλησία ; LI
1. I φορά τήν ένδομάδα
 2. I φορά τόν μήνα
 3. Στίς γιορτές
 4. Ποτέ
 5. Δέν άπαντῶ
- 24.- (I4) Ποιά είναι ή γνώμη σας για τήν προΐκα; LI
1. Είναι αναγκαία
 2. Είναι χρήσιμη
 3. Πρέπει νά καταργηθῆ
 4. Μού είναι άδιάφορη
 5. Δέν άπαντῶ
- 25.- (I5) Ποιά είναι ή γνώμη σας για τόν πολιτικό γάμο ; LI
1. Είμαι ΥΙΕΡ
 2. Είμαι ΚΑΤΑ
 3. Δέν άπαντῶ - Δέν ξέρω
- 26.- (I6) Πιστεύετε ὅτι ὁ γυμνισμός πρέπει : LI
1. Νά άπαγορεύεται
 2. Νά έπιτρέπεται
 3. Νά έπιτρέπεται σέ συγκεκριμένες περιοχές
 4. Δέν άπαντῶ
- 27.- (I7) Πιστεύετε ὅτι ὁ άντρας πρέπει : LII
1. Νά βοηθάει στίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ
 2. Νά βοηθάει στήν άνατροφή τῶν παιδιῶν
 3. Νά βοηθάει ὅποτε θέλει
 4. Δέν πρέπει νά βοηθάει
 5. Δέν άπαντῶ
- 28.- (I8) Τά μακριά μαλλιά στόν άντρα σᾶς ένοχλοῦν ; LI
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
- 29.- (I9) Πιστεύετε ὅτι ή γυναίκα πρέπει : LI
1. Νά δουλεύει
 2. Νά δουλεύει άν χρειάζεται
 3. Δέν πρέπει νά δουλεύει
 4. Δέν άπαντῶ
- 30.- (20) Οί άντρες μέ γένεια σᾶς ένοχλοῦν ; LI
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 31.α. (21α) ΣΕ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ
- Πώς θά θέλατε νά γνωρίσετε τόν μέλ-
λοντα σύζυγό σας ;
1. Μόνη μου
 2. Μέ σύσταση
 3. Δέν άπαντώ
- 31.β. (21β) ΣΕ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΑΝΤΙΡΕΜΕΝΕΣ
- Πώς γνωρίσατε τόν σύζυγό σας ;
1. Μόνη μου
 2. Μέ σύσταση
 3. Δέν άπαντώ
- 32.- (22) Προτιμάτε ;
1. Τό παλιό σύστημα όπου τά παιδιά
σεβόντουσαν και υπάκουαν τούς
γονείς τους ;
 2. ή τό νέο όπου υπάρχει διάλογος και
άλληλοκατανόηση.
 3. Δέν ξέρω.
- 33.- (23) Θά είχατε αντίρρηση νά παντρευόταν τό
παιδί σας ένα ξένο ;
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
- 34.- (24) ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΣΑΣ ;
- ΝΑΙ - ΟΧΙ - ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
- Εσεῖς πηγαίνετε ;
- 35.- (25) Γίνονται γλέντια στό χωριό σας ;
- Εσεῖς πηγαίνετε ;
- 36.- (26) Γίνονται πανηγύρια στό χωριό σας ;
- Εσεῖς πηγαίνετε ;
- 37.- (27) Γιορτάζει ό κόσμος στίς
όνομαστικές γιορτές ;
- Εσεῖς πηγαίνετε σ'αυτές ;
- 38.- (28) Στίς όνομαστικές γιορτές
δίνουν δώρα ;
- 38.α. (28α) Άν ναί τί είδους ;
- (ΕΛΕΥΘΕΡΑ)

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LI LI LI

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 39.- (29) 'Ο κόσμος πού κηγαίνε στά γλέντια ,
στά πανηγύρια και στίς γιορτές στό
νησί σας, πόσος είναι αν συγκριθεῖ
μέ 20 χρόνια πρίν ;
1. Ίδιος
 2. Λιγώτερος
 3. Περισσότερος
 4. Δέν άπαντῶ
- LI
- 39α.- (29α) "Αν νομίζετε ὅτι εἶναι λιγώτερος
γιατί νομίζετε ὅτι συμβαίνει αυτό;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
- LII
- 40.- (30) Οἱ σχέσεις ανάμεσα στους συγχωρια -
νούς σας πώς είναι τώρα αν τίς
συγκρίνετε μέ 20 χρόνια πρίν ;
1. Ίδιες
 2. καλύτερες
 3. χειρότερες
 4. Δέν άπαντῶ
- LII
- 40.α. (30α) "Αν εἶναι χειρότερες γιατί συμβαίνει
αυτό κατά τήν γνώμη σας;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
- LII
- 41.- (31) 'Υπάρχει νρισκοτέκ ἢ μπάρ στό νησί
σας;
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
- LI
- 42.- (32) Ποιοί ντόπιοι πάνε κύρια σ'αυτά ;
1. Νέοι
 2. Μεσήλικες
 3. Δέν άπαντῶ
- LI
- 43.- (33) Πίνετε αλκολοῦχα ποτά ;
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
- LI
- 44.- (34) "Εχετε αλλαξη προτιμήσεις στά ποτά
πού πίνετε πρίν από 20 χρόνια, και
σ'αυτά πού πίνετε τώρα ;
1. ΝΑΙ
 2. ΟΧΙ
 3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
- LI

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΙΣΗ

44α.- (34α) Ἄν ναι, τί προτιμούσατε τότε καί
τί τώρα ;

II I

45. - (35) Πῶς σᾶς ἀρέσει νά διασκεδάσετε ;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)

II I I I

46. - (36) Πέστε μας ποιές ἀλλαγές στόν τόπο
σας τά τελευταῖα 10 χρόνια σᾶς ἔκα-
ναν μεγαλύτερη ἐντύπωση καί ποιᾶ
εἶναι ἡ γνώμη σας γι' αὐτές :
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)

II I I I I

3. Ε Π Α Γ Γ Ε Λ Μ Α Τ Ι Κ Α

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

47. - (1) 'Εργάζεσθε ;
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
48. - (2) Τί ἐπάγγελμα κάνετε; (ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
49. - (3) *Όταν ἀρχίσατε νά δουλεύετε τί ἐ-
πάγγελμα κάνατε ;
(τώρα κάνετε τό ίδιο ἢ ἀλλάκατε)
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
50. - (4) Τί ἐπάγγελμα κάνατε πρί ἀπό αὐτό,
πόσα καί πόσο καιρό (ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
51. - (5) Τί δουλειά κάνει ἢ ἔκανε ὁ πατέρας
σας ;
52. - (6) Ποιά θεωρεῖτε καλά ἐπαγγέλματα ;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
53. - (7) Θέλετε τά παιδιὰ σας ν'ἀκολουθήσουν
τό δικό σας ἐπάγγελμα ;
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
54. - (8) *Αν ὄχι τί ἐπάγγελμα θέλετε νά κάνουν;
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
- 54.α. (8α) ΓΙΑΤΙ ; (ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
55. - (9) Σκοπεύετε ν'ἀλλάξετε ἐπάγγελμα στό
κοντινό μέλλον ;
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

II

III

III

III

II

III

II

III

III

II

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

56. - (I0) "Αν ναί μέ τί σκοπεύετε ν'άσχοληθεΐτε;
(Συνταξιούχους - Ναυτικούς)
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ) IIII
57. - (I1) Τί δουλειά κάνατε τόν περισσότερο
καιρό πού έργαζόσασταν (καί αν δου-
λεύετε τώρα) (ΕΛΕΥΘΕΡΑ) IIII
(σέ συνταξιούχους)
58. - (I2) (Σέ νέους) Μέ τί επάγγελμα σκο-
πεύετε ν'άσχοληθεΐτε ; IIII
59. - (I3) (Σέ νέους) Σκοπεύετε νά εγκαταλεί-
ψετε μελλοντικά τό νησί σας ; IIII
I. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
60. - (I4) "Αν ναί, ποί οι λόγοι ; (ΕΛΕΥΘΕΡΑ) IIII

4. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 61.- (1) Όνομα Διεύθυνση
- 62.- (2) Φύλο (Άντρας - Γυναίκα)
- 63.- (3) Έτος γεννήσεως
- 64.- (4) Τόπος γεννήσεως (Άν δέν γεννήθηκε έδω, πού γεννήθηκε και τότε ήρθε έδω μόνιμα)
- 65.- (5) Οίκογενειακή κατάσταση
1. Έγγαμος
2. Άγαμος
3. Χήρος
4. Διαζευγμένος και έν διαστάσει)
- 66.- (6) Τί γράμματα γνωρίζετε ;
1. καθόλου
2. έως τρίτη Δημοτικού
3. άπόφοιτος Δημοτικού
4. Μέση τεχνική επαγγελματική σχολή
5. Άνώτερη τεχνική επαγγελματική σχολή
6. Γυμνάσιο
7. Άνώτατη σχολή
- 67α. (7α) Έχετε παιδιά ;
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
- 67β. (7β) ΗΟΣΑ ;
- 67γ. (7γ) 1. ΑΓΟΡΙΑ
2. ΚΟΡΙΤΣΙΑ
- 67δ. (7δ) Μόρφωση
Έπίπεδο και προοπτική συνέχισης σκ-
λείου.
- 68.- (8) Τό σπίτι στό όποιο μένετε είναι ίδι-
όκτητο;
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ
- 69.- (9) Έχετε ιδιόκτητες καλλιεργήσιμες έκτάσεις
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ

LI

LII

LI

LI

LI

LI

LI

LI

LII

LI

LI

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 70.- (I0) Τι κυρίως καλλιεργείτε; (ΕΛΕΘΕΡΑ) IIII
- 71.- (II) Από τό σύνολο τῆς περυσινῆς παραγωγῆς σας πόση πουλήσατε ; II
1. 0 - 50%
2. 50 - 100 %
3. Καθόλου
4. Δέν άπαντῶ
- 72.- (I2) Έχουν άγοραστει σπιτία ἢ γῆ στό νησί σας άπό ξένους ; II
1. ΝΑΙ
2. ΟΧΙ
3. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
- 72α .(I2α) Αν καί πόσα περίπου ; II
- 73.- (I3) Η τιμή τῆς γῆς άνέβηκε στό διάστημα τῆς τελευταίας 10 ετίας ; II
1. ΠΟΛΥ
2. ΛΙΓΟ
3. ΑΡΚΕΤΑ
4. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
- (I3α) Αν συνέβηκε τό (I) ποιοί οί λόγοι κατά τήν γνώμη σας ; IIII

5. - ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

- 74.- (1) Τι κυρίως λείπει από τό νησί σας τόν χειμώνα ; (ΕΛΕΥΘΕΡΑ)
- 75.- (2) Ποιό είναι τό κυριώτερο πρόβλημα του νησιού σας ;
1. Ύδρευση
2. Αποχέτευση
3. Συγκοινωνίες
4. Νοσοκομειακή περίθαλψη
5. Έλλειψη έργατικών χειριών
6. Έλλειψη εύκαιριών άπασχόλησης
7. Άλλο (ποιό ;)
8. Δέν άπαντώ
- 76.- (3) Ποϋ προτιμούν νά πηγαίνουν για Νοσοκομειακή περίθαλψη οί κάτοικοι ;
1. ΣΥΡΟ
2. ΑΘΗΝΑ
3. ΑΛΛΟΥ (ποϋ ;)
4. ΔΕΝ ΞΕΡΩ
- 77.- (4) Ποϋ πάνε όσοι νέοι θέλουν νά συνεχί -
σουν στό γυμνάσιο ή στό λύκειο ;
1. Σέ διπλανό νησί (ποιό ;)
2. Στήν Σύρο
3. Στόν Πειραιά
4. Στήν ΑΘΗΝΑ
5. Δέν ξέρω
- 78.- (5) Πότε έφυγαν οί περισσότεροι μετανάστες από τό νησί σας ;
1. 1955 - 1960
2. 1960 - 1965
3. 1965 - 1970
4. Δέν ξέρω
- 79.- (6) Ποϋ πήγαν κύρια οί μετανάστες από τό νησί σας ;
1. ΣΥΡΟ
2. ΑΘΗΝΑ
3. ΠΕΙΡΑΙΑ
4. Άλλο νησί (ποιό ;)
5. Δέν ξέρω

I I I I

I I I I

I I

I I I I

I I I

I I

ΚΩΔΙΚΟ-
ΓΡΑΦΗΣΗ

80.- (7) Ποιές νομίζετε ότι είναι οι κυριώτε -
ρες αίτιες που έφυγαν οι μετανάστες
από τό νησί σας ;

IIII

1. Για σπουδές παιδιών
2. Για να βρουν δουλειά
3. Λόγω έλλειψης κοινωνικῶν υπηρεσιῶν
- Νοσοκομεία - κλπ.
4. Για να είναι κοντά σε συγγενεῖς
5. Για να ξεφύγουν από τήν ζωή του
χωριού
6. Άλλοι λόγοι
7. Δέν ξέρω.

81.- (8) Ποιοί λόγοι σᾶς έκαναν να μείνετε :
(ΕΛΕΥΘΕΡΑ)

IIII